



DET KONGELIGE  
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

# Prop. 94 S

(2017–2018)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

---

Endringer i statsbudsjettet 2018  
under Landbruks- og matdepartementet  
(Jordbruksoppgjøret 2018 m.m.)



# Innhold

<b>1</b>	<b>Innledning</b> .....	5	4.2	Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder .....	46
1.1	Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2018 .....	5	4.3	Prisutviklingen på matvarer .....	47
1.2	Regjeringens politiske plattform ...	6	4.4	Industri og konkurranseforhold ...	48
1.3	Stortingets behandling av Meld St. 11 (2016–2017) .....	7	4.5	Matpolitikken .....	51
1.4	Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi .....	10	<b>5</b>	<b>Importvernet og internasjonale forhold</b> .....	52
<b>2</b>	<b>Gjennomføringen av forhandlingene</b> .....	12	5.1	Importvernet for landbruksvarer .....	52
2.1	Jordbrukets krav .....	12	5.2	WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger .....	52
2.2	Statens tilbud .....	12	5.3	Import fra u-land .....	53
2.3	Det videre forløpet av forhandlingene .....	12	5.4	EUs felles landbrukspolitikk og forhandlinger med EU .....	53
<b>3</b>	<b>Utviklingen i jordbruket</b> .....	14	5.4.1	Utviklingen i EUs felles landbrukspolitikk (CAP) .....	53
3.1	Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon .....	15	5.4.2	Brexit .....	54
3.1.1	Produksjons- og markedsutvikling .....	15	5.5	Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler .....	54
3.1.2	Inntektseffekter som følge av markedssituasjonen .....	16	<b>6</b>	<b>Hovedtrekk i tilbudet</b> .....	55
3.1.3	Økt selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel .....	16	6.1	Mål og rammer for avtalen .....	55
3.1.4	Dyr på beite .....	17	6.2	Grunnlagsmaterialet .....	60
3.2	Landbruk over hele landet .....	18	6.3	Rammen .....	61
3.2.1	Arealutvikling og -fordeling .....	18	6.4	Fordeling på priser og tiltak .....	63
3.2.2	Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk .....	19	6.4.1	Økning i målprisene .....	63
3.2.3	Rekruttering og næringsutvikling .....	20	6.4.2	Endring i bevilgninger over avtalen .....	63
3.3	Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen .....	30	6.4.3	Utslag på referansebrukene .....	63
3.3.1	Inntektsutvikling .....	30	6.5	Andre hovedpunkter .....	65
3.3.2	Kostnadsutvikling og investeringer .....	32	<b>7</b>	<b>Nærmere om viktige politikkområder</b> .....	67
3.3.3	Utvikling i sysselsetting .....	33	7.1	Landbrukets utviklingsfond (LUF) .....	67
3.3.4	Strukturutvikling .....	33	7.1.1	Økonomisk oversikt over fondet ..	67
3.3.5	Produktivitet .....	33	7.1.2	Tilskuddsramme for LUF .....	68
3.3.6	Overføringene til jordbruket .....	34	7.2	Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket .....	68
3.4	Bærekraftig utvikling – miljø og klima .....	35	7.2.1	Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler) .....	70
3.4.1	Miljø og klima .....	35	7.2.2	Fylkesvise midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak .....	71
3.4.2	Økologisk produksjon og forbruk .....	43	7.2.3	Områderettet innsats .....	72
3.4.3	Andre politikkområder .....	45	7.2.4	Rekruttering og kompetanseheving i landbruket .....	72
<b>4</b>	<b>Utvikling i foredlings- og omsetningsledd</b> .....	46	7.2.5	Forskning og utvikling .....	74
4.1	Innledning .....	46	7.2.6	Matmerk .....	74
			7.2.7	Utviklingsprogrammet .....	75

7.2.8	Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologi-utvikling .....	75	7.8.1	Tilskudd til storfekjøtt .....	92
7.2.9	Skogbruk .....	76	7.8.2	Tilskudd sau/lam .....	92
7.2.10	Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift .....	77	7.8.3	Representantvaren for lam .....	93
7.3	Miljø og klima .....	77	7.8.4	Tilskudd til eggproduksjon .....	93
7.3.1	Samlet oversikt over miljø- og klimasatsing i jordbruksavtalen ....	78	7.9	Tilskudd driftsvanske .....	93
7.3.2	Nasjonalt miljøprogram .....	79	7.9.1	Nærmere om ordningene i tilskudd driftsvanske .....	94
7.3.3	Regionale miljøprogram (RMP) ...	80	7.10	Velferdsordninger .....	95
7.3.4	Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF) .....	82	7.10.1	Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv. ....	96
7.4	Økologisk jordbruk .....	85	7.10.2	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket .....	97
7.4.1	Økologisk produksjon og markedsutvikling .....	85	7.10.3	Tilskudd til landbruksvikarvirksomhet .....	97
7.4.2	Utviklingsmidler .....	86	7.10.4	Tidligpensjonsordningen for jordbrukere (TPO) .....	97
7.4.3	Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak .....	87	7.11	Andre politikkområder .....	97
7.5	Korn, kraftfôr og mel .....	87	7.11.1	Markedsbalansering .....	97
7.5.1	Målpriser, prisnedskrivings-tilskudd, matkorntilskudd og kraftfôrpris .....	88	7.11.2	Tilskudd til dyreavl m.m. ....	98
7.5.2	Heving av basiskravet for matrug .....	88	7.11.3	Tilskudd til frøavl m.m. ....	99
7.5.3	Investeringsstøtte i kornsektoren .....	88	7.11.4	Norsk Landbruksrådgiving .....	99
7.6	Frukt, bær, grønnsaker og poteter .....	88	7.11.5	Fjerning av minstebeløpsgrenser	99
7.6.1	Opplysningskontoret for frukt og grønnsaker .....	88	7.11.6	Finansiering av elektroniske fagsystem .....	100
7.6.2	Tilskudd til sertifisert settepotetavl .....	88	7.11.7	Tilskudd til råvareprisordningen	100
7.6.3	Distriktstilskudd i grøntsektoren .....	89	7.11.8	Pelsdyrnæringen .....	100
7.7	Melk .....	89	<b>8</b>	<b>Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150.....</b>	<b>101</b>
7.7.1	Tilskudd til små og mellomstore melkebruk .....	89	8.1	Budsjettmessige forhold kapittel 1150 .....	101
7.7.2	Kvoteordningen for melk .....	89	8.1.1	Innledning .....	101
7.7.3	Høring av satser i prisutjevnsordningen .....	90	8.1.2	Overførte beløp fra 2017 og omdisponering av bevilgninger i 2018 .....	101
7.7.4	Utfasing av eksportsubsidiene på melk .....	91	8.1.3	Budsjettmessige endringer fra 2018 til 2019 .....	103
7.8	Kjøtt og egg .....	92	<b>Vedlegg</b>		
			1	Jordbruksforhandlingene 2018 .....	111
			2	Jordbruksforhandlingene 2018 Referat fra forhandlingsmøte 16. mai, kl. 19:45 .....	137
			3	Nasjonal strategi for økologisk jordbruk .....	138



DET KONGELIGE  
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

# Prop. 94 S

(2017–2018)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

---

## Endringer i statsbudsjettet 2018 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2018 m.m.)

*Tilråding fra Landbruks- og matdepartementet 25. mai 2018,  
godkjent i statsråd samme dag.  
(Regjeringen Solberg)*

### 1 Innledning

Regjeringen legger med dette frem en proposisjon om jordbruksavtalen for 2018–2019, inngått mellom staten, Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag 16. mai 2018. Jordbruksoppgjøret gjelder bevilgninger over kap. 1150 for kalenderåret 2019 og omdisponeringer innenfor vedtatt budsjett for 2018. Videre omfatter oppgjøret målpriser for perioden 1. juli 2018 til 30. juni 2019.

I kapittel 1-5 gjennomgås det politiske grunnlaget og en del utviklingstrekk som bakgrunn og ytre rammer for oppgjøret. Kapittel 6 gjengir hovedtrekkene i oppgjøret og kapittel 7 går nærmere inn på noen sentrale politikkområder. Kapittel 8 omtaler overførte og innsparte midler, forslag til omdisponering av disse, samt detaljerte forslag til bevilgninger på de enkelte ordningene i 2019.

Det er utarbeidet en strategi for økologisk jordbruk. Strategien tar utgangspunkt i Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling – En fremtids-*

*rettet jordbruksproduksjon* og Prop. 141 S (2016–2017) *Endringer i statsbudsjettet 2017 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2017 m.m.)*. Strategien og nytt mål for økologisk jordbruk skal behandles av Stortinget. Strategien følger som vedlegg 3.

#### 1.1 Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2018

---

Dette kapitlet gjennomgår det mest sentrale politiske grunnlaget for forhandlingene, som er regjeringens politiske plattform og Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon* i Innst. 251 S (2016–2017). Oppfølgingen av Stortingets behandling skal gjennomføres over tid.

## 1.2 Regjeringens politiske plattform

I Politisk plattform for regjeringen utgått av Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre, Jeløya-plattformen, heter det om landbruk og mat:

«Regjeringen vil ta vare på det unike ved norsk matproduksjon som lav medisinbruk, høy dyrevelferd og en lang verdikjede. Samtidig er det behov for ytterligere reformer som sikrer bondens råderett over egen produksjon og eiendom. Regjeringen baserer sin landbrukspolitikk på en klar forståelse av at bonden er selvstendig næringsdrivende.

### Jordbruk:

Jordbruket er viktig for matproduksjon, bosetting og ivaretagelse av kulturlandskapet. Regjeringen ønsker å fortsette moderniseringen for å skape et levedyktig jordbruk som legger til rette for økt matproduksjon og lønnsom drift i hele landet. Regjeringen vil styrke grunnlaget for et konkurransedyktig jordbruk gjennom å fremme investeringer og bruk av ny teknologi for å redusere kostnadene.

Lokal matproduksjon er viktig for fremtidens landbruk. I dag er regelverket for produksjon, distribusjon og servering av mat og drikke ofte et hinder for at produsenter skal lykkes. Regjeringen vil stimulere til større mangfold ved å øke satsingen på geografisk opprinnelsesmerking og spesialitetsmerking. Regjeringen vil også liberalisere regelverket for foredling av mat på egen gård, under forutsetning av at helsemessig matvaretrygghet opprettholdes.

Landbruket er en viktig bidragsyter i det grønne skiftet, både gjennom binding av karbon og produksjon av fornybar, biobasert energi og drivstoff. Samtidig er reduserte klimagassutslipp fra landbruket helt nødvendig. Regjeringen vil føre en politikk som gir insentiver til mindre utslipp og nødvendige klimatiltak i landbruket.

Regjeringen vil:

- Basere hovedlinjene i landbrukspolitikken på forståelsen som de fire ikke-sosialistiske partiene har stilt seg bak i forbindelse med behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) En fremtidsrettet jordbruksproduksjon.
- Føre en landbrukspolitikk med utgangspunkt i at bønder er selvstendig næringsdrivende med muligheter og ansvar for å organisere driften slik de selv er best tjent med.
- Gi bonden større næringsfrihet.

- Ha inntektsutvikling i jordbruket forutsatt lav kostnadsutvikling, produktivitetsforbedring og markedstilpasning. Målet er at inntekter for bonden i størst mulig grad hentes fra markedet.
- Gjennomføre flere forenklinger som reduserer byråkratiet og gjør bondens hverdag enklere.
- Stimulere til at bønder som i dag driver eiendommer i større grad kan eie disse, gjennom nødvendige liberaliseringer av konsesjonsloven. Driveplikten skal videreføres.
- Utrede konsekvensene av å avvikle odelsloven og grunnlovsvernet av odelsretten.
- Styrke arbeidsdelingen i norsk jordbruk slik at arealer til korn- og grøntproduksjon opprettholdes, mens den gressbaserte husdyrproduksjonen blir liggende i distriktene.
- Følge opp jordvernstrategien.
- Stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet.
- Legge til rette for urbant landbruk.
- Styrke landbruksutdanningen og iverksette kompetanserettede tiltak for å stimulere til rekruttering i næringene.
- Fortsette satsingen på lokal mat og drikke, og liberalisere regelverket for foredling på egen gård.
- Styrke konkurransen i næringsmiddelindustrien generelt, og i melkesektoren spesielt.
- Ha en næringspolitikk som legger til rette for en effektiv og lønnsom næringsmiddelindustri.
- Fjerne muligheten for å bruke omsetningsavgift til generisk markedsføring av jordbruksprodukter.
- Legge til rette for økt konkurranse innenfor detaljhandel og distribusjon av matvarer og andre dagligvarer.
- Forsterke satsingen på god dyrevelferd, herunder gradvis innføring av dyrepolitikk i alle landets fylker.
- Sette ned et lovutvalg med sikte på å samle landbrukslovgivningen i færre og mer oversiktlige lover.

### Skogbruk

Tilveksten i norske skoger er betydelig større enn hogsten. Det bidrar til karbonbinding, men viser også potensial for å skape nye og større verdier basert på skogens ressurser. Skog- og utmarksressursene kan spille en viktig rolle i bioøkonomien. Regjeringen vil derfor

følge opp bioøkonomistrategien. Regjeringen vil føre en skogpolitikk som legger til rette for å skape verdier av norske skogressurser og som bidrar til frivillig vern av skog.

Regjeringen vil:

- Følge opp skogmeldingen.
- Styrke grunnlaget for skogbruket gjennom kostnadsreducerende tiltak, fjerning av flaskehalsen i infrastrukturen og utbygging av skogsbilveier og tømmerkaier.
- Arbeide for å avvikle konsesjonsplikten og boplikten på skogeiendommer.
- Legge til rette for økt avvirkning i skogen.
- Følge opp kravet til nyplanting etter hogst.
- Verne 10 prosent av skogen gjennom privat frivillig vern og vern av offentlig eide skogarealer.
- Føre en næringspolitikk som også kommer norsk treforedlingsindustri til gode.
- Følge opp bioøkonomistrategien og videreutvikle de tiltakene som stimulerer til bruk av tre.
- Stimulere byggebransjen til nyskaping og bruk av tre som byggemateriale.
- Legge til rette for at nye lønnsomme arbeidsplasser skapes i bionæringene.

### Pelsdyr

Regjeringen vil gjennomføre en styrt avvikling av pelsdyrnæringen. Det tas sikte på å fremme en lovproposisjon til Stortinget om forbud mot pelsdyrhold med en avviklingsperiode for eksisterende produsenter frem til årsskiftet 2024/2025.

For å unngå at avviklingen krenker EMK tilleggsprotokoll 1 artikkel 1 og for å gi pelsdyrprodusentene nødvendig forutsigbarhet legges det opp til at eksisterende næringsaktører pr. 15.1.2018 får økonomisk kompensasjon for tap av retten til å drive pelsdyrhold, jf. den juridiske vurderingen som er vedlagt Meld. St. 8 (2016–2017). Kompensasjonsordningen utredes og klargjøres i løpet av 2018 for å gi aktørene nødvendig trygghet for gjennomføring av avviklingen. Det vurderes også om andre tiltak bør iverksettes for å lette omstilling til annen landbruksproduksjon for aktuelle produsenter. Dette tas opp med partene i jordbruksoppkjøret for 2019. I tillegg vil staten ta initiativ til et samarbeid med kommuner der pelsdyrnæringen er av vesentlig betydning for å sikre omstillingstiltak og fleksibilitet for pelsdyrprodusenter som omfattes av avviklingen. Krav til forbedret dyrevelferd i pelsdyrnæringen som følger av Meld. St. 8 (2016–2017) og Innst. 151 S

(2016–2017), gjennomføres ikke i avviklingsperioden.»

I tillegg har regjeringen klare formuleringer for klima- og miljømålene som også legges til grunn for sektorvise prioriteringer.

### 1.3 Stortingets behandling av Meld St. 11 (2016–2017)

Stortingets næringskomité har behandlet meldingen *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*, i Innst. 251 S (2016–2017). De fire overordnede målene som har ligget til grunn for jordbrukspolitikken føres videre, men komiteen har tilføyd noen delmål. Her gjengis noen sentrale merknader, mens spesifikke merknader på enkelttema er gjengitt i senere kapitler. Om målene for jordbrukspolitikken skriver en samlet komite:

«K o m i t e e n viser til innstillingen til jordbruksoppkjøret 2015 (Innst. 385 S (2014–2015)), der en samlet komité sa at «reell økt selvforsyningsgrad er avhengig av at økt matproduksjon skal være med grunnlag i norske ressurser. Dette må legges til grunn ved utforming av landbrukspolitikken». K o m i t e e n viser til at formålet med å øke matproduksjonen er å øke selvforsyningsgraden, styrke beredskapen og dekke etterspørselen. K o m i t e e n merker seg at det i meldingen vises til at landbrukspolitikken har fire overordnede mål:

- Matsikkerhet
- Landbruk over hele landet
- Økt verdiskaping
- Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser.

Komiteen støtter at de fire overordnede målene for landbrukspolitikken videreføres, men presiserer at målet om matsikkerhet skal omfatte både matsikkerhet og beredskap. Komiteen registrerer også at regjeringen særlig peker på lavere utslipp av klimagasser i målet om bærekraftig landbruk, og støtter dette. K o m i t e e n ber regjeringen legge følgende målstruktur til grunn for jordbrukspolitikken:

- a. Matsikkerhet og beredskap
  - Sikre forbrukerne trygg mat.
  - Økt matvareberedskap.
  - God dyre- og plantehelse.

- Satse på avl, forskning og utdanning for å øke bruken av de biologiske ressursene.
- b. Landbruk over hele landet
  - Sikre bruk av jord- og beiteressursene.
  - Sikre mulighetene for bosetting og selselsetting.
  - Et mangfoldig landbruk med en variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling.
  - Sikre rekrutteringen.
- c. Økt verdiskaping
  - Utnytte markedsbaserte produksjonsmuligheter.
  - Sikre en konkurransedyktig og kostnadseffektiv verdikjede for mat med en jevnere maktfordeling.
  - Sikre en effektiv og lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser.
  - Videreutvikle Norge som matnasjon.
  - Sikre bondens inntekter og evne til å investere i gården.
- d. Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser
  - Redusere forurensingen og utslippene av klimagasser, økt lagring av karbon og klimatilpasning.
  - Bærekraftig bruk og et sterkt vern av landbrukets areal (jordvern) og ressursgrunnlag.
  - Sikre kulturlandskapet og naturmangfoldet.
  - God dyrevelferd.»

Om inntektsmålet og måling av inntekt skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig folkeparti og Venstre, erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønnsinntakere. Flertallet viser til at Totalkalkylen utarbeidet av Budsjett-nemnda for jordbruket er egnet til å beskrive inntektsutvikling, og i mindre grad egnet til å måle inntektsnivå. Inntektsnivået i jordbruket varierer betydelig mellom bruk, men er gjennomgående lavt.

Komiteen vil understreke at inntekt både er et mål og det viktigste virkemiddelet for å nå andre landbrukspolitiske mål. For å gi aktører i jordbruket forutsigbarhet og sikre rekruttering er det viktig at Stortinget formulerer et klart inntektsmål.

Komiteen legger til grunn at utøvere i jordbruket, som selvstendig næringsdrivende, skal ha muligheter til samme inntektsutvikling som andre i samfunnet. Inntektsmulighetene må være til stede innenfor en variert bruksstruktur for at norsk jordbruk skal kunne utnytte landets produksjonsmuligheter. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntekts-gapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen.»

Om investeringsvirkemidlene skriver komiteen:

«Komiteen mener det er viktig at offentlige virkemidler utnyttes slik at flest mulig får mulighet til å investere innenfor en variert og bærekraftig bruksstruktur med utgangspunkt i arealgrunnlaget. Komiteen mener derfor det bør legges tydeligere føringer for investeringsvirkemidlene i de årlige jordbruksoppkjørene. Komiteen mener at innenfor de investeringsmidlene som går til melkebruk, er det spesielt behov for å fornye 15-30 kyrfjøs. I tillegg til dette mener komiteen det innenfor slike tydelige føringer bør være et handlingsrom for det regionale partnerskapet til å gjøre prioriteringer av investeringsvirkemidler mellom produksjoner i den enkelte region.»

Om beiteordningene skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, støtter forslaget om styrking av utmarksbeite, men understreker at det ikke må gå på bekostning av virkemidler som skal sikre bruk av innmarksbeite som ikke kan høstes maskinelt. Nødvendig grenseoppgang og utforming av virkemidler blir foretatt som en del av jordbruksoppkjøret 2017.»

Om forenkling skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, peker på at de mange ordninger i jordbruket samlet sett gir en omfattende virkemiddelstruktur. Flertallet stiller seg positivt til forenklinger i form av endringer av ordninger som gir mer oversikt eller mindre arbeid for



bonden og/eller forvaltningen. Flertallet viser til målene for jordbrukspolitikken, og legger til grunn at endringer i virkemidlene samlet sett ikke skal svekke mulighetene til å oppnå disse.»

Om geografisk produksjonsfordeling skriver komiteen:

«Komiteen vil understreke at disse ordningene er viktige for å sikre et landbruk i hele landet, og mener heller at de må styrkes og utvides enn å svekkes eller fjernes.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet, har merket seg at regjeringen i meldingen mener at de kraftfôrbaserte produksjonene i hovedsak bør finne sin lokalisering som et resultat av markedsbaserte rammebetingelser og produsentenes egen ressursutnyttelse. De kraftfôrbaserte produksjonene har vært, og er, viktige produksjoner på mange kombinasjonsbruk i distriktene for å sikre familien et levebrød fra gården. Produksjonen av svinekjøtt er også viktig for å sikre et tilstrekkelig volum gjennom hele året for slakterier i distriktene. Flertallet legger til grunn at de kraftfôrbaserte produksjonene fortsatt sikres rammevilkår som gjør det mulig å videreføre dagens geografiske produksjonsfordeling.»

Om strukturpolitikken skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, viser til at flere av produksjonstilskuddene er differensierte etter struktur for å stimulere til et mangfoldig landbruk. For å gi grunnlag også for små og mellomstore bruk mener flertallet at disse virkemidlene må videreføres i minst samme omfang som i dag. Dagens tilskuddsprofil innebærer en naturlig nedtrapping i tilskudd per dyr ved økt driftsomfang. Flertallet mener at dette er naturlig for at produksjon utover et visst driftsomfang i hovedsak baseres på markedsinntektene.»

Om markedsbalansering og ansvar for finansiering av balanseringstiltak skriver komiteen:

«Flertallet vil videreføre produsentenes ansvar for markedsbalansen og deres ansvar for å finansiere alle balanseringstiltak. Derfor ønsker flertallet at produsentsamvirkene fortsatt skal stå for markedsbalanseringen. Mar-

kedsordningene for ku- og geitemelk, kjøtt, egg, korn, eple og matpotet videreføres i samsvar med dette. Samvirkets tildelte markedsregulatorrolle må ikke være konkurransevridende for noen.»

Om miljø og klima skriver komiteen:

«Komiteen understreker at jordbruket gir utslipp av klimagasser, men mener likevel at utslipp fra biologiske prosesser i jordbruket ikke kan likestilles med utslipp av klimagasser som har sitt utspring i bruk av fossile kilder.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmet fra Sosialistisk Venstreparti, mener jordbrukets viktigste oppgave i klimasammenheng er å redusere utslippene per produsert enhet, i tillegg til å øke opptaket av CO<sub>2</sub> og tilpasse produksjonen til et klima i endring.

Komiteen vil understreke viktigheten av miljøarbeidet som gjøres i jordbruket. Minst mulig negativ påvirkning av naturen i form av forurensning og reduksjon av biologisk mangfold må vektlegges høyt.

Komiteen mener at arbeidet med å hindre forurensning i form av avrenning til vannmiljøer fortsatt skal være et prioritert satsingsområde.

Komiteen er opptatt av å videreføre og styrke miljøordningene for jordbruket. Regionalt miljøprogram (RMP), spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) og ordningen med utvalgte kulturlandskap må styrkes. Komiteen er opptatt av å videreføre en lokal forvaltning av disse midlene. Eventuelle forenklinger i ordningene må samtidig bidra til å styrke ordningene og gjøre dem mer målrettede og effektive.

Komiteen viser til at all matproduksjon starter med fotosyntesen, og at alt jordbruk er basert på opptak av karbondioksid. Komiteen mener likevel at arbeidet med å redusere klimagassutslipp fra norsk matproduksjon må prioriteres samtidig som målet om økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning ivaretas.

Komiteen understreker at tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte, og at effektene må kunne måles med relativt sikre metoder. Komiteen mener at landbruket skal bidra med sin del for å redusere klimagassutslipp, men understreker at det er komplekse sammenhenger knyttet til biologiske prosesser. Distriktpolitiske og landbrukspolitiske målsettinger skal ivaretas.

Komiteens flertall, alle unntatt Sosialistisk Venstreparti, mener at reduserte utslipp av klimagasser per produsert enhet er en naturlig del av jordbrukets mål om bærekraftig produksjon. Det er ikke god miljøpolitikk å gjennomføre tiltak som bidrar til karbonlekkasje, det vil si at produksjonen flyttes ut av Norge.

Komiteen mener at de biologiske prosessene i jordbruket ikke skal avgiftsbelegges slik Grønn skattekommisjon har foreslått.

Flertallet viser til at 31 pst. av Norges samlede klimagassutslipp kommer fra transport, og mener at det er viktig at også maskinparken i landbruket innlemmes i de generelle virkemidler innrettet mot å fase inn lavutslippsskjøretøy og ny teknologi.»

#### 1.4 Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi

##### *Den økonomiske politikken*

Regjeringen fører en ansvarlig økonomisk politikk basert på handlingsregelen for bruk av oljepenger. I møte med oljeprisfallet har regjeringen de siste årene brukt finanspolitikken aktivt for å motvirke arbeidsledighet. Det har virket etter hensikten. Sammen med lave renter og en markert bedret konkurransevne, har en målrettet finanspolitikk bidratt til at veksten har tatt seg opp igjen og arbeidsledigheten faller. Samtidig har bruken av oljeinntekter ligget på eller under 3 pst. av verdien av Statens pensjonsfond utland i alle år siden 2014.

I tråd med handlingsregelen har regjeringen prioritert bruken av oljepenger til investeringer i kunnskap og infrastruktur, samt vekstfremmende skattelettelser. Disse formålene må stå sentralt om norsk økonomi skal komme styrket ut av de omstillingene som følger når etterspørselen fra oljevirkksomheten etter hvert avtar. På lang sikt er det særlig vekstevnen i fastlandsøkonomien som bestemmer velferdsutviklingen i Norge. Regjeringen arbeider for at næringslivet skal ha gode rammebetingelser, et forutsigbart skattesystem, bedre infrastruktur, mulighet til å ansette kompetente medarbeidere og god tilgang på kapital. Det vil styrke næringslivets konkurransekraft. Konkurransedyktige bedrifter vil skape større verdier og trygge arbeidsplasser for fremtiden.

##### *Den økonomiske utviklingen*

Den økonomiske politikken har bidratt til at utviklingen i norsk økonomi har snudd i positiv ret-

ning. Moderate lønnsoppgjør og en ansvarlig, vekstfremmende økonomisk politikk er viktige forutsetninger for at den gode utviklingen i norsk økonomi kan videreføres og forsterkes.

Finanspolitikken har blitt brukt aktivt for å stabilisere utviklingen. Bedret konkurransevne legger et godt grunnlag for omstilling og ny vekst i norsk næringsliv og bidrar til at norske bedrifter kan dra nytte av at verdensøkonomien nå er i bedring. Eksporten er derfor ventet å ta seg opp fremover.

Stadig flere kommer i jobb. Veksten i sysselsettingen tok seg opp igjennom fjoråret, etter nokså svak utvikling i 2015 og 2016. Fremover anslås sysselsettingen å vokse raskere enn befolkningen i yrkesaktiv alder. Arbeidsledigheten har fortsatt nedover både i registreringer hos Nav og i Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) til Statistisk sentralbyrå. Den registrerte ledigheten er nå godt under gjennomsnittet for de siste 20 årene, og AKU-ledigheten ventes å fortsette å avta fremover.

Foreløpige tall viser at årslønnsveksten i fjor ble 2,3 pst. Lønningene økte mer enn konsumprisen, og reallønnsveksten var 0,5 pst., i fjor, etter et fall på 1,8 pst. i 2016, ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU). LO og NHO kom i april i år til enighet i lønnsoppgjøret for privat sektor innenfor en ramme for årslønnsveksten i industrien på 2,8 pst. Også i oppgjøret mellom Virke og YS og LO kom partene til enighet innenfor en ramme for årslønnsveksten på 2,8 pst.

Høyere oljepris og mer robuste investeringsprosjekter i oljesektoren har redusert sannsynligheten for et større tilbakeslag i norsk økonomi. Internasjonalt har veksten styrket seg, og veksten er bredere fundert enn tidligere. Arbeidsmarkedet har bedret seg betraktelig siden den internasjonale finanskrisen i 2008/2009 i USA, Storbritannia og Tyskland. Det er likevel flere usikkerhetsmomenter knyttet til fremtidig vekst ute. Faren for mer innadventt politikk og tiltakende handelsbarrierer har økt. I mange land har gjeldsveksten vært høy i både privat og offentlig sektor, og renteøkninger vil ha en kraftigere dempende effekt på konsum og investeringer og begrense handlingsrommet i finanspolitikken. Sterk budsjettstimulans i USA mot slutten av en oppgangsperiode øker usikkerheten på litt lengre sikt, og veksten i Kina er ventet å avta som følge av redusert kredittvekst og finanspolitisk stimulans. Det er fortsatt en betydelig usikkerhet knyttet til Brexit.

Her hjemme utgjør husholdningens finansielle stilling en risiko som kan dempe veksten. Gjelden

har lenge steget mer enn inntektene, og sårbarheten har gradvis økt. Mange husholdninger vil måtte stramme inn på forbruket ved høyere rente eller ved et markert fall i boligprisene. Korreksjo-

nen i boligmarkedet gjennom fjoråret har redusert risikoen for en brå og mer markert prisnedgang lenger frem. Over tid vil lavere boligprisvekst trolig bidra til å dempe gjeldsveksten.

## 2 Gjennomføringen av forhandlingene

Jordbrukets krav ble lagt frem 26. april. Statens tilbud ble lagt frem 4. mai. Den 7. mai meddelte Jordbrukets forhandlingsutvalg at de ville gå i forhandlinger. Den 16. mai inngikk staten jordbruksavtale med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag for 2018–2019.

### 2.1 Jordbrukets krav

---

I sitt krav til jordbruksoppgjøret prioriterte Jordbrukets forhandlingsutvalg produksjonene med muligheter for produksjonsøkning, små og mellomstore melkebruk samt styrking av velferdsordningene.

Jordbruket krevde en gjennomsnittlig netto inntektsøkning på 25 300 kroner (om lag 7 pst.) fra 2018, før oppgjør, til 2019. I forutsetningene reduserte jordbruket kravet ved å legge inn 100 mill. kroner som de ville kunne ta ut som høyere priser ved forbedret markedsbalanse for sau og svin, gitt adgang til å bruke nye produksjonsregulerende virkemidler. Med de tekniske forutsetningene jordbruket la til grunn, ga det et rammekrav på 1 830 mill. kroner, hvorav 1 462 mill. kroner i økt budsjettstøtte, 198 mill. kroner i økte målpriser, 70 mill. kroner i overførte midler fra 2017 og en beregnet økt verdi av jordbruksfradraget på 100 mill. kroner.

Jordbruket krevde et prinsippvedtak om å innføre et driftsvansketilskudd basert på teigstørrelser fra 2021, samt å bruke 285 mill. kroner på et nytt tilskudd til små og mellomstore melkebruk. Det ble også foreslått å gjeninnføre tak på areal- og husdyrtilskudd, og innføring av et nytt nasjonalt tilskudd for setring.

### 2.2 Statens tilbud

---

Statens forhandlingsutvalg viste i tilbudet til at jordbrukspolitikken har en omfattende målmatrise hvor kryssende hensyn må avveies mot hverandre. Staten viste til at grunnlagsmaterialet fra Budsjettnemnda for jordbruket viste at jordbruket lå an til å få om lag 6 prosentpoeng høyere inn-

tektivvekst i perioden 2014–2018 enn lønnsmotakere, til tross for inntektssvikt de siste to årene. Svikten i inntekter skyldes i stor grad reduserte markedsinntekter, særlig som følge av økt overproduksjon av svin, sau/lam og egg og kostnadsvekst. Statens forhandlingsutvalg viste til at Budsjettnemnda anslo at overproduksjonen vil gi et brutto pristap på 348 mill. kroner i 2018 for svin, sau og egg.

Statens forhandlingsutvalg la Budsjettnemndas anslag for inntektsmuligheter ved forbedret markedsbalanse inn i de tekniske forutsetningene for tilbudet, og la ellers til grunn de samme tekniske forutsetningene som jordbruket. Tilbudet hadde en ramme på 1 000 mill. kroner, hvorav 198 mill. kroner i økte målpriser og 670 mill. kroner i økte bevilgninger over budsjettet.

I tilbudet var det særlig lagt vekt på å prioritere inntektsmuligheter i produksjoner med markedsmuligheter, som korn, poteter, frukt og grønt, å styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen, styrke miljø- og klimaarbeidet, prioritere områder med driftsvansker og velferdsordningene i jordbruket. Det var også tatt hensyn til de som nå får størst kostnadsøkning, og som i størst grad henter en vesentlig andel av inntektene fra jordbruket.

### 2.3 Det videre forløpet av forhandlingene

---

Den 7. mai meddelte Jordbrukets forhandlingsutvalg i plenumsmøte at de ville starte forhandlinger. Det ble avholdt forhandlingsmøter i plenum i perioden 8.–10. mai, hvor partene gikk grundig gjennom krav og tilbud og utdypet standpunktene. I perioden 11.–13. mai ble det gjennomført sonderinger på lederplan, og senere mer omfattende kontakt mellom partene. I forhandlingene la Statens forhandlingsutvalg frem et forslag til løsning med en ramme på 1 100 mill. kroner, der det ble foreslått å øke bevilgningen over kap. 1150 med 100 mill. kroner ut over statens tilbud av 4. mai, til 770 mill. kroner.

I plenumsmøte 16. mai gjennomgikk Statens forhandlingsutvalg og Jordbrukets forhandlingsutvalg sluttprotokollen fra forhandlingene. Statens forhandlingsleder konstaterte at det var inngått jordbruksavtale mellom partene, og sluttprotokollen ble underskrevet. Protokollen følger proposi-

sjonen som vedlegg 1. Referatet fra møtet følger som vedlegg 2.

Styrene i Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag har meddelt at organisasjonenes styrer har godkjent den inngåtte jordbruksavtalen.

### 3 Utviklingen i jordbruket

Dette kapitlet belyser utviklingen i jordbruket i forhold til de mål og retningslinjer Stortinget har fastsatt. For jordbrukere som selvstendige næringsdrivende, er det mange forhold, også utenfor forhandlingene, som påvirker inntektene og den løpende tilpasningen det enkelte år. Næringen vil oppleve årlige svingninger, f.eks. i avlinger og markedsforhold, også under ellers stabile politiske rammer. Videre er jordbruket en kapitalintensiv næring med langsiktige tilpasninger. Derfor vil det ofte kunne ta flere år før en ser målbare resultater som følge av justeringer i politikk og virkemidler. Videre bør utviklingen i jordbruket vurderes opp mot helheten i virkemiddelbruken.

Norsk landbruk består av om lag 185 000 landbrukseiendommer med minst 5 dekar jordbruksareal, og/eller 25 dekar produktivt skogareal, og i underkant av 40 000 jordbruksbedrifter. Utviklingen for gårdsbruk med ganske like muligheter varierer som følge av at bøndene, som private næringsdrivende, og deres familier treffer sine valg ut fra en helhetlig vurdering av hvilke muligheter landbruket gir, og hvilke andre muligheter den enkelte gårdbruker har for disponering av kompetanse, tid og økonomiske ressurser. Landbrukspolitikken må til enhver tid ta hensyn til kostnader og konkurransekraft, både for jordbruket og matindustrien. Alle ledd i verdikjeden er viktige for å oppnå et godt samlet resultat.

#### *Grunnlagsmaterialet*

Budsjettnemnda for jordbruket (heretter: Budsjett- nemnda) har som hovedoppgave å legge frem og bearbeide et grunnlagsmateriale for jordbruksoppjøret. Materialet består av følgende tre rapporter:

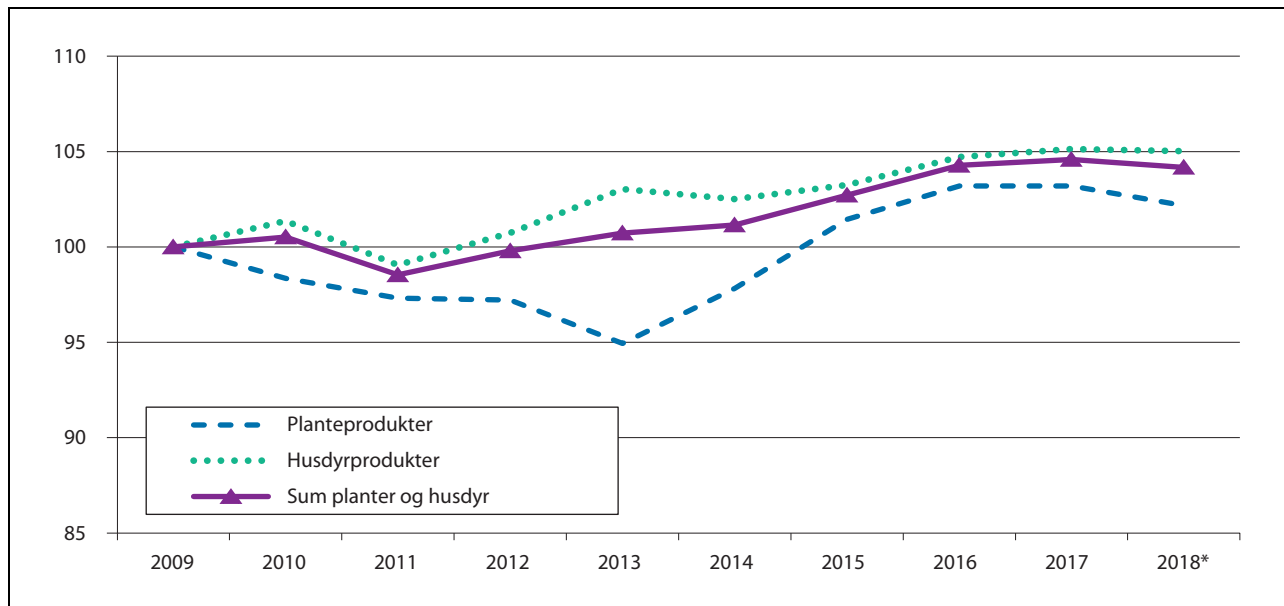
- Totalkalkylen for jordbruket: Jordbrukets totalregnskap og budsjett. Beregningene viser registrerte og normaliserte tall for inntekter, kostnader, arbeidsforbruk, vederlag til arbeid og kapital og vederlag til arbeid og egenkapital.
- Referansebruksberegninger: Beregningene er basert på driftsgranskningene fra Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), og brukes til å vurdere utslag av et oppgjør for ulike produksjoner, distrikter og bruksstørrelser.

- Resultatkontrollen for gjennomføringen av landbrukspolitikken.

For mer utfyllende statistikk vises det til disse publikasjonene.

Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes i avtalesammenheng med utgangspunkt i normaliserte regnskaper i Totalkalkylen, inkl. inntektsverdien av jordbruksfradraget ved ligningen. Totalkalkylen omfatter inntekter fra jord- og hagebruk, og inkluderer effekten av struktur- endringer, dvs. at produktivitetsfremgang fanges opp løpende i beregningen av inntekt per årsverk. Inntekter, kostnader og arbeidsforbruk knyttet til skogbruk og en del tilleggsnæringer er ikke med i Totalkalkylen, med unntak av kjøreinntekter der det er brukt maskiner som er kostnadsført i totalregnskapet. Totalkalkylen gir derfor ikke et fullstendig bilde av utviklingen i landbruksbefolkningens samlede næringsinntekter.

Totalkalkylen er et sektorregnskap for selvstendige næringsdrivende, og kan ikke ha samme presisjonsnivå som lønnsstatistikk. Data på foretaksnivå viser at det er betydelig variasjon rundt gjennomsnittet, også innen produksjoner og mellom bruk med likeartede forhold og forutsetninger. I tillegg kan revisjon av dataserier med grunnlag i nye data og endring av beregnings- prinsipper, gjøre at både beregnet inntektsnivå og inntektsutvikling endres mellom beregningsår. I årets beregninger har Budsjett- nemnda valgt å ikke regne frem eventuelle volumendringer fra regnskapsåret 2016 til 2017 og 2018 på referansebrukene. Bakgrunnen er at metoden fanger opp skift i volumutviklingen forholdsvis sent. Siden det i år er satt inn tiltak for å begrense produksjonen både for egg, flere kjøtt- lag og melk, er denne metoden i år mindre egnet for å fremskrive volumutvikling enn den ellers ville vært. Denne endringen gjør sannsynligvis at inntektsutviklingen i melkeproduksjon og særlig svineholdet undervurderes noe i fremregningen fra 2016. Hovedformålet med referansebrukene er imidlertid å vise utslag av endringer i jordbruksavtalesammenheng. Til dette formålet vil



Figur 3.1 Endring i produksjonsvolum fra 2009 til 2018, iflg. normalisert regnskap

Kilde: Budsjettmemnda

årets beregninger være like godt egnet som tidligere.

#### Premissgrunnlaget og rapportering

Rapporteringen tar utgangspunkt i Regjeringens politiske plattform, Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*, Stortingets behandling av meldingen i Innst. 251 S (2016–2017), proposisjonen etter jordbruksforhandlingene 2017 i Prop. 141 S (2016–2017) og Stortingets behandling av denne i Innst. 445 S (2016–2017), samt protokollen fra fordelingsforhandlingene av 26. juni 2017.

Flere resultatindikatorer er relevante for flere mål. Det må videre gjøres løpende avveininger mellom kryssende hensyn. Det er derfor nødvendig å gjøre en samlet vurdering av utviklingen i næringen. Utformingen av virkemidler og forvaltningen av dem må skje gjennom en organisering med god styring og kontroll, og der målretting og forenkling av virkemidlene er viktig.

### 3.1 Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon

I Innst. 251 S (2016–2017) sier en samlet komite at:

«Komiteen viser til at formålet med å øke matproduksjonen er å øke selvforsyningsgraden, styrke beredskapen og dekke etterspørselen.»

#### 3.1.1 Produksjons- og markedsutvikling

Det siste tiåret har det samlede produksjonsvolumet i jordbruket økt med 4,2 pst. ifølge normalisert regnskap. Produksjonen av husdyrprodukter har økt med 5 pst., mens produksjonen av planteprodukter har økt med 2,2 pst.

I perioden 2009 til 2013 falt produksjonen av planteprodukter med over fem prosent. Produksjonsnedgangen skyldtes både redusert areal og svak avlingsutvikling for korn, knyttet til dårlige værforhold. Fra 2013 til 2017 økte produksjonen av planteprodukter med 8,7 pst., blant annet som følge av svært gode avlingsår som påvirker avlingstrendene. Den samlede produksjonen av planteprodukter er estimert ned 1 pst. fra 2017 til 2018, jf. figur 3.1. Det budsjetteres med en reduksjon i normalårsproduksjonen for korn og poteter. Produksjonen av grønnsaker har den siste tiårsperioden økt med 18,1 pst., mens fruktproduksjonen er redusert med i overkant av 5 ½ pst. Produksjonen av bær er om lag uendret perioden sett under ett, men de siste årene har produksjonen økt. I grøntsektoren har markedsforholdene vært utfordrende både som følge av nasjonale forhold, som endringer i eierskap og organisering i omsetningskanalene, og som følge av importkonkurranse. Målprisene oppnås i varierende grad. De siste sesongene har det imidlertid vært bedring for de fleste kulturer. Samlet sett er det markedsmuligheter for økt planteproduksjon, særlig for grøntsektoren.

Produksjonen av husdyrprodukter har hatt en jevn økning de siste årene. Det er særlig det kraftfôrbaserte husdyrholdet som har økt, i tillegg til deler av det grovfôrbaserte. Produksjonen av fjørfe har økt med over 27 pst. over tiårsperioden, og produksjonen av svin har hatt en økning på i underkant av 11,5 pst. Produksjonen av kumelk har gått noe ned fra 2016 som følge av redusert etterspørsel. Storfekjøttproduksjonen har økt med 1,5 pst. siden 2009, og har, etter en reduksjon noen år, økt med om lag 5 pst. fra 2016 til 2017. Frem til 2016 var det et behov for import av saue- og lammekjøtt. Denne utviklingen har snudd, og det er nå markedsoverskudd i sektoren.

### 3.1.2 Inntektseffekter som følge av markedssituasjonen

Det er stor variasjon i markedsbalansen mellom de ulike sektorene. For storfekjøtt, korn og i grøntsektoren er det udekkede markedsmuligheter for norskprodusert vare. For svin var det et markedsoverskudd til og med 2014, markedsbalanse i 2015 og 2016 og overproduksjon i 2017 og 2018 som følge av den sterke produktivitetsveksten i næringa. For egg er det tendenser til overproduksjon. Det har også vært overskudd av sau/lam de siste to årene, etter at det har vært underdekning i mange år. I 2015 falt etterspørselen etter kyllingkjøtt mye som følge av oppmerksomhet rundt antibiotikaresistente bakterier i fjørfeproduksjonen, men etterspørselen har tatt seg opp de siste to årene. Det har vært store endringer i organiseringen i fjørfeproduksjonen, og produksjonen styres i stor grad av kontrakter. Manglende markedsmuligheter for fjørfe kommer dermed særlig til uttrykk gjennom reduserte volum.

Tap som følge av markedsoverskudd er i henhold til avtalen jordbrukets eget ansvar. Budsjett-nemnda har beregnet inntektseffekter av ubalanse i markedet ved å beregne det samlede pristapet som følge av lavere prisuttak enn målpris. For produksjoner uten målpris har nemnda brukt «planlagt gjennomsnittlig engrospris» for å beregne inntektseffekten. For egg er det beregnet et tap på 7 mill. kroner i 2018. For sau/lam var det relativt store overskudd både i 2016, 2017 og prognosert i 2018, og planlagt gjennomsnittlig engrospris er derfor redusert. Budsjett-nemnda har derfor tatt utgangspunkt i nivået på planlagt gjennomsnittlig engrospris det siste året med markedsbalanse, dvs. i 2015, og beregnet tapet til 210 mill. kroner. For svin er tapet beregnet til 130 mill. kroner, men omsetningsavgiften for svin er imidlertid

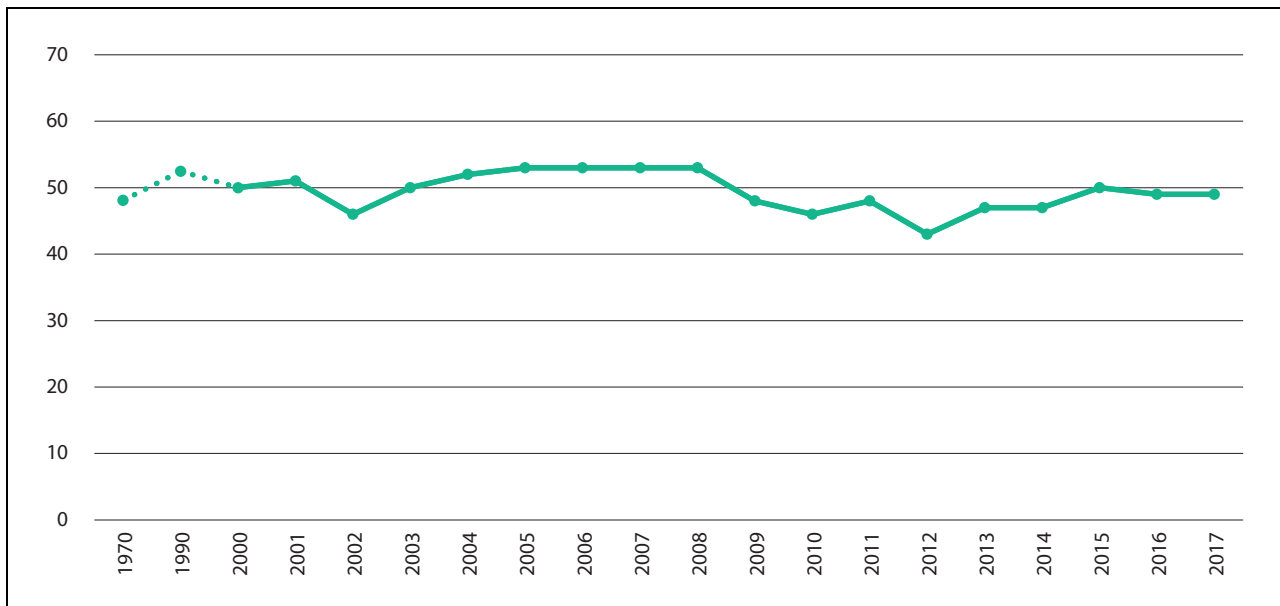
redusert slik at fondet bygges ned. Dette betyr at det reelle tapet sannsynligvis er noe større. I melkesektoren styres markedsbalansen gjennom kvotesystemet. I både 2017 og 2018 har melkekvoteene vært regulert ned med 2 pst., noe som innebærer at melkeprodusenter kun kan hente inntekter på 98 pst. av det totale produksjonsgrunnlaget sitt.

### 3.1.3 Økt selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden beskriver hjemmemarkedsandelen målt på energibasis, dvs. hvor mye av det vi spiser som er produsert i Norge, og er ett av flere mål på hvilken markedsandel den norske matsektoren har i det norske matmarkedet. Selvforsyningsgraden for varer produsert i jordbruket påvirkes av de naturgitte produksjonsforholdene, været, ulike kvalitetskrav, priser, landbrukspolitiske virkemidler og internasjonale handelsavtaler. Det tas ikke hensyn til eksport, eller til muligheten til å legge om produksjonen til produkter med høyere energigrad dersom situasjonen skulle kreve det. Selvforsyningsgraden er derfor ikke et godt mål på mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlands produksjon. *Selvforsyningsvevnen* forteller hva som kan gjøres i en krisesituasjon for å sikre befolkningen forsyning, med energi og andre næringsstoffer for et fullverdig kosthold. Det inkluderer omlegging av forbruk i retning energirike plantevekster, korn, poteter og grønnsaker, og dreining av produksjonen i den retningen. For å vurdere selvforsynings-evne må det imidlertid defineres hva slags krise det er snakk om.

Selvforsyningsgraden for jordbruksprodukter økte mye fra 1970 til 1990 som følge av økt norsk matkornproduksjon. Samtidig avtok fiskens andel av energiinntaket. Derfor har selvforsyningsgraden inkl. fisk variert rundt 50 pst. i flere tiår. Etter flere år med reduksjon i selvforsyningsgraden fra 2008, økte den med 3 prosentpoeng, fra 47 til 50 pst., fra 2014 til 2015. Dette skyldes i stor grad at kornavlingene har vært gode, og at mye av kornet holdt matkornkvalitet. Fra 2015 til 2016 gikk selvforsyningsgraden ned 1 prosentpoeng, til 49 pst., som følge av redusert matkornandel. Selvforsyningsgraden var 49 pst. også i 2017. For husdyrprodukter er selvforsyningsgraden gjennomgående høy, mens den er klart lavere for planteprodukter. Naturgitte forhold gjør at selvforsyningsgraden er lav for energirike plantevekster og høy for husdyrprodukter med større proteininnhold. Selvforsyningsgraden for protein er om lag 70 pst.





Figur 3.2 Selvforsyningsgrad på energibasis inkl. fisk

Kilde: Budsjettnemnda

Selvforsyningsgraden sier ikke noe om opprinnelsen til innsatsvarene i produksjonen. Mange av jordbrukets produksjonsmidler importeres. Etter flere år med reduksjon, har den totale andelen norske råvarer i kraftfôret økt med 14 prosentpoeng i perioden 2014–2017. Dette skyldes i stor grad de gode kornavlingene og økt kornareal, men også økt oppmerksomhet rundt bruken av norsk råvare i kraftfôret de siste årene. Selvforsyningsgraden justert for import av fôr var i 2017 42 pst. og har økt med 5 prosentpoeng siden 2014.

Tilgangen på norsk korn til kraftfôr avhenger av værforholdene. Krav til energi- og proteininnhold i kraftfôret gjør at andelen karbohydrater reduseres. Norskprodusert andel av karbohydratene i kraftfôret økte fra 61 pst. i 2014 til 78 pst. i 2017, jf. tabell 3.1. Hvor høy norskandelen for karbohydrater kan bli, avhenger av videre fôrutvikling og bruk av andre råvarer. Norskandelen for karbohydrater påvirkes av hvilke proteinkilder som benyttes. De siste årene er bruken av soya redusert og erstattet med proteinråvarer som har et høyere karbohydratinnhold, som for eksempel rapspelletts. Det gir mindre rom for norsk fôrkorn. Signaler fra næringen viser at andelen norskprodusert hvete i kraftfôret er økende, fordi hveten har et høyere proteininnhold enn annet fôrkorn. Økende produksjon av hvete er derfor en viktig faktor for å heve norskprodusert andel i kraftfôret.

Norskandelen av fett og protein i kraftfôret har gått mye ned de siste årene, spesielt som følge av

forbudet mot bruk av animalsk protein (kjøttbeinmel og fiskemel) i dyrefôr fra henholdsvis 2003 og 2010. Dersom importen skulle blitt erstattet av norskprodusert protein fra jordbruket, ville det gått på bekostning av kornproduksjonen, siden slike vekster ville konkurrere om de mest produktive arealene. I kraftfôret brukes fett fra råvarer som erter og oljefrø. Norskprodusert råvare holder god kvalitet, men bruken er likevel begrenset fordi egenskapene til fettene i disse råvarene ikke fullt ut kan erstatte importert vare. Andelen norskprodusert fettråvare har økt med 11 prosentpoeng fra 2014 til 2017.

Totalkalkylen viser at kjøp av kraftfôr til drøvtyggere har økt svakt de siste årene. Mye og godt grovfôr er antagelig en vesentlig årsak. En svært våt og vanskelig sommer og høst i 2017 innebærer imidlertid at det i 2018 har vært mangel på grovfôr og økende priser.

### 3.1.4 Dyr på beite

Andelen sau/lam på beite er svært stabilt. Om lag 85 pst. av sau og lam går på utmarksbeite. Andelen sau på utmarksbeite er økende med økende besetningsstørrelse. I saueholdet beiter 62 pst. av besetningene under 20 sauer i utmark, mens 87 pst. av besetningene med over 200 sauer gjør det samme.

Andelen storfe på beite har økt med 8 prosentpoeng de siste ti årene. Andelen som går på utmarksbeite har økt med 6 prosentpoeng i

Tabell 3.1 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent

	1997	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Karbohydrater	77	82	89	77	78	68	65	61	73	80	78
Fett	100	87	62	50	52	41	46	45	49	57	56
Protein	49	37	16	17	6	7	8	6	5	6	5
Totalt	73	75	76	65	62	55	50	46	55	58	60

Kilde: Landbruksdirektoratet

samme periode. For storfe går andelen dyr på beite ned med økende besetningsstørrelse.

Oppdaterte tall for dyr på beite i 2017 presenteres i Prop. 1.

### 3.2 Landbruk over hele landet

I behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) i Innst. 251 S (2016–2017) uttalte en samlet næringskomité at:

«(...) Komiteen viser til at norske bønder over tid har hatt høyere produktivitetsutvikling enn de fleste andre næringer i Norge. For å nå målene for jordbrukspolitikken må norske bønder fortsette å utnytte gårdens ressursgrunnlag på en effektiv måte.»

Produktivitetsutviklingen i jordbruket skyldes blant annet økt avling og ytelse per produsert enhet, og redusert arbeidsinnsats som følge av teknologiske forbedringer og strukturendringer. Når markedet i hovedsak er avgrenset til innenlands forbruk, betyr det at samlet sysselsetting går ned. I forbindelse med Stortingets behandling av Meld. St. 31 (2014–2015) om vekst og gründer-skap innen landbruksbaserte næringer, heter det i Innst. 177 S (2015–2016) bl.a. at:

«Komiteen er enig med regjeringen som i meldingen understreker at «ein langsiktig landbrukspolitikk som bidreg til å oppretthalde eit landbruk over heile landet er avgjerande for utvikling av nye næringar i landbruket, (...)»

I Innst. 251 S (2016–2017) vises det til at måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:

- Sikre bruk av jord- og beiteressursene.
- Sikre mulighetene for bosetting og sysselsetting.

- Et mangfoldig landbruk med en variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling.
- Sikre rekrutteringen.

#### 3.2.1 Arealutvikling og -fordeling

I perioden 1979–1999 økte det registrerte jordbruksarealet med 8,2 pst. I perioden 1999–2017 er det estimert en reduksjon i totalt jordbruksareal på ca. 5 pst., jf. tabell 3.2. Registrert totalareal var på sitt høyeste i 1998.

Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstilskudd. Overgangen er nå fullført. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av det nye kartverket i perioden 2005–2013 ga en reduksjon i arealet på ca. 3,3 pst. Effekten av nytt kartverk kan både skyldes mer nøyaktige målinger, og at endringer som har skjedd over tid først fanges opp når nytt kartverk tas i bruk. Arealnedgangen utenom nytt kartverk har vært på ca. 1,4 pst. i samme periode. Arealavgangen er redusert fra 60 000 daa per år i perioden med digitalisering til om lag 10 000 daa per år etter 2013. Siden 2010 har nesten 150 000 daa areal blitt godkjent til nydyrking. Både i 2016 og 2017 ble over 21 500 daa areal godkjent til nydyrking.

I 2004 ble det satt et nasjonalt mål om at den årlige omdisponeringen av dyrka jord skulle reduseres til under 6 000 daa. Dette målet ble nådd i 2013. I 2016 fastsatte Stortinget i Innst. 56 S (2015–2016) et nytt jordvernmål på under 4 000 daa per år innen 2020. Tall fra Budsjettnemnda for jordbruket viser at omdisponeringen av dyrka jord for 2017 var ca. 3 700 daa. Særlig har omdisponeringen til samferdselsformål gått ned fra 2016 til 2017. Sør-Trøndelag omdisponerte mest dyrka jord i 2016, etterfulgt av Akershus og Oslo.

Reduksjonen i jordbruksareal i drift fra 1999 til 2017 har først og fremst skjedd på Vestlandet, i Agder-fylkene og i Nord-Norge. I perioden 2010–2017 ble arealet av åpen åker på Østlandet redu-

Tabell 3.2 Utviklingen i jordbruksareal, 1000 daa

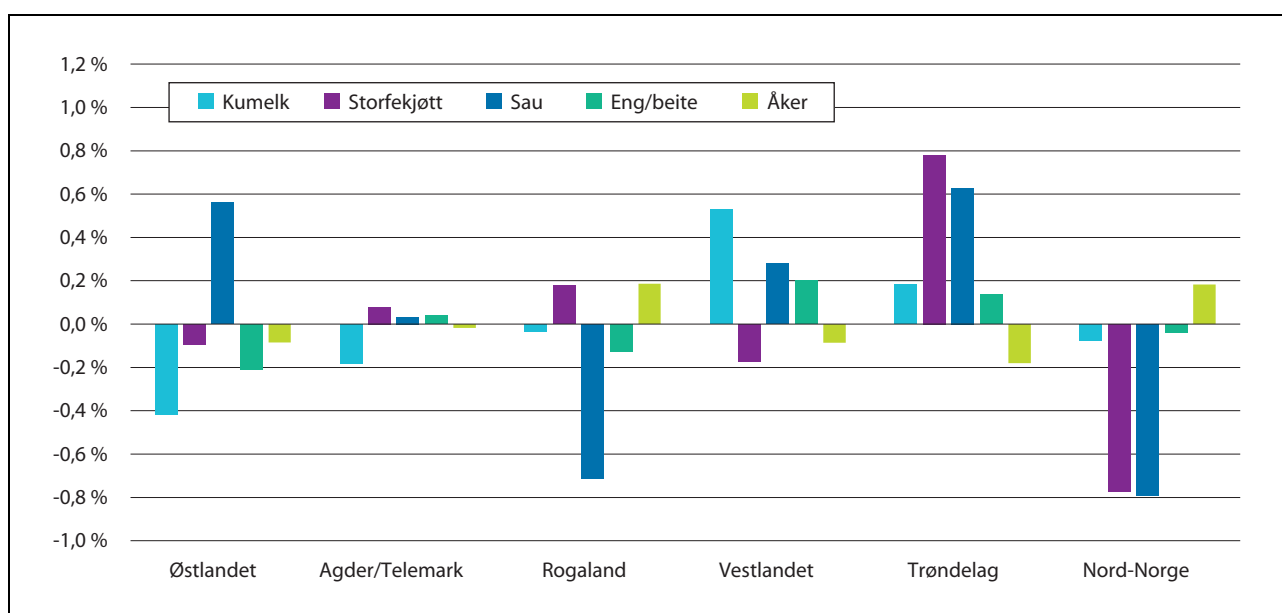
	1989	1999	2014	2015	2016	2017	Endring 99–17	Endring 14–17
Korn og oljevekster		3 345	2 879	2 862	2 892	2 883	-14 %	0,1 %
Åker og hage	4 402	3 995	3 326	3 303	3 332	3 314	-17 %	-0,4 %
Fulldyrket eng og beite	4 443	4 876	4 785	4 799	4 750	4 732	-3 %	-1,1 %
Sum fulldyrket jord	8 846	8 871	8 111	8 102	8 082	8 046	-9 %	-0,8 %
Annen eng og beite	1 096	1 511	1 756	1 759	1 755	1 804	19 %	2,7 %
Jordbr.areal i drift i alt	9 941	10 384	9 868	9 860	9 837	9 850	-5 %	-0,2 %
Areal daa/innbygger	2,35	2,34	1,93	1,90	1,90	1,90	-19 %	-1,6 %

Kilde: Budsjettmemnda

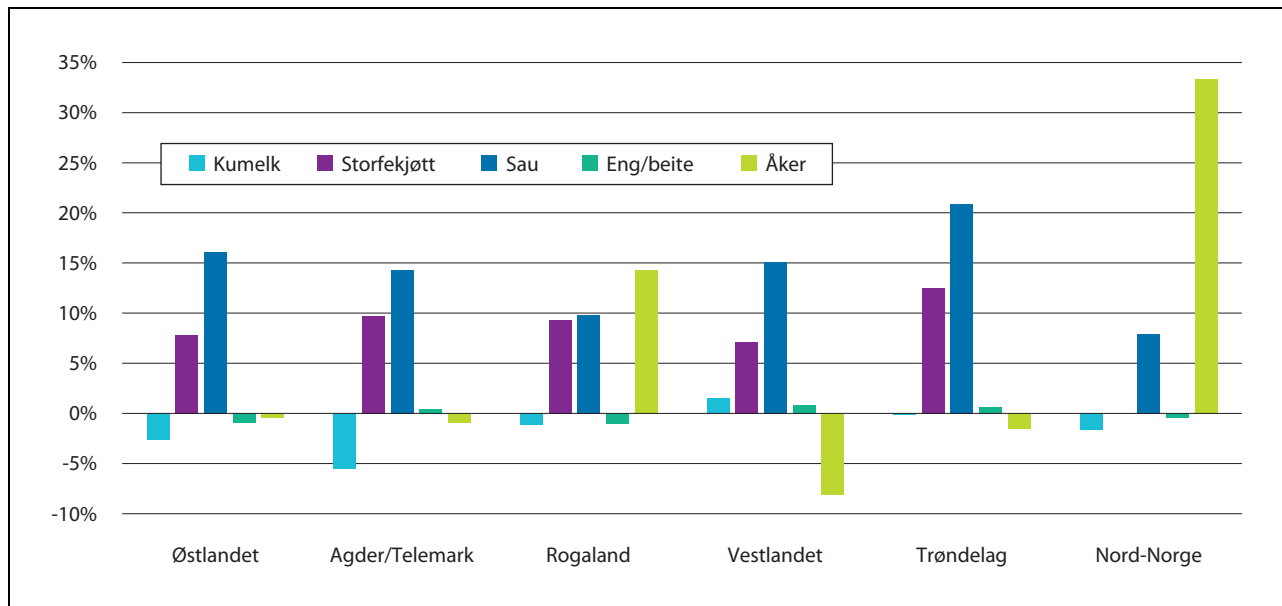
sert med om lag 150 000 daa, mens arealet av eng og beite har økt med om lag 60 000 daa. Dette skyldes delvis økt hold av ammeku og sau. En del steder bidrar det også til å redusere avrenning til vassdrag gjennom økt grasdekke mellom dyrka mark og vassdrag. De foreløpige tallene viser en marginal økning i jordbruksarealet fra 2016 til 2017. På landsbasis har andelen fulldyrket jord gått marginalt ned de siste fire årene, mens andelen av annen eng og beite økte med 2,7 pst. fra 2014 til 2017. Kornarealet har økt med 0,1 pst. siden 2014. Budsjettmemnda prognoserer en marginal reduksjon i kornarealet fra 2017 til 2018, noe som sannsynligvis skyldes dårlige dyrkingsforhold høsten 2017.

### 3.2.2 Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk

Den geografiske fordelingen av produksjonen er viktig for økt produksjon og landbruk over hele landet. Figur 3.3 viser endringer i markedsandeler for perioden 2014–2017. Melkeproduksjonen har i stor grad vært stabilt fordelt geografisk på grunn av kvotesystemet. Før 2014 var det en tendens til at Østlandet økte sine markedsandeler i mange produksjoner. Fra 2014 har Østlandet økt sine markedsandeler for sau, mens Vestlandet og Trøndelag har økt sine andeler av melkeproduksjon, sau og eng og beite. Trøndelag har i tillegg økt sin andel av produksjonen av storfekjøtt.



Figur 3.3 Endring i markedsandel fordelt på produksjon og landsdel, 2014–2017



Figur 3.4 Endring i produsert mengde fordelt på produksjon og landsdel, 2014–2017

Økningen i produksjon av sau- og storfekjøtt er relativt jevnt fordelt over hele landet, med unntak for storfekjøtt i Nord-Norge. For produksjon av sau har Østlandet, Vestlandet og Trøndelag økt sine andeler litt. For produksjon av storfekjøtt har særlig Trøndelag økt sin andel. Vestlandet og Trøndelag har økt sin andel av melkeproduksjonen, til tross for at den totale produksjonen har gått marginalt ned i Trøndelag. Åkerarealet har økt i Rogaland og Nord-Norge, målt i prosent fra et lavt nivå.

Produksjonen av fjørfekjøtt har hatt en sterk økning de siste ti årene, til tross for reduksjonen i 2015 og 2016 som følge av markedssvikt i forbindelse med oppmerksomheten rundt antibiotikaresistens. I dag produseres det i hovedsak fjørfekjøtt på Østlandet, i Trøndelag og i Rogaland. Produksjonsøkningen fra 2016 til 2017 har kommet i Rogaland. I Trøndelag har eggproduksjonen økt betydelig de siste årene, mens den har vært relativt stabil i resten av landet. Veksten i produksjon av grønnsaker på friland har kommet på Østlandet. Veksten i svinekjøttproduksjonen har i størst grad kommet i Rogaland, men også i Agder/Telemark, på Vestlandet og i Nord-Norge har produksjonen økt noe.

For perioden 2010–2016 er arbeidsforbruket redusert med 2,1 pst. årlig. Nedgangen har vært størst i Nord-Norge, med en årlig nedgang på 3,2 pst., mens Østlandet har hatt den laveste reduksjonen i arbeidsforbruk, med 1,6 pst. per år.

### 3.2.3 Rekruttering og næringsutvikling

En rekke virkemidler over jordbruksavtalen skal bidra til næringsutvikling, kunnskapsutvikling, kompetanseheving og rekruttering i landbruket. Virkemidlene er hovedsakelig finansiert innenfor Landbrukets utviklingsfond (LUF).

Økt verdiskaping er et av hovedmålene for landbruks- og matpolitikken, og flere av virkemidlene over LUF skal bidra til lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser. For ordningene som forvaltes av Innovasjon Norge er målsettingene om flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljø sentrale. Investerings- og bedriftsutviklingsmidler bidrar til moderniseringer i driftsapparatet, økt effektivisering og utvikling av andre landbruksbaserte næringer. Det er særlig viktig for unge bønder som skal ta over drifta at det er mulighet for å fornye og modernisere. Denne typen risikoavlastende ordninger er derfor også av betydning for rekrutteringen til landbruket.

Regjeringens politikk for utvikling av andre landbruksbaserte næringer fremgår av Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*. Målet er å stimulere til ytterligere vekst og utvikling innen disse næringene og medvirke til at landbruksgründere skal kunne utnytte det totale ressursgrunnlaget i inn- og utmark på landbrukseiendommen uten unødige hindre. Det er for eksempel et vekstpotensial i markedet for lokalmat og drikke og reiseliv. I 2017 var omsetningen av lokalmat i dagligvarehandelen på i over-

kant av 4,95 mrd. kroner. Siden 2010 har salg av lokalmat og drikke fra dagligvarehandelen mer enn doblet seg. I tillegg kommer salget av lokalmat på hoteller og restauranter, Bondens marked, matfestivaler og spesialforretninger over hele landet. Innsatsen over Landbrukets utviklingsfond gjennom bl.a. Matmerk og Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping, skal bidra til å stimulere til og understøtte en fortsatt positiv utvikling.

### 3.2.3.1 Investering og bedriftsutvikling (IBU-midler)

De fylkesvise IBU-midlene har et todelt formål. De skal bidra både til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommen, og til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket. Midlene forvaltes av Innovasjon Norge. Fylkesvise rammer for IBU-midlene bestemmes av en fordelingsnøkkel. Ut over nasjonale føringer for bruken av midlene, legger partnerskapene i fylkene bestående av fylkesmannen, fylkeskommunen, faglagene i landbruket og Innovasjon Norge regionale føringer for bruken av midlene.

Det er stor pågang etter investeringsvirkemidler. I 2017 innvilget Innovasjon Norge IBU-tilskudd til 1 212 prosjekter. Det er 15 pst. høyere enn i 2016. Avslagsprosenten var på 15 pst. Samlet tilsagnssum for tilskudd var i underkant av 603 mill. kroner. De fleste søknadene gjelder midler til effektivisering av produksjonsapparatet. Om lag 86 pst. av tilskuddene ble gitt til investeringer

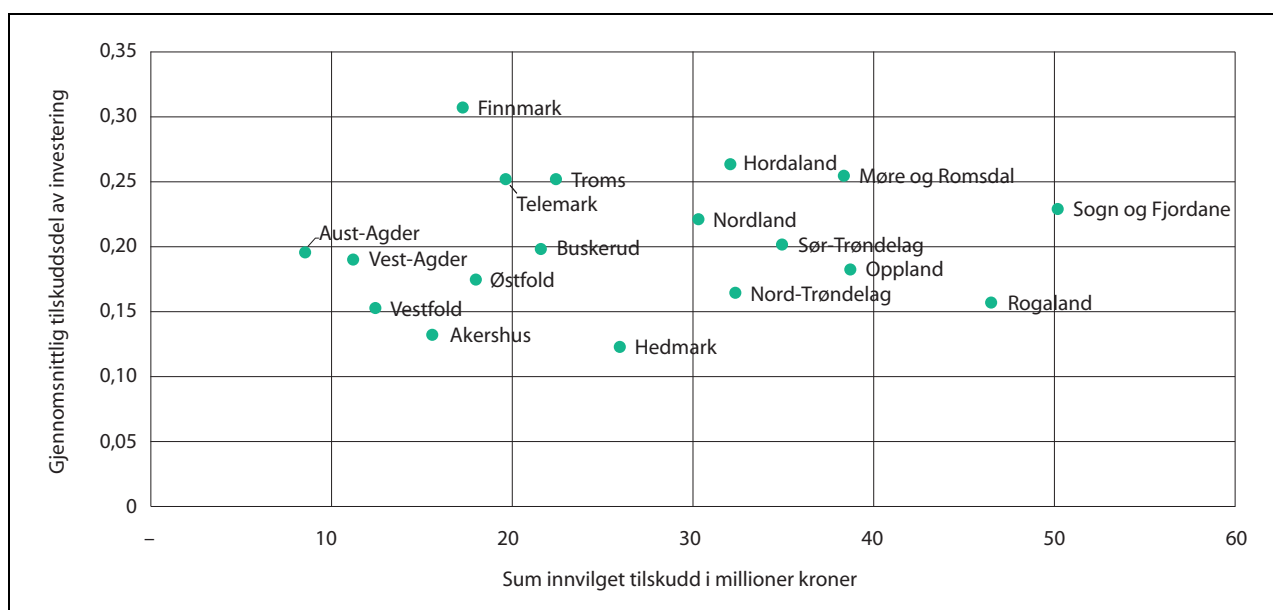
innen tradisjonelt landbruk, en økning på 2 prosentpoeng.

Fra 1.7.2017 kan investeringsstøtte utgjøre inntil 35 pst. av kostnadsrammen for prosjektet, avgrenset til 2 mill. kroner per prosjekt, med unntak for Troms og Finnmark der det ikke er et kronetak på tilskuddet. Gjennomsnittlig tilskuddsbeløp innen tradisjonelt landbruk var på 563 000 i 2017, en nedgang på 15 000 kroner fra 2016. Nedgangen skyldes at gjennomsnittlig kostnadsoverslag for prosjekter innen tradisjonelt landbruk er redusert noe i 2017. Fylkesvis fordeling av midlene via fordelingsnøkkel og ulik pågang etter investeringsstøtte i fylkene gir variasjoner regionalt i støtteutmåling og totalt innvilget beløp. Finnmark, Troms, Telemark og Hordaland har en gjennomsnittlig tilskuddsandel per prosjekt til tradisjonelt landbruk på 25 pst. eller mer, mens tilskudd til tilsvarende prosjekt i Akershus og Hedmark i gjennomsnitt bare utgjør 12 og 13 pst. av kostnadsoverslaget. Sogn og Fjordane var fylket som innvilget mest tilskudd i 2017 jf. figur 3.5.

#### Nærmere om investeringer innen tradisjonelt landbruk

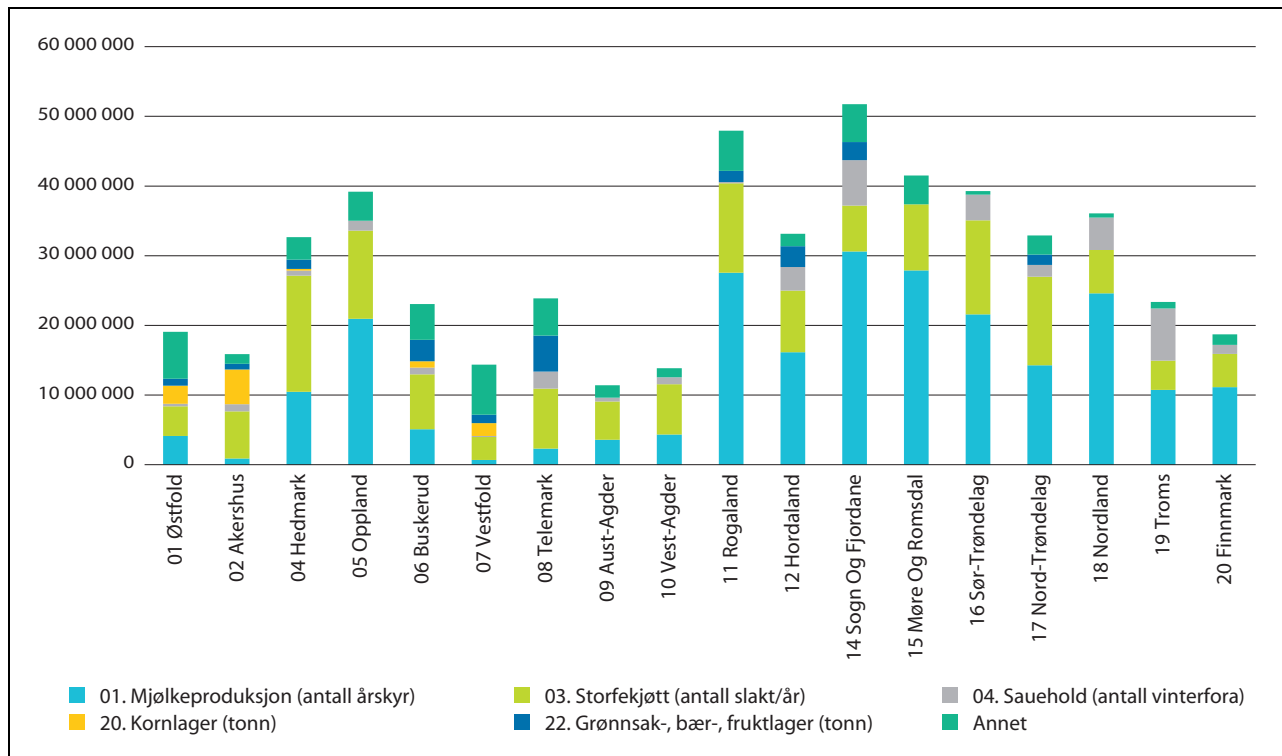
Investeringsstøtte til jord- og hagebruk skal tilpasses de nasjonale markedsforholdene. Figur 3.6 gir en oversikt over fylkesvis fordeling av tilskudd til ulike produksjoner innen tradisjonelt landbruk i 2017.

Bevilgningene til planteproduksjon økte med 76 pst. fra 2016. Totalt ble det bevilget 52,4 mill. kroner fordelt på 175 prosjekter. Innovasjon



Figur 3.5 Innvilget investeringstilskudd 2017 og gjennomsnittlig tilskuddsandel av investering per fylke

Kilde: Innovasjon Norge



Figur 3.6 Andel IBU-tilskudd til tradisjonelt landbruk fordelt på ulike produksjoner i 2017. Kroner

<sup>1</sup> Kategorien annet gjelder bl.a. prosjekter som omfatter flere typer produksjoner, eller prosjekter innen andre husdyrproduksjoner enn de som er nevnt i de øvrige kategoriene.

Kilde: Innovasjon Norge

Norge viser til at dette skyldes at planteproduksjon er høyere prioritert, da markedsutviklingen for mange av disse produksjonene er positiv.

Nærmere 95 pst. av alle tilskudd gikk likevel til investeringer innen grovfôrbasert husdyrhold. Tabell 3.3 gir en oversikt over fordelingen av tilskudd til investeringer innen husdyrproduksjon 2016–2017. Det er en økning i bevilgning til storfekjøttproduksjon, mens bevilgningen til saueproduksjon er redusert. Innovasjon Norge har en restriktiv policy for investeringsstøtte til svineproduksjon, konsumeggproduksjon og kyllingproduksjon pga. markedssituasjonen.

Tilskudd til investeringsprosjekt innen melkeproduksjon holder seg relativt stabilt. Gjennomsnittlig støtteandel var på 18 pst. i 2017, en økning på 4 prosentpoeng fra 2016. Gjennomsnittlig buskap før utbygging innen melkeproduksjon har økt fra 28 årskyr i 2016 til 33 årskyr i 2017. Planlagt buskap holder seg relativt stabilt på +/-41 årskyr. Økning i buskap gir bedre grunnlag for å ta i bruk effektiv teknologi som bl.a. automatiserte melkings- og fôringsanlegg. I Innovasjon Norges undersøkelse av store utbygginger for melk i Nordland fra 2015, blir det pekt på hvor viktig teknologi er for en mer ordnet

arbeidstid og fritid, samt for trivsel og rekruttering.

Innovasjon Norge viser til at 80 pst. av tiltakene som mottok investeringsstøtte innenfor husdyrproduksjon i 2017, planla en økning i produksjonsomfanget. Dette er en reduksjon på 8 prosentpoeng fra 2016.

58 pst. av tilsagnene innen tradisjonelt landbruk er registrert med miljøeffekt. Dette er en økning på 25 prosentpoeng fra 2016. Med miljøeffekt menes f.eks. at prosjektet fører til mindre utslipp av klimagasser, redusert utslipp til vann, energieffektivisering og bedre utnytting av avfall, restråstoff og biologiske ressurser. I underkant av 4 pst. av midlene gikk til investeringer innen økologisk produksjon.

#### *Nærmere om investeringstilskudd innen andre landbruksbaserte næringer*

Det ble bevilget 85,7 mill. kroner i IBU-tilskudd til andre landbruksbaserte næringer i 2017. Dette er på samme nivå som for 2016, men sett i forhold til den totale bevilgningen av IBU-midler i 2017 er andelen lavere. Dette er en trend over en del år. Innovasjon Norge viser til at nedgangen i hoved-

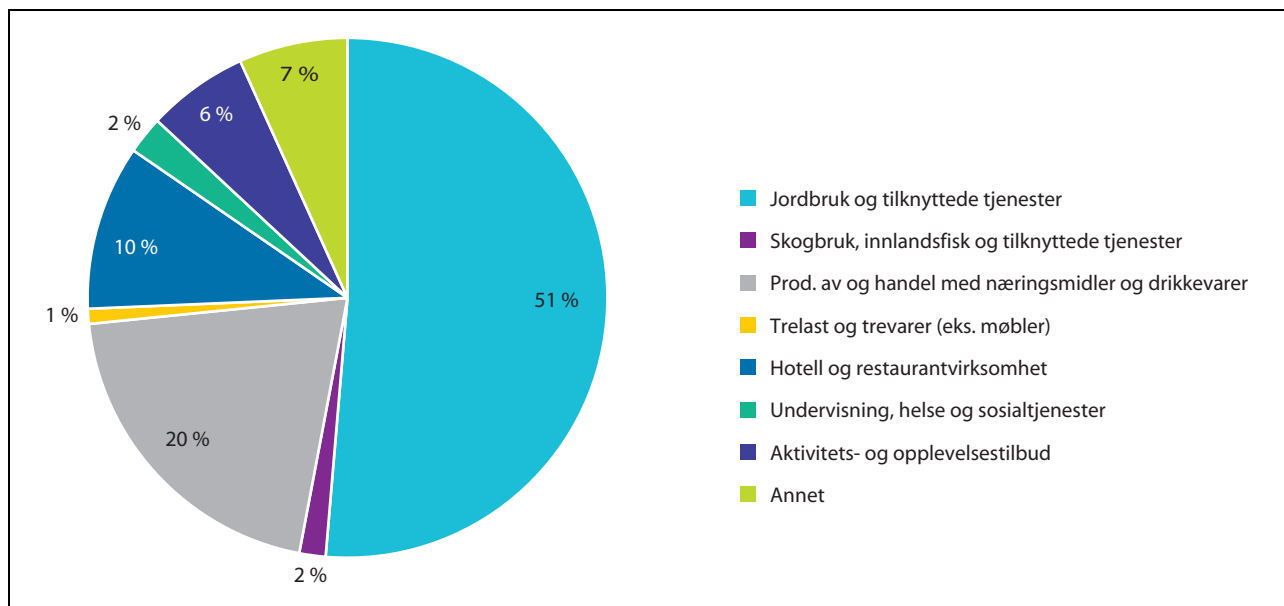
Tabell 3.3 Investeringstilskudd til husdyrproduksjon 2016–2017, mill. kroner

Hovedproduksjon	Innvilget 2016	Innvilget 2017
Melkeproduksjon (ku)	244,9	237,1
Melkeproduksjon geit	3,2	2,4
Storfekjøtt (slakt pr. år)	100,3	151,1
Sauehold	49,4	37,5
Smågrisproduksjon	0,1	0,6
Slaktegris	5,1	1,2
kombinert svinehold	1,5	2,5
Eggproduksjon	0,0	6,9
Slaktekylling	0,0	0,4
Andre husdyr	16,0	9,8
<b>Totalt</b>	<b>420,5</b>	<b>449,5</b>

Kilde: Innovasjon Norge

sak skyldes redusert etterspørsel, og ikke at disse næringene har en lavere prioritet. For etablering av bedrifter i landbruket utenom tradisjonelt jord- og skogbruk, er det en klar politisk målsetting at midlene skal bidra til økt sysselsetting og etablering av nye, lønnsomme arbeidsplasser. Innovasjon Norges rapport om bruk av IBU-midler i 2017 anslår en gjennomsnittlig forventet sysselsettelses-effekt på omlag 449 årsverk for tilsagn gitt til pro-

sjekt innen tiltaksgruppene *etablerertilskudd*, *bedriftsutvikling* og investeringer i *andre landbruksbaserte næringer*. Figur 3.7 gir en oversikt over fordelingen av tilskudd i 2017 til andre næringer i tilknytning til landbruket fordelt på bransjer. Fordelingen tar utgangspunkt i SSBs standard for næringsgruppering. Tilskudd til jordbruk og tilknyttede tjenester har økt med 9 prosentpoeng fra 2016 og utgjør nå over halvparten av bevilgnin-



Figur 3.7 Andel IBU-tilskudd til andre landbruksbaserte næringer fordelt på bransjer (2017)<sup>1</sup>. Prosent

<sup>1</sup> Tilskudd til Inn på tunet inngår i grupperingen undervisning, helse og sosialtjenester.

Kilde: Innovasjon Norge



gene innen andre landbruksbaserte næringer. Produksjon av næringsmidler og drikkevarer og handel med disse er samlet sett på 20 pst. Det er en tilbakegang på 5 prosentpoeng fra 2016. Med bakgrunn i økende oppmerksomhet på aktivitets- og opplevelsestilbud, er dette i 2017 trukket ut som en egen gruppe, og utgjør 6 pst. Dette tilsvarer om lag halvparten av det som tidligere inngikk i gruppen «annet».

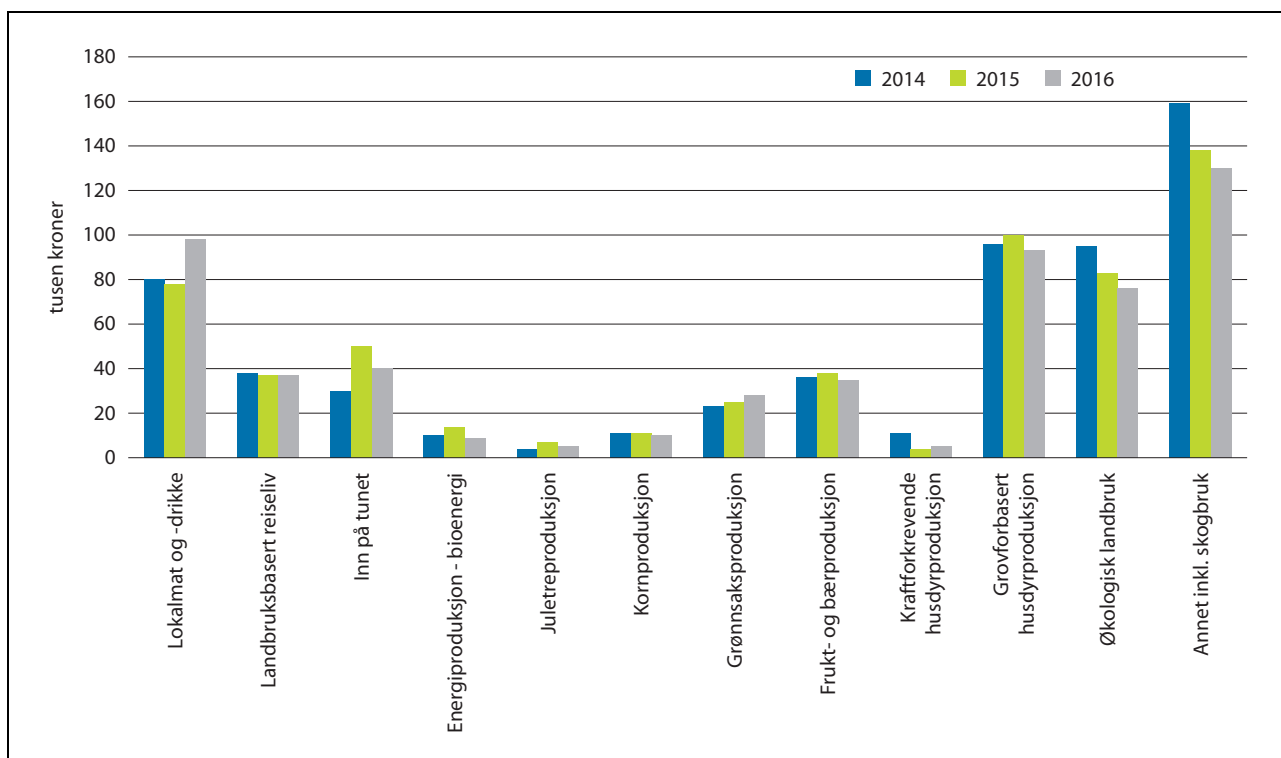
### Risikolån

Fra og med 2006 ble det åpnet for å sette av midler til et taps- og rentestøttefond innenfor rammen av de fylkesvise IBU-midlene. I 2017 ble det innvilget 23 risikolån med en samlet bevilgning på 22,9 mill. kroner til tradisjonelt landbruk (melk- og storfeproduksjon) og 1,2 mill. kroner til andre landbruksbaserte næringer. Risikolånene har en langt tydeligere distriktsprofil enn ordinære investeringstilskudd til tradisjonelt jordbruk. Gjennomgangen av risikolåneordningen fra 2017 viser at 79 pst. av alle risikolån gitt i perioden 2006–2016 er gitt innenfor sone 3 i det distriktpolitiske virkeområdet. I disse områdene med lavt pantegrnlag vil en slik toppfinansiering i begrenset grad være mulig i det private markedet. Omfang av ordningen og fordeling mellom produksjoner holder

seg stabil. Tapsfondavsetning for 2017 var 5,3 mill. kroner. Ved utgangen av 2017 er samlet tapsfondavsetning på 58 mill. kroner. Dette vurderes som høyere enn ønsket nivå.

### 3.2.3.2 Fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidler

Landbruksnæringen er kjennetegnet av små foretak som hver for seg har begrenset kapasitet til å drive utviklingsarbeid og kunnskapsutvikling som kommer felleskapet til gode. De fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidlene, forvaltet av fylkesmannen, skal ivareta dette. Målgruppen er organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan innen landbruk. Innsatsen kan dreie seg om mobiliseringstiltak og FoU-prosjekter for å stimulere til innovasjon og styrking av produksjonsmiljø regionalt, eller tiltak som kan stimulere til annen landbruksbasert næringsutvikling. Fylkesmennene har i 2017 innvilget i underkant av 59 mill. kroner i utrednings- og tilretteleggingsmidler fordelt på 468 prosjekter. Departementets gjennomgang av fylkesmannens rapportering for 2017 på bruken av midlene, viser at midlene innrettes i tråd med de regionale næringsprogrammene, og i tråd med fylkets særskilte utfordringer og muligheter på landbruks-



Figur 3.8 Antall saker fordelt på innsatsområder 2014–2016

Kilde: Notat om næringsutviklingsarbeidet hos fylkesmannen med utgangspunkt i utrednings- og tilretteleggingsmidlene. Fylkesmannen i Trøndelag m.fl. 2018



området. Det regionale partnerskapet er godt involvert i prioriteringen av bruken av midlene.

En saksbehandlergruppe på tvers av fylkesmannsembetene har gjennomgått bruken av UT-midler i perioden 2014–2016, basert på en undersøkelse blant fylkesmannsembetene og en undersøkelse blant støttemottagerne i perioden. Gjennomgangen viser at det i perioden er gitt støtte til ulike produksjoner, med hovedvekt på tilretteleggingstiltak innen grovførbasert produksjon (20 pst.), lokalmat og drikke (14 pst.) og økologisk (9 pst.). Posten «annet» utgjorde 36 pst. i perioden og omfattet også tilretteleggingstiltak innen skogbruk og trevirke. UT-midlene finansierer i underkant av 25 pst. av de totale prosjektkostnadene, og utløser dermed prosjektaktivitet regionalt til en verdi som er fire ganger så stor som midlene. 32 pst. av prosjektene hadde samfinansiering med private aktører (bank, andre bedrifter m.m.).

75 pst. av støttemottagerne oppga at prosjektene ikke hadde blitt gjennomført uten UT-midler. Over halvparten av prosjektene gikk videre til nye prosjekter/tiltak. Tatt i betraktning at en del av prosjektene var kompetansetiltak, er dette et positivt resultat. Landbrukets organisasjoner er dominerende støttemottagere (28 pst.), etterfulgt av Norsk Landbruksrådgeving (21 pst.). 41 pst. av prosjektene var prosjekter innen kompetanseutvikling og 20 pst. var mobiliseringsprosjekter. Med dette som utgangspunkt kan det legges til grunn at UT-midlene er et betydelig bidrag til kompetanseheving og mobilisering i næringen.

### 3.2.3.3 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Fylkeskommunene ble tildelt 20 mill. kroner til arbeid med rekruttering og kompetanseheving på landbruks- og matområdet i 2017, fordelt etter samme fordelingsnøkkel som IBU-midlene. Målet for ordningen er å bidra til rekruttering og kompetanseheving for næringsutøvere, for å ivareta og styrke verdiskapingen i landbruket. Ordningen skal tilpasses regionale utfordringer knyttet til rekruttering og kompetanseheving innen tradisjonelt landbruk og andre landbrukstilknyttede næringer.

Fylkeskommunene rapporterer om god samhandling med andre offentlige instanser, spesielt fylkesmennenes landbruksavdelinger, Innovasjon Norge, landbruksnæringsens egne organisasjoner og andre lokale aktører. Fylkeskommunene melder om stor etterspørsel etter kompetansetiltak og etter- og videreutdanningstiltak, både for utøvere

som allerede er etablert i næringen, og for utøvere som er på vei inn i næringen. Det er behov for både løpende etterutdanningstiltak og for formell videreutdanning. En viss andel av midlene er derfor også i 2017 brukt til samlings- eller nettbasert videreutdanning i regi av naturbruksskolene, gjerne omtalt som *Voksenagronomen*. Flere fylkeskommuner melder om stor søkning og deltakelse. Fra 2018 er det satt av egne midler til etablering av en nasjonal modell for voksenagronomen over jordbruksavtalen. Fra høsten 2018 vil 14 av 17 fylkeskommuner ha et slikt tilbud. Et flertall av fylkeskommunene har målrettede tiltak knyttet til landbruksutdanning også på andre utdanningsnivå, som rekrutteringstiltak overfor ungdomsskoleelever eller bidrag til utvikling av fagskoletilbud. Noen fylkeskommuner gir videre tilskudd til likestillingstiltak over ordningen, for eksempel kvinnekongresser og egne fagsamlinger for kvinner innen ulike produksjoner i jordbruket.

### 3.2.3.4 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL)

KIL-midlene forvaltes av Matmerk og skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket, eller tilleggsnæringer til primærlandbruket. Kurstilbud som gjøres tilgjengelig i hele eller aktuelle deler av landet, og som har potensial til å bli et tilbud til en stor del av produsentene innen den aktuelle produksjonen, blir prioritert. I 2017 ble det mottatt 22 søknader om tilskudd fra KIL. Styret i Matmerk ga tilsagn om 4,77 mill. kroner fordelt på 14 prosjekter, samt inntil 1 mill. kroner til kursvirksomhet for avløsere. Eksempler på prosjekter er:

- Dyrehelsekurset – oppdatert kunnskap om dyrehelse, forebygging og smittevern (Animalia).
- Allsidig småskala økologisk produksjon av frukt og bær (Sogn Jord- og Hagebruksskule).
- Føring av geit – e-lærekurs (Tine SA).
- Kompetansesenter for landbrukssertifisering (Mo- og Øyrane VGS.).
- Fagskoletilbud i dyreassisterte intervensjoner (Fagskolen innlandet avd. Hvam).

### 3.2.3.5 Forskning

Forskningsmidlene over jordbruksavtalen forvaltes av et styre bestående av avtalepartene. Midlenes formål er å utvikle ny kunnskap til landbruks- og matsektoren. Prioriteringene skal støtte opp under de landbruks- og matpolitiske målene, og

være i tråd med prioriterte innsatsområder fastsatt i årlige jordbruksoppkjøret. Midlene disponeres i første rekke til forskningsprosjekter etter utlysning. Det settes også av noe midler til utredninger.

I 2017 ble det satt av 55 mill. kroner til forskningsmidler over jordbruksavtalen for 2018. Avtalestyrets hovedutlysning av midler var knyttet til følgende tema:

- økt bærekraftig matproduksjon basert på norske ressurser i hele landet
- økt og alternativ råstoffutnyttelse av biomasse
- reduserte klimagassutslipp og klimatilpasset produksjon
- teknologisk utvikling og innovasjon
- mattrygghet
- helse og samfunn

Det kom inn 33 søknader etter utlysningen. Styret innvilget midler til 13 av dem. Dette er prosjekter som gjennomføres av forskningsmiljø, men som har medvirkning og delfinansiering fra næringslivet.

Avtalestyret lyste i tillegg ut midler til Innovasjonsprosjekter i næringslivet. Til denne kom det inn 32 søknader fra ulike bedrifter. Ni av disse ble innvilget. Avtalestyret viser i sin årsrapport til at antallet søknader er høyt siden det er et mål å øke næringslivets deltagelse i forskning.

I jordbruksoppkjøret i 2017 ble det satt av 6,5 mill. kroner til utredninger innenfor temaet reduserte klimagassutslipp, som en del av kompensasjonsmidler for økt CO<sub>2</sub>-avgift på mineralolje for 2017 (kapittel 3.4.1). Til dette formålet kom det inn 20 søknader. Syv prosjekter ble innvilget støtte. I tillegg innvilget styret 0,65 mill. kroner til en ny delstudie i den fjerde helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag. Prosjektet «HUNT4 Én helse – husdyrsiden» skal se på sammenhengen mellom menneskenes helse, dyrenes helse og miljøet rundt.

Årlig overføring fra Forskningsrådets miljøprogram til forskningsprosjekter innen området miljø og jordbruk ble videreført for 2018–2020. Bevilgningen skal bidra til økt bærekraft og redusert miljøbelastning fra norsk matproduksjon. Det ble også bevilget 2 mill. kroner til svensk-norsk samarbeid om hesteforskning. For 2016–2018 er det innvilget et årlig rammetilskudd på 2 mill. kroner til Graminors arbeid med planteforedling.

### 3.2.3.6 Stiftelsen Matmerk

Matmerk har som formål å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon og styrke omdøm-

met til norske matprodukter hos norske forbrukere. Dette skjer gjennom arbeid med kvalitets sikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og norsk opprinnelse overfor forbrukere, matprodusenter og marked. Matmerk administrerer og videreutvikler Kvalitetssystem i landbruket (KSL), merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede betegnelser og Spesialitet, har ansvaret for generisk markedsføring av økologisk mat, godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet samt enkelte andre prosjekter.

KSL er et styrings- og kvalitetssystem for den enkelte bonde, og skal dokumentere for forbrukerne, varekjedene og myndighetene hvordan produksjonen foregår på norske gårdsbruk. I 2017 besluttet styret i Matmerk å igangsette et større utviklingsarbeid både for datasystemet som ligger til grunn for KSL og øvrige digitale løsninger i Matmerk (STEM 2020). I 2017 gjennomførte Matmerk 4 200 eksterne revisjoner mot 4 867 i 2016. Dette er en bevisst reduksjon for å dekke kostnader ved bl.a. nye dataløsninger. Samarbeidet med Mattilsynet og Arbeidstilsynet er formalisert gjennom egne samarbeidsavtaler og har fungert godt i 2017. Ved utgangen av 2017 var det 400 godkjente Inn på tunet (IPT)-tilbydere. Godkjenningsstandarden for IPT er vesentlig forenklet, og revisjon av veileder for Grønt arbeid er satt i gang.

Nyt Norge er et viktig virkemiddel i konkurransestrategien for norsk matproduksjon. Matmerk arbeider med å øke antall produkter og merkebrukere. Ved utgangen av 2017 var 81 bedrifter og 3 580 produkter godkjent for Nyt Norge-merket, en netto vekst på 530 nye produkter siden 2016. Kjennskapen til merket hos forbruker er høy, og forbrukernes holdning til merket er positiv.

Ved utgangen av 2017 var totalt 28 produkter godkjent under ordningen Beskyttede Betegnelser. Pinnekjøtt fra Norge var det eneste nye produktet i 2017. Det har vært en økning på 46 produkter (til 471) som er godkjent for bruk av Spesialitetsmerket i 2017. Omsetningen av lokalmat i dagligvarehandelen hadde en vekst på 0,6 pst. fra 4,8 mrd. kroner i 2016, mens totalveksten i varehandelen var på 1,9 pst. Lokalmat.no, som kobler sammen tilbydere av lokalmat og innkjøpere i dagligvare- og restaurantmarkedet, har hatt en god utvikling og ved utgangen av 2017 var det 668 bedrifter med til sammen 1 730 produkter registrert i databasen. Matmerk tilbyr også markeds tjenester til lokalmatprodusenter. Dette er et lavterskeltilbud med bedriftsbesøk og kurs innenfor økonomi og markedsforståelse. Nettsiden Økologisk.no gir forbrukerne informasjon om økologisk matproduksjon og økologiske produkter. Mat-

merk har i 2017 også forsterket kommunikasjon om økologisk mat gjennom sosiale medier.

### 3.2.3.7 *Utviklingsprogrammet*

Utviklingsprogrammet skal bidra til å skape flere vekstkraftige bedrifter basert på ressurser fra landbruket og reindriften. Det favner bredt både i innretning og målgruppe og skal bidra til å skape økt vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og annen ny næringsvirksomhet basert på landbrukets ressurser. Programmet skal stimulere til økt lønnsomhet og konkurransevne med utgangspunkt i tre hovedinnsatsområder: finansiering (vekst og forpliktende samarbeid), kompetanse og omdømmearbeid. Programmet har en partsammensatt styringsgruppe ledet av LMD der også Hanen, fylkesmannen og fylkeskommunen er representert. Styringsgruppen foretar strategiske veivalg og fordeler midlene til de ulike arbeidsområdene.

De siste årene har antall vekstsaker<sup>1</sup> økt betydelig hvert år, men kan nå se ut til å ha stabilisert seg på et totalt tilskuddsnivå på 20–25 mill. kroner pr år. Gründere innenfor programmets målgruppe er også fasett inn i de generelle virkemidlene i Innovasjon Norge.

Kundeeffektundersøkelsene til Innovasjon Norge viser at Utviklingsprogrammet i betydelig grad er utløsende for realisering av prosjektet. Undersøkelsene viser også at virkemiddelet bidrar positivt til kompetanseheving og samarbeid. Det har vært bedring i lønnsomheten for 62 pst. av prosjektene, og 88 pst. har hatt økt omsetning. Vekstordningen ble i 2016 evaluert av Oxford Research.

Evaluator viser til at Vekstsatsingen i hovedtrekk er godt tilpasset behovet til brukerne. Ordningen er videre i stor grad avgjørende for realisering av vekstprosessen, og bidrar til bedre overlevelsessevne, vekst og forbedret lønnsomhet for bedriftene. Evaluator kommer også med enkelte forslag til forbedringer av ordningen. De siste årene har det også vært stor etterspørsel etter tilskudd til bedriftsnettverk og denne ser nå ut til å ha stabilisert seg på 8–10 mill. kroner per år. I 2017 ble det innvilget 9,56 mill. kroner fordelt på 25 saker. Ordningen for bedriftsnettverk er evaluert, men den endelige rapporten foreligger ikke ennå.

<sup>1</sup> Vekstordningen gir støtte til bedrifter med klare vekstambisjoner. Støtte kan innvilges til bedrifter med målsetting om å øke omsetningen med minst 30 % de neste 3 årene, selsketter 1 årsverk eller mer og har en omsetning på 1 million kroner årlig eller mer.

Det tilbys et bredt spekter av matfaglige kompetanseaktiviteter gjennom de fem matfaglige kompetansenettverkene i programmet. Totalt gjennomførte kompetansenettverkene 140 bedriftsbesøk gjennom besøksordninger og 59 kurs i 2017. Videre oppfølgingsprosjekt og mentorordning blir ivarettatt gjennom eksisterende tjenester i Innovasjon Norge.

Omdømmesatsingen er en integrert del av innsatsen gjennom Utviklingsprogrammet. Midlene forvaltes av Innovasjon Norge og brukes særlig til å synliggjøre og profilere norske råvarer og matkultur nasjonalt og internasjonalt, med sikte på å styrke omdømmet og øke kjennskapen til norsk mat og landbruk. I tillegg stimulerer midlene til ny næringsutvikling i skjæringspunktet mellom mat- og reiseliv.

Matstreif og deltagelsen på Internationale Grüne Woche (IGW) i Berlin er de to viktigste omdømmeprosjektene i programmet, og begge scorer høyt også som kompetansearenaer. Utover disse satsingene har det blitt bevilget støtte til omdømme- og utviklingsarbeid til 8 regionale matfestivaler, samt til Bondens marked, Det norske måltid og Bocuse d'Or Norge. World Cheese Awards skal arrangeres i Bergen i 2018 og prosjektet har fått støtte fra omdømmepotten både i 2017 og 2018.

Bygdeturismekampanjen ble videreført i 2017. Den skal bidra til å øke kjennskapen og kunnskapen om mulighetene og mangfoldet i tilbudene innenfor bygdeturisme. Den er en viktig markedsføringskanal for de små landbruksbaserte reiselivsbedriftene. Brukerundersøkelser viser at 94 pst. av deltakerne var fornøyde og at de mener at både kvalitative og kvantitative mål for kampanjen er nådd. Dette er en markant økning sammenlignet med 2016 og det legges derfor til grunn at kampanjen har betydning både for økt salg og lønnsomhet for deltakerne.

Temamarkedsføring internasjonalt for måltidsturisme, vandring, fiske og sykkel blir også finansiert over Utviklingsprogrammet. Aktive ferier er et voksende marked og kampanjene bidrar til å posisjonere Norge i dette markedet. Kampanjene har hatt som formål å skape nettverk og bidra til kompetanseheving hos kampanjepartnerne. Både sykkel- og vandre- og fiskekampanjen oppnådde gode resultater i sine respektive satsingsmarkeder. I 2017 ble det for første gang gjennomført en egen kampanje for måltidsturisme. Den inkluderte både en internasjonal pressereise i forbindelse med Matstreif og fem filmer der Norges største byer ble profilert ved bruk av en stjernekokk.

### 3.2.3.8 Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket

Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi (tidligere Bioenergiprogrammet) skal bidra til mer miljøvennlige energiløsninger både i landbruket og i andre sektorer, og samtidig gi mulighet for økt verdiskaping for skogeiere. Det er også et mål å skape aktivitet i hele landet. I 2017 ble det innvilget støtte til 148 prosjekter, 16 flere enn i 2016. Samlet planlagt energiproduksjon for prosjektene som fikk støtte i 2017 er 28,6 GWh, noe lavere enn i 2016. Strømprisene er i ferd med å stige, og Innovasjon Norge merker dette ved at investeringslysten har tatt seg opp. Samlet tilsagn i 2017 var på 60,4 mill. kroner.

Gårdsvarmeanlegg utgjorde også i 2017 det dominerende antallet prosjekter med 90 anlegg. Dette er en økning fra 83 i 2016. Videre ble det gitt investeringsstøtte til 15 anlegg for varmesalg, omtrent like mange som året før. Det ble også gitt støtte til ett anlegg i veksthus. Det er videre gitt støtte til flere forprosjekter for biogass, mens støtte til nye pilotprosjekt for biogass og følgeforskning er finansiert over Klima- og miljødepartementets satsing på biogass (ramme på 20 mill. kroner for 2017). Biogassatsingen har som mål å bygge kompetanse og utvikle teknologier som er egnet for norske gårdsbruk.

Ifølge Innovasjon Norge er hoveddelen av prosjektene vurdert til å bidra med vekst på bedriftsnivå. Programmet har gitt gode resultater når det gjelder målområdene vekst i bedrifter og miljø/klima samt lokal verdiskaping. Med basis i effektundersøkelsene, er det anslått at programmet har bidratt til en årlig reduksjon av klimagassutslippene med nær 78 000 tonn CO<sub>2</sub>.

I 2017 ble det gjort endringer i retningslinjene for programmet. Det ble bl.a. åpnet for at biokullanlegg for jordbruksformål og for kraft/varmeanlegg (CHP) kan støttes etter reglene for støtte til biogassanlegg. I tillegg kan solcelleanlegg gis støtte under forutsetning av at de bygges og driftes sammen med biovarme-, biogass- eller kraft/varmeanlegg. Utvidelsen av programmets virkeområde innebærer en sterkere vektlegging av klimarelaterte tiltak. Utenom støtte til ett biokullanlegg, er det i 2017 gitt støtte til kompetanse- og utredningsaktiviteter innenfor de nye målområdene.

### 3.2.3.9 Skogbruk

Skogbruk og trebasert industri er en viktig verdikjede i Norge. I 2017 var bruttoverdien av tømmer

solgt til industrien på 3,6 mrd. kroner, og omsetningen i skogindustrien var på 43,1 mrd. kroner. Skogbruk og trebasert industri sysselsatte i 2015 rundt 21 000 personer.

Stående kubikkmasse i den norske skogen er på om lag 952 mill. m<sup>3</sup> og den årlige tilveksten er på knapt 26 mill. m<sup>3</sup>. I 2017 endte tømmeravvirkningen i Norge til industriformål på 10,5 mill. m<sup>3</sup>. Bare i driftsåret 1989/90 har det blitt hogd mer tømmer til industriformål i Norge. Det ble eksportert 3,7 mill. m<sup>3</sup> tømmer i 2017, om lag 0,2 mill. m<sup>3</sup> mer enn i 2016. Massevirke utgjorde 55 pst. av det eksporterte tømmeret.

Tilskuddsrammen til skogbruk over Landbrukskrets utviklingsfond var i 2017 på 222 mill. kroner. Av dette utgjør ordningen for tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) totalt 178 mill. kroner. Fordelingen fremgår av tabell 3.4.

Av det totale beløpet til NMSK ble det bevilget 103 mill. kroner til veibygging, taubane mv. Det ble også bevilget 32 mill. kroner til skogsveier over statsbudsjettet på kapittel 1149, post 71. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at det ble bygd og ferdigstilt 106 km med nye skogsbilveier og ombygd rundt 394 km eksisterende skogsbilveier i 2017. Dette er noe mindre enn i 2016.

Planteaktiviteten i Norge har økt de siste årene og den positive utviklingen har fortsatt i 2017. Mye av økningen skyldes at det hogges mer slik at foryngelsesarealet øker, men også økt vektlegging av foryngelse som en del av skognæringens sertifiseringssystem. I 2017 ble det innført en ny tilskuddsordning til suppleringsplanting i etablerte plantefelt og naturlig foryngelse med for lav tetthet. I 2017 ble det satt ut 36,4 mill. skogplanter, 4 pst. flere enn i 2016. Tallene for 2017 viser at aktiviteten innenfor ungskogpleie og planting har økt, mens markberedning har gått litt ned. Arealene med ungskogpleie, nyplanting og markberedning var på henholdsvis 272 000 daa, 214 000 daa og 62 000 daa. Sammenlignet med 2016 er det en økning på 8 000 daa for ungskogpleie, 29 000 daa for planting, og en nedgang på 4 400 daa for markberedning.

Det ble bevilget 26 mill. kroner til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer i 2017, og det ble avsluttet og godkjent prosjekter på om lag 5,5 mill. daa. Det ble igangsatt skogbruksplanprosjekter på om lag 2,2 mill. daa, noe som forventes å øke de nærmeste årene. Det er om lag 14 mill. daa under arbeid, det vil si prosjekter som ennå ikke er avsluttet. Fordi planprosjektene går over flere år, svinger tallene for både ferdigstilt areal og areal under arbeid fra år til år, og det samme vil utbetalingene gjøre.

Tabell 3.4 Fordeling av tilskuddsrammer skogbruk for 2013–2017, mill. kroner

	2013	2014	2015	2016	2017
Nærings- og miljøtiltak i skogbruket	151	161	174	177	178
<i>Veibygging, taubane o.a.</i>	69	89	101	104	103
<i>Skogkultur, miljøtiltak og andre tiltak<sup>2</sup></i>	82	72	73	73	75 <sup>1</sup>
Kystskogbruket	10	5	2,5	3,5	4,5
Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer	29	25	25	20	26 <sup>3</sup>
Kompetansetiltak (Skogkurs og Velg Skog)	14	13	12,5	13,5	13,5
<b>Totalt</b>	<b>204</b>	<b>204</b>	<b>214</b>	<b>214</b>	<b>222</b>

<sup>1</sup> Inkl. 5 mill. kroner av kompensasjonsmidler for økt CO<sub>2</sub>-avgift på mineralolje for 2017

<sup>2</sup> Herav 0,6 mill. kroner til tilskudd til miljøtiltak i 2017

<sup>3</sup> Inkl. 3 mill. kroner av kompensasjonsmidler for økt CO<sub>2</sub>-avgift på mineralolje for 2017

Miljøregistreringene fra skogbruksplanleggingen dekker nå en stor del av den produktive skogen, og de eldste registreringene er aktuelle for revisjon. Landbruksdirektoratet har i samarbeid med PEFC<sup>2</sup> Norge utarbeidet retningslinjer for slikt arbeid slik at det skal være kostnadseffektivt og faglig relevant. Skogbruksplan med miljøregistreringer gir skogeier et godt grunnlag for å planlegge effektiv drift av skogen gjennom hogst, foryngelse og skjøtsel, samtidig som hensynet til miljøverdier kan ivaretas på en god måte. Av skogbruksplanmidlene har det også gått noe midler til innsynsløsningen Skogportalen hos NIBIO, samt til å ta i bruk Natur i Norge (NiN) som beskrivelsessystem for miljøverdier. Skogportalen henter relevant miljøinformasjon fra ulike databaser slik at skogbruket kan ta hensyn til disse ved blant annet hogst. Portalen er også et verktøy for skogbruket for dokumentasjon av miljøhensyn. Skog-eierne har så langt satt til side nøkkelbiotoper for frivillige miljøhensyn, i hovedsak ikke-hogst, på rundt 4 pst. av det produktive arealet som er kartlagt til nå. Miljøregistreringene har også vært hovedgrunnlaget for skogeiernes forslag til frivillig vern av skog.

Skogbruk i kyststrøkene har særskilte utfordringer knyttet til bl.a. lav skogsveidekning, høy andel vanskelig terreng, eiendomsstruktur mv. Kystskogbruket omfatter kystfylkene fra Vest-Agder til Finnmark. Disse fylkene har betydelige skogressurser. Det er gitt midler til bl.a. fylkesovergrepene prosjekter der infrastrukturtiltak som skogsbilveier og tømmerkaier er prioritert.

<sup>2</sup> Pan European Forreest Certification.

Kunnskap er avgjørende for å skape en konkurransedyktig og bærekraftig trebasert verdikjede i Norge. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en sentral aktør når det gjelder å utvikle og gjennomføre kompetansetiltak på skog- og utmarksområdet, rettet mot veiledningsapparat og skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Skogkursserien Aktivt skogbruk er et eksempel på denne aktiviteten, og det ble gjennomført over 500 slike kurs i 2017.

### 3.2.3.10 Konfliktforebyggende tiltak jordbruk – reindrift

Det ble avsatt 1,5 mill. kroner til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift i 2017. I tillegg ble det avsatt 1,45 mill. kroner til samme formål over reindriftsavtalen. Midlene forvaltes av Fylkesmannen i Trøndelag og nyttes hovedsakelig til gjerdebygging, men også til ekstraordinære tiltak for gjeting, føring og beiteundersøkelser. Det ble i 2017 innvilget i overkant av 900 000 kroner til seks prosjekter i fylkene Finnmark, Trøndelag og Hedmark. Fylkesmannen i Trøndelag vurderer ordningen som et viktig tiltak som kan bidra til å dempe til dels langvarige og større konflikter. I tillegg gir prosessen med utarbeiding av søknadene og tilhørende avtaler mellom partene, i seg selv et grunnlag for dialog og konfliktdemping. Det kom inn færre søknader om tilskudd i 2017 enn foregående år. Fylkesmannen vurderer likevel ikke at behovet er redusert. Det er derfor vesentlig at aktuelle fylkesmenn og kommuner holder trykket oppe når det gjelder informasjon om ordningen.

### 3.3 Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen

#### 3.3.1 Inntektsutvikling

Fra 2016–2018 er bruttoinntektene i jordbruket beregnet å øke med ca. 412 mill. kroner, mens kostnadene (inkl. realrentekostnaden) øker med ca. 1,53 mrd. kroner. *Vederlag til arbeid og egenkapital* for jordbrukssektoren reduseres dermed med 1,12 mrd. kroner fra 2016 til 2018.

Tabell 3.5 viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2016 til budsjetterte tall for 2018 ifølge Budsjettnemnda for jordbruket normaliserte regnskaper. Tabellen viser også resultat per utført årsverk i sektoren, og resultat inkl. verdien av jordbruksfradraget ved ligningen. Som følge av at skatten på alminnelig inntekt er redusert fra 25 pst. til 23 pst. i perioden, har verdien av jordbruksfradraget gått ned med nesten 11 pst.

Årets beregninger viser en reduksjon i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2016 til 2017 på 1,5 pst., eller 5 000 kroner per årsverk, ekskl. verdien av jordbruksfradraget. Fra 2017 til 2018 budsjetteres det med en reduksjon på 2 pst., tilsvarende 6 600 kroner per årsverk. Målt som endring i kjøpekraft i perioden 2014–2018 var det en økning på 6,5 pst. Fra 2014 til 2016 økte vederlag til arbeid og egenkapital med vel 20 pst. Fra 2016 til 2017 er inntektene i jordbruket redusert med 1,8 pst. Fra 2017 til 2018

er inntektene budsjettert med en reduksjon på 2,2 pst. Årsaken til den svake inntektsutviklingen fra 2016 er tredelt: Svikt i markedsinntektene som følge av overproduksjon, en sterk økning i både energi- og realrentekostnaden samt redusert verdi av jordbruksfradraget som følge av lavere skatt på alminnelig inntekt. For oppgjørene under regjeringen Solberg (2014–2018), har vederlaget til arbeid og egenkapital økt med 16 pst. Lønnsveksten er i samme periode anslått til 10 pst.

#### Referansebrukene

Referansebrukene er basert på NIBIOs driftsgranskinger, som gir data på foretaksnivå. Beregningsprinsippene er forskjellige fra Totalkalkylen på noen områder, bl.a. føres avskrivningene etter historisk kostnad, og lånt kapital godtgjøres med betalt nominell rente. I Totalkalkylen inflasjonsjusteres kapitalsaldoen før beregning av kapitalslit og lånt kapital godtgjøres med normalisert realrente. Dette gir ulik utvikling i kapitalkostnadene mellom enkeltår. I tillegg føres inntekter i Totalkalkylen på produksjonsåret, blant annet føres etterbetaling fra samvirkene på produksjonsåret. I referansebrukene føres etterbetalinger på utbetalingsåret. Tabell 3.6 viser Budsjettnemndas beregninger av vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk, inkl. virkningen av jordbruksfradraget, for referansebrukene i årene 2016 til 2018.

Tabell 3.5 Utviklingen i inntekter og kostnader, samt vederlag til arbeid og egenkapital iflg. Budsjettnemndas normaliserte regnskaper

	2016	2017	2018*	17/16	18*/17	18*/16
				Prosent	Prosent	Prosent
Produksjonsinntekter	34 084	34 251	34 220	0,5 %	-0,1 %	0,4 %
Direkte tilskudd	10 502	10 263	10 779	-2,3 %	5,0 %	2,6 %
Sum inntekter, mill. kr	44 587	44 514	44 998	-0,2 %	1,1 %	0,9 %
Driftskostnader	20 605	20 712	21 386	0,5 %	3,3 %	3,8 %
Kapitalkostnader	8 557	8 906	9 303	4,1 %	4,5 %	8,7 %
Sum kostnader, mill. kr	29 162	29 619	30 689	1,6 %	3,6 %	5,2 %
Vederlag arbeid og egenkapital, mill. kr	15 425	14 895	14 309	-3,4 %	-3,9 %	-7,2 %
Antall årsverk	45 000	44 100	43 200	-2,0 %	-2,0 %	-4,0 %
Kroner pr årsverk	342 800	337 800	331 200	-1,5 %	-2,0 %	-3,4 %
Verdi jordbruksfradrag, kr pr årsverk	26 600	25 100	23 700			-10,9 %
Totalt, kr pr årsverk	369 400	362 900	354 900	-1,8 %	-2,2 %	-3,9 %

\* Budsjett

Kilde: Budsjettnemnda

Tabell 3.6 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk på referansebrukene, inkl. inntektsverdi av jordbruksfradraget (kroner per årsverk)

	2016	2017	2018	16 til 17	17 til 18	16 til 18
1 Melk. 29 årskyr, landet	382 500	388 800	378 200	6 300	-10 600	-4 300
2 Korn. 386 dekar, landet	272 400	281 200	231 500	8 800	-49 700	-40 900
3 Sau. 167 vinterfôra, landet	218 300	175 400	167 100	-42 900	-8 300	-51 200
4 Melkegeit. 133 årsgeiter, landet	448 300	446 400	449 200	-1 900	2 800	900
5 Svin/korn. 47 avlssvin, landet	518 900	407 000	350 900	-111 900	-56 100	-168 000
6 Egg/planteprod. 6 600 høner, landet	420 900	466 900	438 800	46 000	-28 100	17 900
7 125 daa poteter+432 daa korn landet	352 900	370 800	350 800	17 900	-20 000	-2 100
8 32 ammekyr, landet	293 200	298 900	294 100	5 700	-4 800	900
9 52 dekar frukt og bær, landet	352 800	352 600	359 600	-200	7 000	6 800
10 Fjørfe-slakt og planteprod., landet	412 000	317 400	233 700	-94 600	-83 700	-178 300
11 Økologisk melk. 26 årskyr, landet	353 900	360 500	355 500	6 600	-5 000	1 600
12 Melk. 15 årskyr, landet	316 800	323 000	324 300	6 200	1 300	7 500
13 Melk. 46 årskyr, landet	422 700	429 000	408 400	6 300	-20 600	-14 300
14 Melk. 65 årskyr, landet	484 800	490 300	462 800	5 500	-27 500	-22 000
15 Melk. 33 årskyr, Østl. flatbygder	406 300	405 500	363 700	-800	-41 800	-42 600
16 Melk. 27 årskyr, Østl. andre bygder	380 100	384 800	372 300	4 700	-12 500	-7 800
17 Melk. 36 årskyr, Agder/Rogal. Jæren	438 300	448 600	414 400	10 300	-34 200	-23 900
18 Melk. 26 årskyr, Ag./Ro. andre bygder	357 500	363 900	354 000	6 400	-9 900	-3 500
19 Melk. 28 årskyr, Vestlandet	350 500	355 100	344 500	4 600	-10 600	-6 000
20 Melk. 31 årskyr, Trøndelag	399 300	405 200	379 600	5 900	-25 600	-19 700
21 Melk. 25 årskyr, Nord-Norge	393 900	400 800	391 900	6 900	-8 900	-2 000
22 Korn. 235 daa, Østlandet	94 000	101 500	44 400	7 500	-57 100	-49 600
23 Korn. 851 daa, Østlandet	478 700	493 200	440 700	14 500	-52 500	-38 000
24 331 dekar korn+23 avlssvin, Trøndel.	477 900	386 100	332 800	-91 800	-53 300	-145 100
25 Sau. 137 vinterfôra, Vestlandet	174 500	143 000	138 600	-31 500	-4 400	-35 900
26 Sau. 171 vinterfôra, Nord-Norge	270 200	228 600	219 600	-41 600	-9 000	-50 600
27 Sau. 291 vinterfôra, landet	272 200	213 300	202 300	-58 900	-11 000	-69 900

Kilde: Budsjettmemnda

Budsjettmemnda har valgt å ikke regne frem eventuelle volumendringer fra regnskapsåret 2016 til 2017 og 2018 i årets beregninger. Dette står nærmere forklart i kapittel 3 *Om grunnlagsmaterialet*.

Referansebruksberegningene for perioden 2016 til 2018 viser positiv inntektsutvikling for referansebrukene med egg/planteproduksjon,

frukt og bær samt de mindre melkebrukene (både ku og geit). For de mindre melkebrukene skyldes dette særlig den kraftige økningen i driftstilskuddet. De mellomstore og store melkebrukene taper blant annet som følge av redusert melkepris og sterk kostnadsvekst per årsverk. Brukne med sau/lam og fjørfe-slakt taper som følge

Tabell 3.7 Lønnsvekst

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Lønnsvekst	3,7 %	4,2 %	4,0 %	3,9 %	3,1 %	2,8 %	1,7 %	2,3 %	2,8 %	3,5 %

Kilde: Det tekniske beregningsutvalget, SSB

av stor overproduksjon og fallende produsentpriser. For kornbrukene er den kraftige økningen i kostnader, blant annet til energi og smøremidler, leasing og kapitalslit, bakgrunnen for den negative inntektsutviklingen.

Tallene viser også at de mindre brukene gjennomgående har hatt en bedre inntektsutvikling enn de større brukene de siste to årene. Dette er særlig tydelig for melkebrukene. Større sauebruk taper mer på prisetallet som følge av overproduksjon enn mindre sauebruk som følge av høyere produksjon per årsverk.

Sortert etter geografi, er det husdyrbrukene på Østlandet og Trøndelag som får den sterkeste reduksjonen. Dette henger sammen med prioriteringene av arealtilskudd til grovfôr i jordbruksoppgjørene i 2016 og 2017.

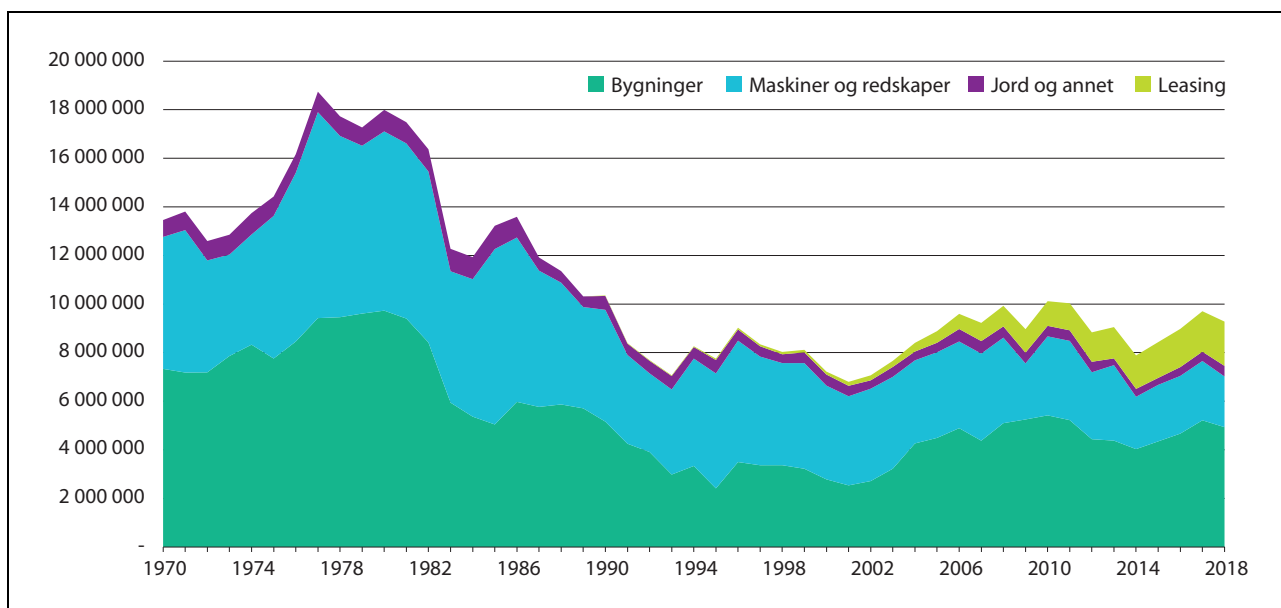
Etter en inntektsvekst for korn i 2017, reduseres inntekten i 2018. Den negative utviklingen på kornbrukene skyldes særlig økte kostnader til handelsgjødsel og drivstoff, og at Budsjettneemnda budsjetterer med samme pris i 2018 som i 2017, fordi målprisen gjeldende fra 1.7 regnskapsføres på avlingsåret.

### Lønnsveksten

Tabell 3.7 viser årslønnsveksten for alle grupper lønsmottagere, ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, t.o.m. inntektsåret 2017. Statens forhandlingsutvalg har lagt til grunn en inntektsvekst på 2,8 pst. for 2018, som ble lagt til grunn i LO/NHO-oppgjøret, og 3,5 pst. for 2019, som anslått av SSB.

### 3.3.2 Kostnadsutvikling og investeringer

Totalkalkylen viser en kraftig kostnadsvekst i perioden 2016 til 2018. De siste to årene sett under ett har jordbruket, iflg. Budsjettneemnda, hatt en samlet kostnadsøkning på 5,2 pst. Som det fremgår av tabell 3.5, økte driftskostnadene med 0,5 pst. fra 2016 til 2017 og 3,3 pst. fra 2017 til 2018. Endringen fra 2017 til 2018 skyldes at store kostnadsposter som gjødsel, kraftfôr og energi øker. Budsjettneemnda har prognosert en økning energikostnadene på om lag 360 mill. kroner, hvorav økt mineraloljeavgift utgjør om lag 50 mill. kroner.



Figur 3.9 Utvikling i bruttoinvesteringer, faste priser. Mill. kroner

Kilde: Budsjettneemnda



Kapitalkostnadene har økt med hhv. 4,1 pst. og 4,5 pst. i perioden fra 2016 til 2018 som følge av at realrentekostnaden har økt kraftig, etter å ha ligget på et relativt lavt nivå i 2016.

Målt i faste priser (volum) nådde investeringene sitt laveste nivå etter opptrappingen på 70-tallet i 2001. Investeringsvolumet målt i faste 2016-priser (inkl. leasing) økte med 18 pst. fra 2014 til 2018, iflg. Budsjettnemnda/SSB. Økningen er særlig knyttet til økning i bygningsinvesteringene. Figur 3.9 viser utviklingen i bruttoinvesteringene og inngåtte leasingkontrakter i faste priser etter 1970.

### 3.3.3 Utvikling i sysselsetting

Jordbruket stod for 1,8 pst. av samlet sysselsetting i Norge i 2015, mot 4,1 pst. i 1999. I tillegg leverer mange foretak varer og tjenester til landbruket, og det er en omfattende virksomhet knyttet til foredling og omsetning av landbruksvarer.

Tabell 3.8 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter i drift og antall årsverk siden 1999. På 2000-tallet var den gjennomsnittlige årlige nedgangen i antall årsverk 4,1 pst. Etter 2010 har den årlige nedgangen vært klart lavere. Med grunnlag i SSBs arbeidsforbruksundersøkelser, regner Budsjettnemnda med en reduksjon i antall årsverk på ca. 2 pst. per år. Reduksjonen i antall jordbruksbedrifter er også avtagende og er nå på ca. 2 pst. per år.

### 3.3.4 Strukturutvikling

Antall jordbruksbedrifter er redusert med 23,8 pst., eller om lag 12 600 bedrifter, fra 2005 til 2017. Gjennomsnittlig areal per jordbruksbedrift har økt fra 187 daa i 2005 til 244 daa i 2017. Det har vært en vesentlig strukturendring i alle produksjoner. I 2017 var det 7 880 jordbruksforetak med melkeproduksjon. Dette innebærer en reduksjon i antall bedrifter med melkeproduksjon på 65 pst. i perioden 1999 til 2017. Gjennomsnittlig antall melkekyr per melkebruk har økt fra 13,8 i 1999 til 27,4 i 2017. I jordbruksoppgjøret 2014 ble særreglene for samdrift fjernet i kvote- og produk-

sjonstilskuddsregelverket. Det var 3 465 melkeproduksjonsforetak som produserte på flere kvoter i 2017, og om lag 37 pst. av kumelkkvotene inngikk i slike foretak. Utviklingen i produksjon på flere kvoter viser at andelen kvotemengde som produseres et annet sted enn der den tilligger, økte frem til 2012, men har ikke økt vesentlig etter det. Det er i stor grad landbrukseiendommer med kvoter under 100 000 liter som bortdisponerer sin kvote, og de mellomstore og store landbrukseiendommene som produserer på flere kvoter.

Antall daa korn per bedrift med kornproduksjon økte fra 194 daa i 2005 til 264 daa i 2017. I samme periode økte gjennomsnittlig potetareal fra 28 til 68,5 daa, og gjennomsnittlig grønnsaksareal fra 45 til 98 daa per foretak. Gjennomsnittlig sauebesetning økte fra 55 til 68 sauer. Antallet verpehøner per bedrift økte fra ca. 4 000 til 7 400, når bedrifter med under 500 høner holdes utenom. Gjennomsnittlig besetningsstørrelse for jordbruksbedrifter med purker økte fra 47 til 86 purker per bedrift i samme periode. Gjennomsnittstall for antall dyr eller daa preges av at mange bedrifter har flere produksjoner, hvor noen er mer typiske tilleggsproduksjoner. Strukturutviklingen innebærer likevel generelt at bedriftene spesialiseres.

Arealet til jordbruksbedrifter som går ut av drift, overtas i stor grad av andre jordbruksbedrifter og i hovedsak ved leie. Statistikken viser imidlertid betydelig regional variasjon. Andelen leid areal er i gjennomsnitt ca. 45 pst. og andelen har vært stabil de siste årene. I åtte av fylkene er andelen leid jord over 50 pst.

### 3.3.5 Produktivitet

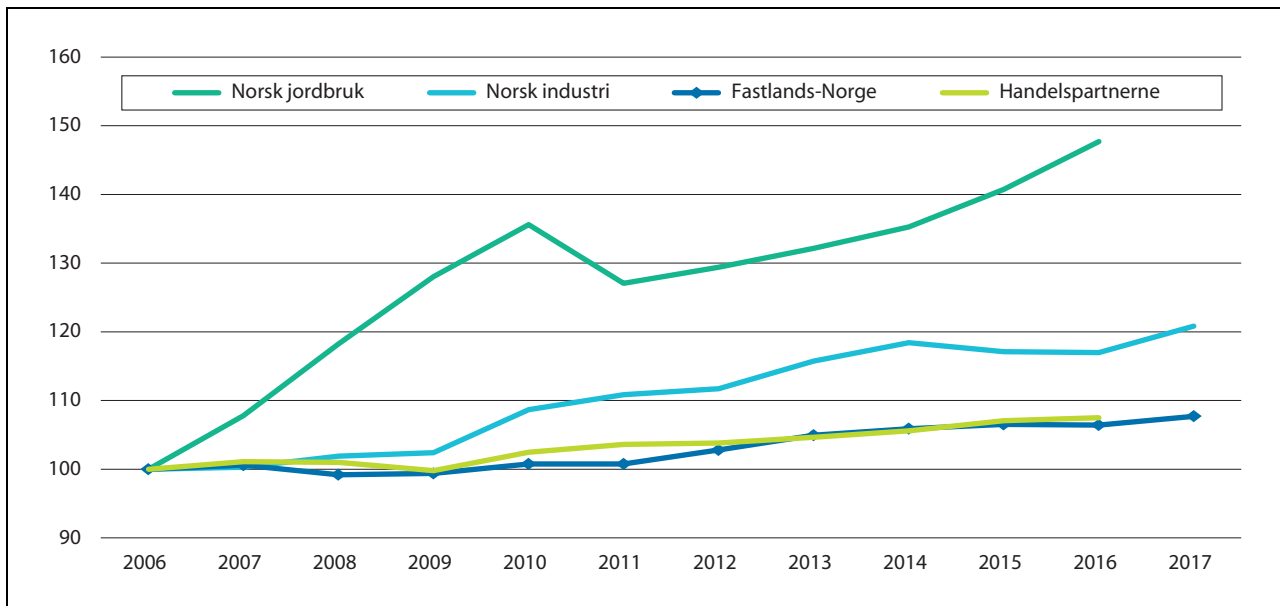
Produktivitetsveksten i jordbruket er høy. Jordbrukssektoren har, de siste 10 årene, hatt en vekst i brutto arbeidsproduktivitet på i gjennomsnitt 4,0 pst. per år. Tallgrunnlaget indikerer at produktivitetsveksten har vært mindre de siste årene enn tidligere i perioden. Tilsvarende produktivitetsmål for norsk industri (bruttoprodukt per timeverk) viser en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,6 pst. de siste ti år, ifølge Det tekniske beregningsutvalget

Tabell 3.8 Antall jordbruksbedrifter og årsverk i 1 000 stk. for landet, 1999–2019

År	1999	2005	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019*
Antall jordbruksbedrifter	70,7	53,0	43,7	43,0	42,0	41,2	40,5	39,7	38,7
Antall årsverk	81,6	63,5	48,1	46,9	45,8	44,7	43,8	42,9	42,4

\* Foreløpige tall

Kilde: Budsjettnemnda



Figur 3.10 Utvikling i brutto arbeidsproduktivitet

Kilde: Budsjettnemnda og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppjørene

for inntektsoppjørene. Gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge var 0,7 pst, jf. figur 3.10. Total faktorproduktivitet i jordbruket har økt med 2,9 pst. per år de siste 10 årene.

### 3.3.6 Overføringene til jordbruket

OECDs PSE-analyser (Producer Support Estimate) viser næringsstøttenes andel av jordbrukets samlede brutto inntekt. Beregningene omfatter både budsjettstøtte og virkning av importvernet (skjermingsstøtte), dvs. forskjellen mellom verdensmarkedspris og norsk pris. Beregningene skal i prinsippet gi et totalmål for støtten til produsentene. For Norges del er jordbruksfradraget i skatteligningen eksempel på avgiftslettelse som også inkluderes i beregningene. PSE-prosenten gir med andre ord en indikasjon på støttenivået. Den gir ikke grunnlag for en nøyaktig sammenligning mellom land, fordi det varierer hvor stor andel av jordbruksproduksjonen og hvilke virkemidler som er inkludert.

Netto overføringer i faste kroner var høyest i siste halvdel av 1980-årene, og har deretter hatt en nedadgående trend. Etter 2007 har det vært en viss økning i realverdien av totaloverføringene, ifølge OECD. Norge har, sammen med Sveits, Sør-Korea, Japan og Island, den mest omfattende jordbruksstøtten blant OECD-landene.

Støttenivået i Norge målt ved PSE-prosenten har i gjennomsnitt vært om lag 60 de siste årene. Prosenten har variert en del fra år til år, særlig pga. svingninger i verdensmarkedspriser på en rekke landbruksprodukter. PSE-prosenten i gjennomsnitt for OECD-land var 19 i 2016. Endringer i PSE-prosenten kan skyldes både endringer i det interne støttenivået og i valutakurser. Endringer i verdensmarkedspriser vil ha særlig stor betydning. Tabell 3.9 gir en oversikt over PSE for Norge og sammenlignbare land.

OECDs system for støtte målt i PSE kan ikke sammenlignes direkte med WTOs inndeling av internstøtte, bl.a. fordi WTO-beregningene benytter administrerte priser og verdensmarkedspriser fra 1986–1988 til å beregne skjermingsstøtten. WTO-beregningene angir derfor ikke et lands oppdaterte skjermingsstøtte. Når det gjelder Norges forpliktelser på internstøtte, vises det til kapittel 5.2.

CSE (Consumer Support Estimate) er et uttrykk for den implisitte skatt som pålegges forbrukerne som følge av landbrukspolitikken (negativ verdi fordi det er en overføring fra forbrukerne). Norges prosentvise CSE var i 2016 på -44 pst. I gjennomsnitt for OECD-land var CSE på -7 pst.

Tabell 3.9 Gjennomsnittlig PSE for Norge og andre land

	1986–88	1995–97	2014–16	2014	2015	2016
OECD-gjennomsnitt	36	30	18	18	18	19
EU	39	34	20	19	19	21
Norge	70	66	60	59	60	60
Sveits	76	65	58	56	59	58
Island	77	60	56	50	57	60
Japan	64	58	47	49	44	48
Sør-Korea	70	67	49	48	51	49

Kilde: OECD (2017), Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2017

### 3.4 Bærekraftig utvikling – miljø og klima

#### 3.4.1 Miljø og klima

I dette kapitlet rapporteres det på målsettingen om bærekraftig landbruk. Det vises for øvrig til rapportene *Jordbruk og miljø 2017* utgitt av SSB og *Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer 2017* utgitt av Landbruksdirektoratet, samt nettbasert miljø- og klimastatistikk fra Landbruksdirektoratet, miljøstatus.no, vann-nett.no og SSB sine nettsider.

Norsk landbruk har lange tradisjoner for bærekraftig forvaltning som tar hensyn til miljø, kulturlandskap og biologisk mangfold. Utvikling i kunnskap og virkemidler har bidratt til at aktiviteten på mange områder er mer miljøvennlig i dag enn for 20–30 år siden. Målretting i utvikling av miljøvirkemidlene har stått sentralt.

Reduksjon av vannforurensning (avrenning av jord, næringsstoff og plantevernmidler) er en viktig del av miljøarbeidet. Samlet gjennomføring av ulike jordarbeidingstiltak, grasdekte arealer m.m. i kornområdene, har redusert erosjonsrisikoen på de dyrkede arealene, men ikke tilsvarende det som har vært forventet effekt av tiltakene. Årlige variasjoner med endringer i nedbør og avrenning har ifølge NIBIO sine undersøkelser stor innvirkning på avrenning og erosjon fra jordbruksarealene. NIBIO viser til at mer nedbør og ustabile vintrere har gitt økt avrenning som kamuflerer effekten av iverksatte tiltak. Effektene nedstrøms er også påvirket av andre forhold, som spredt avløp fra husholdningskloakk og værforhold. Etter vannforskriften skal alle vannforekomster ha god økologisk tilstand innen 2021. Forvaltningsplaner for alle vannregionene ble godkjent av Klima- og

miljødepartementet i 2016. Tiltak skal være iverksatt fra 2018.

Jordbrukslandskapetets mangfold og kombinasjon av natur- og kulturverdier er en karakteristisk og viktig del av landskapet i Norge. Ulike naturgitte forhold har gitt stor variasjon i produksjonsmåter og ressursutnyttelse i ulike deler av landet, med tilhørende særpregede kulturlandskap.

All matproduksjon starter med fotosyntesen. I utgangspunktet er derfor alt jordbruk basert på opptak av CO<sub>2</sub>. Jordbruksaktiviteter og særlig husdyrhold er imidlertid også opphav til utslipp av klimagasser, hovedsakelig i form av metan (CH<sub>4</sub>) og lystgass (N<sub>2</sub>O).

Jordbrukets utslipp har blitt redusert med 5,4 pst. fra 1990 til 2016. Det har i samme periode vært en økning i de totale nasjonale utslippene på 3 pst. I 2016 var jordbrukets utslipp av klimagasser på 4,5 mill. tonn CO<sub>2</sub>-ekvivalenter. De samlede utslippene fra jordbruket økte med 0,7 pst. fra 2015–2016 og utgjorde 8,4 pst. av de totale norske utslippene i 2016. Økningen i klimagassutslipp fra jordbruket det siste året er et resultat av økningen i antall storfe og sau.

Det meste av metanutslippene kommer fra dyrenes fordøyelse, spesielt fra drøvtyggere. Resten kommer fra lagring og spredning av husdyrgjødsel. Færre storfe, grunnet økt effektivitet i melkeproduksjonen, og redusert bruk av gjødsel er hovedårsakene til nedgangen i utslipp fra jordbruket fra 1990. I følge GENO har avlsarbeid bidratt til at klimagassutslippene fra melkekyr er redusert med 10 pst. per produserte enhet fra 1980 til i dag. Til tross for økt produksjon har endringer i jordbruket bidratt til at forbrenningsutslippene i jordbruket er redusert med 30 pst. siden 1990, herunder 15 pst. fra bruk av traktorer

og annen redskap. Ammoniakkutslippene til luft er fortsatt høyere enn hva Norge er forpliktet til internasjonalt i Gøteborgprotokollen og EØS-avtalen. Det er imidlertid stor usikkerhet rundt beregningene av utslippene fra jordbruket. Klimagassutslippene fra jordbrukssektoren blir beregnet med metodikk anbefalt av FNs klimapanel (IPCC).

Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket skal gi råd om hvordan man kan forbedre metodikken for jordbruket i utslippsregnskapet. Utvalget har avgitt følgende statusrapport:

Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket – statusrapportering:

Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket ble oppnevnt 9. november 2017 og har så langt gjennomført to møter (12. desember 2017 og 2. mars 2018).

Sekretariatet har utarbeidet et notat som sammenstiller utslippene fra jordbruket som faller inn under jordbruk, LULUCF, transport og bygg i utslippsregnskapet. Det er lagt frem tall for utslipp fra næringsmiddelindustri, men som ikke er spesifikt knyttet til foredling av norske jordbruksråvarer. Videre ble det gitt en oversikt over hvilket nivå (Tier) beregningene gjøres på for hver kilde, usikkerheten for hver kilde, og hvor sekretariatet ser muligheter for forbedringer. Sekretariatet skal utrede potensialet for å forbedre utslippsrapporteringen for spesifikke utslippskategorier i lys av tilgjengelig kunnskap og data, samt hvilke ressurser det eventuelt ville kreve å gjennomføre en slik forbedring.

Utvalget anser seg i hovedsak ferdig med første kulepunkt i mandatet (sammenstilling av utslipp fra ulike kilder i jordbruksnæringa) og vil arbeide videre med utarbeidelsen av sluttrapporten frem mot fristen 1. juli 2019.

#### *Klimatiltak i jordbruket – rapport fra arbeidsgruppe*

I jordbruksoppkjøret 2017 ble det besluttet å nedsette en arbeidsgruppe som frem til jordbruksoppkjøret 2018 skulle gjennomgå eksisterende støtteordninger til klimatiltak på gårdsnivå, jf. Prop. 141 S (2017–2018). Rapporten gir en oversikt over eksisterende støtteordninger over jordbruksavtalen, og gir anbefalinger om hvordan innsatsen for reduserte klimagassutslipp på gårdsnivå kan styrkes og målrettes ytterligere.

Arbeidsgruppen la til grunn at det var eksisterende økonomiske virkemidler i form av støtte-

ordninger over jordbruksavtalen som skulle gjennomgås. Det er få ordninger over jordbruksavtalen som er spesifikt rettet mot klimaformål. Flere av ordningene er innrettet for å støtte tiltak som motvirker avrenning og tap av næringsstoffer til vann. I mange tilfeller vil de samme tiltakene også være gunstige med tanke på å redusere utslipp til luft.

Arbeidsgruppens hovedkonklusjoner er at det først og fremst er innen husdyrproduksjonen, gjødselhåndtering, energibruk og ved å ta i bruk ny teknologi man kan redusere utslippene fra gårdsnivå. Det må arbeides med å videreutvikle eksisterende tiltak og virkemidler, men også forskning, utvikling og rådgiving er viktig for å finne frem til nye effektive tiltak.

#### *Kompensasjon for økt CO<sub>2</sub>-avgift i 2017*

I jordbruksoppkjøret 2017 ble det fordelt 55 mill. kroner til skog- og jordbruk som kompensasjon for økt CO<sub>2</sub>-avgift. Midlene skulle disponeres til klimatiltak og ha budsjettvirkning i 2017. Midlene ble avsatt til formålene som går frem av tabell 3.10.

#### *Forskning og utvikling*

Delfinansiering av avlsprosjekt i regi av GENO

Det ble avsatt 15,5 mill. kroner til et avlsprosjekt i regi av GENO, der GENO bidrar med tilsvarende sum. Midlene skal bidra til videre avlsmessig fremgang med lavere metangassutslipp uten at det går på bekostning av andre avlsmål som bedre dyrehelse og økt føreffektivitet. I løpet av 2018 forventes det å ha blitt etablert 2–3 pilotfjøs for registrering, innsamling og lagring av metanutslippsdata. Parallelt skal det jobbes med å bygge kunnskap og finne teknologier som kan bidra med nødvendig tilleggsinformasjon. Neste fase av prosjektet innebærer å rulle systemet ut i flere besetninger.

#### *Utredningsprosjekter*

Det ble høsten 2017, etter utlysning, innvilget 7 prosjekter som skal bidra med kunnskap i arbeidet med å redusere klimagassutslippene fra jordbruket. Følgende prosjekter fikk tilsagn:

- Klimatiltak i landbruket – en utredning om modeller, karbonlagring og tiltak for reduserte klimagassutslipp (NMBU)
- Verktøy for å estimere tap av ammoniakk og lystgass (NIBIO)

Tabell 3.10 Kompensasjon for økt CO<sub>2</sub>-avgift i jord- og skogbruk i 2017

Ordning	Tiltak	Avsetning 2017 (mill. kr)
Forskning og utvikling	Delfinansiering av avlsprosjekt i regi av GENO	15,5
Forskning og utvikling	Utredningsprosjekter (supplere forskningsmidlene)	6,5
SMIL	Stimulere til økt aktivitet mtp. utbedring av hydro-tekniske anlegg	20
Klima- og miljøprogrammet	Reduserte klimagassutslipp og presisjonsjordbruk	2
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket	Klimaprojekter, herunder pilotprosjekt økt bruk av biodrivstoff i traktorer og maskiner	3
Skogbruk	Skogbruk, herav 3 mill. kr til miljøtiltak	8
SUM avsetning 2017		55

- Bruken av levende gjær i fôr for å redusere klimagassutslipp fra drøvtyggere og hest (NMBU)
- KarbonVekst: Redusert klimagassutslipp og bedre agronomi med bruk av biokull ved gjødsling og kompostering (NIBIO)
- Gjødslingsstrategier for eng som minimerer lystgassutslipp (NIBIO)
- Faste kjørespor i eng – et tiltak for å øke karbonbinding i jorda og redusere lystgassutslipp (NLR)
- Effekter av virkemidler for å redusere utslipp fra nydyrking av myr (CICERO)

#### SMIL-midler

20 mill. kroner ble satt av til utbedring av hydro-tekniske anlegg i planeringsområdene, dvs. i kornområdene rundt Oslofjorden og i Trøndelag. Dette ga en betydelig økning i oppslutningen om tiltaket.

#### Klima- og miljøprogrammet

Det ble satt av 2 mill. kroner til prosjekter som skulle bedre kunnskapen om presisjonsjordbruk og mulighet for reduserte klimagassutslipp med sikte på å utvikle tiltak som kan inngå i regionale miljøprogram. Det ble gitt tilskudd til 3 prosjekter, om tilpasninger som gir synergier mellom klima- og miljøtiltak i jordbruket og knyttet til bruk av fangvekster i korn og grønnsaker.

#### Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket

Det ble satt av 3 mill. kroner til klimaprojekter, herunder pilotprosjekt økt bruk av biodrivstoff i traktorer og maskiner. Stiftelsen Rurals er tildelt prosjektmidler for å utrede driftssikkerhet og økonomi ved bruk av ren (100 pst.) biodiesel i landbruket. I tillegg er det en mindre del av prosjektet som skal se på avgiftssystemer og klimagevinst ved bruk av biodiesel.

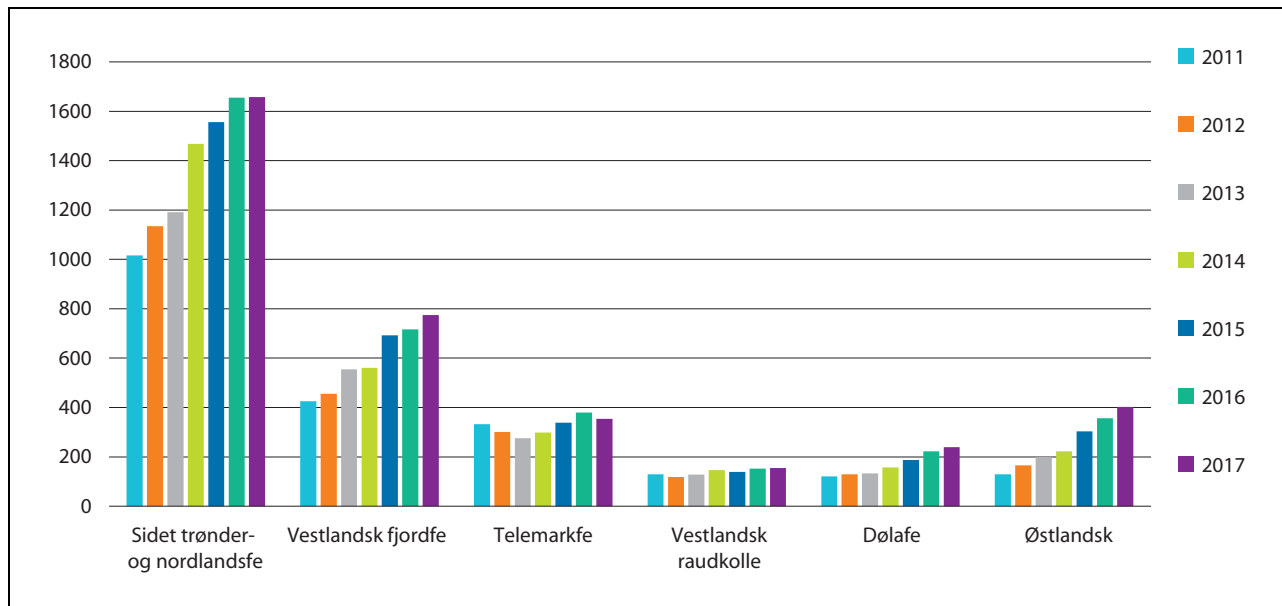
#### Skogbruk

Det ble satt av 3 mill. kroner øremerket spesielle miljøtiltak i skogbruket. Dette er i hovedsak tilskudd til skogeiere som tar et større ansvar for å unnta viktige miljøverdier fra hogst.

#### 3.4.1.1 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og å sikre at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjøttes. Det skal også bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer til luft og vann.

Programmet består av både tilskuddsordninger og miljøkrav i *forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket*. Til og med 2014 var også forskrift om miljøplan en del av programmet. Elementene i miljøplan følges nå dels opp i forskrift om produksjonstilskudd og dels gjennom



Figur 3.11 Utviklingen i antall avlshunndyr, storfe, fra 2011–2017. Registrert i Kuregisteret

Kilde: Norsk genressurssenter

KSL-systemet. Nasjonalt miljøprogram ble revurdert i 2012 med virkningsperiode fra 2013 til 2016, som senere er utvidet til og med 2017. Nytt nasjonalt miljøprogram med retningslinjer for utformingen av regionale miljøprogram for neste programperiode er under utarbeidelse og skal gjelde fra vekstsesongen 2019.

#### Areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr på beite

De store ordningene over nasjonalt miljøprogram er areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr som beiter på innmark og utmark. Virkemidlene skal bl.a. stimulere til et åpent og variert kulturlandskap og bevaring av det biologiske mangfoldet i jordbrukets kulturlandskap. Oppdaterte tall for dyr på beite i 2017 presenteres i Prop. 1 (2018–2019).

#### Genetiske ressurser – Bevaringsverdige husdyrraser

Hovedkriteriene for å definere en bevaringsverdig rase går frem av Norsk genressurssenters *Handlingsplan for bevaringsverdige husdyrraser 2016–2019*. Hovedkriteriene er at rasen skal være nasjonal og ha en truet populasjonsstørrelse. Kravet er at det er under 3000 avlshunndyr i populasjonen (gjelder artene sau, geit, hest og storfe). I Norge er 18 av de nasjonale småfe-, storfe- og hesterasene i landbruket regnet som bevaringsverdige og definert som truet eller kritisk truet etter stan-

dard fra FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). Målet med arbeidet er at de skal komme opp i en stor nok populasjon til at de ikke lenger regnes som truet. Å sikre de bevaringsverdige husdyrrasene bidrar til å beholde valgmuligheter og livsgrunnlag for fremtidens landbruk.

Fra og med 2016 er tilskudd til bevaringsverdige husdyr på nasjonalt og regionalt nivå slått sammen til en ordning. Den nasjonale tilskuddsordningen omfatter nå også bevaringsverdige småfe og hest i tillegg til bevaringsverdige storferaser. Forskrift for ordningen ble iverksatt fra og med 1.7.16 med første søknadsomgang i 2017. Figur 3.11 viser utviklingen i antall avlshunndyr for storfe fra 2011–2016 og tabell 3.11 viser utviklingen i antall rasegodkjente småfe i 2015 og 2017.

#### Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler gjelder for perioden 2016–2020. Planen fastsetter mål og tiltak for å redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler, og for å redusere bruken av kjemiske plantevernmidler.

For 2017 var det avsatt 9 mill. kroner til å følge opp handlingsplanen. Referansegruppen har gitt overordnede føringer for hvilke tiltak som skulle prioriteres i 2017. Landbruksdirektoratet mottok 35 søknader med et samlet søknadsbeløp på 40 mill. kroner. Det ble tildelt midler til 17 prosjekter

Tabell 3.11 Antall rasegodkjente søyer/geiter med lamming/ kjeing i 2015 og 2017

Rase	Rasegodkjente søyer/geiter med lamming/kjeing i 2015 (grovt anslag)	Rasegodkjente søyer/geiter med lamming/kjeing i 2017
Dala	468	538
Rygja	1 346	1 585
Steigar	57	138
Gammalnorsk spælsau	2 466	9 675
Grå trønder	596	1 083
Fuglestadbroket	338	458

Kilde: Norsk genressurscenter

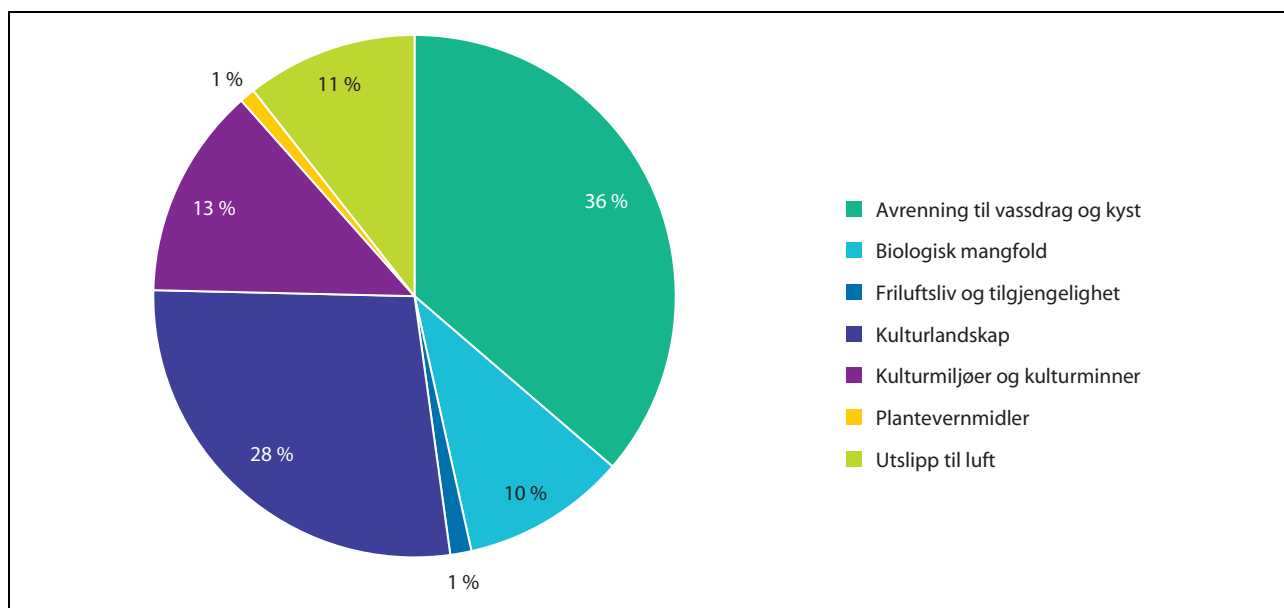
som omhandler tema som integrert plantevern, kunnskap, informasjon og veiledning til næringsutøvere om bærekraftig bruk av plantevernmidler og kunnskap om bruk og effekter av plantevernmidler under norske forhold.

#### 3.4.1.2 Regionale miljøprogram

Regionale miljøprogram (RMP) ble innført i 2005 for å stimulere til økt miljøsats i jordbruket ut over det som er mulig gjennom nasjonale ordninger. RMP omfatter en sentral del av de mest målrettede miljøtiltakene og miljøvirkemidlene over jordbruksavtalen. Formålet er bevaring og skjøtsel av naturmangfold, kulturminner og kulturmiljøer i kulturlandskapet og å redusere forurensing til vann og luft. Det er fastsatt en nasjonal meny av

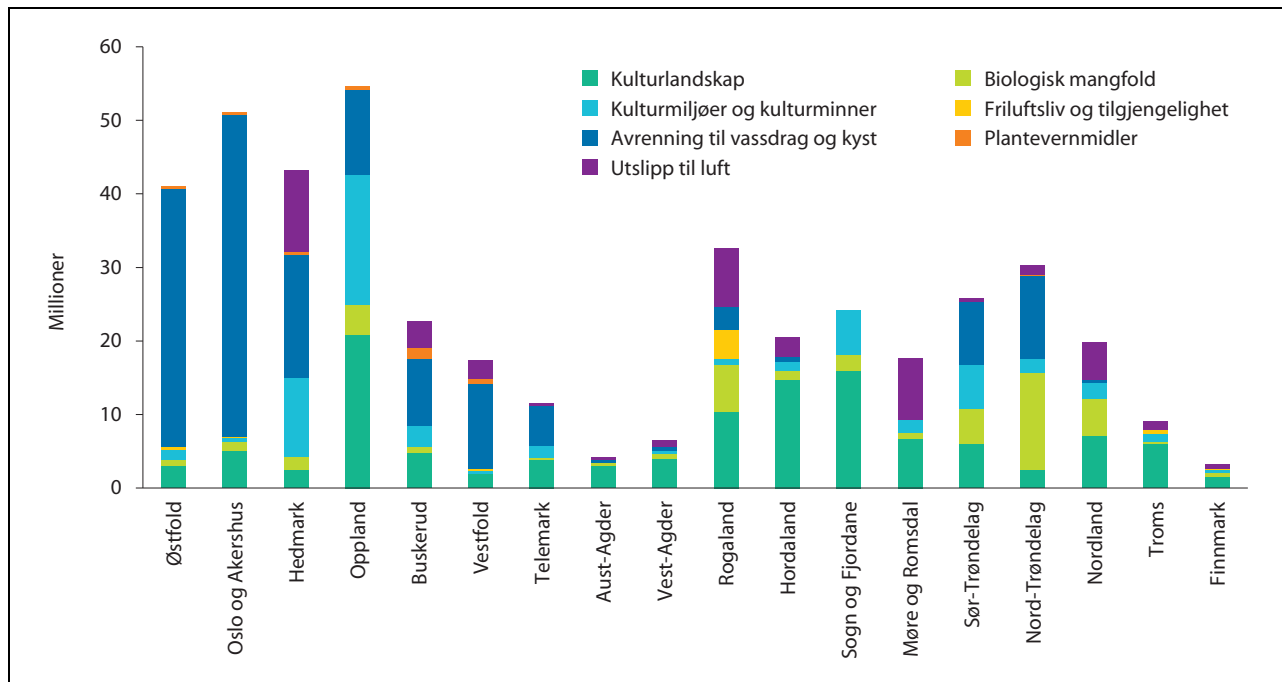
tiltak som fylkene kan velge fra, basert på sine miljøutfordringer.

I 2017 ble det gjennomført tiltak på 20 179 foretak for 435,7 mill. kroner innenfor de regionale miljøprogrammene. Figur 3.12 viser den totale fordelingen av tiltak per hovedområde. De største tiltaksområdene var avrenning til vassdrag og kyst (36 pst.) og kulturlandskap (28 pst.). Oppslutningen om tiltaket som er spesielt innrettet mot å redusere utslipp til luft, «Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel», har økt betydelig de siste årene, og 11 pst. av midlene gikk til dette formålet i 2017. Værforhold og muligheter for høstkorndyrking har betydning for oppslutning om tiltaket «Areal i stubb». Etter flere år med lavere oppslutning økte den i 2017, da det var 100 000 dekar mer i stubb enn året før.



Figur 3.12 RMP-midler fordelt på hovedområder i 2017

Kilde: Landbruksdirektoratet



Figur 3.13 Fylkesvis fordeling av miljøtema i RMP i 2017

Kilde: Landbruksdirektoratet

Det er stor variasjon i prioriteringer av tiltak mellom de ulike fylkene, jf. figur 3.13. Fylker med stor andel korndyrking bruker en betydelig andel av midlene til tiltak for å redusere erosjon og næringsstoffavrenning til vann og vassdrag, mens de øvrige fylkene særlig vektlegger tiltak som hindrer gjengroing og ivaretar verdifulle kulturlandskap og naturtyper. Den ulike prioriteringen av tiltak mellom fylker er i tråd med intensjonen for ordningen.

### 3.4.1.3 Miljøvirkemidler i Landbrukets utviklingsfond

#### Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)

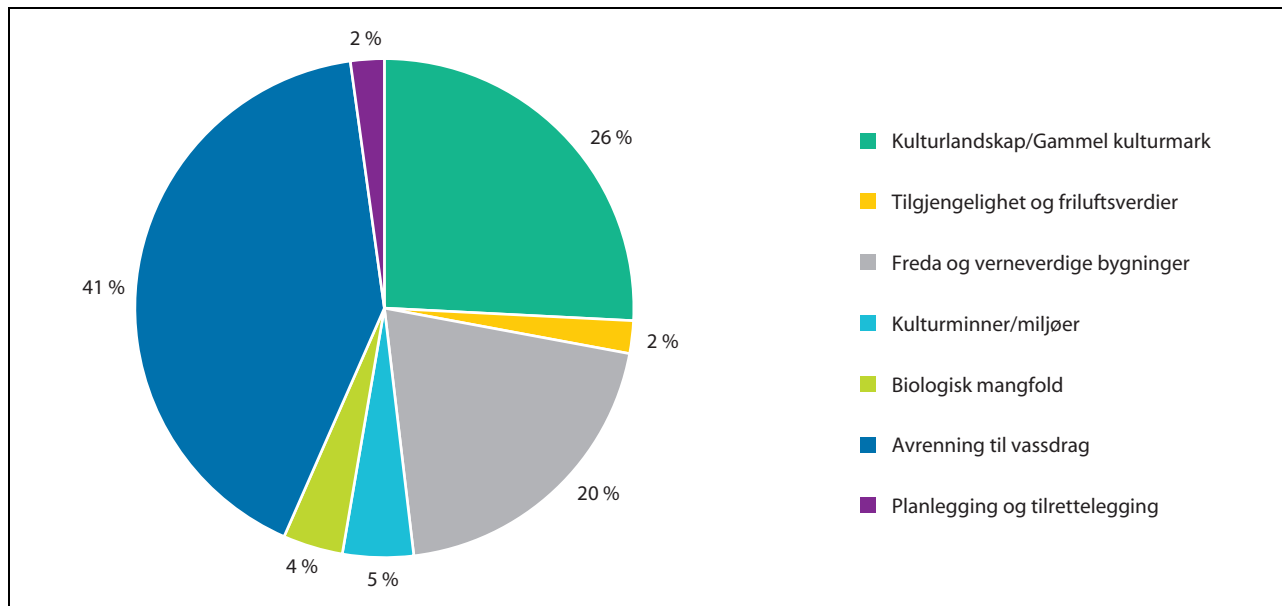
Formålet med Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er å ivareta natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet, samt redusere forurensningen fra jordbruket. Ordningen skal gi mer målrettet innsats med utgangspunkt i lokale behov, utfordringer og målsettinger.

Ordningen forvaltes av kommunene og bevilgningen for 2017 var på 95 mill. kroner. I tillegg ble det fordelt 20 mill. kroner til hydrotekniske tiltak som en del av midler til kompensasjon for økt CO<sub>2</sub>-avgift i 2017, omtalt over. Totalt ble det i 2017 innvilget midler til 2 933 prosjekter. Om lag 55 pst. av midlene ble i 2017 innvilget til tiltak for å

fremme verdier i kulturlandskap, kulturmiljøer og biologisk mangfold, mens 41 pst. av midlene gikk til tiltak for å redusere forurensning til vann, jf. figur 3.14. En stadig større andel av midlene går til utbedring av hydrotekniske tiltak og andre tiltak for redusert forurensning. Dette kan forklares med behov for tilpasning til et endret klima og oppfølging av vannforvaltningsplaner. I 2017 ble det også satt av 20 mill. kroner ekstra til utbedring av hydrotekniske anlegg i planeringsområdene, dvs. i kornområdene rundt Oslofjorden og i Trøndelag. Dette ga en betydelig økning i oppslutningen fra året før, både i antall anlegg oppgradert (854 saker) og innvilget tilskudd (51,5 mill. kroner). Siden 1994 har over 1 000 fangdammer blitt etablert med støtte fra SMIL-ordningen, men oppslutningen om tiltaket har gått noe tilbake de siste årene.

Verneverdige bygninger og gammel kulturmiljø er de største postene når det gjelder bevaring av kulturlandskap, mens hydrotekniske anlegg er den viktigste gruppen av tiltak innen forurensning. Tilskudd til restaurering og skjøtsel av kystlynghei, slåttemark og slåttemyr bidrar til ivaretagelse av disse utvalgte naturtypene i kulturlandskapet. Kulturlandskapstiltak gjennomføres ofte i samarbeid og med samfinansiering fra natur- og kulturminnemyndighetene.





Figur 3.14 SMIL-midler fordelt på hovedområder i 2017

Kilde: Landbruksdirektoratet

### Drenering

Godt drenert jord gir bedre utnyttelse av næringsstoffer, reduserer faren for jordpakking og reduserer faren for lystgassutslipp. God drenering bedrer også muligheten for produksjon og innhøsting i perioder med ekstremvær. I jordbruksoppjøret 2017 ble det avsatt 58 mill. kroner til ordningen og det ble bestemt å doble tilskuddssatsen for drenering, fra 1 000 kr. til 2 000 kr. per dekar. Dette ble innført med virkning fra 1.7.2017. Satsøkningen medførte at en del søkere som ikke hadde gjennomført tiltaket, trakk tilbake sin søknad, og søkte på nytt med ny sats. Søknadsstatistikken for siste halvdel av 2017 viser likevel at satsøkningen har resultert i betydelig større interesse for tiltaket og utløste mange nye søknader. Det anslås at ca. 250 000 dekar jordbruksareal er drenert siden ordningen ble innført i 2013.

I 2017 ble det innvilget 115 mill. kroner til formålet. Ved årsskiftet 2017–2018 var 167 mill. kroner ubenyttet på ordningen.

### Biogass

Forskrift om tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg trådte i kraft 1.1.2015. Ved å bruke husdyrgjødsel og matavfall til biogassproduksjon, bidrar man til reduserte utslipp av klimagasser fra jordbruket, samtidig som det produseres klimavennlig biogass som kan komme til erstatning for fossile drivstoff. For budsjettårene

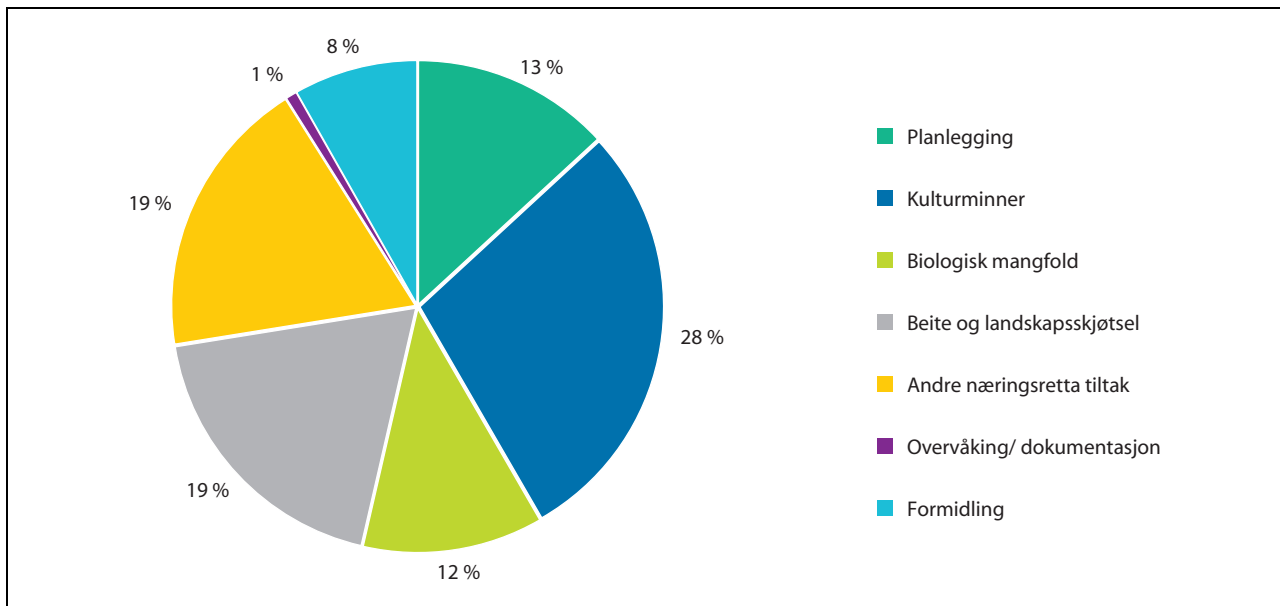
2013–2018 er det avsatt til sammen 9 mill. kroner til ordningen. Ved søknadsomgangen i januar 2018 søkte 35 foretak om et beløp på til sammen 3,7 mill. kroner. 30 av søkerne har levert husdyrgjødsel til Greve Biogassanlegg i Vestfold og én søker har levert til Romerike Biogassanlegg, som er et nytt anlegg i tilskuddssammenheng. Resterende fire søkere har brukt husdyrgjødsel i eget anlegg. Det er foreløpig få biogassanlegg som tar imot husdyrgjødsel, og det er en av de største hindringene for at ordningen får større omfang.

### Støtte til tiltak i beiteområder og organisert beitebruk

Driftstilskudd til organiserte beitelag og støtte til felles investeringer har som mål å fremme bruk av beiteressursene i utmarka, vedlikehold av kulturlandskap og reduserte tap av dyr. Støtte til investeringer kan ses i sammenheng med midler til forebyggende og konfliktdependende tiltak mot rovviltskader over Klima- og miljødepartementet (KLD) sitt budsjett, der dette er relevant. Det var avsatt 10 mill. kroner til ordningen i 2017. Det ble i tillegg utbetalt 24,8 mill. kroner til 747 godkjente beitelag fra RMP, disse omfattet om lag 3/4 av antall sau og 1/3 av antall storfe som ble sluppet på utmarksbeite.

### Klima- og miljøprogrammet

Klima- og miljøprogrammet skal bidra til å oppnå landbrukspolitikkenes målsettinger på klima- og



Figur 3.15 Fordelingen av midler til Utvalgte kulturlandskap i 2017, inkl. midlene over Klima- og miljødepartementet sitt budsjett

miljøområdet gjennom utredninger og informasjonstiltak. Programmet skal bidra til praktisk og næringsrettet kunnskap om klima- og miljøutfordringer som raskt kan formidles til landbruket. For 2017 ble 6 mill. kroner fordelt til fylkesvise tiltak og 12 mill. kroner til sentrale tiltak. Etter utlysning av de sentrale midlene ble det innvilget støtte til 13 prosjekter innen fagområdene klimatilpassning, klimagassutslipp/karbonbinding, forurensing og naturmangfold/kulturminner. Eksempler på nasjonale prosjekter som fikk innvilget støtte for 2017 er: *Klimasmart landbruk*, *Videreutvikling av nettbasert «Veileder for klima- og miljøtiltak i landbruket»*, *Fermentering av husdyrgjødsel: En biologisk metode for redusert tap av ammoniakk til luft*, *Forbedrede erosjonskart for norske forhold og Grovførkvalitet*.

#### Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyane

Ordnningen Utvalgte kulturlandskap i jordbruket ble etablert i 2009 med midler over jordbruksavtalen og KLDs budsjett. I behandlingen av Meld. St. 14 (2015–2016) *Natur for livet* ba Stortinget om at ordningen skulle utvides innen 2020. Dette arbeidet er godt i gang. I 2017 ble 10 nye områder utpekt.

De utpekte områdene representerer variasjoner av kulturlandskap i jordbruket over hele landet, og med store verdier knyttet til biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer. Aktiv

landbruksproduksjon er viktig for gjennomføring av satsingen. Ordningen er evaluert og anses som vellykket med god måloppnåelse.

Midlene til verdensarvområdene Vestnorsk Fjordlandskap og Vegaøyane ble i 2017 økt til 5,5 mill. kroner. Det ble bevilget 3 mill. kr over KLDs budsjett til samfinansiering med jordbruksavtalemidlene til skjøtsel i disse verdensarvområdene. I begge verdensarvområdene har midlene vært viktige for grunneiere og drivere, for å sikre at arealer holdes i hevd og blir skjøttet. I tillegg bidrar KLD med betydelige midler til Verdensarvområdene som blant annet omfatter informasjonsarbeid og tilretteleggingstiltak for å ivareta forpliktelsene gjennom verdensarvkonvensjonen.

Ordnningene Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvsatsingen er slått sammen til én ordning, og det ble utarbeidet en forskrift for ordningen med virkning fra 1. januar 2017. Figur 3.15 viser fordelingen av midler til Utvalgte kulturlandskap i 2017, inkl. midlene over Klima- og miljødepartementet sitt budsjett.

#### Tilskudd til utsiktsrydding

I Jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt å etablere ordningen *Tilskudd til utsiktsrydding i tilknytning til landbrukets kulturlandskap*, *Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal*. Det ble satt av 20 mill. kroner til ordningen for 2016, og 8 mill. kroner for 2017. Formålet med ordningen er å bidra til utsikt og fremme verdier knyttet

Tabell 3.12 Omsetning av økologiske varer i dagligvarehandelen i 2017, endring fra 2016, og andel økologisk av total omsetning per produktgruppe

Økologiske varer	Omsetn. i mill. kroner i 2017	Endring 2016 til 2017	Andel økologisk i 2017
Grønnsaker og poteter	579	5,1 %	4,5 %
Meieriprodukter	361	-3,2 %	2,0 %
Kornprodukter og bakevarer	280	18,4 %	1,9 %
Barnemat	276	-9,2 %	33,1 %
Frukt, bær og nøtter	242	0,4 %	2,3 %
Egg	185	6,7 %	8,7 %
Kjøtt	97	15,3 %	0,5 %
<b>Totalt matvarer i dagligvarehandelen</b>	<b>2 628</b>	<b>7,9 %</b>	<b>1,9 %</b>

Kilde: Nielsen

til landbrukets kulturlandskap. Det er videre et formål å gi klimagevinster ved å bruke rydningsvirke til bioenergiformål.

I 2017 økte oppslutningen om ordningen, spesielt i Sogn og Fjordane. Det ble gitt totalt 72 tilsagn om tilskudd i 2017 (16 i Hordaland, 45 i Sogn og Fjordane, 11 i Møre og Romsdal). Total tilsagnssum var 9,2 mill. kroner i 2017 mot 5,8 mill. kroner i 2016. Fylkene rapporterer at det er økende interesse for ordningen for 2018. Av totalt 127 innvilgede prosjekter er 40 pst. av tilskuddsmottakerne jordbruksbedrifter. Det er et mål med ordningen at virke fra ryddet areal skal gå til bioenergiformål, hvis mulig. 78 pst. av alle prosjektene utnytter virket helt eller delvis til bioenergi. Videre er det et mål om beiting, dersom arealet er egnet for det. Søknadsstatistikken viser at om lag 84 pst. av prosjektene har tilgang til beitedyr.

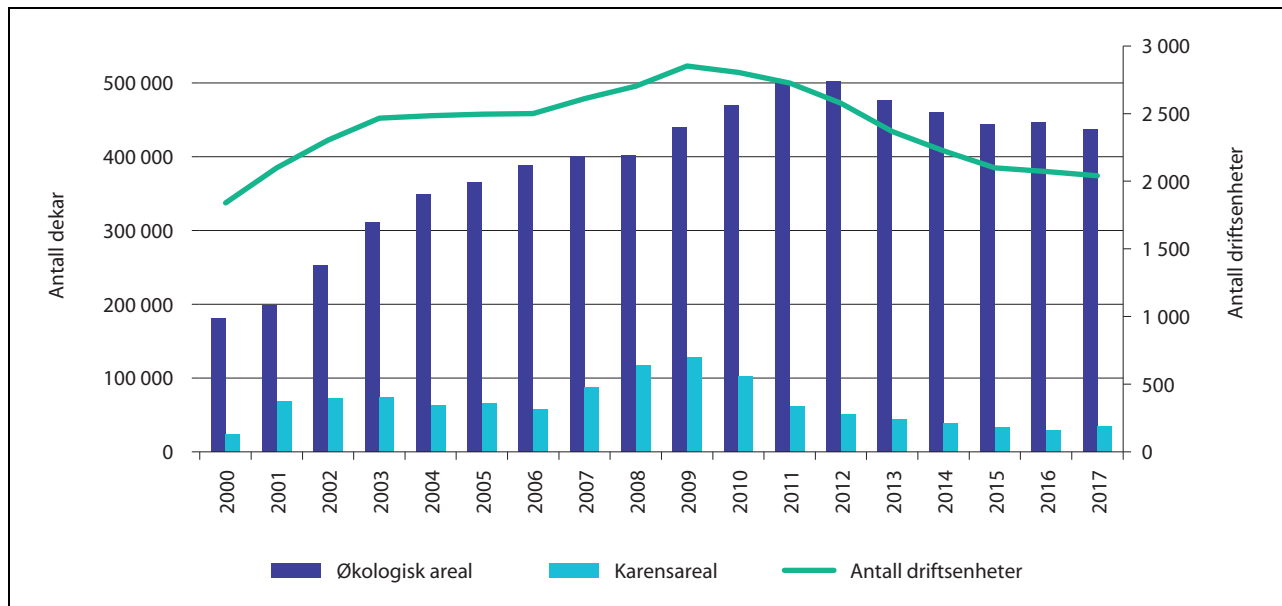
### 3.4.2 Økologisk produksjon og forbruk

I behandlingen av Meld. St. 11 (2015–2016) ble det bestemt at de tallfestede målene for økologisk produksjon og forbruk skal avvikles, jf. Innst. 251 S (2016–2017), og at det skulle utarbeides en ny strategi og et nytt mål for økologisk jordbruk. Strategien og nytt mål skal behandles av Stortinget. Strategien ligger som vedlegg til denne proposisjonen.

#### 3.4.2.1 Markedsutvikling

Samlet for alle produktgrupper økte omsetningen av økologiske produkter i dagligvarehandelen med om lag 8 pst. fra 2016 til 2017. Den største økning i omsetningen var for brød og bakervarer og drikkevarer. Omsetningen av meieriprodukter og barnemat gikk ned. Grønnsaker var fortsatt varegruppen med størst omsetning målt i verdi. Omsetningsstatistikken skiller ikke mellom norskproduserte og importerte varer, men ettersom omsetningen for de fleste varer øker mer enn produksjonen, indikerer dette at mye av omsetningsveksten blir dekket av importert vare. Tabell 3.12 viser andel økologiske varer av total omsetning i 2017, og endring fra 2016, for et utvalg varer.

Totalt ble det omsatt økologiske matvarer gjennom dagligvarehandelen for 2,63 mrd. kroner i 2017, tilsvarende 1,9 pst. av totalmarkedet. Det er beregnet at omsetningen gjennom andre salgskanaler enn dagligvarehandelen, dvs. storhusholdninger, spesialbutikker, Bondens marked, bakerier og abonnementsalg, økte med ca. 5 pst. i 2017 til totalt 522 mill. kroner. Det var særlig vekst i storhusholdningsmarkedet. I tillegg kommer salg gjennom helsekostforretninger og Vinmonopolet (estimert til hhv. 206 mill. kroner og 808 mill. kroner i 2017). Omsetningen i salgskanaler utenom dagligvare utgjorde samlet ca. 1,5 mrd. kroner i 2017.



Figur 3.16 Utvikling i økologisk areal og karensareal samt økologiske driftsenheter, 2000–2017

Kilde: Debio

### 3.4.2.2 Areal- og produksjonsutvikling

Figur 3.16 viser utvikling i økologisk drevet areal og areal under omlegging (karensareal) samt antall driftsenheter med økologisk drift for perioden 2000–2017. 436 804 daa. jordbruksareal ble drevet økologisk i 2017, tilsvarende om lag 4,4 pst. av det totale jordbruksarealet (medregnet karensareal er andelen 4,8 pst.). Dette er en liten nedgang sammenliknet med 2016. For enkeltproduksjoner var det en økning i det økologisk drevne arealet til frukt- og bærproduksjon, grønnsaker og poteter på hhv. 3,5 pst., 28 pst. og 28,5 pst. i 2017, mens arealer til økologisk korn og oljevekster har holdt seg relativt stabile det siste året. Foreløpige tall for kornåret 2017–2018 tyder på at produksjonen av økologisk korn ser ut til å havne på et relativt høyt nivå, men noe lavere enn for kornåret 2016–2017, da det var rekordstor produksjon.

Karensarealer økte i perioden 2007–2009, men har de siste årene gått tilbake. Fra 2016 til 2017 var det imidlertid en økning i karensarealer på 14,3 pst. Dette tilsier at det totale økologiske arealet vil holde seg stabilt for 2018, avhengig av areal som går ut av økologisk produksjon. I perioden 2009 til 2015 var det en nedgang i antall driftsenheter med økologisk drift. Andelen foretak med økologisk produksjon har holdt seg relativt stabil på 5 pst. de siste tre årene.

Husdyr i økologisk driftsform utgjør en liten andel av det totale antall husdyr i Norge. Andel sau og lam i økologisk driftsform utgjør 4,4 pst. og

andel storfe utgjør 3,5 pst. Fra 2016 til 2017 var det en særlig stor vekst i antall økologiske slaktekyllinger. Antall økologiske verpehøns, gris og storfe økte også, mens det var en liten nedgang for økologisk sau. Økologisk produksjon av egg økte med hele 26 pst. i 2017. Produksjonen av kjøtt (storfe, sau/lam, svin og geit) økte med 11,8 pst., mens produksjonen av fjørfekjøtt økte med 44,1 pst. Produksjonen av økologisk melk gikk litt ned i 2017.

Tabell 3.13 viser andel økologisk areal av totalt jordbruksareal for et utvalg av land i Europa.

### 3.4.2.3 Utviklingsmidler

Det ble satt av 30 mill. kroner for 2017 til utviklingsprosjekter for å fremme produksjon og omsetning innen økologisk landbruk. Midlene ble delt mellom foregangsfylkene og utviklingsprosjekter. Midlene til utviklingsprosjekter går til prosjekter i hele verdikjeden, og skal styrke privat og offentlig forbruk, primærproduksjon, foredling og distribusjon. I 2017 var blant annet støtte til informasjonstiltak rettet mot forbrukere prioritert.

Foregangsfylkene skal stimulere til velfungerende verdikjeder for økologiske produkter som kan produseres i Norge, og jobber innenfor temaområdene jordkultur, frukt og bær, grønnsaker, melk og storfejøtt, korn og forbruk/storhusholdning. Foregangsfylkene har hatt en viktig rolle som formidlere av kunnskap og erfaring, særlig

Tabell 3.13 Økologisk areal (inkl. karens) og andel av totalt jordbruksareal i 2016

Land	Hektar	Andel økologisk
Danmark	201 476	7,7 %
Finland	238 240	10,4 %
Frankrike	1 538 047	5,5 %
Tyskland	1 251 320	7,5 %
Norge	47 621	4,8 %
Sverige	552 695	18,0 %
Storbritannia	490 205	2,9 %

Kilde: FiBL – IFOAM-rapport: World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends 2018

mot produsentmiljøene. I tillegg ble det satt av 2 mill. kroner til generisk markedsføring over Matmerks bevilgning til informasjonsarbeid om økologiske produksjonsformer og produkter.

### 3.4.3 Andre politikkområder

#### *Norsk Landbruksrådgiving*

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket i hele landet. NLR bidrar til å bringe aktuell forskning ut til produsentene, og er en sentral aktør når det gjelder å øke kompetanse i næringen og legge grunnlaget for god agronomi og effektiv produksjon. I 2017 ble regionaliseringsprosessen fullført, og NLR bestod ved årsskiftet 2017/2018 av 10 regioner med en nasjonal over-

bygning. Det ble satt av 84,5 mill. kroner til Norsk Landbruksrådgiving i 2017. Midlene gikk til blant annet drift og utvikling av rådgivingsaktiviteten, byggeteknisk planlegging, HMS-rådgiving, maskinteknisk rådgiving, rådgiving om økologisk produksjon og rådgiving innen grøntsektoren. Innen byggeteknisk rådgiving tilbys det rådgiving innen kategoriene planlegging av driftsbygninger, søknad om byggetillatelse og prosjektadministrasjon/byggeledelse. HMS-rådgivingen skal bidra til å forebygge ulykker og yrkeslidelser. Innen økologisk produksjon tilbys det rådgiving før, under og etter omlegging til økologisk drift. NLR arrangerer også kurs, samlinger og fagdager med ulike tema innen fagområder de har ansvaret for, og samarbeider med relevante fagmiljø og aktører.

## 4 Utvikling i foredlings- og omsetningsledd

### 4.1 Innledning

Jordbruks- og handelspolitiske forhold, markedsordninger og prisutvikling på råvarer har stor betydning både for næringsmiddelindustri og omsetning. Landbrukspolitikken, og utformingen av virkemidlene i jordbruksavtalen, må som følge av dette ha alle ledd i kjeden fra jord til bord som perspektiv.

Produksjonsverdien i nærings- og nytelsesmiddelindustrien i 2017 var ifølge SSB, om lag 225 mrd. kroner (inkl. fisk). Økningen fra 2016 var på 1,7 pst. Ifølge NIBIO utgjorde fisk om lag 24 pst. av verdien. Næringsmiddelindustrien bidro med 46,5 mrd. kroner i verdiskaping i 2017, ifølge SSB. Målt i faste priser økte bruttoproduktet med 0,7 pst. fra 2016 til 2017. Matindustrien sysselsetter over 50 000 personer og sysselsettingen har økt med 3 600 personer siden 2009. 95 pst. av bedriftene er små eller mellomstore (under 100 ansatte).

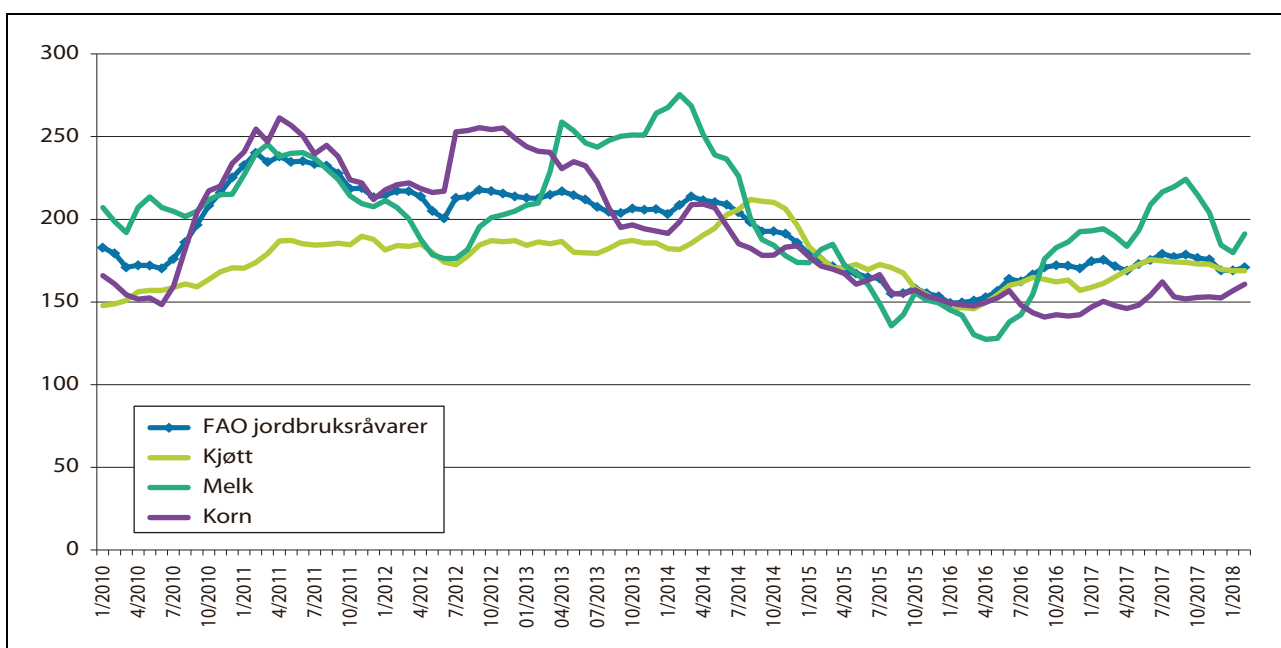
Betydelige deler av næringsmiddelindustrien foredler norskproduserte råvarer, samtidig som den i økende grad er eksponert for internasjonal konkurranse. Importen av næringsmidler øker.

Norsk næringsmiddelindustri (ekskl. fiskevarebransjen) har derfor fått redusert sin hjemmemarkedsandel de siste årene.

### 4.2 Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder

FAOs prisindeks for råvarer nådde sitt høyeste nivå i februar 2011. Fra da og til januar 2016 falt prisene med 38 pst. Etter det har råvareprisene steget noe. Per februar 2018 er prisene gjennomsnittlig 14 pst. høyere enn ved bunnvået i januar 2016. Internasjonal pris på meierivarer har økt med over 30 pst. siden bunnvået i 2016, men har falt med 1 ½ pst. det siste året. De siste 12 mnd. har prisene på kjøtt- og kornvarer økt med henholdsvis 16 og 8 pst., jf. figur 4.1.

For den norske RÅK-industrien er prisutviklingen i EU-markedet mer relevant enn verdensmarkedsprisene. Prisutviklingen for meierivarer er spesielt viktig. Melkeprisene i EU var svært lave i 2016. Gjennomsnittlig melkepris til bonde var 2,33 kr per kg og prisdifferansen til norsk målpris



Figur 4.1 FAOs prisindeks for matvarer. Gjennomsnitt 2002–2004=100

på melk var rekordhøy. Prisene har økt i EU i 2017. I november var melkeprisen 3,51 kr per kg, som var 18 pst. høyere enn ett år tidligere. Fra 2016 til 2017 ble differansen til norsk målpris redusert fra 2,77 kr per liter til 2,28 kr per liter. Reduserte råvareprisforskjeller mellom Norge og EU gir mindre behov for prisnedskrivning til norsk industri. Kronkursen påvirker også norsk industris konkurransekraft. En sterkere krone vil, isolert sett, svekke konkurransekraften til norsk matsektor på hjemmemarkedet. Samtidig bidrar det til at viktige innsatsvarer i jordbruket, og matvarer som importeres, blir billigere. SSB prognoserer at kronen vil styrke seg noe mot euro i 2019.

Internasjonale priser på proteinråvarer til fôr er nå så høye at det ikke blir ilagt toll og prisutjevningsbeløp. Så lenge internasjonale priser ligger over referanseprisen som fastsettes i jordbruksavtalen, og som Landbruksdirektoratet forvalter etter, vil svingninger i internasjonale priser påvirke kostnadene til proteinråvarer i kraftfôr direkte. Det er usikkerhet om den videre prisutviklingen for proteinråvarene.

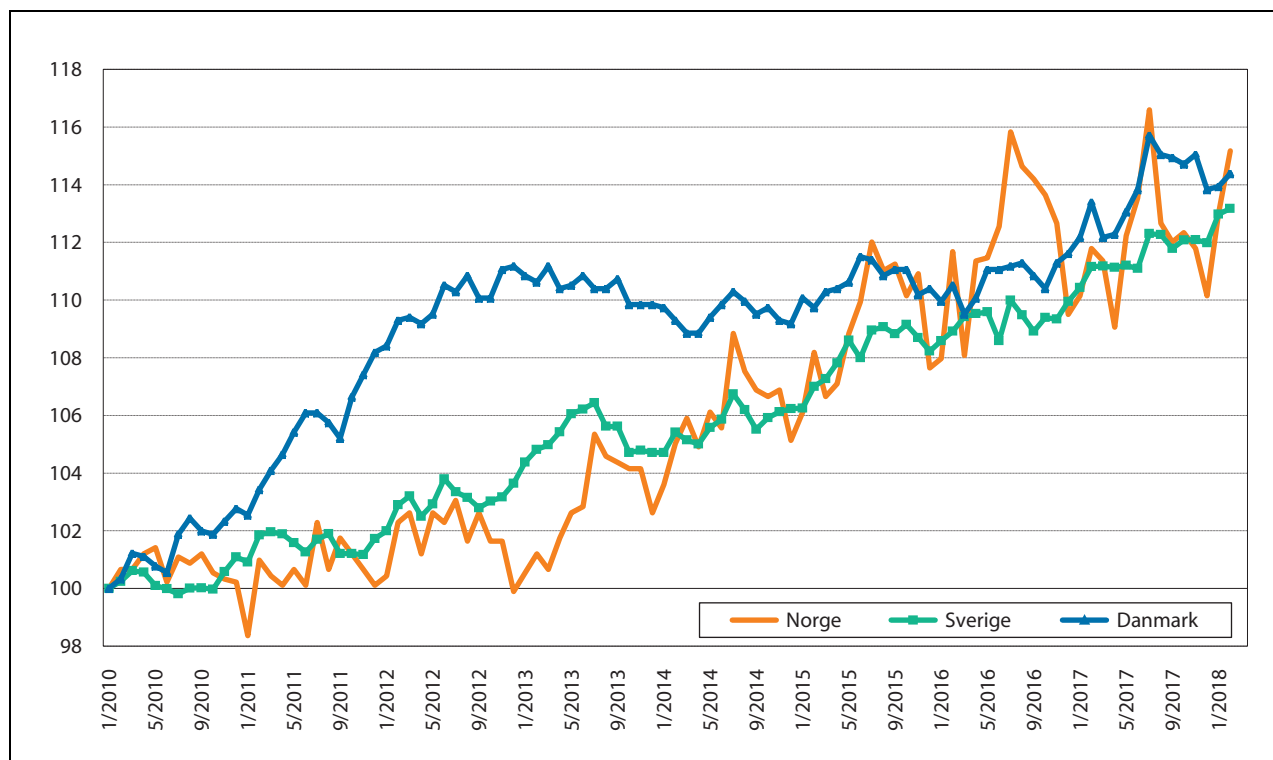
### 4.3 Prisutviklingen på matvarer

På grunn av importvernet for sentrale produkter fra det norske jordbruket, påvirkes forbruker-

prisene for mat i Norge mindre av internasjonale prissvingninger enn i mange andre land. Fra januar 2010 til nå har matvareprisene økt litt mer i Norge enn i Sverige og Danmark, målt i nasjonal valuta, jf. figur 4.2. De siste tolv månedene (fra februar til februar) har forbrukerprisene i Norge økt med 3 pst. I Sverige økte de med 1,8 pst., mens de økte med 0,9 pst. i Danmark. Samtidig viser konsumprisindeksene fra de respektive land at prisene varierer klart mer gjennom året i Norge. Dagligvarekjedenes priskampanjer på enkelte varegrupper bidrar til variasjonen. Isolert sett ga målprisøkningene i jordbruksoppkjørene i 2014 og 2015 grunnlag for en økning i matprisindeksen på  $\frac{1}{4}$  prosentpoeng hvert år. I 2016 og 2017 ga økningen i målprisene i jordbruksavtalen grunnlag for en økning på hhv. 0,15 og 0,1 prosentpoeng.

Figur 4.3 viser utviklingen i forbrukerprisene fra januar 2010. Prisveksten har vært størst for fisk, med 37 pst. i perioden, mens kjøttvarene har blitt vel  $1\frac{1}{2}$  pst. billigere, ifølge NIBIO/SSB. Reduserte konsumpriser på kjøtt skjer til tross for at engrosprisene har økt med 25 pst. for okse, 12 pst. for lam og 14 pst. for gris, mens de er redusert med 5 pst. for kylling. Dagligvarekjedenes bruk av kjøtt som lokkevarer må antas å være en vesentlig årsak.

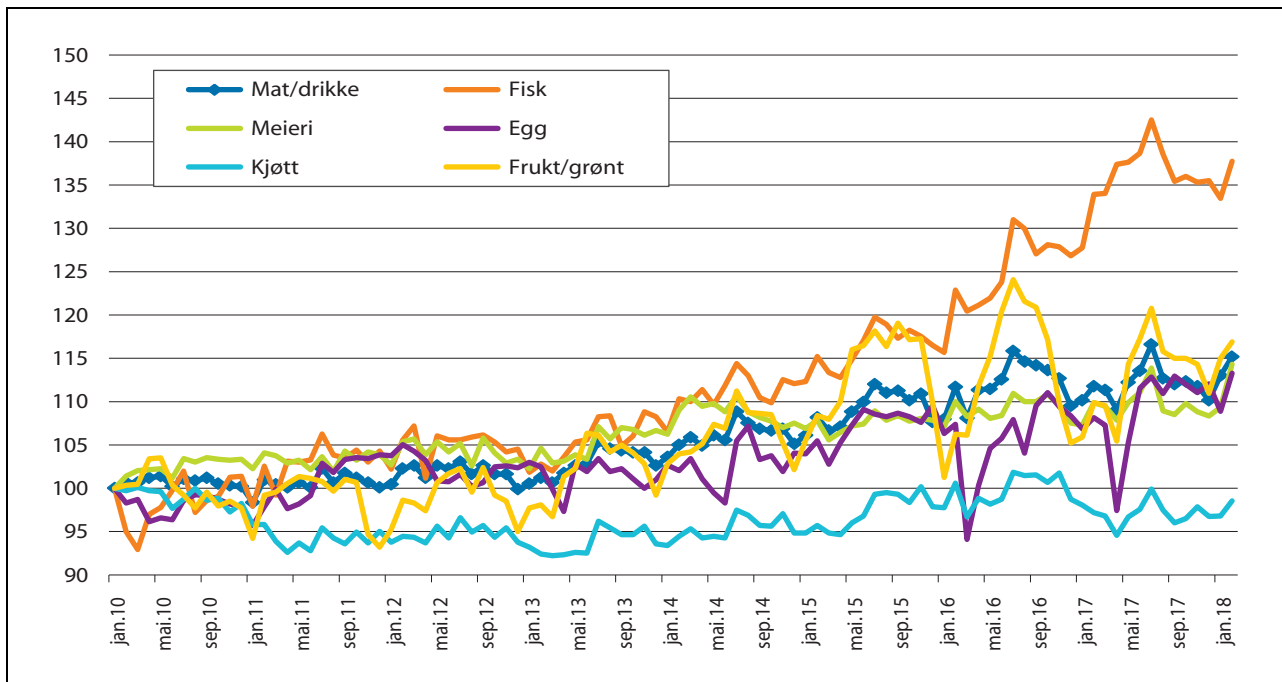
Husholdningenes andel av utgifter til mat og alkoholfrie drikkevarer har vært fallende over



Figur 4.2 Prisutvikling på matvarer i Norge, Sverige og Danmark i nasjonal valuta. Indekser, jan 2010=100

Kilde: De statistiske sentralbyråene i respektive land





Figur 4.3 Prisutvikling på grupper av matvarer i Norge. Indekser, jan 2010=100

Kilder: SSB og NIBIO

lang tid. Den nyeste forbruksundersøkelsen (2012) viste at 11,8 pst. av husholdningenes konsum gikk til mat- og alkoholfrie drikkevarer. Det er samme konsumandel som i forrige forbruksundersøkelse (2007–2009).

Nordmenn bruker en liten andel av inntekten på mat, til tross for at prisnivået er høyt. Det skyldes blant annet høyt kostnads- og lønnsnivå, kostbar distribusjon, konkurranseforhold og at norske råvarepriser er høyere enn i nabolandene, blant annet som følge av landbrukspolitikken, herunder tollvernet. Ifølge SSB hadde Norge Europas nest høyeste prisnivå på matvarer og alkoholfrie drikkevarer i 2016. Prisene lå 63 pst. over EU28. Prisnivået på alle varer og tjenester til konsum i husholdningene var 40 pst. høyere i Norge enn gjennomsnittet i EU28. Blant matvarene er det meierivarer (177) og kjøtt (158) som, relativt sett, er dyrest i Norge, mens fisk (120) er billigere. Mat og drikke var dyrest i Sveits, som var 73 pst. over EU28. Sammenlignet med Norge var prisnivået på matvarer og alkoholfrie drikkevarer 23 pst. lavere i Sverige og 15 pst. lavere i Danmark.

Absolutte prisforskjeller til omverdenen på råvarer og forbruksvarer har betydning for sektorens konkurransekraft. Etter mange år med vekst i grensehandelen, gikk den litt ned i 2016. I 2017 økte grensehandelen igjen med over 9 pst. SSBs grensehandelsundersøkelse anslår at nordmenn totalt handlet for 15,1 mrd. kroner i forbindelse med dagsturer til utlandet i 2016.

#### 4.4 Industri og konkurranseforhold

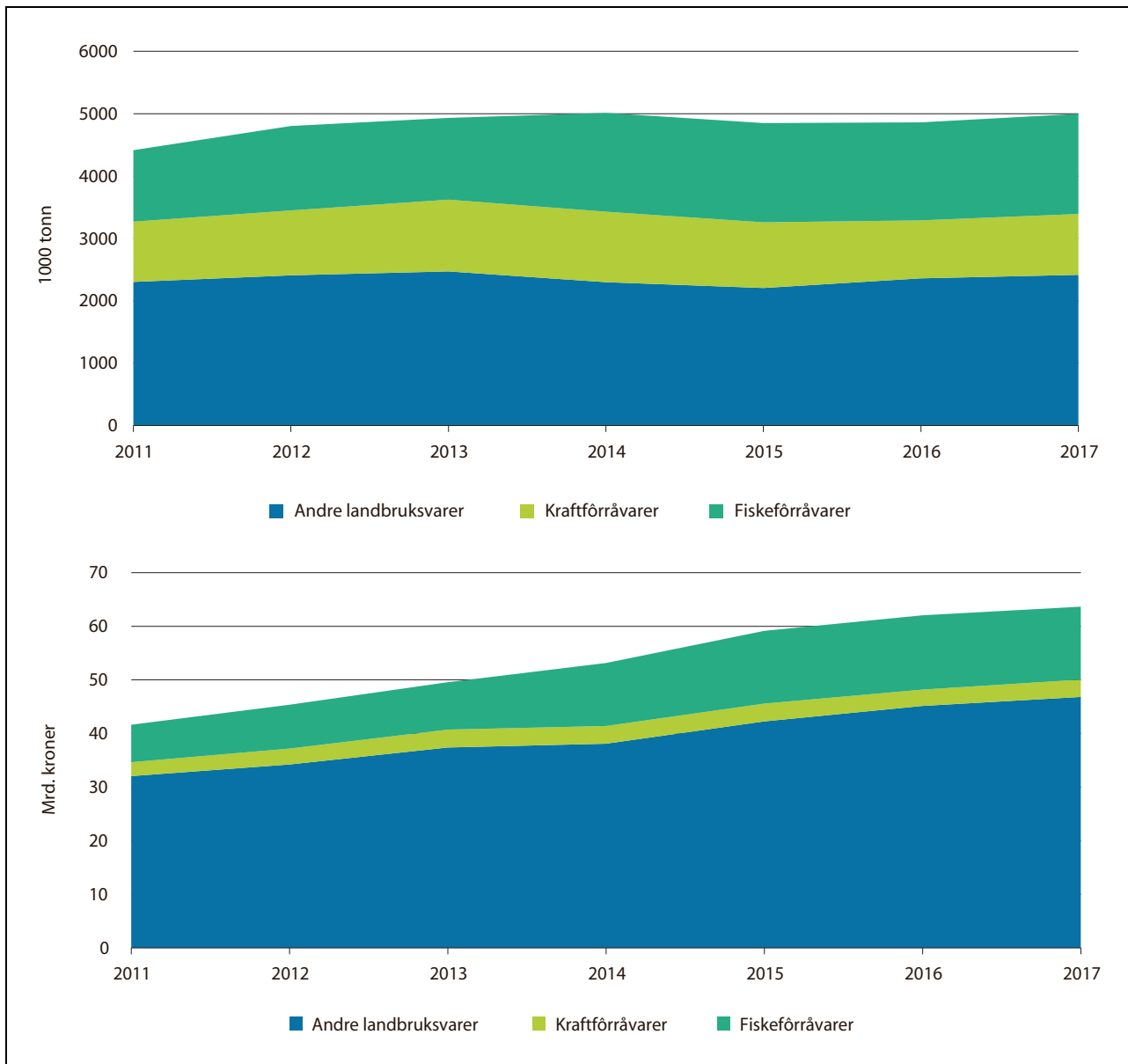
Produksjonen i norsk jordbruk og næringsmiddelindustri har vært jevnt økende over tid. Matindustrien har hatt en sterkere vekst i produksjonsverdien enn annen industri det siste tiåret, særlig etter 2014. Sammenlignet med annen industri er matindustrien mindre sårbar for konjunktursvingninger, men vi ser nå tegn til redusert vekst i etterspørselen. Ifølge Nielsen Norge var veksten i dagligvaremarkedet rekordlav i 2017.

Engrossalget av de fire store kjøttslagene økte med 1 pst. i 2017. Kyllingmarkedet fortsatte veksten etter fallet som følge av narasin-saken i 2015, men er ennå ikke helt på nivå med 2014. Produksjonen av kylling økte med 4 pst. i 2017, til ca. 90 000 tonn. Produksjonen av storfekjøtt økte med 4 pst., noe som sammen med en nedgang i etterspørselen, bidro til å redusere importen med 25 pst. Markedene for svin og sau/lam er preget av overskudd. Ved inngangen til 2018 var det 2 800 tonn sau/lam på fryseler. Det ble eksportert 1 870 tonn svinekjøtt innenfor markedsreguleringsordningen i 2017.

Til tross for en salgsvekst for egg på 3 pst., var det overskudd i markedet i 2017, etter at det i 2016 var tilnærmet markedsbalanse.

Selv om importen av yoghurt fortsatte nedgangen fra 2016, ble det totalt sett importert mer meieriprodukter til Norge i 2017. En økning på 8 pst. i importen av ost bidrar til dette. Økningen skjer i





Figur 4.4 Utviklingen i importverdi og importert mengde av landbruksvarer, fordelt på landbruksvarer til produksjon av fôr og andre landbruksvarer. Mrd. kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

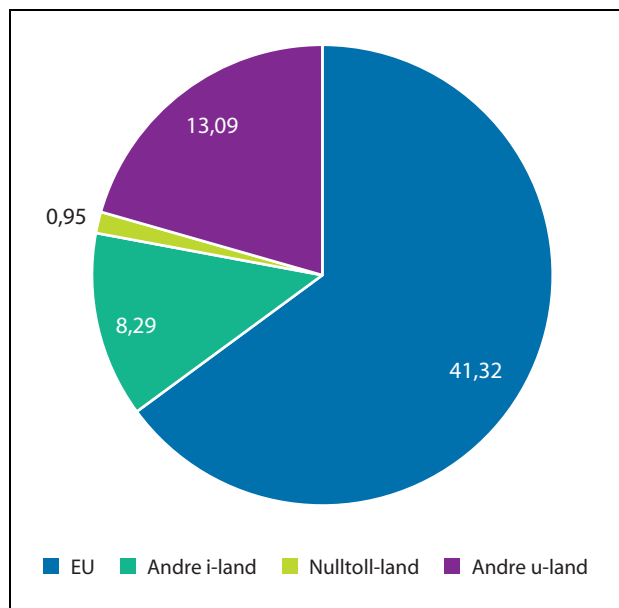
hovedsak innenfor ostetyper som ikke har prosenttoll. Fra 2016 til 2017 sank norsk melkeproduksjon med 28,6 mill. liter til 1 514,7 mill. liter. Leveransen av melk var likevel større enn etterspørselen i markedet, noe som medførte noe reguleringseksport av smør samt oppbygging av lager, særlig for skummetmelkpulver. Forbruket av drikkemelk per innbygger synker, og i 2017 gikk det totale forbruket av drikkemelk ned med 3,1 pst. Etter flere år med vekst, sank forbruket av norsk ost med 2,1 pst. i 2017.

Importen av landbruksvarer til Norge øker i verdi, men er relativt stabil i volum. Importen er i stor grad produkter som ikke produseres i Norge,

eller varer som importeres utenfor norsk sesong. Utviklingen i import av landbruksvarer er vist i figur 4.4.

Som illustrert i figur 4.4 utgjør veksten i import av råvarer til fiskefôr en stor del av veksten i importen totalt. Importen av landbruksvarer til fiskefôr (tollfri) utgjorde totalt 13,6 mrd. kroner i 2017. Av mengden importerte fôrråvarer utgjør råvarer til fiskefôr om lag 2/3, mens råvarer til kraftfôr utgjør omlag 1/3<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Kraftfôrråvarer inkluderer 80 prosent av importen av soya-bønner.



Figur 4.5 Import til Norge fordelt på landgruppe. Mrd. kroner

Samlet ble det i 2017 importert landbruksvarer og fiskefôr til en verdi av 64 mrd. kroner, en økning på 5 pst. i verdi sammenlignet med 2016. Ca. 0,7 prosentpoeng av økningen i importverdien skyldes svakere krone. Verdien på norsk eksport av landbruksvarer var til sammenligning på ca. 10 mrd. kroner.

At importen av landbruksvarer for det meste består av produkter som ikke produseres i Norge, reflekteres i at 81 pst. importeres tollfritt. De største varegruppene er soyabønner og soyaprodukter til kraftfôr og fiskefôr, andre råvarer til fiskefôr, tropiske frukter, bær, vin, snus og kaffe.

Av landbruksvarer som også produseres i Norge, er de største importgruppene poteter, grønnsaker, frukt og bær, med en samlet importverdi i 2017 på 9,8 mrd. kroner. Dette er for en stor del varer som ikke produseres i Norge, for eksempel tropiske produkter, der det ikke er markedsdekning av norsk vare eller bare er tilgang til norsk vare i deler av året. Importverdien av kornprodukter og bakverk var 4,5 mrd. kroner i 2017.

Om lag 65 pst. av importen av landbruksvarer kommer fra EU. Danmark og Sverige er størst, med en samlet eksportverdi til Norge på 11,7 mrd. kroner. Om lag 21 pst. av importen kommer fra GSP-land (u-land). Brasil er her dominerende med sin eksport av proteinråvarer til fiskefôr.

### Bearbeidingsindustrien/RÅK-industrien

Bearbeidede landbruksprodukter som omfattes av ordningen med råvarepriskompensasjon (RÅK), er spesielt utsatt for økt importkonkurranse. Importen er økende, og i 2017 ble det importert RÅK-varer til mat til en verdi av 12 mrd. kroner. Dette er en økning på 3 pst. fra 2016. I samme periode økte eksporten av disse varene med 3,3 pst. til 2,3 mrd. kroner.

Rundt 90 pst. av RÅK-vareimporten til Norge kommer fra EU, og da særlig fra våre nærmeste naboland. Utviklingen i råvareprisene i Norge sammenlignet med EU er derfor et helt sentralt element i konkurransevilkårene for industrien, og for avsetning av norske jordbruksprodukter.

Primærproduksjonen er avhengig av en konkurransedyktig næringsmiddelindustri som kundebase, og næringsmiddelindustrien er avhengig av råvarer som er konkurransedyktige med hensyn til både pris og kvalitet. Rundt 72 pst. av matkornet, 14 pst. av bær- og fruktproduksjonen, 14 pst. av melkeproduksjonen og 10 pst. av eggproduksjonen i Norge inngår i produksjonen av RÅK-varer.

For norsk næringsmiddelindustri er det en utfordring å beholde eller øke markedsandelen innenfor det voksende markedet for bearbeidede landbruksvarer. Fremtidig utvikling i industrien avhenger av både nasjonale rammebetingelser (råvarepriser, kronekurs og rentenivå) som industrien opererer under, internasjonal konkurranse og industriens egen evne til effektivisering og omstilling.

For de råvarene og ferdigvarene som omfattes av RÅK-ordningen, blir råvareprisforskjeller mellom norsk og internasjonal pris kompensert med utbetaling av tilskudd når tollsatsen alene ikke kompenserer for råvareprisforskjellen. Prisutjevningen skjer i form av prisnedskrivning av innenlandske jordbruksvarer som nyttes til fremstilling av ferdigvarer, og som tilskudd ved eksport av ferdigvarer (eksportrestitusjon). Satsene fastsettes normalt én gang per år. Fra utgangen av 2020 faller muligheten for å gi eksportstøtte til bearbeidede landbruksvarer bort.

### Utvikling i matvarekjeden

Dagligvaremarkedet har de siste tiårene vært preget av en økende vertikal integrasjon, noe som påvirker konkurranseforholdene for matindustrien. Det er utviklet nye grossist- og distribusjonsløsninger, og dagligvarekjedene kontrollerer i hovedsak all distribusjon av dagligvarer.

De tre store dagligvarekjedene kontrollerer om lag 96 pst. av dagligvaremarkedet i Norge. I 2017 hadde NorgesGruppen 43,1 pst. av markedet, Coop 29,7 pst. og REMA1000 hadde 23,4 pst. Bunnpris har 3,8 pst. av markedet og har innkjøps- og distribusjonsavtale med NorgesGruppen. Et fåtall frittstående aktører og netthandel dekker de resterende 0,1 pst. av markedet.

Andelen av dagligvarehandelens egne merkevarer (EMV) er i jevn vekst og utgjør en stadig større del av dagligvarekjedenes omsetning. Fra 2010 til 2015 er verdiandelen økt fra 9,2 pst. til 15,2 pst. ifølge tall fra Nielsen. EMV-andelen øker mest innen kategorier av ferskvarer som egg, ferske deiger/farser, fjørfekjøtt og kjøttpålegg. På varekategorier som ferskt rent kjøtt er andelen EMV nå ca. 50 pst. og for ferske deiger og farser er andelen over 70 pst.

Dagligvarekjedene satser også på oppkjøp av industri og har etablert seg innen bl.a. bakeri-, grønt- og kjøttsektoren. Vertikal integrasjon sammen med stor markedskonsentrasjon i alle tre salgskanaler (dagligvare, storhusholdning og bensin, kiosk og servicehandel), er samlet med på å gi dagligvarekjedene stor kontroll i verdikjeden.

Virksom konkurranse i alle ledd i verdikjeden er nødvendig for at norske forbrukere skal ha både kvalitetsmessig god mat, et størst mulig vareutvalg og lavest mulige priser.

## 4.5 Matpolitikken

All mat som blir omsatt i Norge skal være trygg, og uten farlige smitte- og fremmedstoffer. Mattryggheten sikres gjennom tiltak langs hele produksjonskjeden fra jord og fjord til bord. Geografiske forhold, et kjølig klima, lite livdyrimport og gode overvåkings- og kontrolltiltak som næringen slutter opp om, er viktig for mattryggheten. Mangeårig og godt samarbeid mellom myndigheter og næring er også av stor betydning. Sammenlignet med andre land, har Norge lite forekomst av matbåren sykdom. Forekomsten av smittestoffer i mat er relativt lav.

God plante- og dyrehelse er grunnleggende for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon. Norsk dyre-

og plantehelse er blant verdens beste. Forekomst av sykdommer hos husdyr som er overførbare til mennesker, direkte eller gjennom mat, er begrenset. Dette er fordelaktig både for folkehelsen og for konkurranseevnen i husdyrnæringene.

Antibiotikaresistens er et raskt voksende problem i verden, og utgjør en alvorlig trussel mot global helse. Antibiotikabruken i norsk husdyrhold er svært lav i internasjonal sammenheng. Dyktige og ansvarsbevisste bønder og veterinærer, og et godt samarbeid mellom næringen og myndighetene, er avgjørende faktorer for den gode situasjonen i Norge. Som oppfølging av regjeringens nasjonale strategi mot antibiotikaresistens for perioden 2015–2020 ble det i 2016 laget en egen handlingsplan med tiltak mot antibiotikaresistens i landbruket. Viktige sektormål for landbruket er å redusere forbruket av antibiotika til produksjonsdyr med 10 pst. innen 2020, og hindre at den resistente bakterien LA-MRSA etableres i norsk svinehold. Handlingsplanen oppdateres hvert halvår. Husdyrnæringa la i juni 2017 også frem en egen handlingsplan for forebygging av antibiotikaresistens hos produksjonsdyr.

Matpolitikken skal ivareta flere forbrukerhensyn enn helse og mattrygghet. Oppmerksomheten om dyrevelferd er stor i befolkningen. Dyrevelferden i Norge er gjennomgående god, men det er likevel utfordringer. Godt samarbeid mellom Mattilsynet og næringa, blant annet om HMS-tjenester og med slakteriene, bidrar til at dyrehold med risiko for omsorgssvikt mot dyr kan bli oppdaget tidlig. Virkemidlene for å fremme dyrevelferd er styrket de senere årene. Det er bl.a. etablert et samarbeid mellom Mattilsynet og politiet om et treårig prøveprosjekt med dyrepoliti i Sør-Trøndelag fra høsten 2015, i Rogaland fra 2016 og i Østfold fra 2017. Videre er det vedtatt å opprette tilsvarende prosjekter i Vest politidistrikt og Innlandet politidistrikt, jf. Innst. 2 S (2017–2018) revidert nasjonalbudsjett 2017.

Merking av mat er viktig for at forbrukerne skal få riktig informasjon om matvarene. Et mangfoldig matmarked og lovfestet matinformasjon som er riktig, relevant og lett tilgjengelig er viktige forutsetninger for at forbrukerne skal kunne ta informerte valg og utøve makt i matmarkedet.

## 5 Importvernet og internasjonale forhold

### 5.1 Importvernet for landbruksvarer

Handel er grunnleggende for økonomisk vekst og utvikling. Utviklingen over tid har gått i retning av reduserte handelsbarrierer og økt handel. De senere årene har det generelt vært mindre fremdrift i liberaliserende prosesser, både i WTO som skal fremme global handel, og i frihandelsforhandlinger mellom land eller grupper av land. Dette gjelder også frihandelsforhandlinger i regi av EFTA der det har vist seg krevende å forhandle frem endelige avtaler.

Den senere tids eskalering av handelskonflikter, i første rekke mellom USA og Kina, skaper usikkerhet og påvirker pågående forhandlingsprosesser. I WTO kan det ikke forventes særlige fremskritt i den nærmeste fremtid.

Regjeringen vil balansere ulike hensyn i den nasjonale forvaltningen av importvernet og i internasjonale handelsforhandlinger om landbruksvarer. For forbrukerne vil økt handel med landbruksvarer kunne gi et bedre vareutvalg og lavere matvarepriser.

### 5.2 WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger

Uruguay-runden, med multilaterale forhandlinger om regelverk knyttet til handel, resulterte i opprettelsen av *Verdens Handelsorganisasjon* (World Trade Organisation – WTO) 1. januar 1995. Samtidig ble det etablert egne avtaler om landbruk (*Landbruksavtalen*) og om sanitære og plantesanitære forhold (*SPS-avtalen*). Landbruksavtalen legger viktige rammebetingelser for den nasjonale landbrukspolitikken gjennom forpliktelser og rettigheter på de tre områdene markedsadgang, internstøtte og eksportsubsidier. Norge er bundet av disse forpliktelsene inntil en ny landbruksavtale kommer på plass.

#### Markedsadgang

Norges forpliktelser når det gjelder øvre tillatte tollsatser og importkvoter fremgår av Norges bin-

dingsliste til WTO (vedlegg til St.prp. nr. 65 (1993–94)). Norge har notifisert bruk av importkvoter til og med 2016.

#### Internstøtte

WTOs landbruksavtale skiller mellom støtte som i Uruguayrunden ble underlagt reduksjonsforpliktelser (såkalt gul støtte), og støtte som ikke ble underlagt slike forpliktelser (såkalt blå og grønn støtte). For den sistnevnte kategorien støtte eksisterer det ingen øvre beløpsbegrensning, men støt-teordningene må oppfylle visse kriterier for å være unntatt fra begrensningen.

Grønn støtte har liten eller ingen innvirkning på produksjon og handel, og var unntatt reduksjonsforpliktelser i Uruguayrunden. For Norges del omfatter denne kategorien støtte til bl.a. miljøprogrammer og velferdsordninger. For 2016 var notifisert grønn støtte på 7,7 mrd. kroner.

Blå støtte er ordninger under produksjonsbegrensende programmer basert på faste arealer eller avlinger, eller på et fast antall dyr. Blå støtte var unntatt fra reduksjonsforpliktelsene i Uruguayrunden. For 2016 var notifisert blå støtte på 5,2 mrd. kroner.

Samtlige interne støttetiltak til fordel for jordbruksprodusenter som ikke er omfattet av ett av unntakene, er underlagt de nevnte reduksjonsforpliktelsene. Reduksjonsforpliktelsene er uttrykt ved hjelp av et samlet mål for støtte, AMS (Aggregate Measurement of Support), også omtalt som gul støtte. Gul støtte er verdien av differansen mellom norske målpriser og faste referansepriser fra perioden 1986–1988 multiplisert med tilhørende volumer, i tillegg til prisstøtte over budsjett, fratrukket særavgifter. Norges maksimalt tillatte gule støtte er på 11,449 mrd. kroner. For 2016 var det notifiserte nivået i gul boks 10,9 mrd. kroner.

#### Eksportstøtte

Landbruksavtalen begrenser bruken av eksportsubsidier målt i både verdi og volum. Norges maksimalt tillatte nivåer fremgår av Norges nylig reviderte bindingsliste til WTO (godkjent

28.2.2018). Norge kan bruke eksportsubsidier for svinekjøtt, ost, smør og bearbejdede landbruksvarer til utgangen av 2020. Norge har notifisert eksportsubsidier til og med 2016. Støttenivået i 2016 var på til sammen 167 mill. kroner for de fire produktgruppene. Dette utgjør 39 pst. av tillatt bruk.

#### *Landbruksforhandlingene*

Landbruksforhandlingene er en del av den brede forhandlingsrunden som ble vedtatt på WTOs ministerkonferanse i Doha i 2001. Forhandlinger i 2008 om ferdigstilling av tekster stoppet da det viste seg at avstanden mellom enkelte av aktørene, på sentrale punkter, var for stor.

Under ministerkonferansen på Bali i desember 2013 oppnådde WTOs medlemsland enighet på flere områder, blant annet om handelsforenkling. På landbruksområdet ble det enighet om ministerbeslutninger vedrørende tollkvoteadministrasjon og matvaresikkerhet for utviklingsland. I tillegg ble det enighet om en ministererklæring om å utvise tilbakeholdenhet i bruken av alle former for eksportstøtte i påvente av en endelig avtale der eliminering av slike støtteordninger inngår.

På ministerkonferansen i Nairobi i desember 2015 ble det gjort viktige vedtak blant annet når det gjelder avvikling av eksportstøtte for landbruksvarer.

Ministerkonferansen i Buenos Aires i desember 2017 brakte ingen nye resultater på landbruksområdet. Det ble heller ikke vedtatt nye mandat for videre forhandlinger på dette området. Forsøk på å avtale en varig løsning for offentlig matvarelagring for matvaresikkerhet i utviklingsland førte ikke frem.

Per første halvår 2018 er det stor usikkerhet om videre utvikling i landbruksforhandlingene i WTO. Landbruk vil uansett stå sentralt i fremtidige forhandlinger. Det er sannsynlig at handelsvridende landbruksstøtte er området det er størst interesse for. På samme tid vil mulighetene for videre forhandlinger bli påvirket av det generelle handelspolitiske klimaet.

#### *Utfasing av eksportsubsidier*

På ministerkonferansen i Nairobi ble det enighet om at industrilandene med umiddelbar virkning skulle avslutte all bruk av eksportsubsidier for sine jordbruksprodukter, med unntak for noen få produkter. For meierivarer, svinekjøtt og bearbejdede jordbruksprodukter er det gitt tillatelse til å fortsette med bruk av eksportsubsidier til

utgangen av 2020. Dette berører i hovedsak Norge, Sveits og Canada. Det ble også gjort vedtak om avvikling av eksportstøtte for utviklingsland.

Nairobi-vedtaket innebærer at maksimalt kvantum som kan få eksportsubsidier av meierivarer, svinekjøtt og bearbejdede jordbruksvarer, er gjennomsnittet av faktisk eksport i tonn i perioden 2003–2005. For subsidiebeløp skal budsjettbegrensningen fra Norges bindingsliste til WTO legges til grunn. Revidert norsk bindingsliste for eksportstøtte ble innsendt til WTO 28. november 2017, og godkjent av WTO 28. februar 2018. Norge var nummer 2 i rekken av 16 medlemsland som fikk godkjent den nye bindingslisten.

### **5.3 Import fra u-land**

---

Verdien av importen av landbruksvarer fra alle u-land utgjorde 14 mrd. kroner i 2017, tilsvarende 22 pst. av totalimporten. Importen fra u-landene gikk noe tilbake fra 14,5 mrd. kroner i 2016.

Toll- og kvotefri markedsadgang for produkter fra de fattigste landene er et sentralt tiltak i norsk utviklings- og handelspolitikk. Alle land på FNs offisielle MUL-liste og alle lavinntektsland med mindre enn 75 mill. innbyggere, til sammen 59 land, omfattes i dag av denne nulltoll-ordningen. Andre u-land får også vesentlige tollreduksjoner ved eksport til Norge. Namibia, Botswana og Swaziland har i tillegg særskilte eksportmuligheter for storfekjøtt og sauekjøtt til Norge innenfor årlige indikative tak på 3 200 tonn for storfekjøtt og 400 tonn for sauekjøtt.

Importen fra de fattigste landene har relativt sett økt betydelig for enkelte varer de siste årene, f.eks. blomster og kaffe fra Kenya og honning fra Etiopia og Zambia. Importen fra de fattigste landene utgjorde 1 pst. av den totale importen av landbruksvarer i 2017 med en samlet verdi på 954 mill. kroner, 35 pst. av dette var roser fra Kenya.

### **5.4 EUs felles landbrukspolitikk og forhandlinger med EU**

---

#### **5.4.1 Utviklingen i EUs felles landbrukspolitikk (CAP)**

Landbrukspolitikken er ikke en del av EØS-avtalen, men utviklingen av EUs felles landbrukspolitikk har likevel betydning for norsk landbruk og næringsmiddelindustri. Prisutviklingen for landbruksproduktene i EU påvirker omfanget av gren-

sehandelen og konkurransekraften til næringsmiddelindustrien.

Endringer i EUs felles landbrukspolitikk (CAP) henger sammen med EUs langtidsbudsjetter. Den forrige reformen av landbrukspolitikken ble vedtatt i 2013, og gjelder for perioden frem til 2020. Fleksibiliteten for medlemslandene i gjennomføringen av landbrukspolitikken har økt. EUs felles landbrukspolitikk er således mindre felles og mer fleksibel med de endringene som er gjennomført. Reformen omfattet også avvikling av produksjonskvotene for melk (fra 2015) og for sukker (fra 2017).

EU er nå i gang med diskusjonene om neste CAP-reform for perioden 2021–2027. Etter en omfattende høringsrunde la kommisjonen frem meldingen «The Future of Food and Farming» i november 2017. Meldingen trekker opp en rekke spørsmål til diskusjon om retningen på landbrukspolitikken etter 2020. Det legges i meldingen ikke opp til omfattende endringer i denne reformen. Forenkling er en av hovedprioriteringene til kommisjonen, noe som gjenspeiles i meldingen. Landbrukspolitikken skal fremdeles ha fokus på marked, konkurransekraft og handel. Kommisjonen legger i tillegg vekt på styrket miljø- og klimaprofil.

Prosessen frem mot endringene i CAP etter 2020 kommer samtidig som det gjenstår ubesvarte spørsmål knyttet til Brexit, som vil få konsekvenser for den kommende debatten. CAP utgjør om lag 39 pst. av EUs budsjett, der Storbritannia er en betydelig netto bidragsyter. Storbritannias uttreden vil dermed få en budsjettmessig konsekvens, også på landbruksområdet. Hvordan dette skal løses er ikke klart. Forslag til nytt langtidsbudsjett i perioden 2021–2027 legges frem i mai, og forslag til ny landbrukspolitikk fremmes før sommeren 2018.

#### 5.4.2 Brexit

Den 29.3.2017 informerte den britiske regjeringen EU om at Storbritannia ønsker å tre ut av unionen. Dersom det ikke er enighet om enten en avtale etter to år (29.3.2019) eller en forlengelse av fristen, opphører Storbritannias medlemskap i EU

automatisk. Handel mellom EU og Storbritannia vil da skje på WTO-vilkår.

Forhandlingene mellom EU og Storbritannia skal etter planen munne ut i en utmeldelsesavtale innen møtet i Det europeiske råd 18.–19. oktober 2018. Utmeldelsesavtalen omfatter vilkår for utmelding, slik som bl.a. borgerrettigheter, britenes budsjettforpliktelser og spørsmålet om grensen mellom Nord-Irland og Irland. I tillegg vil avtalen inneholde vilkår for en overgangsperiode som begynner å løpe fra 30.3.2019.

I mars 2018 ble EU og Storbritannia enige om betingelsene for overgangsordningen. Grunnprinsippet er at Storbritannia fortsetter som om de var EU-medlem i perioden mellom 29.3.2019 og 31.12.2020, med noen begrensninger. En overgangsordning vil være nødvendig for å gi tid til å fremforhandle en permanent avtale. For Norge vil en overgangsordning kunne bety at Storbritannia vil fortsette som om de fortsatt var en del av EØS-avtalen og de andre avtalene vi har med EU, frem til overgangsordningens slutt.

Forhandlinger om Storbritannias fremtidige forhold til EU og andre tredjeland, som Norge, kan ikke starte før etter at Storbritannia er gått ut av EU i mars 2019.

### 5.5 Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler

---

Norge har gjennom det europeiske frihandelsforbundet EFTA, som omfatter Sveits, Liechtenstein, Island og Norge, iverksatt 27 handelsavtaler med 35 land. I tillegg har EFTA undertegnet handelsavtaler med Guatemala og Filippinene. Disse avtalene er ennå ikke formelt ratifisert.

EFTA forhandler nå om handelsavtaler med Ecuador, Malaysia, Mercosur, India, Indonesia og Vietnam. Norge har også gjenopptatt de bilaterale handelsforhandlingene med Kina i 2017. Videre reforhandler EFTA nå sine avtaler med Israel, Mexico, Tyrkia, Canada og SACU (Sør-Afrika, Namibia, Botswana, Swaziland og Lesotho). Nye handelsavtaler forelegges Stortinget før iverksettelse.

## 6 Hovedtrekk i tilbudet

### 6.1 Mål og rammer for avtalen

Kapittel 1–5 gjennomgår premissgrunnlaget for jordbruksavtalen. I kapittel 2 gjengis jordbrukskapitlet i Jeløya-plattformen og noen sentrale deler av Næringskomiteens beskrivelse av mål og rammer for jordbrukspolitikken. Hovedavtalen sier at jordbruksavtalens formål er å regulere tiltak som er egnet til å fremme fastlagte mål for jordbruket, og som ikke er uttømmende regulert ved lov, stortingsvedtak eller forskrift. Gjeldende mål for jordbrukspolitikken er gjengitt i Landbruks- og matdepartementets budsjettproposisjon for 2018, jf. figur 6.1.

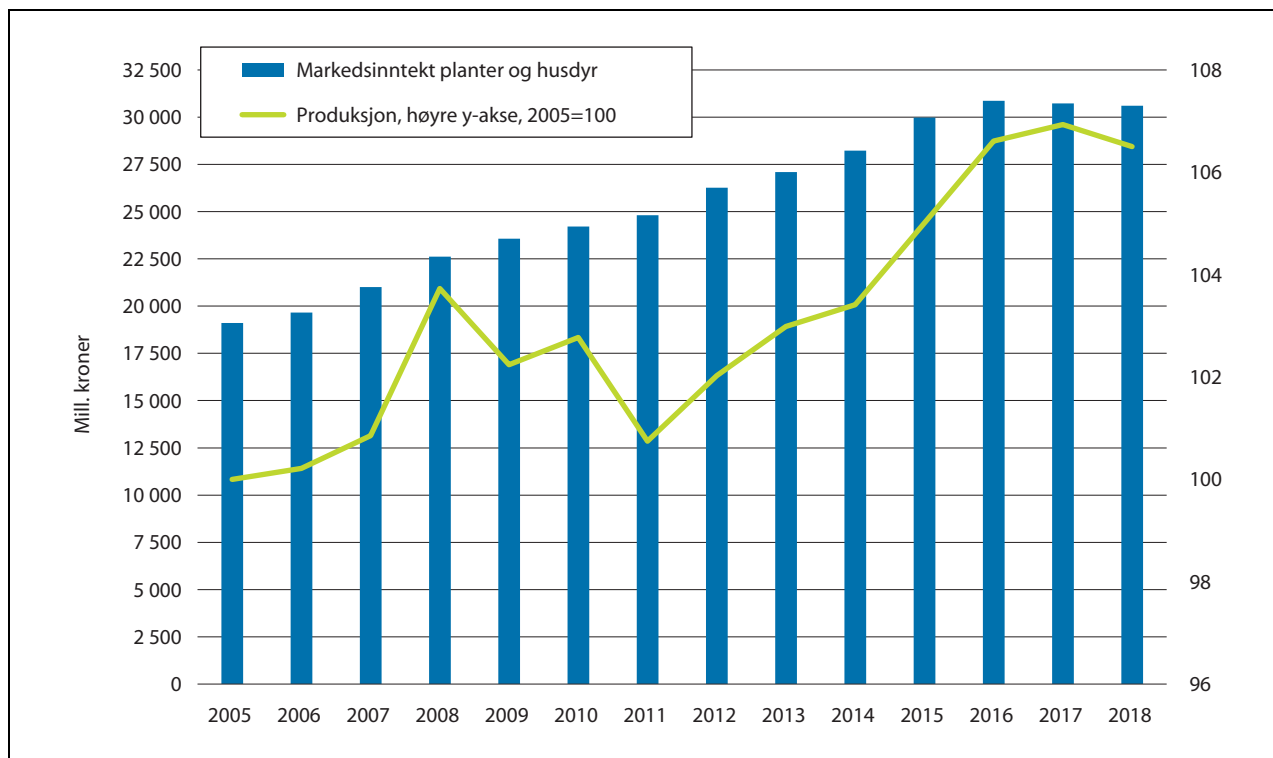
I Jeløya-plattformen heter det at landbrukspolitikken skal baseres på forståelsen som de fire ikke-sosialistiske partiene har stilt seg bak i for-

bindelse med behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) *En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*. Videre at det skal føres en landbrukspolitikk med utgangspunkt i at bønder er selvstendig næringsdrivende, med muligheter og ansvar for å organisere driften slik de selv er best tjent med.

I praksis må utformingen av virkemidlene baseres på en prioritering mellom målene og at måloppnåelsen skal skje effektivt. Målkonflikter innebærer at økt måloppnåelse på ett område vil kunne gi lavere måloppnåelse på et annet, både på kort og lengre sikt. Det har i flere år ligget til grunn at hovedformålet med jordbrukspolitikken skal være økt matproduksjon på norske ressurser. Både denne prioriteringen, og målet om landbruk over hele landet, krever en tydelig prioritering i bruken av jordbruksarealene, mellom grasom-

Matsikkerheit og beredskap	Landbruk over heile landet	Auka verdiskaping	Berekraftig landbruk med lågare utslepp av klimagasser
Sikre forbrukarane trygg mat Auka matvareberedskap God dyre- og plantehelse og god dyrevelferd Satse på avl, forskning og utdanning for å auke bruken av dei biologiske ressursane	Leggje til rette for bruk av jord- og beiteressursane Moglegheiter for busetjing og sysselsetting Eit mangfaldig landbruk med ein variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling Leggje til rette for rekruttering i heile landet Ei økologisk berekraftig reindrift	Utnytte marknadsbaserte produksjonsmoglegheiter Ei konkurransedyktig og kostnadseffektiv verdikjede for mat Ein effektiv og lønsam utnytting av gardens samla ressursar Vidareutvikle Noreg som matnasjon Leggje til rette for bondens inntektsmoglegheiter og evne til å investere i garden Berekraftig skogbruk og konkurransedyktige skog- og trebaserte verdikjeder	Redusert forureining frå landbruket Reduserte utslepp av klimagassar, auka opptak av CO <sub>2</sub> og gode klimatilpasningar Berekraftig bruk og eit sterkt vern av landbruket sine areal og ressursgrunnlag Vareta kulturlandskapet og naturmangfaldet
Ei effektiv landbruks- og matforvaltning			
Forskning, innovasjon og kompetanse skal bidra til at hovudmåla i landbruks- og matpolitikken blir nådde			
Ivareta norske interesser og sikre framgang i internasjonale prosessar			

Figur 6.1 Målene for landbruks- og matpolitikken



Figur 6.2 Utvikling i jordbrukets markedsinntekter fra salg av plante- og husdyrprodukter. Nominelle kroner

rådene og arealer som er egnet til produksjon av plantevekster til mat. Produksjonen skal være bærekraftig, slik at produksjonsevnen opprettholdes over tid, og utslipp av klimagasser skal reduseres. Inntekt er primært et virkemiddel for å nå de overordnede målene. En for sterk prioritering av inntektsmuligheter har ført til oppbygging av overkapasitet og overproduksjon i mange sektorer. Det bidrar til dårligere inntekter, økte kostnader, lavere verdiskaping og svekket konkurransekraft. Lite effektiv bruk av ressurser svekker både grunnlaget for landbruk over hele landet og annen måloppnåelse i landbrukspolitikken.

Internasjonale forhold påvirker i økende grad rammebetingelsene for jordbruket og matindustrien. Importen av jordbruksprodukter er økende. Matsektorens konkurransekraft er avgjørende for å opprettholde en høy hjemmemarkedsandel, og for målet om økt matproduksjon i Norge.

Veksten i dagligvarehandelen var rekordlav i 2017. Budsjettneemnda prognoserer med en reduksjon i forbruket av kjøtt på 0,5 pst. i 2018 og melkekonsumet går ned. Eksportsubsidier skal avvikles og bortfallet av dette eksportvolumet tilsvarer isolert sett 7-8 pst. av melkeproduksjonen. Befolkningsveksten er redusert, det foregår arbeid for å redusere matsvinn, og det er stor oppmerksomhet om kosthold med grunnlag i helse og klima. Det er viktig, ikke minst for næringen selv, at produksjo-

nen tilpasses markedsmulighetene. Regjeringen har som mål at inntekter for bonden i størst mulig grad skal hentes fra markedet.

Figur 6.2 viser utviklingen i verdien av jordbrukets markedsinntekter (ekskl. pristilskudd) ved salg av plante- og husdyrprodukter i nominelle kroner, iflg. Budsjettneemndas normaliserte regnskap. Fra 2005 til 2015 økte markedsinntektene med 4 ½ pst. per år. Fra 2016 reduseres inntektene med en halv prosent per år. Denne endringen har på kort tid svekket markedsinntektens årlige bidrag til inntektsutviklingen tilsvarende 1,6 mrd. kroner, beregnet med utgangspunkt i det nåværende inntektsnivået. Uten et vesentlig bidrag fra markedsinntekter og produktivtvekst vil inntektsmulighetene og grunnlaget for måloppnåelse svekkes betydelig i årene som kommer.

#### *Styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen*

Det har over flere år vært god utvikling på mange områder i jordbruket. Samlet produksjonsvolum har økt og veksten i omsetningen av lokalmat er om lag 2,5 ganger større enn i resten av dagligvaremarkedet. Reduksjonen i antall jordbruksbedrifter er lavere og arealavgangen flater ut. Gode avlingsår, og økt kornareal i 2016, har



bidratt til at importen av fôrråvarer er redusert. En periode var det overskudd av grovfôr, men vanskelige innhøstingsforhold i 2017 har ført til at situasjonen nå er motsatt. Det pågår nå arbeid for å styrke grovfôrdyrkingen, øke avlingene og bedre kvaliteten. Det er viktig både for produksjon på norske ressurser, den geografiske produksjonsfordelingen og jordbrukets kostnader. Flere år med fallende og lave renter, og fallende og lave energipriser, har bidratt til inntektsvekst og investeringsvilje. Økning i produksjonen begrenses ikke av mangel på kapasitet eller produksjonsvilje, men begrensninger i markedet.

Utviklingen i produktiviteten er fortsatt god. Bøndene tar i bruk ny teknologi, det blir mer presisjonsjordbruk, plantehelsen er god og bruken av antibiotika er meget lav. Avls- og avlingsfremgang bidrar også til produktivitetsveksten og til lavere klimagassutslipp per produsert enhet.

Utviklingen i jordbruket har vært svakere på Vestlandet/Agderfylkene og i Nord-Norge, med større arealavgang og svakere produksjonsutvikling. I Jeløya-plattformen sier regjeringen at den vil styrke arbeidsdelingen i norsk jordbruk, slik at arealer til korn- og grøntproduksjon opprettholdes, mens den grasbaserte husdyrproduksjonen blir liggende i distriktene. De siste årenes jordbruksoppgjør har styrket virkemidlene for denne arbeidsdelingen. I den inngåtte jordbruksavtalen er disse virkemidlene styrket ytterligere. Det er gjort gjennom flere prioriteringer i virkemiddelbruken, blant annet gjennom vesentlig økte inntektsmuligheter for korn, grønnsaker, frukt og grønt. I kornområdene styrkes arealtilskuddet til korn vesentlig for å bidra til økt kornareal, og gi mindre stimulans til omlegging til grasproduksjon.

Samtidig økes tilskuddene som kompenserer for driftsvansker. Sone 5 for grovfôr deles i to, for å målrette virkemidlene til jordbruket på Vestlandet. Bevilgningene til Regionale miljøprogram økes og en del midler øremerkes bratt areal og setring. Distriktstilskuddene på Vestlandet økes og avkortingen for lavt dyretall i arealtilskudd grovfôr reduseres. Gjennom dette legges det bedre til rette for økt produksjon, en produksjon som er bedre tilpasset markedsmulighetene, mer balansert utvikling geografisk og bedre bruk av norske arealressurser.

#### *Strukturpolitikken*

Stortinget peker på betydningen av å legge til rette for en variert bruksstruktur, og av å utnytte arealene over hele landet. Om strukturpolitikken skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, viser til at flere av produksjonstilskuddene er differensierte etter struktur for å stimulere til et mangfoldig landbruk. For å gi grunnlag også for små og mellomstore bruk mener flertallet at disse virkemidlene må videreføres i minst samme omfang som i dag. Dagens tilskuddsprofil innebærer en naturlig nedtrapping i tilskudd per dyr ved økt driftsomfang. Flertallet mener at dette er naturlig for at produksjon utover et visst driftsomfang i hovedsak baseres på markedsinntektene.»

Over flere år har økende priser og fallende renter bidratt til større inntektsvekst, målt per årsverk, for større enn for mindre bruk. Disse brukene har både vesentlig høyere produksjon og gjeld per årsverk, fordi det er investert i ny teknologi som også bidrar til å redusere arbeidsforbruket. Høyere kostnader per årsverk skyldes også at større bruk oftest har hovedinvesteringen nærmere i tid, til et høyere prisnivå og dermed høyere rentekostnader. I fjorårets avtale ble strukturprofilen i tilskuddene styrket vesentlig. Nå er mulighetene for prisøkninger begrenset, og det forventes at rentene og andre kostnader vil øke. Det vil bety at større bruk, som er mer avhengig av markedet enn av statsbudsjettet, og i gjennomsnitt har yngre eiere, får svakere inntektsutvikling enn mindre bruk.

Avtalen innebærer at det innføres et tilskudd til melkeproduksjon, spesielt målrettet mot 15 til 30-kyrsbruket. Tilskuddet trappes gradvis opp fra 6 til 23 kyr, for så å trappes ned, til 50 kyr. Bruk med mer enn 50 kyr vil ikke motta tilskudd fra denne ordningen. Strukturtiltakene som ble gjennomført i 2014, som en sentral del av jordbruksavtalen som ble fremforhandlet på Stortinget i 2014, mellom H, FrP, V og KrF, videreføres. De bidro sterkt til å forenkle virkemiddelsystemet. Mange har også tilpasset seg disse endringene.

#### *Investeringer*

Det er fortsatt behov for investeringer i driftsapparatet og i jorda. Investeringer i grøfter og hydrotekniske anlegg øker produktiviteten, bidrar til å håndtere mer ekstremnedbør og kan bidra til lavere klimagassutslipp. Økt tilskuddssats for grøfting har bidratt til økning i grøfteaktiviteten. Den inngåtte avtalen stimulerer til bygging av flere hydrotekniske anlegg, for å redusere erosjon og tap av næringsstoffer til vann.

Investeringsaktiviteten har vært økende de siste årene, bl.a. som følge av god inntektsvekst

og lave renter. Norske bønder investerer nå for over 9 mrd. kroner i året, inkl. nye leasingkontrakter. Etterspørselen etter kapital er stor, og investeringstilskuddene bidrar til å redusere kapitalbelastningen og lette generasjonsskifter. Likevel utgjør IBU-midlene bare 4 pst. av bevilgningen over jordbruksavtalen. Det er behov for kontinuerlig fornying av driftsapparatet for å opprettholde og øke produksjonen, for å ta i bruk ny teknologi, effektivisere driften og redusere arbeidsbelastningen. Investeringene er i seg selv strukturdrivende over tid. Bygningsinvesteringer skal utnyttes i mange tiår, og føringer for investeringsvirkemidlene er derfor ikke egnet som virkemiddel for kortsiktig balansering av markedene for jordbruksprodukter. Med bakgrunn i produksjonskapasiteten i saueholdet er partene likevel enige om at det ikke skal gis investeringstilskudd til bygging av sauefjøs i 2019.

#### *Klima og miljø*

Klimaendringer er ifølge FN en av de største utfordringene verden står overfor. I Jeløya-plattformen legges det opp til sektorvise ambisjoner for kutt i klimagassutslippene. I jordbruksmeldingen ble det varslet at regjeringen vil arbeide for å redusere jordbrukets utslipp av klimagasser og gradvis legge om jordbrukspolitikken i en mer klimavennlig retning, også i jordbruksoppgjørene. Jordbrukets utslipp av klimagasser (hovedsakelig metan og lystgass), ble redusert med 5,4 pst. i perioden 1990–2016 målt i CO<sub>2</sub>-ekvivalenter, men økte med 0,7 pst. i 2016, iflg. SSB. Det er fortsatt betydelig behov for forskning og kunnskapsutvikling, både om utslipp, binding av CO<sub>2</sub> og om tilpasningsmuligheter. Det arbeides med å forbedre beregningsmetodikk og statistikk i bl.a. Teknisk beregningsutvalg. En del av utslippene fra jordbruksaktivitet føres i klimagassregnskapet under bl.a. bygg- og transportsektoren. Utslippene fra oppvarming, traktorer/redskap og halmbrenning er iflg. SSB redusert med 30 pst. siden 1990, hvorav halvparten for traktorer/redskap. Næringskomiteen skriver:

«Komiteen understreker at tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte, og at effektene må kunne måles med relativt sikre metoder. Komiteen mener at landbruket skal bidra med sin del for å redusere klimagassutslipp, men understreker at det er komplekse sammenhenger knyttet til biologiske prosesser. Distriktspolitiske og landbrukspolitiske målsettinger skal ivaretas.»

Jordbrukspolitikken skal legges om i en mer miljø- og klimavennlig retning. I avtalen gjennomføres flere tiltak for å bidra til å redusere utslippene per produsert enhet og tilpasse produksjonen til et klima i endring. Regjeringen vil, i en egen prosess, også forhandle med jordbruket om en frivillig avtale, med en plan for reduksjon av klimagassutslipp, der ambisjonsnivået for utslippsreduksjoner i jordbruket frem mot 2030 tallfestes. Videre skal innsatsen mot avrenning forsterkes, især i utsatte vannområder med mye avrenning fra jordbruket, for å oppnå mål om god tilstand i vannområdene.

#### *Inntekt – mål og virkemiddel*

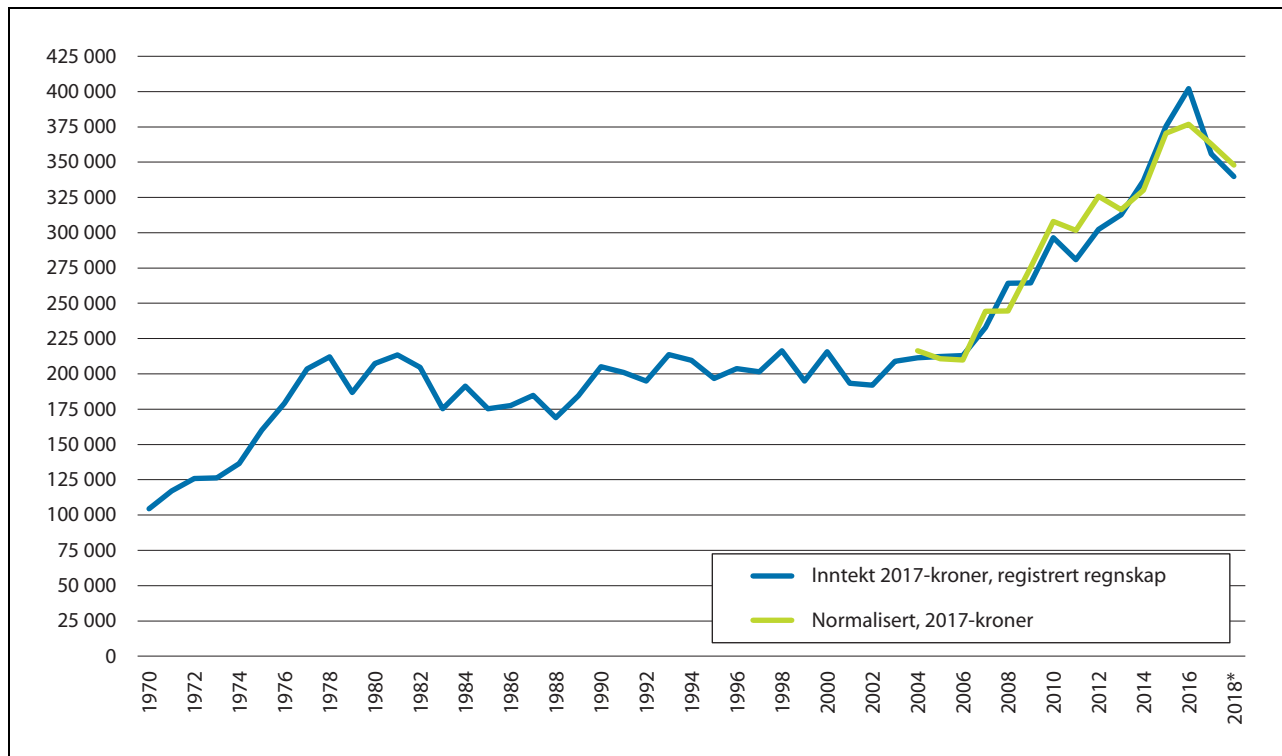
I innstillingen om jordbruksmeldingen skriver Stortinget følgende om inntektsmålet for jordbruket:

«Komiteen legger til grunn at utøvere i jordbruket, som selvstendig næringsdrivende, skal ha muligheter til samme inntektsutvikling som andre i samfunnet. Inntektsmulighetene må være til stede innenfor en variert bruksstruktur for at norsk jordbruk skal kunne utnytte landets produksjonsmuligheter. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpassing og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen.»

De siste 25 årene har inntektsmålet vært et mål om relativ inntektsutvikling, og måling av inntektsutviklingen har vært gjort med Totalkalkylen for jordbruket, normalisert regnskap. Flertallet i komiteen erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottagernes lønn, og at Totalkalkylen ikke er egnet til å måle inntektsnivå. Dette har også ligget til grunn i mange år, under vekslende regjeringer og Storting.

Jordbruket har hatt meget god inntektsutvikling over flere år. Figur 6.3 viser inntektsutviklingen i kroner per årsverk siden 1970, målt i faste 2017-kroner. Utviklingen er vist både for registrert regnskap og for normalisert regnskap, som Budsjettmemnda hvert år utarbeider for de siste 14 årene. Fra 2000 inkluderer tallene verdien av jordbruksfradraget ved ligningen, slik Stortinget har forutsatt.

Figuren viser at realinntekten per årsverk siden 2006 har økt vesentlig mer, og over lengre tid, enn inntektsveksten etter inntektsopp-



Figur 6.3 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk i jordbruket fra 1970 til budsjett 2018. Budsjettnemndas total kalkyle, registrert og normalisert regnskap, inkl. verdi av jordbruksfradraget. Faste 2017-kroner per årsverk

trappingsvedtaket i 1975. I omtalen av inntektspolitikken ved behandlingen av jordbruksmeldingen, skrev Næringskomiteen at:

«Komiteen vil understreke at inntekt både er et mål og det viktigste virkemiddelet for å nå andre landbrukspolitiske mål.»

Jordbrukspolitikken har over flere år lagt til rette for betydelig inntektsvekst, og økt investerings- og produksjonsvilje. Et marked i balanse er en forutsetning for å kunne legge til rette for videre inntektsvekst som er stabil over tid. I jordbruksmeldingen ble det slått fast at også inntektsmålet må kunne avveies mot andre hensyn, og Stortinget sluttet seg til denne føringen. En ansvarlig jordbrukspolitikk må ta hensyn til den effekten politikken har for insentivene til produksjon og for markedet, ikke minst av hensyn til næringen selv.

Det er grunnleggende forskjeller på næringsdrivendes nettoinntekt i regnskapet og lønnsmotageres lønn. Det er ikke mulig for myndighetene å garantere selvstendig næringsdrivende et gitt resultat på bunnlinja i regnskapet, når nettoinntekten bare måler den registrerte tilpasningen, som er resultat av en rekke beslutninger som den enkelte bonde selv tar. Staten legger rammer for,

og yter tilskudd til næringsdriften. Ca. 70 pst. av jordbrukets bruttoinntekt kommer fra markedet. Endringer i rammevilkår gir endringer i markedet for jordbruksvarer. Tilbudet av jordbruksvarer er lite fleksibelt, bl.a. fordi det er biologiske produksjoner med lange ledetider. Etterspørselen etter matvarer er lite følsom for prisvariasjon, fordi mat er et nødvendighetsgode og hjemmemarkedet er begrenset. Svak konkurransekraft i eksportmarkedet setter også store begrensninger. Relativt liten overproduksjon kan derfor gi betydelige inntektstap. Økte tilskudd som stimulerer produksjon kan i seg selv også bidra til slik ubalanse.

Stortinget understreker at god markedstilpasning er en forutsetning for inntektsmålet. Jordbruket har det økonomiske ansvaret for overproduksjon. Ved overproduksjon kan inntektsutviklingen i jordbruket bli svakere enn for andre grupper, uten at det er i strid med inntektsmålet. Det må føres en balansert inntektspolitikk, som er bærekraftig over tid. For flere viktige husdyrproduksjoner er ikke hovedutfordringen å øke produksjonen, men å bringe markedene i balanse ved økt salg, eller ved å redusere produksjon. Markedssituasjonen i svine- og saueholdet er eksempler på det. Storfekjøttproduksjonen er i sterk

vekst. Avhengig av utviklingen i forbruket, kan det være fare for overskudd også av storfekjøtt om 2–3 år. Den inngåtte jordbruksavtalen tar hensyn til denne situasjonen.

I oppgjørene under denne regjeringen har det vært lagt til rette for samme relative inntektsutvikling som for andre grupper, med en nivåheving ut over det. For perioden 2014 til 2018 viser normalisert regnskap at inntektsveksten i jordbruket har vært om lag 6 prosentpoeng høyere enn det lønsmottagerne ligger an til å få, til tross for inntektsvikt de siste 2 årene. Lønsmottagernes kjøpekraft (før skatt) er om lag uendret i perioden, mens jordbruket har hatt en kjøpekraftsforbedring på over 6 pst.

## 6.2 Grunnlagsmaterialet

Budsjettnemnda for jordbruket la frem omforent grunnlagsmateriale for forhandlingene den 12. april. Produksjonen i jordbruket har økt med 4,2 pst. de siste ti årene, iflg. Normalisert regnskap. Veksten flater ut i 2016 og Budsjettnemnda prognoserer en liten reduksjon både i produksjonen og i produsentprisene fra 2016 til 2018. Selvforsyningsgraden/hjemmemarkedsandelen har økt med 2 prosentpoeng fra 2014 til 2017, bl.a. som følge av gode kornavlinger. Andelen norske råvarer i kraftfôr har økt med 14 prosentpoeng fra 2014 til 2017. Det bidrar til at selvforsyningsgraden, basert på norsk fôr, har økt med 5 prosentpoeng. De siste 10 årene har jordbrukssektoren hatt en vekst i bruttoprodukt per timeverk på 4 pst. per år. Det er ingen tydelige tegn til at produktivtetsutviklingen blir svakere.

Fra 2005 til 2013 ble jordbruksarealet redusert med 4,7 pst., hvorav 3,3 prosentpoeng kan knyttes til forbedret registrering som følge av overgang til digitale kart. Fra 2014 til 2017 regner Budsjettnemnda med en reduksjon på 0,2 pst. Kornarealet økte i 2016, for første gang på mange år, men Budsjettnemnda regner med en liten reduksjon etter det. Investeringsvolumet målt i faste 2016-kroner (inkl. leasing) økte med 18 pst. fra 2014 til 2018, iflg. Budsjettnemnda/SSB. Økningen er særlig knyttet til økning i bygningsinvesteringene.

Bruttoinntektene i jordbruket (inkl. tilskudd) ble redusert med 0,2 pst. fra 2016 til 2017. De budsjetteres å øke med 1,1 pst. fra 2017 til 2018, som følge av 5 pst. økning i direkte tilskudd. Kostnadene økte med 1,6 pst. fra 2016 til 2017 og budsjetteres å øke med 3,6 pst. i 2018. Økningen i 2018 kommer på store kostnadsposter som gjødsel, kraftfôr, energi og kapitalslit/leasing.

### *Inntektsutviklingen*

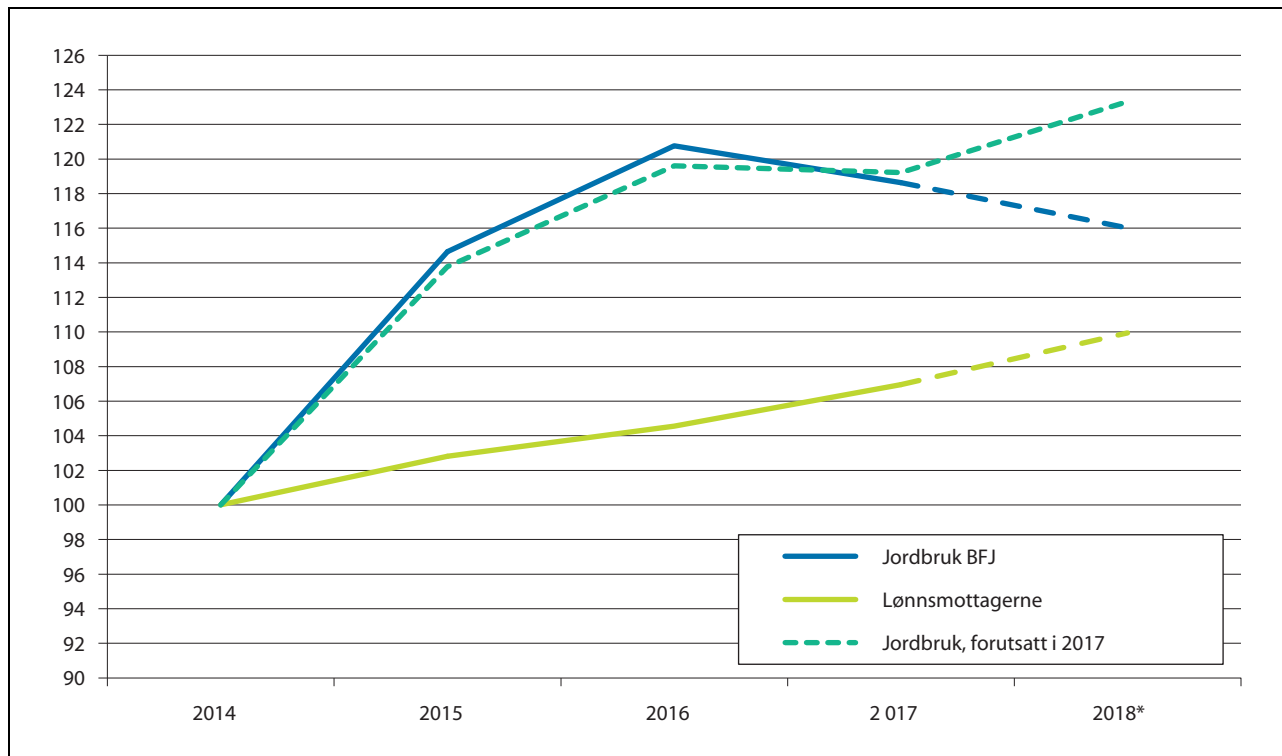
Totalkalkylen er et sektorregnskap som viser totalverdiene som skapes i norsk jordbruk ved utnyttelse av jordbrukets produksjonsressurser. Siden dette er tall fra et sektorregnskap for selvstendig næringsdrivende, hvor inntektene varierer, er det behov for å vurdere inntektsutviklingen over noe tid. Ved behandlingen av jordbruksmeldingen slo næringskomiteen fast at verdien av det særskilte jordbruksfradraget ved ligningen fortsatt skal legges til den beregnede inntekten før skatt. Fra 2014 til 2016 økte jordbrukets gjennomsnittlige vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk (inkl. verdien av jordbruksfradraget) med vel 20 pst. Fra 2016 er inntektene i jordbruket redusert med 1,8 pst. i 2017 og Budsjettnemnda budsjetterer med en reduksjon på 2,2 pst. i 2018.

Den svake inntektsutviklingen fra 2016 skyldes i stor grad svikt i markedsinntektene, særlig som følge av økt overproduksjon av svin og sau/lam. I tillegg var både energikostnadene og realrentekostnaden på et lavt nivå i 2016. Budsjettnemnda har anslått at brutto pristap som følge av overproduksjon av svin, sau/lam og egg utgjør 348 mill. kroner i 2018, som tilsvarer 2,2 prosentpoeng for jordbruket samlet. For melk og kylling kommer manglende markedsmuligheter særlig til uttrykk gjennom reduserte volum.

Figur 6.4 viser inntektsutviklingen i jordbruket og for andre grupper, på indeksform, hvor inntekten i 2014 er satt lik 100. Fjorårets avtale la til grunn en vekst på 23 ½ pst. fra 2014 til 2018, uten korreksjon for dårlig markedstilpasning. Årets tall viser 16 pst. for samme periode. Basert på SSBs økonomiske analyser, og lønnsoppgjørene hittil i år, vil lønnsveksten i samme periode bli på 10 pst. Lønnsveksten har de siste par årene blitt lavere enn det SSB har anslått.

### *Jordbruksfradraget*

Etter Stortingets behandling av jordbruksmeldingen, skal verdien av det særskilte jordbruksfradraget ved ligningen fortsatt inkluderes ved vurdering av inntektsutviklingen i jordbruket. Budsjettnemndas anslag, basert på selvangivelser for 2016, viser at jordbruket sparte 741 mill. kroner i skatt pga. jordbruksfradraget. Det utgjør 1 196 mill. kroner omregnet til verdi før skatt. Når verdien av jordbruksfradraget inkluderes i beregningen av inntektsutviklingen, blir utviklingen svakere når skatten på alminnelig inntekt reduseres. Verdien av å ha et særskilt fradrag blir, relativt sett, mindre.



Figur 6.4 Indeksert inntektsutvikling for jordbruket og årslønn for andre grupper

Kilde: Budsjettnemnda, DTBU og SSB.

Fra 2014 til 2018 er skatten på alminnelig inntekt redusert fra 28 til 23 pst. Som følge av denne reduksjonen sparer jordbruket skatt. Men verdien av å ha jordbruksfradraget blir, relativt sett, vel 150 mill. kroner mindre (fordi skattesatsen blir lavere på den næringsinntekten jordbruket slipper å beskatte som alminnelig inntekt), tilsvarende 245 mill. kroner i 2018, omregnet til verdi før skatt. Dette betyr i praksis at det fremstår i figur 6.4 som at inntektene i jordbruket er redusert tilsvarende, selv om jordbruket, som andre, har fått skattelettelse. Dette forholdet må tillegges vekt i tolkningen av inntektsutviklingen.

### 6.3 Rammen

Jordbrukets brutto inntekter består av inntjening fra markedet og overføringer fra staten. Over tid er det bygget opp overkapasitet i husdyrsektoren og markedssituasjonen er krevende. Å stimulere produksjonen med økte tilskudd kan forverre inntektssituasjonen ytterligere. Det er derfor nødvendig, av hensyn til produsentene selv, å avveie hensynet til en kortsiktig forbedring av inntektsmulighetene opp mot utviklingen i næringene og mulighetene på lengre sikt.

Tabell 6.1 viser anslag for utviklingen i jordbrukets produksjon, kostnadsutvikling, samt arbeidsforbruk og anslag på lønnsvekst for andre grupper. For de makroøkonomiske størrelsene er i stor grad SSBs prognoser i Økonomisk utsyn lagt til grunn. Fra 2017 til 2018, er det lagt til grunn en årslønnsvekst for lønsmottagere på 2,8 pst., med grunnlag i lønnsoppjørene per 1. mai. For 2019 er det lagt til grunn en lønnsvekst på 3,5 pst., som SSB anslo i mars. Det gir følgende anslag:

- Økning i produksjonsvolumet på 0,3 pst.
- Prisøkning på 1,3 pst. i gjennomsnitt for inntektsposter som ikke er avtaleregulert. Disse utgjør om lag 40 pst. av brutto markedsinntekter.
- Vekst i volumet av ikke-varige driftsmidler med 0,1 pst.
- Prisøkning på jordbrukets ikke-varige driftsmidler på 1,6 pst.
- Kapitalslit og leasing er beregnet av Budsjett-nemndas sekretariat med grunnlag i generell prisvekst på 1,6 pst., og renteøkning på 0,4 prosentpoeng.
- Normalisert rentekostnad er beregnet med samme forutsetninger og økning i lånemassen til en samlet næringsgjeld på 64,4 mrd. kroner.

Tabell 6.1 Tekniske anslag og økonomisk ramme. Mill. kroner og pst.

	Grunnlag Mill. kr	Volum	Pris	Sum Mill. kr
1. Økt produksjonsvolum	34 220	0,3 %		105
2. Prisøkning på varer uten målpris	12 572		1,3 %	165
3. Bedret markedsbalanse i 2019				250
4. Driftskostnader	21 386	0,1 %	1,6 %	-365
5. Kapitalslit og leasing	8 844			-300
6. Normalisert realrentekostnad	459			-750
7. Arbeidsforbruk	14 309	-2,0 %	3,5 %	-205
Sum, forutsatt lik prosentvis vekst som andre grupper <sup>1</sup>				1 100

<sup>1</sup> Ytterligere inntektsvekst kan oppnås gjennom bedre markedsbalanse enn lagt til grunn.

- 2,0 pst. reduksjon i arbeidsforbruk, som prognosert av Budsjettnemnda.
- 3,5 pst. lønnsøkning for lønnsmottagerne.

Totalt gir disse anslagene en prognosert økning i brutto inntekter som følge av økt produksjon og prisøkning i sektorer uten målpris på om lag 270 mill. kroner. Budsjettnemnda for jordbruket har beregnet et brutto pristap på 348 mill. kroner for svin, sau og egg i 2019. En slik prisvekst kan realiseres ved bedre markedstilpasning, jf. Stortingets forutsetning for inntektsmålet. Budsjettnemndas tekniske anslag for disse tre sektorene underestimerer markedsutfordringen, bl.a. fordi avsetningsproblemer også kommer til uttrykk i redusert volum for melk og kylling. I den inngåtte avtalen er det lagt til grunn en forbedring av markeds-situasjonen tilsvarende 250 mill. kroner. Avtalen innebærer en styrking av tiltak for bedret markedsbalanse, jf. kap. 6.5.

Prognosert kostnadsvekst er om lag 1 410 mill. kroner. Kostnadsveksten er vesentlig høyere enn de siste årene, særlig fordi rentenedgangen er over og rentene prognoseres å øke, samtidig som prisveksten prognoseres å gå ned. Det gir stor økning i kapitalkostnadene i Normalisert regnskap fordi Budsjettnemnda regner kapitalslitet av prisjustert saldo, og næringsgjeld belastes med realrente. I referansebrukene, som er basert på NIBIOs driftsgranskinger, føres avskrivningene etter historisk kostnad og det benyttes nominell rentekostnad. Det gir en ulik utvikling mellom de to beregningssystemene fra år til år. I årets

beregninger blir inntektsutslagene av rammen klart bedre i referansebrukene enn i Normalisert regnskap, jf. tabell 6.4.

Etter en helhetsvurdering av disse forholdene, er avtalepartene enige om en ramme på 1 100 mill. kroner, jf. tabell 6.1. Dersom markedstilpasningen bedres kan jordbruket få en inntektsvekst på om lag 20 pst. fra 2014 til 2019. Prognosen for lønnsmottagerne er 13,8 pst. i samme periode.

Finansieringen av rammen går frem av tabell 6.2. Målprisene økes fra 1. juli 2018 med en årsvirkning på 198 mill. kroner. Fra 2017 er det om lag 70 mill. kroner i overførte midler, som ikke ligger inne i grunnlagsmaterialet fra Budsjettnemnda. Disse midlene disponeres som en del av rammen. Bevilgningen over kap. 1150 økes med 770 mill. kroner i 2019. Med prognosene i tabell 6.1 vil verdien av jordbruksfradraget øke med 62 mill. kroner.

Tabell 6.2 Finansiering av rammen. Mill. kroner

	Mill. kroner
Netto endring i målpriser fra 01.07.18	198
Endret bevilgning på kap. 1150	770
Overførte midler fra 2017	70
Endret verdi av jordbruksfradraget	62
Ramme	1 100

Tabell 6.3 Målprisendringer fra 1. juli 2018

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 513,0	5,41	0,03	45,4
Gris	137,8	32,43		0,0
Poteter	198,3	4,69	0,25	49,6
Grønnsaker og frukt	2 965,6		3,0 %	89,1
Norsk matkorn	139,0	3,26	0,10	13,9
Sum målprisendringer				198,0

#### Disponeringer i 2018

Partene er enige om følgende omdisponeringer innenfor budsjettet for 2018:

- 31,6 mill. kroner disponeres til økt prisnedskrivning til norsk korn og 3,9 mill. kroner disponeres til tilskudd til matkorn fra 1. juli
- Landbrukets utviklingsfond tilføres 225,1 mill. kroner.

## 6.4 Fordeling på priser og tiltak

### 6.4.1 Økning i målprisene

Avtalen innebærer at målprisene økes innenfor en samlet ramme på 198 mill. kroner, jf. tabell 6.3.

#### Næringsmiddelindustrien

Avtalepartene legger vekt på at næringsmiddelindustriens konkurransekraft skal opprettholdes. Bevilgningen til råvareprisordningen (post 70.12) skal ta hensyn til svingninger i volumer, endringer i internasjonale priser, endringer i målpriser og tilskuddsendringer som påvirker råvareprisene til industrien, samt virkninger som følge av mulige svingninger i valutakurser. Økning i internasjonale priser gjør at ordningens formål, iflg. prognosene, kan nås med en reduksjon i bevilgningen på 18,7 mill. kroner. Målprisene for matkorn foreslås økt med 10 øre per kg. Prisnedskrivningstilskuddet

til alt norsk korn økes med 3,7 øre og tilskudd til matkorn økes med 6,3 øre per kg, slik at råvareprisen på matkorn holdes uendret.

### 6.4.2 Endring i bevilgninger over avtalen

Bevilgningene på kapittel 1150, *Til gjennomføring av jordbruksavtalen*, foreslås økt med 770 mill. kroner, jf. vedlegg 1. De foreslåtte bevilgningendringene inkluderer både endringene som følger av avtalen og justeringer som følge av endret behov ved gjeldende satser.

### 6.4.3 Utslag på referansebrukene

Budsjettnemndas sekretariat har beregnet det kvantumsfaste isolerte utslaget av pris- og tilskuddsendringer i tilbudet for 2019, inkludert forutsetninger om pris- og kostnadsendringer og økt utnyttning av jordbruksfradraget, som vist i tabell 6.1. Tabell 6.4 viser en meget tydelig prioritering av korn, poteter og frukt. Grønnsaksproduksjon er ikke representert i referansebrukene. Samtidig er det lagt vekt på at produksjonsstimulansen i produksjoner med overproduksjonsproblemer ikke øker. Videre er utviklingen fra regnskapsåret 2016 vist fordi inntekter varierer over tid. I produksjoner med overproduksjon vil bedre markedsbalanse kunne gi klart bedre inntektsutvikling enn vist i tabell 6.4.

Tabell 6.4 Beregnet kvantumsfast helårsvirkning på referansebrukene av pris- og tilskuddsendringer, inkl. anslåtte kostnadsendringer til 2019, inkl. endret verdi av jordbruksfradraget. Kroner per årsverk

	Årsverk	2016 A	2017 B	2018 C	2019 D	2019– 2018 D-C	2019– 2016 D-A
1 Melk. 29 årskyr, landet	2,01	382 500	388 800	378 200	408 800	30 600	26 300
2 Korn. 386 dekar, landet	0,42	272 400	281 200	231 500	293 400	61 900	21 000
3 Sau. 167 vinterfôra, landet	1,21	218 300	175 400	167 100	170 200	3 100	-48 100
4 Melkegeit. 133 årsgeiter, landet	1,68	448 300	446 400	449 200	462 200	13 000	13 900
5 Svin/korn. 47 avlssvin, landet	1,64	518 900	407 000	350 900	350 100	-800	-168 800
6 Egg/planteprod. 6 600 høner, landet	1,31	420 900	466 900	438 800	459 600	20 800	38 700
7 125 daa poteter+432 daa korn landet	1,63	352 900	370 800	350 800	403 300	52 500	50 400
8 32 ammekyr, landet	1,25	293 200	298 900	294 100	318 100	24 000	24 900
9 52 dekar frukt og bær, landet	1,92	352 800	352 600	359 600	401 800	42 200	49 000
10 Fjørfe-slakt og planteprod., landet	0,99	412 000	317 400	233 700	210 800	-22 900	-201 200
11 Økologisk melk. 26 årskyr, landet	1,99	353 900	360 500	355 500	390 500	35 000	36 600
12 Melk. 15 årskyr, landet	1,74	316 800	323 000	324 300	351 200	26 900	34 400
13 Melk. 46 årskyr, landet	2,36	422 700	429 000	408 400	427 100	18 700	4 400
14 Melk. 65 årskyr, landet	2,81	484 800	490 300	462 800	480 300	17 500	-4 500
15 Melk. 33 årskyr, Østl. flatbygder	2,04	406 300	405 500	363 700	378 900	15 200	-27 400
16 Melk. 27 årskyr, Østl. andre bygder	1,96	380 100	384 800	372 300	406 900	34 600	26 800
17 Melk. 36 årskyr, Agder/Rogal. Jæren	1,85	438 300	448 600	414 400	425 200	10 800	-13 100
18 Melk. 26 årskyr, Ag./Ro. andre bygder	1,90	357 500	363 900	354 000	388 900	34 900	31 400
19 Melk. 28 årskyr, Vestlandet	2,11	350 500	355 100	344 500	380 000	35 500	29 500
20 Melk. 31 årskyr, Trøndelag	2,04	399 300	405 200	379 600	401 900	22 300	2 600
21 Melk. 25 årskyr, Nord-Norge	2,00	393 900	400 800	391 900	416 100	24 200	22 200
22 Korn. 235 daa, Østlandet	0,32	94 000	101 500	44 400	99 900	55 500	5 900
23 Korn. 851 daa, Østlandet	0,78	478 700	493 200	440 700	512 900	72 200	34 200
24 331 dekar korn+23 avlssvin, Trøndel.	0,95	477 900	386 100	332 800	345 500	12 700	-132 400
25 Sau. 137 vinterfôra, Vestlandet	1,13	174 500	143 000	138 600	151 800	13 200	-22 700
26 Sau. 171 vinterfôra, Nord-Norge	1,19	270 200	228 600	219 600	224 600	5 000	-45 600
27 Sau. 291 vinterfôra, landet	1,63	272 200	213 300	202 300	202 200	-100	-70 000



## 6.5 Andre hovedpunkter

I fordelingen har avtalepartene lagt vekt på å prioritere inntektsmuligheter i produksjoner med markedsmuligheter, å styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen, styrke miljø- og klimaarbeidet, prioritere områder med driftsvansker og velferdsordningene i jordbruket. Det er også tatt hensyn til små og mellomstore melkebruk og de som nå får størst kostnadsøkning, og som i størst grad henter en vesentlig andel av inntektene fra jordbruket. Videre inneholder avtalen tiltak som skal gi grunnlag for bedre markedsbalanse.

### *Markedsbalansering*

Det følger av primærnæringsunntaket til konkurranse-loven at primærprodusenter eller deres organisasjoner kan opptre samordnet dersom det er i samsvar med lover/forskrifter eller jordbruksavtale. Det legges til grunn at Omsetningsrådet kan sikre tilstrekkelig hjemmelsgrunnlag for slik samordnet opptreden på de områdene som ligger innenfor rådets myndighet. Forutsatt at markedsregulator er gitt slik hjemmel, kan primærprodusentene og deres organisasjoner komme med tilsvarende oppfordring. Det legges til grunn at følgende hjemmel inntas i Jordbruksavtalen kap. 5: «Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag, kan, dersom markedsregulator har oppfordret produsentene til å gjennomføre produksjonsregulerende tiltak, oppfordre produsentene til å følge markedsregulators råd.»

### *Markedssituasjonen for svin*

Partene viser til at omfanget av engangspurker har økt over tid, at denne produksjonsformen bidrar til at tilførselen av smågris øker og i tillegg at produksjonsformen kan sies å ha dyreetiske utfordringer. Partene er enige om at det er behov for å iverksette tiltak som kan bidra til å håndtere den utfordrende markedssituasjonen. Det må derfor utredes aktuelle tiltak, herunder innstramninger i husdyrkonsesjonsregelverket, blant annet for å håndtere veksten i engangspurkeproduksjon. Punkter som skal utredes:

- Regulering av smågrisproduksjon basert på antall avlspurker (innsatte avlspurker og slakta/omsatte purker). Det skal gjøres særskilte vurderinger for foredlings- og formeringsbesetninger.

- Etablering av register for livdyromsetning av purker, inkl. spørsmålet om rapporteringsplikt og hjemmelsgrunnlag.
- WTO-legalitet knyttet til mulige utkjøpsordninger av svineprodusenter.
- Utforming av overgangsordninger.

Landbruksdirektoratet gis i oppgave å gjennomføre utredningen innen 1.9.2018. Det oppnevnes en referansegruppe bestående av avtalepartene. Landbruks- og matdepartementet vil sende eventuelle forslag til endringer på ordinær høring. Det legges til grunn at aktuelle endringer i forskrifter og overgangsordninger kan tre i kraft fra 1.1.2019. Disse forutsetningene inngår som premiss for årets jordbruksavtale.

### *Planteprodukter*

For å bidra til økt produksjon og økt selvforsyningsgrad på områder hvor det er markedsmuligheter, gjøres følgende hovedendringer:

- Målprisen på matkorn økes med 10 øre per kg.
- Økt prisnedskrivning til korn og økt matkorntilskudd gjør at råvareprisen til mel holdes uendret.
- Arealtilskuddene til korn økes med 40 kroner per dekar i sone 1 til 4, inkl. økningen i kulturlandskapstilskuddet. I sone 5–7 økes kulturlandskapstilskuddet med 7 kroner per dekar.
- Målprisene på fôrkorn økes med 8 øre per kg og prisnedskrivningstilskuddet økes slik at råvare til kraftfôr blir 3 øre dyrere per kg.
- Målprisene på grønnsaker økes med 3 pst. og målprisen på poteter økes med 25 øre per kg.
- Bevilgningen til distriktstilskuddene til frukt og grønt økes med 14,2 mill. kroner.
- Arealtilskuddene til frukt, grønt og poteter økes med 42,6 mill. kroner i tillegg til den generelle økningen i kulturlandskapstilskuddet på 7 kroner per dekar.

### *Tilskudd driftsvanske*

Avtalen prioriterer tilskudd til arealer med driftsvansker og de områder av landet der utviklingen i arealbruk er dårligst, gjennom å justere og prioritere en rekke ordninger målrettet mot disse områdene med om lag 225 mill. kroner.

De fire viktigste tiltakene i tilskudd driftsvanske er:

1. Arealtilskudd grovfôr – dele opp sone 5 for grovfôr og prioritere områdene med størst

- driftsvansker (sone 5B Vestlandet), 95 mill. kroner.
- 2. Arealtilskudd grovfôr – redusere arealavgrensingen for grovfôr i sone 5–7 slik at mer areal blir tilskuddsberettiget, 21,3 mill. kroner.
- 3. Tilskudd til bratt areal i Regionale miljøprogram – øke og øremerke tilskudd til bratt areal med 30,1 mill. kroner.
- 4. Distriktstilskuddene økes totalt med 78,8 mill. kroner, hvorav melk økes i sone C til J og distriktstilskudd til kjøtt økes fra sone 2.

I tillegg prioriteres områdene som har hatt svak utvikling gjennom satsøkninger i en rekke ordninger, herunder arealtilskudd grovfôr i sone 5A, 6 og 7, arealtilskudd frukt og grønt, distriktstilskudd frukt og grønt, generell økning av Regionale miljøprogram og økning i flere ordninger under LUF.

#### *Styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen*

- Grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen styrkes, som forutsatt i Jeløya-plattformen, gjennom tilpasninger på en rekke områder. Økonomien i korn, poteter og grøntsektoren styrkes vesentlig. Styrkingen gjøres særlig for arealer som er best egnet til slik produksjon.
- Tilskuddene til det grasbaserte husdyrholdet differensieres ytterligere for å målrettes bedre mot områder med produksjonsutfordringer og driftsvansker.
- Tilskuddene til utmarksbeite økes.

#### *Grasbasert husdyrhold*

- Målprisen på melk økes med 3 øre per liter.
- Det innføres et tilskudd til små og mellomstore melkebruk innenfor en ramme på 145,5 mill. kroner. Tilskuddet øker fra 6 til 23 kyr, hvor det utgjør 32 200 kroner, og trappes ned til 0 kroner ved 51 kyr.
- Driftstilskuddet økes med 5 000 kroner i sone 5–7, og satsintervallene i husdyrtilskuddet endres for å prioritere 15 til 30-kyrsbrukene.
- Driftstilskuddet til geitemelkprodusenter økes med 15 000 kroner per foretak.
- Distriktstilskuddene til melk økes med 54 mill. kroner i sone C til J.
- Distriktstilskudd til kjøtt økes med 24,4 mill. kroner, fra sone 2.

- Kvalitetstilskuddet til lammeslakt reduseres med 50 kroner per slakt og tilskudd til utmarksbeite økes.

#### *Miljø og klima*

Miljø- og klimainnsatsen styrkes gjennom oppgjøret:

- Bevilgningene til miljø- og klimatiltak øker med 520 mill. kroner, inkl. arealtilskuddene.
- Bevilgningen til regionale miljøprogram økes med 57,6 mill. kroner. I tillegg til økning for bratt areal og setring, prioriteres 18,3 mill. kroner til tiltak for å redusere utslipp til vann og luft.
- Verdskapingsprogrammet energi og teknologiutvikling økes med 10 mill. kroner.
- SMIL-ordningen styrkes med 20 mill. kroner.
- Investeringsstøtte til organisert beitebruk økes med 5 mill. kroner.
- Bevilgningen til skogbruk økes med 20 mill. kroner, hvorav en økning på 8 mill. kroner til miljøtiltak i skog.
- Tilskuddene til forskning og utvikling økes med 10 mill. kroner, bl.a. for bidra til økt kunnskap om klimavennlig teknologi.
- Det bevilges 20 mill. kroner til Klimasmart landbruk.
- Tilskudd til biogassordningen økes med 1 mill. kroner.
- Støtten til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap økes med 5 mill. kroner.
- Bevilgningen til økologisk landbruk økes med 12,9 mill. kroner. Det innføres tilskudd til arealer i første års karens.
- Bevilgningen til Norsk landbruksrådgivning økes med 5 mill. kroner.

#### *Kompetanse, rekruttering og velferd*

- Bedriftsrettede midler til investering og utvikling videreføres med uendret tilskuddsramme. Det skal i 2019 ikke ytes tilskudd til bygging av sauefjøs
- Tilskuddet til Voksenagronom økes med 4 mill. kroner.
- Tilskudd til avløserordningen for ferie og fritid økes med 6 pst., og taket heves med 4 500 kroner per foretak.
- Tilskuddet til avløsning ved sykdom økes med 7,4 pst., eller 10 mill. kroner.
- Tilskudd til Landbruksvikarordningen økes med 2,9 mill. kroner.

## 7 Nærmere om viktige politikkområder

### 7.1 Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Ordningene under LUF omfatter virkemidler innenfor næringsutviklings- og miljøtiltak, herunder bl.a. tilskuddsordninger, utviklingsprogrammer og prosjekter.

#### 7.1.1 Økonomisk oversikt over fondet

Regnskap og prognoser for utviklingen av fondet er basert på Landbruksdirektoratets rapport nr.

10/2018. Per 31. desember 2017 var fondets egenkapital 1 845 mill. kroner. Av dette var 1 659 mill. kroner inntående i Norges Bank, inkl. a konto i Innovasjon Norge. 186 mill. kroner var utestående investeringslån forventet tilbakebetalt innen 2020. Tabell 7.1 viser kapitalsituasjonen i LUF. Fondet har også et ansvar i form av innvilgede, men ikke utbetalte tilskudd.

Ansvar per 31. desember 2017 er beregnet til 2 540 mill. kroner. En vesentlig del av ansvaret er knyttet til rentestøtteordningen. Mens de fleste

Tabell 7.1 Fremføring av kapitalsituasjonen for LUF for 2017–2019. Mill. kroner

	Regnskap 2017	Prognose 2018	Prognose 2019
Bevilgning <sup>1</sup>	1 148,1	1 123,6	1 123,6
Kompensasjon for økt CO <sub>2</sub> -avgift, jordbruk og skogbruk	55,0		
Engangsoverføring, udisponerte midler	94,5	225,1	
Renteinntekter	8,1	5,8	6,8
Andre inntekter	55,9	25,2	25,2
Sum tilførsel	1 361,5	1 379,7	1 155,6
Utbetalinger jf. statusrapport LUF 10/2018	1 338,7	1 454,4	1 454,4
Endring i tilskuddsramme <sup>2</sup>			101,0
Sum utbetalinger	1 338,7	1 454,4	1 555,4
Endring i egenkapital	22,8	-74,8	-399,8
Inntående i Norges Bank, inkl. a konto IN	1 658,9	1 643,4	1 294,6
Utestående investeringslån	186,0	126,8	75,7
Sum Egenkapital i LUF	1 844,9	1 770,2	1 370,4
Likviditet			
Tilført årsbevilgning, renteinntekter m.m.	1 361,5	1 379,7	1 155,6
Netto tilførsel av kapital ifm. Investeringslån (avdrag)	64,5	59,2	51,1
Disponibel likviditet	1 426,0	1 438,9	1 206,7
Utbetalinger	1 338,7	1 454,4	1 555,4
Endring i likviditet	87,3	-15,5	-348,7

<sup>1</sup> I tillegg til bevilgningen for 2019 vil 10 mill. kroner rammeoverføres fra post 77.15 til handlingsplan plantevernmidler. Dette gjøres i forbindelse med Prop. 1

<sup>2</sup> Økningen i tilskuddsramme som er lagt til grunn i 2019 vil trolig ikke komme til utbetaling i sin helhet i 2019

andre tilsagn kommer til utbetaling i løpet av en 5-årsperiode, har rentestøtteordningen en planlagt utbetalingsperiode på 15 år. De faktiske utbetalingene fra rentestøtteordningen er avhengig av rentenivået. Ordningen ble avvirket i jordbruksoppkjøret i 2015, og dette vil etterhvert bidra til at det langsiktige ansvaret reduseres. Staten vil være forpliktet til å utbetale rentestøtte for tilsagn som allerede er gitt. Ordninger med særskilt stort ansvar i forhold til innvilgningsramme vil bli gjennomgått.

Det foreslås at LUF tilføres 225 mill. kroner i 2018 gjennom omdisponering av midler i 2018 jf. tabell 7.1. Partene er enige om at bevilgningen til fondet for 2019 videreføres med 1 123,6 mill. kroner.

Tabell 7.1 viser kapitalsituasjonen for LUF 2017–2019. Med engangsoverføring av utdisponerte midler på 225 mill. kroner for 2018 svekkes fondets egenkapital og likviditet moderat for 2018. Prognosen for 2019 viser at fondets egenkapital og likviditet svekkes. Erfaring viser at den faktiske utviklingen kan avvike noe fra prognosene, blant annet som følge av frafall i ansvar og styrking av egenkapitalen gjennom tilførsel av engangsmidler. Kapitalsituasjonen og likviditetsutviklingen for LUF må holdes under oppsyn.

### 7.1.2 Tilskuddsramme for LUF

Tabell 7.2 viser tilskuddsramme for LUF i 2019, samt endring i tilskuddsramme fra 2018 til 2019. Partene er enige om at tilskuddsrammen for fondet for 2019 økes med 101 mill. kroner og settes til totalt 1 600 mill. kroner, inkl. rentestøtteutbetalinger.

En vesentlig del av tilskuddsrammen for LUF for 2019 er avsatt til ordninger som skal stimulere til investering og bedriftsutvikling, næringsutvikling og gründerskap i landbruket. Skogbruk og ordninger knyttet til klima- og miljøtiltak utgjør en annen sentral del av tilskuddsrammen til fondet.

## 7.2 Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket

Regjeringen vil skape et levedyktig landbruk ved å styrke mulighetene for verdiskaping. Investeringsvirkemidlene og næringsutviklingsprogrammene i landbruket er viktige virkemidler for å oppnå dette. Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*, samt Stortingets behandling av denne, er retningsgivende for videre satsing på andre landbruksbaserte nærin-

ger utenom tradisjonelt jordbruk. Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling* og Stortingets behandling av denne, legger også grunnlag for den videre innretningen av virkemidlene knyttet til rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket under LUF. Sentrale mål for virkemidlene er å legge til rette for flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljøer i landbruket. Risikoavlastende virkemidler er et viktig bidrag til å få en mer konkurransedyktig og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Flere av virkemidlene har blant annet som mål å lette oppstartsutfordringer og bidra til kompetanseutvikling i næringen. Ordningene har derfor betydning for rekrutteringen til landbruket.

Regionale bygdeutviklingsprogram bestående av regionale næringsprogram, regionale miljøprogram og regionalt skog- og klimaprogram, synliggjør regionale prioriteringer og tilpasninger av virkemiddelbruken. Gjeldende programmer skal revideres innen 1.1.2019. Det er lagt til grunn at de fylkesmannsembetene som er vedtatt sammen slått fra 1.1.2019 samarbeider om utformingen av bygdeutviklingsprogrammene med tilhørende underprogram. Ordningen med regionale partnerskap, der også faglagene i landbruket deltar, videreføres innenfor nye strukturer.

### *Samordnet innsats for utvikling og bruk av miljø- og klimavennlig teknologi i landbruket*

Landbruket må tilpasse seg endrede klimaforhold og bidra til redusert påvirkning på miljø og klima. Teknologi er en sentral driver for utvikling av bærekraftige løsninger innen jordbruksproduksjonen. Nye teknologiske løsninger kan både bidra til økt effektivitet og lønnsomhet, samt en miljø- og klimavennlig drift. Teknologiutvikling, eksempelvis knyttet til presisjonsjordbruk, vil kunne forbedre agronomisk praksis og redusere utslipp til luft og vann. I frukt- og grøntnæringen kan eksempelvis bruk av ny teknologi bidra til vesentlig reduksjon i bruk av kjemikalier, høyere energieffektivitet, større avlinger, redusert arbeidsforbruk og redusert matsvinn. NIBIOs Senter for presisjonsjordbruk på Apelsvoll er et eksempel på en av flere FoU-aktører som bidrar til å gjøre veien kortere fra ny teknologi utvikles til den kommer bonden til gode. Bedrifter som Soilsteam International og No Fence er eksempler på at teknologi utviklet til bruk i landbruket i Norge er i ferd med å bli etterspurt også internasjonalt. Landbrukets etterspørsel etter ny teknologi kan på denne måten også bidra til verdiskaping gjen-

Tabell 7.2 Tilskuddsramme for LUF. Mill. kroner

	2018 <sup>4</sup>	2019	Endring 2018–2019
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	634,5	634,5	0,0
Utrednings- og tilretteleggingsmidler	48,0	48,0	0,0
Områderettet innsats			
<i>Arktisk landbruk</i>	2,0	2,0	0,0
<i>Fjellandbruket</i>	0,0	2,0	2,0
Rekruttering og kompetanse i landbruket			
<i>Nasjonale kompetansetiltak (KIL-midler)</i>	6,0	4,0	-2,0
<i>Regionale tilskudd til rekruttering og komp.heving</i>	14,0	14,0	0,0
<i>Nasjonal modell for voksenagronom<sup>1</sup></i>	11,0	15,0	4,0
<i>Mentorordning</i>	0,0	2,0	2,0
Forskning og utvikling	55,0	65,0	10,0
Matmerk	55,0	63,0	8,0
Utviklingsprogrammet	102,5	106,0	3,5
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknolog utvikling i landbruket	67,0	77,0	10,0
Skogbruk <sup>2</sup>	222,0	242,0	20,0
Midler til konfliktforeb. tiltak jordbruk/reindrift	1,5	2,0	0,5
Dyrevelferdsprogram mink	2,0	0,0	-2,0
Utsiktsrydding	8,0	0,0	-8,0
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	95,0	115,0	20,0
Drenering	58,0	58,0	0,0
Investeringsstøtte organisert beitebruk <sup>5</sup>	13,0	18,0	5,0
Handlingsplan for plantevernmidler <sup>3</sup>	0,0	0,0	0,0
Klima- og miljøprogram	20,0	20,0	0,0
Klimasmart landbruk	0,0	20,0	20,0
Biogass	2,0	3,0	1,0
Støtte verdensarvområdene og utv. kulturlandskap	13,5	18,5	5,0
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	31,0	31,0	0,0
<b>SUM tilskuddsramme</b>	<b>1 461,0</b>	<b>1 560,0</b>	<b>99,0</b>
Rentestøtte – utbetalinger	38,0	40,0	2,0
<b>SUM tilskuddsramme inkl. utbetalinger rentestøtte</b>	<b>1 499,0</b>	<b>1 600,0</b>	<b>101,0</b>

<sup>1</sup> Inkluderer 2 mill. kroner til utvikling av digitale løsninger

<sup>2</sup> 8 mill. kroner av tilskuddsrammen skal øremerkes miljøtiltak i skogbruket

<sup>3</sup> Ordningen flyttes fra post 77.15 til LUF i forbindelse med Prop. 1 (10 mill. kroner)

<sup>4</sup> Partene er enige om at St. Olavs hospital etter søknad til Landbruksdirektoratet kan innvilges inntil 2,5 mill. kroner i 2018 for etablering av «Nasjonalt Fagkompetansesenter for landbrukshelse»

<sup>5</sup> Økningen på 5 mill. kroner skal benyttes til investeringer knyttet til teknologi

nom utvikling av ny leverandørindustri og en teknologi som potensielt kan bli en interessant eksportartikkel.

Med dette som utgangspunkt er partene enige om en mer helhetlig og samordnet utviklingspakke for miljø- og klimavennlig teknologi i jordbruket. Formålet er å stimulere til reduserte klimagassutslipp fra sektoren, bidra til mer miljøvennlig drift, og øke verdiskapingen og konkurransekraften gjennom effektiv ressursutnyttelse. Dette gjøres gjennom klarere vektlegging av og forsterket innsats rettet mot disse områdene i eksisterende ordninger. De aktuelle ordningene favner om tiltak fra FoU, via pilotering og investering til rådgivning og praktisk gjennomføring på det enkelte gårdsbruk:

- Forsterket FoU-innsats på området gjennom forskningsmidler og utredningsmidler (se kap. 7.2.5) og gjennom klima- og miljøprogrammet (se kap. 7.3.4)
- Utvidelse av formål og forsterking av Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket, slik at det også omfatter utviklingsprosjekter knyttet til teknologiutvikling i landbruket (se kap. 7.2.8)
- Prioritering av prosjekt med miljø-, klima- og energieffektive løsninger innenfor IBU-ordningen (se kap. 7.2.1)
- Rådgiving om presisjonsjordbruk i regi av Norsk Landbruksrådgiving der det legges til rette for at ny teknologi og løsninger raskt kan tas i bruk (se kap. 7.11.4)

Det er behov for bedre samordning på området mellom de ulike aktørene som har en sentral rolle i bruken av virkemidlene nevnt over, slik at man sikrer helhetlig og effektiv virkemiddelbruk. Partene er enige om å etablere en koordineringsgruppe bestående av Innovasjon Norge, Norsk Landbruksrådgiving, Landbruksdirektoratet, Forskningsrådet, Landbruks- og matdepartementet, Klima- og miljødepartementet og jordbrukets organisasjoner. Koordineringsgruppen ledes av LMD. Aktuelle tema for drøfting i gruppen kan være synliggjøring av samlet aktivitet på området, koordinering av aktiviteter på tvers av organisasjonene og felles prosjektutlysninger.

I arbeidet skal det spesielt legges vekt på teknologiutvikling som bidrar til reduserte klimagassutslipp fra jordbruket, økt effektivitet gjennom automatisering og digitalisering, og løsninger som bidrar til effektiv og god ressursutnyttelse, f.eks. knyttet til teknologiutvikling i grøntsektoren, bruk av husdyrgjødsel, redusert matsvinn, energiforsyning og valg av byggemateriale.

### 7.2.1 Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler)

Midlene til investering og bedriftsutvikling i landbruket har et todelt formål; å bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting, og å bidra til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket, med særskilt mål om effektivisering av produksjonen. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi, oppnås effektivisering og økt produktivitet i landbruket. Ordningen er også et målrettet virkemiddel for å fremme rekruttering til næringen, både fordi yngre gårdbrukere investerer i større grad enn eldre, og delvis fordi mange eldre som investerer gjør det for å legge til rette for neste generasjon. Næringsutøvere under 35 år er prioritert i deler av regelverket. I 2017 gikk 27 pst. av tilskuddsmidlene til personlige støttemottakere til personer under 35 år. Dette er en markant økning siden 2010/2011, da den lå på 19 pst.

Statens bidrag til investeringer i landbruket er i dag betydelig. I perioden 2014–2018 har avsetningen til IBU-midlene økt med om lag 20 pst. I forbindelse med Stortingets behandling av statsbudsjettet for 2018 ble det avsatt 75 mill. kroner i engangsmidler til investeringsstøtte for landbruket over kapittel 1149 post 75. Næringskomiteens flertall la til grunn at eventuelle investeringsvirkemidler i kommende år bevilges gjennom jordbruksavtalen. I tråd med dette er partene enige om at avsetningen over IBU-ordningen videreføres med 634,5 mill. kroner for 2019.

Investering i ny driftsbygning eller vesentlig oppgradering av eksisterende bygningsmasse er et omfattende moderniseringsprosjekt for det enkelte landbruksforetak. Det er viktig at det i forbindelse med et slikt prosjekt også ses på muligheten for å oppnå gode miljø- og klimaeffekter, og at dette inngår i vurderingen av tildeling av støtte. Hensyn til energiforsyning og valg av byggemateriale er et eksempel på dette. Det vises også til omtale av IBU-ordningen knyttet til behovet for en helhetlig innsats for utvikling av miljø- og klimavennlig teknologi i kapittel 7.2.

Ordningen med risikolån landbruk ble innført i 2006. Risikolån landbruk er pantesikret toppfinansieringslån til landbruksformål, og blir innvilget på den delen av finanseringen som ikke kan tilbys som lavrisikolån. Innlån skjer gjennom Innovasjon Norges generelle innlånsvirksomhet, mens avsetningen til tapsfond skjer fra IBU-mid-

lene. Ordningen er særskilt brukt i utkantområder med lav panteverdi. Det er Innovasjon Norges vurdering at overdekningen på tapsfondet bør være på minst 10 pst. Størrelsen på netto tapsfond er nå nesten 16 pst. større enn risikoen i porteføljen, og ved årsskiftet var samlet tapsfondavsetning 58 mill. kroner. Det legges opp til at overdekningen på tapsfondet blir bygd ned i 2018. Vurderingen gjøres i forbindelse med at tapsfondsavsetningen innlemmes i balansen til LUF, og opphører som et eget fond, med egen konto under Innovasjon Norge. LMD, Innovasjon Norge og Landbruksdirektoratet fastsetter i samråd størrelsen på tapsfondet. Overdekningen frigjøres til nye IBU-tilskudd.

I jordbruksoppkjøret 2017 ble det spesifisert at man ved søknader som omfatter utbygging av gjødsellager skal prioritere tiltak som bidrar til reduserte utslipp, f.eks. gjødsellager med fast toppdekke og/eller 10–12 måneders lagringskapasitet. Departementet er kjent med at enkelte fylker har utfordringer knyttet til lagerkapasitet for husdyrgjødsel, noe som kan få negative konsekvenser for miljø og klima. Partene er enige i at det også kan gis tilskudd til bygging av enkeltstående gjødsellager på eid areal. I kap. 7.3.4 er det videre enighet om at etablering av tett dekke på eksisterende gjødsellager innlemmes som et tilskuddsberettiget tiltak i SMIL-ordningen.

Forskrift om midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket skal legges til grunn for forvaltningen av midlene. Innovasjon Norge gis anledning til å fastsette enkelte saksbehandlingsstandarder, for en mer enhetlig saksbehandlingspraksis. Dette gjelder f.eks. å kunne definere omfang/kriterier for «mindre investeringer» ved generasjonsskifte.

Det gis utover dette følgende nasjonale føringer for forvaltningen av IBU-midler i 2019:

- Støtte til investeringsprosjekt som gir økt matproduksjon skal prioriteres i produksjoner med markedspotensial.
- Det skal særskilt prioriteres støtte til frukt- og grøntnæringen, veksthusnæringen samt kornproduksjon. I kornproduksjonen skal tilskudd til tørke- og lageranlegg prioriteres.
- Det innvilges ikke tilskudd til investeringer i sauefjøs i 2019. Det gis unntak for støtte til økologiske saueprodusenter som må foreta større investeringer på grunn av endrede krav til liggeareal som følge av implementeringen av EUs økologiregelverk fra mars 2017.
- I vurdering av lønnsomheten i investeringsprosjektet må det tas hensyn til det samlede næringsgrunnlaget på bruket.

- Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering mellom søknader.
- Det skal tas hensyn til nye krav til dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftsfjøs, og behov for fornyelse av driftsapparatet.
- Små og mellomstore bruk skal prioriteres ved tildeling av støtte.
- Innen melkeproduksjon er det spesielt behov for å prioritere fornying av 15–30 kyrstjøs.
- Prosjekter med energi- og klimaeffektive løsninger skal prioriteres, for eksempel ved bruk av tre som byggemateriale og investering i andre miljø- og klimasmarte løsninger i forbindelse med investering i ny driftsbygning.
- Det kan gis ekstra investeringstilskudd på inntil 500 000 kroner til geitemelkprodusenter som omstiller til annen produksjon og som selger hele kvoten gjennom oppkjøpsordningen for geitemelkkvoter. Dette tilskuddet kommer i tillegg til ev. ordinær IBU-støtte. Lønnsomhetsvurderinger må ligge til grunn for tildeling av støtte til ny produksjon. Muligheten for å søke om ekstra investeringstilskudd gjelder t.o.m. 2020. Søknader må fremmes i forbindelse med de ordinære søknadsomgangene i fylkene.
- Det kan gis investeringstilskudd til bygging av gjødsellager med fast toppdekke og/eller 10–12 måneders lagringskapasitet på inntil 20 pst. av kostnadene, begrenset oppad til 20 pst. av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket. Øvre grense for tilskudd settes til 100 000 kroner per prosjekt. Det kan ikke gis tilskudd til bygging av gjødsellager på leid areal.
- Det kan gis inntil 100 mill. kroner i risikolån. Tapsavsetningen skjer innenfor rammen av IBU-midlene. Nivået på tapsfondavsetningen skal reduseres.
- Den regionale partnerskapets strategiske føringer er avgrenset til prioritering mellom ulike produksjoner i den enkelte region/fylke. Det er også anledning til å gjøre prioriteringer mellom ulike områder i regionen/fylket. Faglagene skal inngå i det regionale partnerskapet.
- Maksimal prosentsats for tilskudd til investeringer videreføres med inntil 35 pst. av godkjent kostnadsoverslag for investeringen. Øvre grense for tilskudd på 2 mill. kroner per prosjekt med unntak for Troms og Finnmark videreføres også.

### 7.2.2 Fylkesvise midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak

De fylkesvise midlene til utrednings- og tilretteleggingstiltak skal bidra til utvikling og fornying

av det tradisjonelle landbruket og å understøtte utvikling av andre landbruksbaserte næringer gjennom utviklings- og kompetansehevende tiltak, samt mobiliseringstiltak. Midlene skal støtte opp om innledende faser og arbeid knyttet til landbruksbasert næringsutvikling regionalt, og kan gis til organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan, hovedsakelig innenfor landbruket.

Partene er enige om at avsetningen til utrednings- og tilretteleggingstiltak settes til 48 mill. kroner i 2019. Det forutsettes ellers at den strategiske innretningen på bruken av utrednings- og tilretteleggingsmidlene er godt samordnet med den strategiske innretningen for de bedriftsrettede virkemidlene regionalt. I forbindelse med at ordningen fra 2020 skal forvaltes av fylkeskommunene vil det bli utarbeidet forskrift for forvaltningen av midlene. Det overordnede ansvaret for forvaltning av ordningen overføres fra Landbruks- og matdepartementet til Landbruksdirektoratet fra 2019.

### 7.2.3 Områderettet innsats

I perioden 2012–2014 ble det bevilget 9 mill. kroner over jordbruksavtalen til arktisk landbruk, og i perioden 2014–2016 ble det bevilget 18 mill. kroner over jordbruksavtalen til fjellandbruket, under ordningen områderettet innsats. Erfaringene fra dette arbeidet har vist at spesielle tiltak for utvikling av landbruket i avgrensede områder har positive effekter. Med basis i disse erfaringene er partene enige om å avsette ytterligere midler over jordbruksavtalen til områderettet innsats.

Fylkesmannen skal ha ansvaret for å forvalte områderettet innsats, hvorav ett fylkesmannsembete i hvert område får et koordinerende ansvar for satsingen opp mot øvrige fylkesmenn, fylkeskommuner, næringsorganisasjonene og ev. andre aktører i det enkelte området. Det er enighet om å avsette 4 mill. kroner til områderettede tiltak i 2019, med sikte på en 3-årig satsing i følgende områder:

#### *Fjellandbruket*

Fjellandbruket omfatter fjellandbruket i Trøndelag, Innlandet, Vestfold og Telemark, samt Viken. Satsingen skal bygge videre på erfaringene fra innsatsen overfor fjellandbruket i perioden 2014–2016, der rekruttering til næringen og utvikling av potensiale for økt verdiskaping knyttet til fjellandbruket ble vektlagt. Det avsettes 2 mill. kroner til satsingen i 2019.

#### *Arktisk landbruk*

Satsingen på Arktisk landbruk omfatter Nordland, Troms og Finnmark. I jordbruksoppgjøret 2017 ble det avsatt 2 mill. kroner til arktisk landbruk for 2018, som skal bygge på erfaringene fra satsingen på arktisk landbruk i perioden 2012–2014. Avsetningen videreføres i 2019.

### 7.2.4 Rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Agronomisk kompetanse og kunnskapsbasert driftsledelse er viktig for et bærekraftig landbruk, og for å nå målet om økt matproduksjon. Et godt opplærings- og utdanningssystem bidrar til å tilby utøverne i landbruket riktig kompetanse. I tillegg til det formelle utdanningssystemet, er ulike typer rådgivingstjenester, nettverk, kurs og mentorordninger m.m. viktige kilder til kompetanseheving for næringsutøverne i landbruket. Kompetansebehovet i næringen er variert og avhenger bl.a. av type produksjon. En rekke av ordningene over jordbruksavtalen bidrar til å styrke kompetansen i næringen, spesielt ordningen innenfor Landbrukets utviklingsfond. I tillegg til ordningene som omtales nedenfor, omfatter IBU-ordningen, Utviklingsprogrammet og avsetningen til skogbruk, kompetansehevende tiltak for den enkelte næringsutøver. Rådgivingstjenesten i form av Norsk landbruksrådgiving er en sentral aktør for kompetanseheving i landbruket og bidragsyter til kunnskapsbasert utvikling av produksjonsgrunnlaget på den enkelte gård. Samspillet mellom formell landbruksutdanning, øvrige kompetansehevende tiltak og den landsomfattende rådgivingstjenesten gir den enkelte næringsutøver i landbruket totalt sett et omfattende tilbud knyttet til kunnskaps- og kompetanseheving.

#### 7.2.4.1 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving

Fylkeskommunene forvalter virkemidler til styrking av innsatsen innenfor rekruttering og kompetanseheving i landbruket.

Partene er enige om å sette av 14 mill. kroner til rekruttering og kompetanseheving for 2019. Prioriterte områder for ordningen er støtte til etter- og videreutdanning landbruket, og tiltak som retter seg inn mot rekruttering, likestilling og omdømmebygging.



#### 7.2.4.2 *Nasjonal modell for voksenagronom*

Mange av de som etablerer seg i næringen i dag har en annen utdanning enn landbruksfaglig utdanning. I tillegg til de ordinære utdanningsløpene er det derfor nødvendig med fleksible løsninger for kompetanseheving. En fleksibel landbruksutdanning er også et viktig tiltak for de som ikke har noen tilknytning til landbruket fra før, som ønsker seg inn i næringen. I fjorårets jordbruksoppgjør ble partene enige om å etablere en nasjonal modell for voksenagronom i regi av de fylkeskommunale naturbruksskolene, med et faglig innhold som omfatter programfag landbruk vg2 og vg3. Opplæringen skal være organisert som samlinger i kombinasjon med nettundervisning, og har en aldersgrense for opptak på 25 år. Betegnelsen *Voksenagronomen* er forbeholdt tilbud som er i tråd med modellen mht. forvaltning, organisering og innhold. Partene ble også enige om å sette av midler til utvikling av felles digitale verktøy for nettbasert undervisning for hele landet.

Det er viktig å ha et voksenagronomtilbud av god kvalitet over *hele* landet, og avtalepartene foreslår derfor at det avsettes 15 mill. kroner til nasjonal modell for voksenagronomopplæring. 13 mill. kroner av avsetningen skal finansiere etablering og drift av en nasjonal modell for voksenagronomen i regi av de fylkeskommunale naturbruksskolene. 2 mill. kroner skal nyttes til implementering av felles digitale løsninger basert på utvikling og pilotering av slike løsninger i inneværende år. Fylkeskommunenes ansvar for ordningen må sees i sammenheng med deres rolle som skoleeiere og regionale utviklingsaktører. Her er de videregående skolene med utdanningsprogram naturbruk viktige for å rekruttere rett kompetanse til landbrukssektoren, og som ressurs for etter- og videreutdanningstilbudene i landbruket.

Gartnerutdanningen omfattes ikke av retningslinjene for Voksenagronomen og tilhørende finansieringsordning. Det er viktig å også legge til rette for rekruttering til gartnerutdanning og bidra til rett kompetanse innenfor grøntsektoren. Partene er derfor enige at det kan være hensiktsmessig at den nasjonale modellen også kan omfatte tilbud om gartneropplæring for voksne. Innføringen av den nasjonale modellen for voksenagronomen var basert på en relativt omfattende utredning, og det bør derfor gjøres en vurdering av en tilsvarende modell for gartneropplæringen. Før man kan innarbeide en slik ordning i retningslinjene må det gjøres en vurdering i samarbeid med utdanningsmyndighetene. Det nedsettes der-

for en hurtigarbeidende gruppe med representanter fra partene og utdanningsmyndighetene med sikte på å innarbeide retningslinjer i den nasjonale modellen for voksenagronomen som også omfatter gartneropplæring tilsvarende Vg3 Gartnerfag. Tidspunkt for en slik innføring vil avhenge av hva som kommer frem i dette arbeidet, men det er et mål at det kan implementeres så raskt som mulig, gjerne allerede fra høsten 2019.

#### 7.2.4.3 *Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket*

Programmet skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket eller innenfor andre næringer i tilknytning til landbruket, gjennom utvikling av nasjonale og regionale kompetansetilbud.

Landbruksdirektoratet vil fra 2019 overta forvaltningen av Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL) fra Matmerk. Faglagene i jordbruket vil fremdeles ha en rolle knyttet til bruken av midlene. Det legges opp til nærmere dialog om dette i løpet av 2018.

Partene er enige om at avsetningen til KIL for 2019 settes til 4 mill. kroner. Inntil 1 mill. kroner kan avsettes til kurs for avløsere og landbruksvikarer.

#### 7.2.4.4 *Mentorordning i landbruket*

I jordbruksoppgjøret 2014 ble det avsatt 4 mill. kroner til en flerårig satsing på rekruttering og gründerskap i landbruket. I Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*, ble det foreslått at satsingen skulle benyttes til å prøve ut en mentorordning i landbruket. I tråd med føringene fra jordbruksoppgjøret i 2016 har det fra 2017 blitt prøvd ut lavterskel mentorordning i landbruket i regi av Norsk landbruksrådgiving (NLR). Mentorordningen innebærer at en erfaren gårdbruker gjør en formell avtale med en ung kollega om å bistå som diskusjonspartner i driften. Mentorordningen er utviklet i tett dialog mellom Norge Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og NLR. Innovasjon Norge er involvert på regionalt nivå. Prøveordningen vil gå ut 2018 og prøves ut i regionene Trøndelag, Agder, Hedmark/Oppland, samt Sogn og Fjordane. Norsk landbruksrådgiving viser til at ordningen har fått god oppslutning i de aktuelle regionene. For 2018 er det påmeldt 58 par totalt. NLR har gjennomført en egen evaluering av forsøket så langt, og viser til at erfaringene er så gode at ordningen bør utvides og fortsette. Partene er enige om at ordningen videreføres i sin nåvæ-

rende form i 2019, og finansieres med 2 mill. kroner. Ordningen er i dag avgrenset til en prioritering av unge bønder under 35 år. Dette endres til prioritering av *nye bønder*. Forsøket skal evalueres til jordbruksoppgjøret 2019.

### 7.2.5 Forskning og utvikling

Partene er enige om at avsetningen til forskning økes med 10 mill. kroner til 65 mill. kroner i 2019.

Midler til forskning og utvikling over jordbruksavtalen har som formål å støtte utvikling av ny kunnskap og teknologi til landbruks- og matsektoren. Forskning av høy kvalitet og med relevans for sektorens næringsliv skal bidra til økt matproduksjon, trygg mat og til bærekraft og konkurranseevne i sektoren. Styret for forskningsmidler over jordbruksavtalen skal ved utlysning og tildeling ta hensyn til behovet for kunnskap for reduserte utslipp av klimagasser fra jordbruket og økt lagring av karbon i jord og skog. Videre skal styret for forskningsmidler over jordbruksavtalen ved utlysning og tildeling bidra til oppfølging av regjeringens strategi for bioøkonomi. Det kan for noen områder legges mindre vekt på internasjonal relevans for prosjekter som finansieres med JA-midler. Det vises videre til omtale av forskningsmidlene i kap 7.2 og behovet for en helhetlig innsats for utvikling av miljø- og klimavennlig teknologi. Styret prioriterer nærmere innenfor disse områdene.

For å sikre tilstrekkelig kunnskap om miljø, klima og dyrevelferd, må det i større grad vurderes fullfinansiering av forskningsprosjekter innenfor disse områdene. Videre skal deltakelse i det norsk-svenske samarbeidet innen hesteforskning videreføres. Det skal årlig avsettes 3 mill. kroner til et femårig forskningsprosjekt for å styrke kunnskapsgrunnlaget innen skog og klima.

Minst 5 mill. kroner av avsetningen skal disponeres under posten til utredninger. Utredninger knyttet til teknologiutvikling som kan bidra til redusert klimautslipp og økt konkurransekraft skal prioriteres, jf. kap. 7.2. Følgende tema bør utredes til jordbruksoppgjøret 2019:

- Økonomiske og miljømessige gevinster med presisjonsjordbruk.
- Muligheter for økt binding av karbon i jord.
- Hvordan tilbudet fra ulike husdyrproduksjoner varierer med endringer i priser og tilskudd, herunder ulik vektning av produksjonsavhengige og produksjonsnøytrale tilskuddsordninger.

Utredningsmidlene utlyses på ordinær måte.

### 7.2.6 Matmerk

Stiftelsen Matmerk har som formål å styrke konkurranseevnen til norsk matproduksjon og å skape preferanse for norskprodusert mat. Det skjer gjennom arbeid med kvalitetssikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og opprinnelse overfor matprodusenter, handel og forbrukere. Stiftelsen har i oppgave å administrere og videreutvikle Kvalitetssystem i landbruket (KSL), godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede Betegnelser og Spesialitet, generisk informasjon om økologisk mat, samt drifte databasen lokalmat.no. Stiftelsen skal også bidra til profilering og markedsadgang for norske matspesialiteter og drifte det nasjonale nettstedet for Inn på tunet. Fra 2019 overføres oppgaven med å forvalte KIL-midler fra Matmerk til Landbruksdirektoratet.

Matmerk har igangsatt et omfattende arbeid med oppgradering og utvikling av KSL til et mer brukervennlig og kostnadseffektivt system bygget på ny teknologi. I tilknytning til nyutviklet KSL-system er det behov for et nasjonalt opplæringsprogram for bønder, skoler og rådgivere for å sikre god kunnskap og bruk av systemet. Matmerk har pekt på et stort behov for økt revisjonsfrekvens i KSL, spesielt innenfor risikobaserte produksjoner.

Matmerk har ansvaret for godkjenningsordningen for Inn på tunet. For 2019 er det planlagt gjennomført om lag 300 ny/regodkjenninger. Videre er det behov for videreutvikling av standarder. Som en oppfølging av Handlingsplanen for Inn på tunet skal også veiledende materiell for Inn på tunet innenfor psykisk helse og rusomsorg ferdigstilles i 2019.

Lokalmat.no har etter hvert utviklet seg til å bli en viktig kanal for både kjøpere og selgere av lokalmatprodukter. Det er behov for å videreutvikle og forbedre databasen ytterligere, spesielt med tanke på forenkling og økt nytteverdi for lokalmatprodusentene. Det understrekes at utviklingen av lokalmat.no må skje med utgangspunkt i råd og føringer fra styringsgruppen som er etablert for arbeidet.

Det er et mål å øke den samlede omsetningen av lokalmat fra alle salgskanaler til 10 mrd. kroner innen 2025. Dagens salgsmålinger omfatter imidlertid salg via dagligvarehandelen. HORECA-markedet er en viktig omsetningskanal for lokalmatprodukter som det er viktig å inkludere i målingene for å få et riktigere inntrykk av utviklingen på området.

Matmerk forvalter flere merkeordninger for norsk mat. Økt verdiskaping i landbruket gjennom mangfoldige, synlige og tilgjengelige norske matspesialiteter og merkebrukere er blant annet vektlagt i regjeringens strategi for landbruks- og reindriftsbasert reiseliv. Det er også startet et arbeid med å utvikle Matnasjonen Norge, der merkeordningene kan spille en viktig rolle.

Basert på dette er partene enige om å øke den samlede avsetningen til Matmerk for 2019 med 8 mill. kroner til 63 mill. kroner.

### 7.2.7 Utviklingsprogrammet

*Utviklingsprogrammet – landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping*, skal skape vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, herunder jakt og fisketurisme, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og andre landbruksbaserte næringer basert på landbruksressurser. Programmet forvaltes av Innovasjon Norge, og er et sentralt virkemiddel for å oppnå målsettingene i landbrukspolitikken, herunder spesielt Meld. St. 31 (2014–2015) om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Regjeringens strategi for reiseliv basert på landbruket og reindriftens ressurser *Opplevingar for ein kvar smak* og ambisjonen om 10 mrd. kroner i omsetning av lokalmat og –drikke samlet fra alle markedskanaler innen 2025, gir også føringer for Utviklingsprogrammet. Tiltakene over programmet skal også bidra til å realisere Matnasjonen Norge.

Programmet tilbyr tilpassede kompetansetiltak til bedriftene, finansiering til bedrifter som ønsker å vokse, og støtte til etablering av forpliktende produsentnettverk. Programmet gir også støtte til omdømmetiltak for å bygge stolthet og øke kompetanse i næringen, samt øke kunnskap om de ulike områdene som programmet dekker, både hos forbrukere, i markedet og i samfunnet generelt. Flere regioner er i gang med strategier og handlingsplaner innen mat og reiseliv, som vil gjøre det mulig å bidra til videre utvikling av sterke mat- og reiselivsregioner, i tråd med målene i reiselivsstrategien.

Det er de senere årene gjennomført evalueringer av flere av ordningene i tilknytning til programmet. Bedriftsnettverksordningen er nylig evaluert og kompetansetiltakene skal evalueres i løpet av 2018. Disse evalueringene vil spille inn på fremtidig innretning på utviklingsprogrammet, sammen med føringene fra Meld. St. 31, evalueringer og reiselivsstrategien. Innovasjon Norge vil, i samarbeid med programmets styringsgruppe, vurdere den samlede innretningen av program-

met, både når det gjelder bedriftsnettverk, vekststøtte, kompetanseutviklingstilbudet og omdømmearbeidet. Det er gjort noen endringer i programmets innretning som ble nedfelt i nytt programnotat gjeldende fra 2018.

#### *Økt verdiskaping basert på høstbare viltressurser*

I Kongelig resolusjon av 17. januar 2018 og Kongelig resolusjon av 27. april 2018 ble ansvaret for forvaltning av høstbare viltressurser overført fra Klima- og miljødepartementet til Landbruks- og matdepartementet. Norge har lange og sterke tradisjoner for høsting av naturens overskudd bl.a. gjennom jakt og fangst. Rekruttering av nye, kompetente jegere er viktig for grunneieres muligheter for å hente inntekter fra jakt og for jaktas omdømme i samfunnet. Det ligger et betydelig potensial for økt verdiskaping gjennom en bærekraftig og mer aktiv forvaltning av de høstbare viltressursene. Dette kan være tiltak og aktiviteter som omfatter bl.a. etablering og videreutvikling av jaktprodukter med ulik tilretteleggingsgrad, samt foredling og omsetning av viltkjøtt.

For å få til en helhetlig satsing på næringsutvikling basert på høstbare viltressurser foreslås det å nedsette en arbeidsgruppe som skal utarbeide en handlingsplan. Arbeidsgruppa skal bestå av avtalepartene, samt representanter fra skogbruksorganisasjonene og Norges jeger- og fiskeforbund. Innovasjon Norge er sekretariat for gruppa.

Partene er enige om at den samlede avsetningen til Utviklingsprogrammet økes med 3,5 mill. kroner til 106 mill. kroner for 2019. Tiltak som bidrar til flere vekstbedrifter og oppfølging av reiselivsstrategien skal prioriteres, herunder spesielt tiltak som bidrar til næringsutvikling og verdiskaping basert på høstbare viltressurser og øvrige utmarksressurser.

### 7.2.8 Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling

Økt produksjon av biobrensel og leveranser av biovarme fra landbruket gir økt verdiskaping, og bidrar til å nå regjeringens mål i klima- og energipolitikken.

Fra 2017 åpnet Innovasjon Norge for å gi investeringsstøtte til anlegg som kombinerer biovarmeproduksjon med strømproduksjon fra solceller. Det kan også gis støtte til kombinerte el-/varmeanlegg basert på biobrensel, såkalte CHP-anlegg. Det stilles de samme kravene til lønnsomhet som for rene bioenergianlegg. Slike løsninger

gir gårdsbruk muligheter for å bli selvforsynt med energi. Bioenergi er fortsatt hovedprioriteringen i satsingen. Et annet utviklingsområde er produksjon av biokull som sideprodukt til bioenergi. Dette kan være særlig interessant som et klimatiltak, gjennom binding og lagring av karbon i jord.

Utviklingen av gårdsbaserte biogassanlegg er også et prioritert område innenfor programmet og den nasjonale klimapolitikken. Denne satsingen koordineres med regjeringens biogasstrategi (som finansieres over Klima- og miljødepartementets budsjett), hvor det legges vekt på etablering av pilotanlegg som behandler husdyrgjødsel i kombinasjon med annet biologisk avfall. Erfaringene så langt er at dette gir synergieffekter og økt effektivitet i utviklingsarbeidet.

Det vises til omtale av Verdiskapingsprogrammet knyttet til behovet for en helhetlig innsats for utvikling av miljø- og klimavennlig teknologi i kapittel 7.2. Med bakgrunn i dette er partene enige om å utvide målområdet for programmet i 2019 til å omfatte utviklings- og utprøvningsprosjekter innen klima, miljø og energi på gårdsnivå. Formålet skal være å teste ut ny produksjonsteknologi og nye løsninger på gårdsnivå som skal bidra til reduserte klimagassutslipp og økt konkurransekraft for næringen. Her vil det bl.a. være viktig å koble leverandørindustri og bonde for utvikling av teknologi og løsninger som ennå ikke er «hylleware».

Norsk Gartnerforbund (NGF) har gjennom tre energirådgivningsprosjekt finansiert over jordbruksavtalen og delvis over dette programmet oppnådd svært gode resultater. Det er fortsatt stort behov og potensiale for energirådgivning for økt klimavennlig og energieffektiv produksjon av norske mat- og prydplanter i veksthus. Det er også et betydelig potensial for utvikling av moderne teknologi i veksthus og kjølelager som kan bidra til effektiv og høy produksjon med utvidet sesong og mulighet for større norskandel. Det er viktig at det jobbes mot en grøntproduksjon med lavere klimautslipp, utvidet norsk sesong og mindre matsvinn.

Med bakgrunn i at formålet for programmet utvides til også å omfatte teknologiutvikling i landbruket endrer programmet navn til Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket. Partene er enige om at avsetningen til programmet økes med 10 mill. kroner til 77 mill. kroner for 2019.

### 7.2.9 Skogbruk

Meld. St. 6 (2016–2017) *Verdier i vekst*, samt Stortingets behandling av denne, omtaler regjerin-

gens politikk for skog- og trenæringen, og er retningsgivende for videre satsing på skogområdet. Både regjeringen og Stortinget fremhever her skogressursene som viktig for sysselsetting og verdiskaping i Norge, og som kilde til fornybar energi og trematerialer som erstatter mer klimabelastende materialer. For å bidra til økt verdiskaping i hele verdikjeden skog, vil regjeringen legge til rette for økt avvirkning innenfor bærekraftige rammer, dersom markedene etterspør dette. Samtidig stimulerer regjeringen til økt etterspørsel gjennom å arbeide for bruk av tre i ulike produkter og gjennom opptrappingsplanen for bruk av biodrivstoff. Regjeringen vil styrke miljøhensynene i skogbruket ved å bruke virkemidlene i naturmangfoldloven, og skogbrukets virkemidler som miljøregistreringer, kunnskapsutvikling og Norsk PEFC Skogstandard, slik at uttaket av biomasse fra skog kan økes samtidig som det biologiske mangfoldet ivaretas. Med bakgrunn i at hogsten har økt de siste årene, øker behovet for planting og ungskogpleie.

Et velfungerende skogsveinett er avgjørende for et lønnsomt skogbruk. Det er fortsatt behov for nybygging av skogsveier og standardheving av gamle veier for å legge til rette for rasjonell og kostnadseffektiv transport. Veinvesteringene bidrar også til å gjøre skogsveinettet mer robust mot klimaendringer og klimarelaterte skader.

Bærekraftig skogbruk krever et godt kunnskapsgrunnlag for å gjøre avveininger mellom økonomi og miljø og sikre god måloppnåelse. Det er viktig at beslutninger gjøres med grunnlag i kunnskap som er basert på dokumenterbar og etterprøvbart informasjon om de naturressursene som skal forvaltes. Viktige kilder er Landsskogtakseringen, Kilden (skogportalen), Askeladden (kulturminner) og Naturbase. Skogeiere har ansvar for å følge opp foryngelse og ivaretagelse av nøkkelbiotoper, samt andre hensyn som friluftsliv og kulturminneverdier. Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer er sentralt i skogbrukets miljøarbeid. Gjennom skogbruksplanen kan skogeierne selv gjøre riktige avveininger mellom bruk og vern i sine prioriteringer. Langsiktig forvaltning av skogressursene krever god kunnskap om skogressurser og miljøverdier for å gjøre riktige avveininger både på kort og lang sikt, og mellom bruk og vern. Utbetalte tilskudd til skogbruksplanlegging varierer fra år til år avhengig av når prosjektene avsluttes, og avsetningen av tilskudd har ligget lavt noen år fordi det har vært overført midler fra tidligere år. Nå ser vi at omfanget av prosjekter øker, ikke minst også på grunn av behovet for miljøregistreringer.

Tilskudd til miljøtiltak i skogbruket skal sikre at miljøverdier knyttet til biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner i skogen blir ivaretatt og videreutviklet. For eksempel kan midlene gå til skjøtsel av nøkkelbiotoper og fjerning av fremmede arter. Tiltakene skal gjennomføres i tråd med forskrift om næringsutvikling og miljøtiltak i skogbruket. Kompetansehevende tiltak er sentralt for gjennomføringen av skogpolitikken. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en viktig aktør i denne sammenheng, og retter seg mot både offentlig og privat veiledningsapparat, skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Løpende kompetanseheving er en avgjørende forutsetning for skogeierens muligheter til selv å kunne legge til rette for økt verdiskaping med basis i eiendommens ressurser.

Partene er enige om å øke avsetningen til skogbruk med 20 mill. kroner til 242 mill. kroner for 2019. Av dette skal 8 mill. kroner brukes til miljøtiltak i skogbruket, som er en økning på 5 mill. kroner fra 2018. Fordelingen mellom de ulike virkemidlene vil gjøres etter drøftinger mellom avtalepartene. Skogbrukets næringsorganisasjoner inviteres til å delta.

### 7.2.10 Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift

Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift forvaltes av Fylkesmannen i Trøndelag og nyttes hovedsakelig til gjerdebygging, men også til ekstraordinære tiltak for gjeting, føring og beiteundersøkelser. Partene er enige om å øke avsetningen for 2019 med 0,5 mill. kroner til 2 mill. kroner. Økningen øremerkes til prosjektet «Fremtidsrettet reindrift og jordbruk i områder med arealkonflikter i Hedmark og Trøndelag» jf. avtale om dette i årets reindriftsforhandlinger. Total avsetning er på nivå med tilsvarende avsetning over reindriftsavtalen. Arbeidet med å gjøre ordningen kjent i aktuelle områder må videreføres.

## 7.3 Miljø og klima

Miljø- og klimasatsingen over jordbruksavtalen skal bidra til å opprettholde kulturlandskapet og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, herunder utslipp til luft og vann. Flere av miljøordningene bidrar også til bedre agronomi.

Over jordbruksavtalen er det innført flere økonomiske virkemidler som skal stimulere til redusert avrenning til vassdrag og kyst, eksempelvis

gis det tilskudd for at kornarealer og vassdragsnære arealer ikke jordbearbeides om høsten. Gjennom arbeidet med vannforvaltningsplaner i henhold til EUs rammedirektiv for vann og vannforskriften, har internasjonale mål for vannmiljø i senere tid blitt konkretisert ned til de enkelte vannområder og vannforekomster. De første ordinære vannforvaltningsplanene ble godkjent av Klima- og miljødepartementet i juli 2016 og tiltak skal være iverksatt innen utgangen av 2018. Gjennom dette arbeidet har det fremkommet behov for forsterket innsats mot jordbruksavrenning, især i utsatte vannområder med mye avrenning fra jordbruket, for å oppnå mål om god tilstand i vannområdene.

I arbeidsgrupperapporten *Klimatiltak i jordbruket* jf. kap. 3.4 vises det til at det først og fremst er innen husdyrproduksjonen, gjødselhåndtering, energibruk og ved å ta i bruk ny teknologi, man kan redusere klimagassutslippene fra gårdsnivå. Det må arbeides med å videreutvikle eksisterende tiltak og virkemidler, men også forskning, utvikling og rådgiving er viktig for å finne frem til nye effektive tiltak. Arbeidet som er igangsatt i Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket, vil også danne et viktig grunnlag for videre arbeid med tiltaks- og virkemiddelutforming, i tillegg til å gi råd om hvordan man kan forbedre metodikken for jordbruket i utslippsregnskapet.

Klimautfordringene i jordbruket ble grundig behandlet både i rapporten *Landbruk og klimændringer* som ble levert til jordbruksoppgjøret 2016, og i Meld. St. 11, med Stortinget sin behandling i Innst. 251 S (2016–2017).

Norge har ratifisert Parisavtalen og arbeider nå for å innfri forpliktelsen om å redusere nasjonale klimagassutslipp ved en felles gjennomføring med EU i perioden 2021–2030. Klimaloven trådte i kraft 1.1.2018. Formålet med loven er å fremme gjennomføring av Norges nasjonale mål på klimaområdet som ledd i omstilling til et lavutslippssamfunn i 2050. I Jeløya-plattformen fremgår det at regjeringen mener at «Landbruket er en viktig bidragsyter i det grønne skiftet, både gjennom binding av karbon og produksjon av fornybar, biobasert energi og drivstoff. Samtidig er reduserte klimagassutslipp fra landbruket helt nødvendig. Regjeringen vil føre en politikk som gir insentiver til mindre utslipp og nødvendige klimatiltak i landbruket.» I Politisk plattform for regjeringen utgått av Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre (Jeløya-plattformen), står det at man skal «Ha sektorvise ambisjoner for kutt i klimagassutslippene i ikke-kvotepliktig sektor». Dette inkluderer også jordbruket.

Flere av virkemidlene over jordbruksavtalen bidrar til reduserte klimagassutslipp. Partene mener allerede iverksatte virkemidler og tiltak bør videreføres og utvikles, og at utvikling av kunnskapsgrunnlaget må prioriteres høyt. Det er viktig å fremskaffe bedre kunnskap om effekter, kostnader og konsekvenser av eksisterende og eventuelle nye tiltak. Det må også gjennomføres tiltak i jordbruket som vil bli rapportert i andre sektorer enn jordbruk i det norske utslippsregnskapet, eksempelvis å redusere energiforbruk innen transport og bygg. De ulike forslagene er nærmere omtalt under hver enkelt ordning. I lys av Norges 2030-forpliktelse skal jordbrukspolitikken vris i en mer klimavennlig retning, jf. Meld. St. 11 (2016–2017) og Meld. St. 41 (2016–2017).

### 7.3.1 Samlet oversikt over miljø- og klimasatsing i jordbruksavtalen

Tabell 7.3 gir en oversikt over de samlede virkemidlene på miljø- og klimaområdet. Areal- og kulturlandskapstilskudd og beitetilskuddene går til de aller fleste jordbruksforetakene, og danner grunnlag for å opprettholde et variert og levende kulturlandskap i hele landet. De øvrige ordningene er innrettet for å møte spesielle miljøutfordringer, i hovedsak med formål om reduserte utslipp til vann og luft. Det avsettes 5 350 mill. kroner til ordninger med klima- og/eller miljøformål i 2019, dette er 520 mill. kroner mer enn det som ble avsatt for 2018 og en økning på om lag 10 pst. Det vises også til kap. 7.2 med forslag til en koordinert satsing på klima- og miljøvennlig teknologi i landbruket.

Tabell 7.3 Oversikt over ordninger på jordbruksavtalen med klima- og/eller miljøformål. Mill. kroner

Post	Virkemiddel	Bevilgning 2019 mill. kr
<i>Nasjonalt miljøprogram</i>		
Post 74.16	Tilskudd til dyr på beite	917,2
Post 74.17	Areal- og kulturlandskapstilskuddet	3 447,5
Post 74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	121,9
Sum nasjonalt miljøprogram		4 406,5
<i>Regionale miljøprogram (RMP)</i>		
Post 74.19	Regionale miljøprogram	493,1
<i>Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)</i>		
Post 50	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	115,0
Post 50	Drenering av jordbruksjord	58,0
Post 50	Tiltak i beiteområdene	18,0
Post 50	Klima- og miljøprogram	20,0
Post 50	Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvområdene	18,5
Post 50	Biogass	3,0
Post 50	Verdiskapingsprogr. for fornybar energi i landbruket	77,0
Post 50	Klimasmart Landbruk	20,0
Post 50	Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler <sup>1</sup>	10,0
Post 50	Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	31,0
Sum miljøvirkemidler over LUF		370,5
<i>Sum miljøvirkemidler over jordbruksavtalen</i>		<i>5 350,2</i>

<sup>1</sup> Flyttes til LUF i forbindelse med Prop. 1 S

### 7.3.2 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram skal bidra til å nå nasjonale mål og ivareta internasjonale forpliktelser gjennom å målrette miljøarbeidet i jordbruket, synliggjøre jordbrukets samlede miljøinnsats og legge til rette for forankring av miljøarbeidet både regionalt og lokalt. Tiltakene i programmet bidrar til et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, til at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjøttes, samt til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer til luft og vann. Ordningene som ligger i Nasjonalt miljøprogram forvaltes på ulike nivåer. Ordningene som forvaltes nasjonalt har generelle krav knyttet til seg, og skal bidra til å gi generelle miljøgoder som eksempelvis åpent kulturlandskap. Miljøkravene er innlemmet i Kvalitetssystemer i landbruket (KSL). Ordningene som forvaltes regionalt og lokalt skal ivareta utfordringer som ikke blir fanget opp i like stor grad i de nasjonale tilskuddene.

Nasjonalt miljøprogram for perioden 2019–2022 er under utarbeidelse av Landbruksdirektoratet. Som en oppfølging av Meld. St. 11 (2016–2017) skal klima i større grad vektlegges i Nasjonalt miljøprogram, dette skal også følges opp ved revidering av regionale miljøprogram og kommunale tiltaksstrategier.

#### *Nasjonal tilskuddsordning for bevaringsverdige husdyrraser*

Norge har gjennom Konvensjonen for biologisk mangfold forpliktet seg til en bærekraftig forvaltning som inkluderer husdyrgenetiske ressurser. Norsk genressurscenter har et overordnet ansvar for genressursarbeidet for de nasjonale husdyrrasene og et særskilt ansvar for å følge opp og støtte rasene som er truet eller kritisk truet. I Norge er 18 av de nasjonale småfe-, storfe- og hesterasene i landbruket regnet som bevaringsverdige, og definert som truet eller kritisk truet etter standard fra

FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). Det genetiske materialet hos disse husdyrrasene vil kunne gå tapt dersom de ikke lenger benyttes i landbruksproduksjonen og inngår i videre avl.

Å sikre de bevaringsverdige husdyrrasene bidrar til å beholde valgmuligheter og livsgrunnlag for fremtidens landbruk, og samtidig gjøre det mulig å benytte rasenes spesielle egenskaper i kommersiell sammenheng.

Det er de husdyrrasene som er definert som bevaringsverdige som har høyest prioritet. Deretter kommer noen få nasjonale husdyrraser som ikke er så fåtallige at de regnes som truet eller kritisk truet, men som inkluderes i bevaringsarbeidet etter en helhetsvurdering av Norsk genressurscenter. Etter en slik helhetsvurdering er gammel norsk spælsau inkludert i bevaringsarbeidet, til tross for at populasjonsstørrelsen er økende. Grunnet veterinære restriksjoner ved flytting av småfe og den sårbare situasjonen rasen er i, bør rasen omfattes av tilskuddsordningen i 2019 og ev. ny status først vurderes for søknadsomgangen i 2020.

I jordbruksoppkjøret 2015 ble det besluttet å etablere en nasjonal ordning med tilskudd til bevaringsverdige husdyr, som i tillegg til bevaringsverdige storferaser også omfatter småfe og hest. Med en felles nasjonal ordning for bevaringsverdige husdyrraser, er et større antall dyr enn tidligere tilskuddsberettiget.

Partene er enige om å øke satsene for de bevaringsverdige rasene i 2019, med 260 kroner/dyr for bevaringsverdig storfe og 70 kroner/dyr for øvrige dyreslag.

#### *Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler*

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler gjelder for perioden 2016–2020. Planen fasetter mål og tiltak for å redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler og for å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler. For å nå målene er det blant annet vik-

Tabell 7.4 Tilskudd til bevaringsverdige raser, kr per dyr i 2019

Dyreslag	Sats, kr per dyr
Storfe (dølafe, sidet trønder- og nordlandsfe, telemarkfe, vestlandsk fjordfe, vestlandsk raudkolle og østlandsk rødkolle)	3 260
Sau (blåset, dala, fuglestadbrogete, gammel norsk spæl, grå trønder, rygja og steigar)	300
Geit (kystgeit)	600
Hest (nordlandshest/lyngshest, fjordhest, dølahest)	1 100

tig med god kunnskap om effekter av dagens bruk, informasjon om riktig bruk av plantevernmidler og utstyr, og kunnskap og informasjon om integrerte metoder som alternativer til kjemiske midler. Kunnskapsutvikling, informasjonstiltak og holdningsskapende arbeid er viktig for å nå målene i handlingsplanen. Referansegruppa har vist til at innsatsen bør styrkes for å komme i mål med viktige tiltak.

Partene er enige om å øke bevilgningen med 1 mill. kroner, til 10 mill. kroner til oppfølging av handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler for 2019. Økningen skal prioriteres til arbeid med å redusere avdrift ved spredning fra plantevernmidler. Kontroll med avdrift er viktig for å redusere negative miljøkonsekvenser for vannmiljøet. Midlene forvaltes av Landbruksdirektoratet. Referansegruppen med medlemmer fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Klima- og miljødepartementet og Mattilsynet gir føringer for hvilke temaer som skal prioriteres det enkelte år. Landbruks- og matdepartementet leder gruppen og Landbruksdirektoratet har sekretariatsansvar.

#### *Flytting av midlene til LUF*

Dagens plassering av midlene på post 77.15 (Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak) innebærer at midlene fortrinnsvis bør komme til utbetaling det samme året som de innvilges. Prosjekter som innebærer feltforsøk med analyser og vurderinger vil være vanskelig å avslutte før årsskiftet. For mange prosjekter er det derfor behov for at midlene overføres til neste år. Det påfører både prosjekteiere og forvaltning unødig arbeid med rapportering og oppfølging. Dersom midlene avsettes over LUF vil dette kunne skje på en enklere måte. Dette vil ikke endre måten prosjektmidlene tildeles på, men bidra til en enklere administrasjon. De årlige prosjektmidlene gis til både ettårige prosjekter og prosjekter som er forventet å ha varighet over flere år. Det må gjøres en helhetlig vurdering av hva som er formålstjenlig i de enkelte tilfellene. Alle flerårige prosjekter må nå tildeles tilskudd og rapportere for ett år om gangen.

Partene er enige om at handlingsplanmidlene flyttes fra post 77.15 til LUF fra budsjettåret 2019. Dette blir gjort i forbindelse med Prop. 1.

#### *Arbeid med å redusere matsvinn*

Mindre matsvinn vil bidra til å redusere klimagassutslipp ved at det reduserer behovet for produksjon av alle typer matvarer. Norge har forplik-

tet seg til å følge opp FNs bærekraftsmål, herunder mål om at matsvinnet globalt skal halveres innen 2030. Matsvinn i Norge ble redusert med 12 pst. i 2010–15 og ytterligere 4 pst. i 2016. Norge regnes som langt fremme internasjonalt når det gjelder arbeid med å redusere matsvinn.

I 2017 ble det undertegnet en bransjeavtale om reduksjon av matsvinn mellom 5 ministre, herunder landbruks- og matministeren, og en samlet matbransje. Oppfølging av bransjeavtalen er i gang, og omfatter hele verdikjeden for mat, fra primærnæring til forbruker. I avtalen slutter partene seg til FNs bærekraftsmål om å halvere matsvinn innen 2030.

#### *Arbeidsgruppe for statistikk for matsvinn i jordbrukssektoren*

En utfordring for arbeidet med reduksjon av matsvinn i jordbrukssektoren er stort behov for bedre statistikkgrunnlag. Dette vil gi mer informasjon om omfanget av matsvinn, årsaker til dette og dermed også hva som kan gjøres for å redusere matsvinnet. Det vil også gi grunnlag for å vurdere om innsatsen for å redusere matsvinnet har hatt effekt og bidratt til å redusere klimagassutslipp. Som en oppfølging av bransjeavtalen om reduksjon av matsvinn er partene enige om at det nedsettes en arbeidsgruppe som skal vurdere hvordan jordbrukssektoren samlet kan følge opp oppgaven med å utvikle statistikk i sin sektor. Arbeidsgruppen skal ledes av Landbruksdirektoratet, og i tillegg bestå av representanter oppnevnt av jordbruksavtalepartene. Avtalepartene utarbeider mandat for arbeidet i etterkant av jordbruksoppkjøret. Bidrag fra relevante aktører som har underskrevet bransjeavtalen vil være viktig i gjennomføringen av prosjektet. Arbeidsgruppen skal levere rapport til jordbruksoppkjøret 2019. Det settes av inntil 0,5 mill. kroner på post 21 til kjøp av tjenester.

### **7.3.3 Regionale miljøprogram (RMP)**

Nasjonalt miljøprogram legger rammene for utforming av de regionale miljøprogrammene. De regionale miljøprogrammene skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket ut over det som er mulig gjennom generelle nasjonale ordninger. Programmene skal fremme særskilte miljømål for jordbruket: Redusere forurensning til vann og luft, ivareta kulturlandskap og kulturminner, tilrettelegge for friluftsliv og ivareta biologisk mangfold. Det er egne 4-årige program i hvert fylke som dekker en rekke miljøområder.



### *Rullering av regionale miljøprogram*

Det arbeides nå med revidering av de regionale miljøprogrammene i fylkene. Programmene skal gjelde fra søknadsomgangen 2019, med utbetaling i 2020. Det skal etableres en nasjonal forskrift, som vil bli fastsatt i løpet av høsten 2018, og som kommer til erstatning for dagens fylkesvise RMP-forskrifter. Miljøprogrammene utarbeides i samarbeid med det regionale partnerskapet og fastsettes av fylkesmannen etter samråd med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Landbruksdirektoratet skal gjøre en utsjekk av programmene før fastsettelse i fylkene. De nye miljøprogrammene skal utarbeides innenfor de nye fylkesmannsembetene. Dette krever harmonisering av programmene mellom de embetene som skal slås sammen.

I programmet skal miljøutfordringer i fylket beskrives, og på bakgrunn av disse, skal det gjøres prioriteringer av hvordan man vil følge opp med tiltak. Programmet skal også gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategier for bruk av SMIL-midler.

Tiltakene i de regionale miljøprogrammene skal gjenspeile miljøutfordringene i det enkelte fylke, med utgangspunkt i den nasjonalt fastsatte tiltaksmenyen (forskriften).

I Meld. St. 11 (2016–2017) og i jordbruksoppgjøret 2017 ble det presisert at tiltak som kan bidra til reduserte utslipp til luft må innlemmes i de reviderte miljøprogrammene. Det viktigste tiltaket med klar virkning på reduserte utslipp til luft og vann er miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, eksempelvis med bruk av stripespreder som gjør at gjødsla blir lagt ned på bakken. I 2017 var det kun 9 fylker som hadde innlemmet tiltaket i sitt regionale miljøprogram. De miljøvennlige metodene for gjødselspredning har spesielt stor betydning for utslipp av ammoniakk (og dermed også indirekte lystgassutslipp) og luktproblemer, dette vises det også til i rapporten Klimatiltak i jordbruket. Bedre utnyttelse av husdyrgjødsel ved bruk av miljøvennlige spredemetoder som nedfelling og nedlegging, vil føre til redusert forbruk av mineralgjødsel fordi nitrogenet blir mer tilgjengelig for plantene når det spres på denne måten og ammoniakktapet til luft reduseres. Norges rapporterte utslipp av ammoniakk overstiger forpliktelsene i henhold til Gøteborgprotokollen og det er også av den grunn nødvendig med tiltak for å få ned utslippene. Det forutsettes at tiltaket Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel med bruk av nedlegging eller nedfelling innlemmes i alle de regionale miljøprogrammene.

Etter vannforskriften skal alle vannforekomster ha god økologisk tilstand. Forvaltningsplaner for alle vannregionene ble godkjent av Klima- og miljødepartementet i 2016. Tiltak skal være iverksatt fra 2018. Partene understreker at det er viktig at tiltak som bidrar til oppfølging av vannforvaltningsplanene prioriteres gjennom regionale miljøprogram, der vannmiljøutfordringene tilsier det. Partene er enige om at arealer i erosjonsklasse 1 og 2 i ikke-prioriterte vannområder også kan være berettiget tilskudd for tiltaket Tilskudd til ingen/utsatt jordarbeiding. Dette for å sikre økt gjennomføring av tiltak og en samlet forbedring i vanntilstand.

Partene er enige om å prioritere tilskudd til arealer med driftsvansker. Som en del av dette er det enighet om å øke bevilgningen til Regionale miljøprogram tilsvarende 50 pst. av tilskuddet til bratt areal i 2017 for de fylkene som har en slik ordning, og en tilsvarende avsetning til de andre fylkene, bortsett fra til Akershus, Vestfold og Østfold. Dette vil også bidra til ivaretagelse av verdier i kulturlandskapet.

Partene er enige om å styrke satsingen på seterdrift over Regionale miljøprogram. Alle fylkesmannsembeter skal legge til rette for tilskudd på minst 50 000 kroner per seter, forutsatt produksjon av ku- eller geitemelk for egen foredling eller levert til meieri. Produksjonsperioden må være minst seks uker per sesong, og knyttet til et historisk eller veletablert seteranlegg. Enkeltseter og fellesseter sidestilles ved tilskuddsutmåling. Fylkene står fritt til å vurdere økte satser for seterdrift tilrettelagt for turisme i form av bevertning, formidling, overnattings- eller kulturtilbud. Avsetningen til RMP økes med 8,3 mill. kroner til formålet i 2019.

Partene er videre enige om å øke den fylkesvise RMP-rammen for Trøndelag og Nordland med 0,5 mill. kroner, til sammen 1 mill. kroner, som prioriteres til beitearealer til kortnebbgås og kvitkinngås.

Fylkesmennene skal så langt som mulig tilrettelegge for at disse endringene kan gjennomføres fra inneværende vekstsesong, dvs. for søknadsomgangen 2018 med utbetaling 2019. Prioriteringene skal legges til grunn ved planleggingen av søknadsomgangen for 2019.

### *Bevilgning til regionale miljøprogram*

Partene er enige om at rammen for Regionale miljøprogram økes med 57,6 mill. kroner for 2019, jf. tabell 7.5. Midlene fordeles etter gjeldende fylkestruktur. Økningen er vektet etter følgende prioriteringer: Fylker med bratt areal (30,1 mill. kro-

Tabell 7.5 Fylkesvis fordeling av midler til regionale miljøprogram for søknadsomgangen 2018 med utbetaling 2019. Mill. kroner

Fylker	Mill. kroner	Fylker	Mill. kroner
Østfold	44,6	Rogaland	37,6
Akershus/Oslo	53,7	Hordaland	23,6
Hedmark	48,8	Sogn og Fjordane	31,4
Oppland	63,0	Møre og Romsdal	20,0
Buskerud	24,7	Trøndelag	63,1
Vestfold	18,4	Nordland	21,9
Telemark	13,9	Troms	10,2
Aust-Agder	5,5	Finnmark	3,5
Vest-Agder	9,2		
		Sum post 74.19	493,1

ner), tiltak innen vannmiljøtiltak og miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel (18,1 mill. kroner), styrket satsing på seterdrift (8,3 mill. kroner) og beitearealer for gås i Trøndelag og Nordland (1,0 mill. kroner). Den totale avsetningen til regionale miljøprogram blir 493,1 mill. kroner for utbetaling i 2019.

### 7.3.4 Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)

#### *Klimasmart landbruk*

Prosjektet Klimasmart Landbruk ble etablert i 2017 og har som formål å redusere klimaavtrykket fra norsk landbruk ved å sikre bedre informasjon om gode verktøy for klimasmart drift på norske gårdsbruk. Klimasmart Landbruk eies og driftes av Landbrukets klimaselskap SA som ble stiftet av Norges Bondelag, Norsk landbruksrådgiving, TINE, Nortura og Felleskjøpet Agri. Etter hvert har flere andre sentrale bedrifter og aktører innen landbruket gått inn i selskapet.

Klimasmart Landbruk skal utvikle et nytt system og verktøy for å beregne klimaavtrykk og registrere klimakutt tilpasset hvert enkelt gårdsbruk, både med hensyn til produksjon og størrelse. Verktøyet skal gi effektiv og målrettet beslutningsstøtte slik at produsenten kan ta gode klimavalg tilpasset det enkelte gårdsbruk. Målet er også at grunnlagsdataene som fanges opp gjennom dette systemet, på sikt skal kunne bidra til bedre beregningsmetoder for rapportering iht. Paris-avtalen.

Arbeidet med datainnsamling for å utvikle en klimakalkulator for landbruket er i gang. I første omgang er utviklingsarbeidet rettet inn mot melkeproduksjonen og jord/plantedata. Første modul for klimautdanning av rådgivere i landbruket er utarbeidet. Utviklingsperioden fortsetter ut 2019 hvor man vil få på plass klimakalkulatorer og rådgivningstjeneste på alle typer produksjoner i norsk landbruk. Felleskjøpet Fôrutvikling lanserte i 2017 kraftfôr med dokumentert effekt når det gjelder lavere metanutslipp fra storfe. Gjennom Klimasmart Landbruk arbeider Felleskjøpet Fôrutvikling med måling og dokumentasjon. Dette arbeidet må gjøres med sikte på at effekten blir godskrevet i klimagassregnskapet.

#### *Bevilgning til Klimasmart Landbruk*

Det ble avsatt 20 mill. kroner over statsbudsjettet til prosjektet for 2017 og 2018. Det er i tillegg gitt midler til prosjektet over Klima- og miljøprogrammet i 2018. Partene er enige om at det avsettes 20 mill. kroner til Klimasmart Landbruk på Landbrukets utviklingsfond for 2019. Midlene skal brukes til å utvikle klimakalkulatorer og rådgivningstjeneste for alle typer produksjoner. Utviklingsarbeidet med datainnsamling og klimakalkulator i prosjektet utføres blant annet av Landbrukets dataflyt SA.

Utviklingsperioden for prosjektet går ut 2019. Det forutsettes at Klimasmart Landbruk går over i en driftsfase fra 2020. Partene er enige om at Klimasmart Landbruk legger frem en plan for over-

gangen fra utviklingsfase til driftsfase der også planer for fremtidig finansiering går frem. Planen bes oversendt til avtalepartene innen 31.12.2018.

#### *Tilskudd til utsiktsrydding i tilknytning til landbrukets kulturlandskap*

Hovedformålet med ordningen er å bidra til utsikt og fremme verdier knyttet til kulturlandskapet, samt å gi klimagevinster ved at rydningsvirket skal brukes til bioenergiformål der dette er mulig. Tiltak som legger til rette for beiting i etterkant av rydding, skal prioriteres. Ordningen er avgrenset til fylkene Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal. I 2017 økte oppslutningen om ordningen og fylkene rapporterer om økende interesse. Det er en del ubrukte midler på ordningen og partene er derfor enige om at det ikke er behov for å avsette midler til ordningen for 2019.

#### *Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)*

Formålet med SMIL-ordningen er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket. Midlene kan ses i sammenheng med tiltak i RMP og midler fra miljøforvaltningen til istandsetting av naturtyper og kulturminner, tiltak for pollinerende insekter og fjerning av fremmede skadelige arter. Tiltakene som bidrar til å redusere forurensning under SMIL-ordningen kan også bidra til bedre agronomisk driftspraksis og tilpassing til klimaendringer. SMIL-ordningen forvaltes av kommunene og tilskudd gis som engangsstøtte til investeringer og utbedringer.

Det er et viktig klimatilpasningstiltak å sikre god håndtering av overflatevann og riktig dimensjonering av hydrotekniske anlegg, inkludert fangdammer. I årene med tilskudd til senknings- og lukkingsanlegg ble det gitt tilskudd til om lag 40 000 anlegg i de planerte leirjordsområdene. Disse anleggene begynner å fungere dårlig på grunn av alder og fordi de er underdimensjonert for å møte et endret klima med økt og mer intens nedbør. Gamle rørgater og kummer i forbindelse med tidligere bekkelukkinger slutter i økende grad å fungere. Dette gir potensielt store konsekvenser ved brudd eller lekkasjer, med omfattende erosjon, partikkelforurensning og tap av dyrket jord som resultat.

Det er behov for investeringer knyttet til gjødsellager, både bygging av nye lager for økt kapasitet og forbedring av eksisterende lager, jf. rapporten Klimatiltak i jordbruket. Ved etablering av tett tak/dekke på åpne gjødsellager vil dette bidra til

reduserte utslipp, særlig fra lager for svinegjødsel. Partene er enige om at etablering av tett dekke på eksisterende gjødsellager innlemmes som tilskuddsberettiget tiltak i SMIL-ordningen fra 2019, og at ev. nødvendige forskriftsjusteringer gjøres. Det kan bevilges støtte til investeringer i nye gjødsellager over IBU-ordningen, jf. kap.7.2.1

Partene er enige om å øke avsetningen til SMIL-ordningen med 20 mill. kroner, slik at den totale avsetningen blir 115 mill. kroner i 2019. Hydrotekniske tiltak skal prioriteres der behovene er store.

#### *Tilskudd til drenering av jordbruksjord*

Godt drenert jord er avgjørende for å kunne øke matproduksjonen i årene som kommer. Det er også et viktig ledd i å tilpasse jordbruket til et endret klima med mer nedbør. God dreneringstilstand i jorda motvirker jordpakking, gir lavere risiko for utslipp av lystgass og gir høyere avlingsnivå. Drenering bidrar også til å gjøre arealene bedre rustet til perioder med ekstremvær. Satsøkningen som ble vedtatt i jordbruksoppkjøret 2017, med virkning fra 1.7.2017, medførte en betydelig økt interesse for ordningen. Antall søkere økte med 55 pst. fra 2016 til 2017. Det anslås at ca. 250 000 dekar jordbruksareal er drenert siden ordningen ble innført i 2013.

Partene er enige om å videreføre bevilgningen slik at den totale avsetningen blir 58 mill. kroner i 2019. Blant annet av hensyn til vannmiljøutfordringer skal arealer med korn, grønnsaker og poteter fortsatt prioriteres ved fordeling av midler. Partene understreker at tilskuddet kun er ment å være et *incitament* for å igangsette drenering, og at hoveddelen av kostnadene må dekkes av tiltakshaver.

#### *Investeringsstøtte til tiltak i beiteområder (organisert beitebruk)*

Ordningen stimulerer til effektivt samarbeid mellom dyreeiere og til realisering av nødvendig infrastruktur for næringsutvikling i husdyrproduksjoner basert på utmarksbeiteressursene. Det kan gis tilskudd til investeringer i fysiske anlegg i beiteområder, elektronisk overvåkingsutstyr og til planleggings- og tilretteleggingsprosjekter.

Partene er enige om å øke rammen med 5 mill. kroner til 18 mill. kroner for 2019, herunder skal 3 mill. kroner øremerkes til ekstraordinære behov for tiltak for beitenæringen som følge av bekjempelse av skrantesjuka (CWD). Økningen på 5 mill. kroner skal prioriteres til investeringer knyttet til teknologi.

### *Klima- og miljøprogrammet – bærekraftig jordbruk gjennom god agronomi*

Klima- og miljøprogrammet skal gjennom utredninger og informasjonstiltak bidra til å oppnå landbrukspolitikkenes målsettinger på klima- og miljøområdet. Økt kunnskap om utfordringer og tiltak, effektive virkemidler for næringsutøverne, god kunnskapsoverføring fra forskning til praktisk jordbruk og oppdatert rådgiving overfor næringsutøverne innen temaene klimagassutslipp, klimatilpasning, vannmiljø og kulturlandskap, er sentrale elementer. Ny kunnskap i prosjektene skal raskt implementeres i praktisk jordbruk.

Det skal også i 2019 fortsatt prioriteres prosjekter som bidrar til å styrke kunnskapsgrunnlaget knyttet til jordbrukets klimautfordringer, herunder prosjekter som bygger opp under teknologiseringen, jf. kap. 7.2. Det er stort behov for bedre kunnskap om potensialet for reduserte klimagassutslipp innen ulike produksjonssystemer. Det er videre fortsatt behov for å fremskaffe bedre kunnskap om potensialet for, og virkningene av, lagring av karbon i jordbruksjord og kunnskap om lystgassutslipp fra jord. Det må også påregnes arbeid med å fremskaffe kunnskapsgrunnlag til Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp fra jordbruket i 2019. Det er også behov for å styrke kunnskapsgrunnlaget knyttet til oppfølging av vannforskriften, bl.a. for å bedre målretting av tiltaksgjennomføringen. I tillegg er det behov for økt kunnskap om utvikling av pollinatorbestander og leveområder, og hva slags tiltak som er mest målrettet for å sikre pollinatorenens levestandard i et langsiktig perspektiv.

Partene er enige om å videreføre bevilgningen til Klima- og miljøprogrammet, slik at avsetningen blir 20 mill. kroner i 2019. Avsetningen må sees i sammenheng med økningen på forsknings- og utviklingsmidlene over jordbruksavtalen, der det også avsettes midler til utredninger, jf. kap. 7.2.5.

### *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og Verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen*

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen er sektorovergripende satsinger som skal ivareta verdifulle jordbrukslandskap i Norge. Aktiv landbruksdrift er nødvendig for å ivareta kulturlandskapsverdiene i begge satsingene.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket består av 32 områder som er et representativt utvalg av verdifulle norske jordbrukslandskap over hele landet. Satsingen går til tiltak for å ta vare på variasjo-

nen i jordbrukets kulturlandskap med store verdier knyttet til biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer. Stortinget har bedt om at ordningen vurderes utvidet med sikte på utvidelse av antall områder frem til 2020. Det er viktig med en god og samordnet informasjonskanal for utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Felles nettside for områdene med kobling til områdeverdiene, reiseliv og friluftsliv vil være viktig å få på plass samtidig som antall områder utvides.

Det er til sammen satt av om lag 30 mill. kroner til Utvalgte kulturlandskap i jordbruket over Klima- og miljødepartementets budsjett og jordbruksavtalen for 2018.

Verdensarvsatsingen skal styrke jordbruket i to verdensarvområder på UNESCOs liste, Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen. Midlene går til å sikre fortsatt drift og skjøtsel i områdene. Organisering og ansvarsforhold når det gjelder forvaltningen i hvert enkelt verdensarvområde, bestemmes i stor grad lokalt. Verdensarvmidlene over jordbruksavtalen har vist seg å være viktige for grunneierne for å sikre at arealer holdes i hevd og blir beitet.

Det er god måloppnåelse og erfaring med disse helhetlige områdesatsingene. Partene er enige om å øke avsetningen til utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene med henholdsvis 3 mill. kroner og 2 mill. kroner i 2019. Den samlede avsetningen vil være 18,5 mill. kroner for 2019.

### *Biogass*

I jordbruksoppkjøret 2012 vedtok Stortinget å innføre et pilotprosjekt hvor det gis tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg. Metangass fra jordbruket utgjør 50 pst. av de nasjonale metangassutslippene og kommer i all hovedsak fra husdyrhold. Behandling av husdyrgjødsel i biogassanlegg reduserer metanutslipp og er et viktig tiltak for å redusere klimagassutslipp fra husdyrgjødsel. Det er ønskelig med økt oppslutning om ordningen i 2018. På bakgrunn av dette er partene enige om at avsetningen bør økes fra 2 mill. kroner til 3 mill. kroner for 2019, og at satsen for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg økes fra 60 til 70 kr per levert tonn husdyrgjødsel.

Det er ønskelig å gjøre noen mindre justeringer i forskrift om tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg gjeldende fra 2019. For å gjøre forskriften mer brukervennlig, er det ønsket om at søknadsfristen forskyves én måned og settes til 20. februar året etter at leveringen av

husdyrgjødselen har funnet sted. Videre er det behov for enkelte tekniske justeringer. Dette vil bli fulgt opp i arbeidet med jordbruksavtaleteksten.

### *Evaluerings*

Pilotordningen for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg ble bestemt i jordbruksoppgjøret 2012, samt at denne skulle evalueres i 2017. I jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt at ordningen skulle evalueres i 2019. Formålet med evalueringen er å undersøke hvorvidt dette er et målrettet tiltak for å oppnå klimagevinst og om det er en forvaltningseffektiv ordning.

Evalueringen skal kartlegge utviklingen i leveranser til biogassanlegg og praktiske erfaringer med slike verdikjeder for husdyrgjødsel fra produsent, via biogassanlegg og resirkulering av biorest. Den skal blant annet se på brukererfaringer der man leverer til hhv. gårdsanlegg og eksterne anlegg, og erfaringer med forvaltningsmessige forhold, som søknadsfrister og behandling, beregning av tilskudd, krav til dokumentasjon og kontroll av leveranser mv. Den skal også se på om regelverket med vilkår og hvem som står som søker, er hensiktsmessig. Evalueringsperioden for leveranser av husdyrgjødsel er 2013–2017. Evalueringen skal vurdere måloppnåelse for ordningen og komme med anbefalinger til alternativer for videreføring med tanke på måloppnåelse og forvaltningseffektivitet. Landbruksdirektoratet får i oppdrag å gjennomføre evalueringen. Det settes av inntil 0,5 mill. kroner til kjøp av tjenester på post 21. Evalueringen skal leveres innen 15. februar 2019.

## **7.4 Økologisk jordbruk**

Produsentene av økologisk mat skal ha stabile og forutsigbare rammevilkår for sin produksjon. Beregninger gjort av NIBIO<sup>1</sup> viser at lønnsomheten i økologisk produksjon generelt er god, selv om den varierer noe mellom de ulike produksjonene. Økonomien i grovfôrbasert økologisk husdyrhold er på linje med økonomien i konvensjonell drift. Lønnsomheten i økologisk korndyrking er på høyde med konvensjonell korndyrking. I den økologiske produksjonen av poteter, frukt og

grønnsaker varierer lønnsomheten. Økologisk produksjon av svin og kylling er svært lav, men de som har markedstilgang og får omsatt produksjonen som økologisk, oppnår et godt økonomisk resultat.

Det er utarbeidet en strategi for økologisk jordbruk. Strategien og nytt mål skal behandles av Stortinget. Strategien ligger som vedlegg 3 i denne proposisjonen.

### **7.4.1 Økologisk produksjon og markedsutvikling**

Det har de siste årene vært stor vekst i omsetningen av økologisk mat. Samlet omsetning av økologiske matvarer i dagligvarehandelen var på 2,63 mrd. kroner i 2017. Dette inkluderer både norske og importerte varer. Til sammenligning er omsetningen av det som er definert som lokalmat på om lag 5 mrd. kroner. Etterspørselen etter økologiske varer må derfor fremdeles anses som begrenset. Dette gir muligheter for produsenter som ønsker å utnytte den positive markedsutviklingen til å legge om til økologisk produksjon. Økologisk produksjon er en kunnskapsintensiv produksjon som krever god kunnskap om agronomi. Norsk Landbruksrådgiving har en viktig rolle i å veilede bønder før, under og etter omlegging til økologisk drift. Norsk Landbruksrådgiving har også fått et særlig ansvar for å arbeide med rekruttering til økologisk produksjon, som de løser i nært samarbeid med andre sentrale aktører.

Bedrede markedsmuligheter er den viktigste stimulansen for at produsenter skal legge om til økologisk drift. Det har vært en særlig stor økning i etterspørselen etter korn, grønnsaker, frukt og bær. Partene er enige om å styrke avsetningen til økologisk produksjon av disse produksjonene gjennom å øke satsen for korn med 50 kroner per dekar, og grønnsaker, frukt, bær og poteter med 100 kroner per dekar.

For å stimulere til økt økologisk produksjon har partene blitt enige om å innføre arealtilskudd til arealer i første års karens. Det innføres et tilskudd på 150 kroner per dekar til arealer i første omleggingsår (karens) som kompensasjon for økte utgifter, lavere avlinger og manglende muligheter til å selge råvarene med merpris i markedet.

Partene er videre enige om å øke satsene for økologisk melkeproduksjon med 200 kroner per dyr. Se vedlegg 1 for oversikt over satser for 2019.

<sup>1</sup> Knutsen, H., Haukås T., Kårstad S. og A. Milford (2016). *Økonomien i økologisk jordbruk*. NIBIO-rapport. Vol. 2, Nr. 124. Norsk institutt for bioøkonomi 2016.

### 7.4.2 Utviklingsmidler

#### *Generisk markedsføring og forbrukerrettet informasjonsvirksomhet i regi av Matmerk*

Ansvar for generisk markedsføring av økologisk mat har de siste årene vært lagt til Matmerk. Partene er enige om å videreføre avsetningen til informasjon og generisk markedsføring med 2 mill. kroner i 2019 for å bidra til å ivareta statens ansvar for generisk markedsføring og forbrukerrettet informasjonsvirksomhet om økologiske produktformer og produkter. Videre arbeid med å organisere generisk markedsføring av økologiske produkter, vil måtte sees i sammenheng med Omsetningsrådets gjennomgang av opplysningsvirksomheten.

#### *Utviklingsmidler forvaltet av Landbruksdirektoratet*

Tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk landbruk forvaltes av Landbruksdirektoratet. Det har tidligere blitt satt av midler til både foregangsfylkesatsingen og til prosjektmidler som lyses ut. Foregangsfylkesatsingen er et prosjekt som har gått over to prosjektperioder. Partene er enige om at det er riktig ikke å videreføre foregangsfylkesatsingen i enda en prosjektperiode. Dette er i tråd med evalueringen av foregangsfylkene fra 2017 og anbefalingen fra en arbeidsgruppe som har levert innspill til strategi for økologisk jordbruk. Partene er enige om å videreføre den samlede avsetningen til utviklingsmidler med 31 mill. kroner for 2019.

Det er avgjørende at kunnskap og kompetanse som er bygget opp i foregangsfylkesatsingen blir videreformidlet og bygget videre på, og det er fortsatt behov for å jobbe med problemstillinger som å øke produktiviteten, sikre effektive verdikjeder i ulike økologiske produksjoner og løse konkrete flaskehals. Forutsatt Stortingets tilslutning til strategien for økologisk jordbruk pekes det på NLR og NORSØK som viktige aktører for videreføring av foregangsfylkenes ansvarsområder. Landbruksdirektoratet får i oppgave å følge opp nødvendig kunnskaps- og kompetanseoverføring fra foregangsfylkeprosjektet, samt formidling og koordinering av fremtidige aktiviteter. Dette omfatter oppfølging av tiltak innen storhusholdning og tiltak for å mobilisere, rekruttere og beholde produsenter av økologisk mat. Det legges opp til at Norsk Landbruksrådgiving (NLR) skal styrke sin oppgave innen økologisk jordbruk til å omfatte utvikling og koordinering av faglige nettverk. Forutsatt Stortingets tilslutning til strate-

gien for økologisk jordbruk, skal det som en oppfølging videre satses på utvikling av fagområdet for jord og jordkultur. NLR får i oppgave å utvikle og koordinere også dette fagområdet. Det legges til grunn at Landbruksdirektoratet og NLR kommer tilbake med en nærmere plan for hvordan dette skal gjøres og at denne legges frem for partene til jordbruksoppkjøret 2019. Det skal videre utarbeides et jordprogram, der jordstruktur og jordkvalitet er sentrale elementer. Jordprogrammet skal ha verdi både for økologisk og konvensjonell produksjon, og også bidra til bedre miljø og klimatilpasning. Landbruksdirektoratet får i oppgave å utarbeide dette, med en ambisjon om ferdigstillelse til jordbruksoppkjøret 2019.

Det er enighet om at NOFIMAs satsing innen produktutvikling av økologisk mat videreføres for 2019, og at det avsettes inntil 0,5 mill. kroner av utviklingsmidlene til en evaluering av satsingen. Landbruksdirektoratet får i oppdrag å gjennomføre evalueringen som skal ferdigstilles til jordbruksoppkjøret 2019. Mandatet for evalueringen utarbeides i dialog med avtalepartene.

I påvente av opprettelse av et jordprogram og utviklingen av Norsk Landbruksrådgivings oppgave på området, skal satsingen på jord og jordkultur videreføres i regi av fylkesmannsembetet Viken (Buskerud, Akershus, Oslo og Østfold) for 2019. Kunnskaps- og kompetanseoverføring til, og samarbeid med, Norsk Landbruksrådgiving vil være viktig i overgangsperioden.

Videre skal Landbruksdirektoratet, under forutsetning om Stortingets tilslutning til strategien for økologisk jordbruk, følge opp nødvendige oppgaver med opprettelse av et Økologiprogram, som skal være ferdig til jordbruksoppkjøret 2019. Landbruksdirektoratet skal videre arbeide med å forbedre statistikk om norsk produksjon og importerte varer av frukt, bær, grønnsaker og korn. Det vil også være nødvendig at Landbruksdirektoratet bistår i arbeidet med opprettelsen av dialogforumet. Opprettelsen av dialogforumet skjer med utgangspunkt i behovet for mer samordnet innsats mellom ulike aktører og organisasjoner som jobber med økologisk mat i ulike deler av verdikjeden. Dialogforumet skal opprettes på initiativ av Landbruks- og matministeren og bestå av sentrale aktører innenfor økologisk produksjon, foredling, omsetning og forbruk.

For de øvrige prosjektmidlene er partene enige om at pågående prosjekter prioriteres for 2019. Videre oppfølging om fordeling av midlene blir gjort i dialog med avtalepartene.

Tabell 7.6 Tilskudd for å øke økologisk produksjon og forbruk. Mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2018	Budsjett 2019
Ekstra arealtilskudd	45,6	44,0	48,3
Ekstra husdyrtilskudd	68,0	67,0	68,6
Arealtilskudd, første års karens	-	-	5,0
Prisnedskrivning økologisk korn	17,0	17,9	17,9
<b>Totalt produksjonstilskudd til økologisk produksjon</b>	<b>130,6</b>	<b>128,9</b>	<b>139,8</b>
Markedsføring og informasjonstiltak i Matmerk <sup>1</sup>	2,0	2,0	2,0
Utviklingsmidler <sup>2</sup>	31,0	-	31,0
<b>Sum</b>	<b>163,6</b>		<b>172,8</b>

<sup>1</sup> Over Matmerk sin bevilgning fra LUF

<sup>2</sup> Forvaltes av Landbruksdirektoratet

### 7.4.3 Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak

Etterspørselen etter økologisk mat er økende. Partene er enige om en styrket satsing på økologisk produksjon, for å stimulere til at en større andel av konsumet av økologiske produkter kommer fra norskproduserte varer.

Samlet avsetning til økologisk jordbruk for 2019 blir på 172,8 mill. kroner. Dette er 9,2 mill. kroner mer enn bevilgningen til økologisk jordbruk i 2018.

## 7.5 Korn, kraftfôr og mel

Stortingets behandling av jordbruksmeldingen i 2017 og produksjons- og markedssituasjonen for de ulike sektorene i norsk jordbruk ligger til grunn for prioriteringen av kornproduksjonen og frukt og grønt i oppgjøret. Det har blitt lagt opp til en tydeliggjøring av kanaliseringspolitikken i de siste års jordbruksoppgjør. Denne utviklingen forsterkes i årets oppgjør, både når det gjelder kornpris og endringer i arealtilskuddet for korn. Slik tilbud- og etterspørselsforholdene er i jordbrukssektoren, er kornsektoren ett av få områder der det er rom for volumvekst, hvis det produseres de kvalitetene som etterspørres av industrien.

Kornarealet økte med 30 000 dekar i 2016, mens det var en nedgang i 2017 med 9 000 dekar. De fire siste årene (2014–2017) har gitt gode kornavlinger. Oppdatert prognose per mars 2018 for tilgang av norsk korn i sesongen 2017/2018 er 1 218 000 tonn inkl. erter og oljefrø. Dette er 8 pst.

høyere enn gjennomsnittet for perioden 2012–2016. Hveteavlingene i 2017 var gode, men kvaliteten middels, slik at en relativt stor andel ble klassifisert som fôrhvete. Det er god anvendelse for fôrhvete som karbohydratråvare i kraftfôret. For å dekke de ernæringsmessige behovene til husdyrene med økte krav til ytelse, bruker industrien nå mindre bygg og havre enn tidligere og mer fôrhvete.

Norske Felleskjøp, som er markedsregulator for kornsektoren, har i en egen utredning «*Rom for bruk av norsk korn*», avgitt 1.12.17, vurdert rommet for norsk mat- og fôrkornproduksjon sammenholdt med behovet for importerte korn- og karbohydratråvarer til norsk matmel- og kraftfôrindustri. Som en grunnleggende forutsetning for vurderingen, er det tatt utgangspunkt i at sammensetningen av kraftfôret skal dekke de ernæringsmessige behovene til husdyrene slik disse produksjonene drives i dag. Rommet for norsk matkorn avgjøres hvert år etter en helhetsvurdering av tilgang og kvalitet på den norske mathveten, der klassefordeling, proteininnhold og variasjon i glutenkvalitet er de viktigste parameterne. I følge Felleskjøpets rapport er det behov for økt tilgang på fôrhvete i det norske kornmarkedet, samtidig som tilgangen på havre reduseres noe.

Partene er enige om at for å stimulere til økt kornareal i de beste kornområdene økes arealtilskuddet for korn i sone 1–4.

Partene er videre enige om at bevilgningen til tilskudd til lagring av såkorn videreføres med 3,7 mill. kroner i 2019. Med en sats på 0,60 kroner per kg gir det tilskudd til maksimalt 6 200 tonn såkorn.

### 7.5.1 Målpriser, prisnedskrivningstilskudd, matkornstilskudd og kraftfôrpris

Når nivået på kornprisene skal vurderes, må en legge til grunn et verdikjedeperspektiv. Fôrkornprisene må fastsettes i avveininger mellom lønnsomhet i fôrkornproduksjonen på den ene siden og hensynet til kostnadene i husdyrholdet på den andre. Matkornprisene må fastsettes i avveininger mellom lønnsomhet i matkornproduksjonen sett opp mot hensynet til konkurransesituasjonen for bakerbransjen.

Partene er enige om å stimulere til økt kornproduksjon, særlig i de områder av landet som har gode naturgitte forhold for produksjon av matkorn. Målprisene på korn økes tilsvarende en økt bruttoinntekt på 100 mill. kroner. Målprisen for matkorn, samt for erter til modning, økes med 10 øre per kg, mens fôrkorn økes med 8 øre per kg.

Partene er enige om at det er rom for mer hvetedyrking i Norge. Dersom hveten ikke holder matkvalitet og må klassifiseres som fôrhvete, er det gode anvendelsesmuligheter for fôrhvete som karbohydratråvare i kraftfôret. På bakgrunn av markedsmulighetene for økt hvetedyrking i Norge, vil hvete ha en sterkere prisøkning enn øvrige kornslag og oljefrø. Sammen med en endring i prisnedskrivning på 3,7 øre for norsk korn med virkning fra 1. juli 2018, og en økning i tilskudd til matkorn på 6,3 øre per kg, blir råvareprisen til matmel uendret. Partene anslår at prisen på råvarer til kraftfôr vil øke med 3 øre per kg.

### 7.5.2 Heving av basiskravet for matrug

Etterspørselen etter matrug i Norge har vært fallende og norske bakere har i dag behov for ca. 20 000 tonn matrug per år. Basiskravet til kornet er hektolitervekt på 72 kg. I år med større rugavlinger enn behovet, må volumet av rug reguleres ved bruk av omsetningsavgiftsmidler til prisnedskrivning fra matrug til fôrrug. Partene er enige om å heve basiskvaliteten i jordbruksavtalen, fra hektolitervekt på 72 kg til 75 kg, i samsvar med utviklingen i fordelingen av hektolitervekt for det kornet som avregnes som matrug. Endringen følges opp med en teknisk justering av målprisen med 2 øre for å kompensere for lavere utbetalinger gitt hektolitervekt på 75 kg.

### 7.5.3 Investeringsstøtte i kornsektoren

Det er markedspotensial for økt hvetedyrking i Norge. For å øke insentivene til hveteproduksjon og redusere risiko, er partene enige om at tørke-

og lageranlegg for korn prioriteres innenfor IBU-midlene i 2019, jf. kap. 7.2.1. Tørke- og lagerkapasitet på gårdsbruk vil også ha en beredskapsfunksjon for kornforsyningen. Desentralisert beredskapslagring fordelt på flere og mindre anlegg kan gi større grad av sikkerhet enn lagring på noen store sentrale anlegg.

## 7.6 Frukt, bær, grønnsaker og poteter

Frukt, bær, grønnsaker og poteter er sektorer med stort markedspotensial for økt norsk produksjon. Forbruket av frukt, bær og grønnsaker er stigende, og de siste ti årene har nordmenns forbruk økt med omkring 20 pst. på engrosnivå. Mye av etterspørselsøkningen skyldes økt forbruk av nye produkter og nye produktvarianter, noe som gir et potensiale for utvikling og nyskaping i sektoren. Økt produksjon av disse energirike matvekstene vil bidra til økt selvforsyningsgrad. Partene har i årets jordbruksoppgjør prioritert grøntsektoren høyt, og styrker grunnlaget for økt produksjon av frukt og grønt gjennom satsing på forskning, utvikling og rådgivning, samt styrking av produsentøkonomien. Målprisene for frukt, bær og grønnsaker økes innenfor en ramme på 3,0 pst., og målpris for potet økes med 25 øre per kilo. Alle endringer fremkommer i vedlegg 1.

Partene er videre enige om en helhetlig og samordnet innsats for utvikling og bruk av miljø- og klimavennlig teknologi i landbruket. Dette vil være et viktig tiltak også for grøntsektoren. Hovedsatsingen legges til Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologit utvikling i landbruket, jf. kap. 7.2.8. Det skal særskilt prioriteres støtte til frukt- og grøntnæringen, veksthusnæringen samt kornproduksjon. Med utgangspunkt i utfordringene som innføringen av CO<sub>2</sub>-avgift kan medføre for gartnerenæringen, skal prosjekter innenfor gartnerenæringen prioriteres.

### 7.6.1 Opplysningskontoret for frukt og grønnsaker

For å dekke økte kostnader på grøntområdet bl.a. knyttet til Omsetningsrådets finansiering av Nyt Norge, er partene enige om å øke avsetningen til kollektiv dekking av omsetningsavgift med 3 mill. kroner.

### 7.6.2 Tilskudd til sertifisert settepotetavl

Formålet med tilskudd til settepotetavl er å stimulere til økt bruk av settepoteter av høy kvalitet



gjennom sertifisert settepotetavl. Landbruks- og matdepartementet ga i 2015 Landbruksdirektoratet i oppdrag å revidere forskriften for ordningen, med sikte på forenkling av en viktig, men forholdsvis liten og komplisert ordning. I høringsrunden har direktoratet mottatt innspill som på flere punkter skiller seg klart fra direktoratets forslag til endringer i ordningen. Partene er enige om at Noregs Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag inviteres til å delta i arbeidet med utforming av nytt regelverk for tilskudd til settepotet, som ivaretar formålet med ordningen, distriktpolitiske hensyn og forenkling. Landbruksdirektoratet skal lede arbeidet.

Det er lagt til grunn et forbruk over ordningen på 9,5 mill. kroner i 2019, mot 9,0 mill. kroner inneværende år.

### 7.6.3 Distriktstilskudd i grøntsektoren

For salat og agurk benyttes det omregningsfaktorer for å regne om fra antall kg til stk. salat, og fra antall stk. eller antall kasser til antall kg agurk. Omregningsfaktorene for slangeagurk fremgår av jordbruksavtalen tabell 6.10, mens det er Landbruksdirektoratet som fastsetter omregningsfaktorer for salat jf. jordbruksavtalen pkt. 6.5.2. Det er hensiktsmessig at omregningsfaktorer håndteres likt. Partene er enige om at Landbruksdirektoratet også får hjemmel til å fastsette omregningsfaktorene for slangeagurk i medhold av jordbruksavtalen. Det vil da være lettere å gjøre tilpasninger i omregningsfaktorene ved behov, og ikke kun i forbindelse med revisjon av jordbruksavtalen.

## 7.7 Melk

Melkeproduksjon er en viktig del av landbruket i hele landet. Lønnsomheten i produksjonen har over flere år vært god, etterspørselen etter melkekvote er stor og det har blitt investert mye i næringen, spesielt som følge av kravet om løsdriftsfjøs fra 2034. Som følge av Stortingets vedtak om fjerning av eksportsubsidiene fra 2021, og fallende etterspørsel på hjemmemarkedet, må produksjonen reduseres i årene som kommer dersom ikke konkurransekraften styrkes.

### 7.7.1 Tilskudd til små og mellomstore melkebruk

Stortinget signaliserte i behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) at brukene med 15–30 kyr skal prioriteres. Partene er enige om å innføre et eget

tilskudd for små og mellomstore melkebruk. Foretaket må ha seks melkekyr for å være tilskuddsberettiget. Fra seks melkekyr gis et tilskudd på 1 400 kroner per ku, det vil si 8 400 kroner til foretak som har seks kyr. Tilskuddet øker med 1 400 kroner per ku til og med ku nummer 23. Fra ku nummer 24 reduseres satsen med 1 150 kroner per ku, slik at tilskuddet blir null for bruk med 51 og flere kyr.

Partene er enige om at målprisen på melk økes med 3 øre per liter. Tilskuddsordningene endres som vist i vedlegg 1.

### 7.7.2 Kvoteordningen for melk

#### *Inndragning av kvote solgt til staten*

Formålet med kvoteordningen for melk er å tilpasse melkeproduksjonen til avsetningsmulighetene i markedet innenfor de målsetninger Stortinget har fastsatt, herunder distriktsprofil og variert bruksstruktur.

Grunnet overproduksjon av geitemelk, og reduserte eksportmuligheter for kumelk, er partene enige om at all kvote solgt gjennom den statlige ordningen i 2018, både geitemelk- og kumelkkvote, ikke videreselges. Som fastsatt i jordbruksavtalen finansieres inndragningen over omsetningsavgiften for melk.

#### *Produksjon på flere kvoter*

Ved Stortingets behandling av jordbruksmeldingen ba Næringskomiteen om at det skulle nedsettes et utvalg som skulle vurdere mulige endringer i kvotereguleringen. Landbruks- og matdepartementet oppnevnte i september 2017 en arbeidsgruppe bestående av representanter fra næringen, organisasjonene og staten. Arbeidsgruppen ble gitt i oppdrag å kartlegge utviklingen i ulike måter å organisere seg på ved produksjon på flere kvoter, beskrive pengestrømmen som godtgjøring for kvote utgjør og om mottakerne av slik godtgjøring fortsatt driver landbruksnæring, samt vurdere endringer i kvoteforskriftens bestemmelse om produksjon på flere kvoter. Arbeidsgruppen leverte sin rapport *Produksjon på flere kvoter* den 1.3.2018.

I realiteten er det ikke mulig å skille mellom ulike måter å organisere bortdisponering<sup>2</sup> av

<sup>2</sup> Dvs. der eieren av (landbrukseiendommen med) grunnkvote disponerer bort retten til å produsere på grunnkvoten til andre enn sitt eget enkeltpersonforetak, typisk gjennom utleie eller ved å la den inngå i et samdriftsforetak.

kvote eller produksjon på flere kvoter. Arbeidsgruppen la derfor til grunn at all bortdisponering og produksjon på flere kvoter skulle håndteres likt. Problemene som arbeidsgruppen skulle søke å minimere eller løse, var å redusere administrativt påførte kostnader for aktive produsenter samt redusere omfanget av kapital som går ut av melkeproduksjonen. Det ble antatt at det også er ønskelig at produsentene i størst mulig grad eier eget produksjonsgrunnlag, og ikke må basere produksjonen sin på andres kvoter. Arbeidsgruppen la videre til grunn at Næringskomiteen verken har etterspurt mindre kapasitetsutnyttelse i melkeproduksjon eller mindre fleksibilitet i kvoteordningen.

Arbeidsgruppen vurderte endringer i regelverket og effektene av disse. I tillegg kartla og beskrev arbeidsgruppen en rekke forhold knyttet til produksjon på flere kvoter, presenterte utviklingen i godtgjøringen for kvote, vurderte lønnsomheten i melkeproduksjonen, om kapital går ut av landbruksnæringen samt hvilke drivkrefter som kan påvirke ulike beslutninger om kvoteforhold.

Arbeidsgruppen fant at total andel grunnkvote som inngår i produksjon på flere kvoter har vært relativt stabil siden 2009, men at mange melkeprodusenter de siste årene har endret måten å organisere seg på. Et annet funn var at bortdisponering av kvote i stor grad skjer fra landbrukseiendommer med mindre kvote, mens det er de som selv eier mellomstor eller stor disponibel kvote som produserer på flere kvoter. Når det gjaldt priser, viste gruppen til at datagrunnlaget var usikkert. Materialet antydte at prisene har økt de siste årene, men ga ikke grunnlag for å si om prisforholdet mellom privat omsetning og leie hadde endret seg.

Analysene arbeidsgruppen foretok viste at omlag 1/3 av de som har sluttet med melkeproduksjon, men som fortsatt eier kvote, heller ikke drev annen jordbruksproduksjon. Andelen var den samme uavhengig av om utleier oppga at kvoten leies ut eller f.eks. inngår i en samdrift.

Arbeidsgruppen påpekte at melkeprodusentene årlig har kostnader til driftsmidler i størrelsesorden 12–13 mrd. kroner. Dette er kostnader som er nødvendige for å generere inntekter og skape lønnsomhet i foretaket. Kostnader produsentene har som følge av kvoteordningen for melk må sees i lys av dette.

En rekke forslag til endringer i bestemmelsen om produksjon på flere kvoter ble drøftet, uten at arbeidsgruppen konkluderte eller ga noen anbefaling. Arbeidsgruppen erkjente både at tiltakene ikke ville kunne bidra til å løse problemstillingene

fullt ut, og at flere av dem hadde potensielle uønskede effekter i form av for eksempel økte kostnader eller redusert fleksibilitet.

I regelverket for kvoteordningen for melk håndteres all bortdisponering og produksjon på flere kvoter likt, fordi Stortinget har vedtatt at ulike organisasjonsformer skal behandles likt i jordbruket. Endringer i kvotereguleringen vil derfor måtte omfatte all bortdisponering eller produksjon på flere kvoter. Arbeidsgruppen viste til at mulige tiltak på dette området til dels ha vesentlige negative konsekvenser for melkeprodusentene. Tiltakene vil heller ikke bidra til å løse de problemene som Næringskomiteen adresserte i forbindelse med behandlingen av jordbruksmeldingen. Å forby produksjon på flere kvoter (ved f.eks. innleie) og bortdisponering (f.eks. ved utleie) i samme år vil blant annet gjøre det umulig for en samdrift å leie ut kvote, og det vil kunne gi økonomisk tap for produsenter som befinner seg i en oppbyggingsfase. En eventuell innføring av tvunget salg til staten av deler av kvoten ved første gangs bortdisponering vil ifølge arbeidsgruppen redusere fleksibiliteten i kvoteordningen betydelig gjennom å gjøre det mindre attraktivt å bortdisponere kvote, og dermed vanskeligere å etablere produksjon på flere kvoter. Om lag 40 pst. av dagens melkeprodusenter baserer produksjonen sin på flere kvoter. Et skille mellom allerede inngåtte avtaler og fremtidige avtaler vil derfor kunne innebære en markant forskjellsbehandling mellom de som har bortdisponert kvoten før regelendringen trer i kraft, og de som ikke gjør det. En samlet arbeidsgruppe påpekte at et krav om salg av kvote til staten ved bortdisponering vil medføre at den samlede mengden kvote tilgjengelig for bortdisponering blir lavere, og at tiltaket dermed vil kunne medføre enda høyere priser enn hva som er tilfelle i dag. Partene er enige om å ikke gjennomføre endringer i kvoteordningen for melk.

### 7.7.3 Høring av satser i prisutjevningsordningen

Landbruksdirektoratet har sendt forslag til satser i prisutjevningsordningen for melk for kommende avtaleperiode på høring, jf. høringsbrev av 23.3.2018. Høringen følger opp de endringer som ble gjort i prisutjevningsordningen for melk 1.7.2016 (harmonisering av grupper i ordningen frem mot 2020, utfasing av eksportstøtten for modnede oster og justeringer i satsene til innfrakt) og 1.7.2017 (endringer i modellen for beregning av spesiell kapitalgodtgjøring).

Satsene i prisutjevningsordningen fastsettes av Landbruksdirektoratet etter ordinære forvalt-

ningsmessige prosedyrer. Partene har ikke merknader til høringsforslaget fra Landbruksdirektoratet.

#### 7.7.4 Utfasing av eksportsubsidiene på melk

Stortinget har ved flere anledninger vært opptatt av kompensierende tiltak som følge av inngåelse av internasjonale avtaler. I forbindelse med behandlingen av Meld. St. 29 (2014–2015) *Globalisering og handel* og utfasingen av eksportsubsidier uttalte Utenriks- og forsvarskomiteen i Innst. 101 S (2015–2016):

«Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti, vil understreke at utfasingen av eksportsubsidier må gjennomføres på en måte som sikrer muligheter for en gradvis tilpasning til en ny konkurransesituasjon, også gjennom at avbøtende tiltak vurderes.»

Næringskomiteen har i Innst. 336 S (2016–2017) uttalt følgende om samtykke til inngåelse av avtalen med Den europeiske union (EU) om utvidet handel med landbruksvarer etter artikkel 19 i EØS-avtalen:

«Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet, mener at det ut fra resultatet i den nye avtalen må fremmes forslag om kompensierende tiltak, særlig for melkeprodusenter, for å sikre avsetning av norsk melk i og utenfor Norge. Regjeringen må etter flertallets oppfatning iverksette gode og virksomme kompensierende tiltak og bes komme tilbake til Stortinget med dette i forslaget til neste års statsbudsjett.»

Departementet har orientert Stortinget om utviklingen i kompensierende tiltak ved ulike anledninger, senest i Prop. 1 S (2017–2018).

I Prop. 133 S (2015–2016) *Endringer i statsbudsjettet 2016 under Landbruks- og matdepartementet* (Jordbruksoppjøret 2016 m.m.) ble Stortinget informert om hvordan utfasingen av eksportsubsidiene for melk skal skje. Det er i all hovedsak i produktgruppene for modnede oster det utbetales eksportsubsidier. Eksportsubsidiene blir faset ut etter en nedtrappingsmodell hvor en kuttet 25 pst. i satsen for eksportsubsidier fra 1.7.2016 og 25 pst. fra 1.7.2017 for deretter å beholde resten av satsen frem til 1.7.2020.

I Prop. 133 S (2015–2016) ble Stortinget også informert om det viktigste avbøtende tiltaket for å

kunne sikre at en størst mulig andel av innenlandsforbruket kan dekkes av norskprodusert melk. Departementet avvirket avgiftene i prisutjevningsordningen for melk i prisgruppe 1 for yoghurt (sure, smakstilsatte flytende melkeprodukter) og prisgruppe 4 for ferske oster allerede fra 1.7.2016, for raskest mulig å kunne gjennomføre Stortingets ønske om å styrke konkurransekraften for norsk melk. Verdien av å avvikle disse avgiftene ble beregnet til 91 mill. kroner ved overgangen i 2016.

Departementet har, gjennom å redusere avgiftene for yoghurt og ferske oster, lagt til rette for at norsk melk kan vinne tilbake markedsandeler. Utviklingen i etterspørselen avgjør i hvilken grad dette vil skje. Importen av yoghurt og syrnede produkter har gått ned fra 8 531 tonn i 2015 til 7 124 tonn i 2017. Målt i verdi har importen gått ned fra 162 til 149 mill. kroner i samme periode.

I Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon* skriver departementet:

«I forbindelse med utfasingen av eksportstøtten for ost, vil det bli behov for å tilpasse produksjonen til eventuell endret etterspørsel etter melk. Norsk melkeproduksjon kan tilpasses gjennom bruk av virkemidlene i kvoteordningen for melk. Regjeringen vil komme tilbake til hvordan dette kan gjennomføres i forbindelse med de kommende jordbruksoppjørene.»

I kvotedrøftingene for kalenderårene 2017 og 2018 ble dette fulgt opp ved å sette forholdstallet for kumelk til 0,98. I jordbruksoppjøret i 2017 ble det vedtatt å inndra kumelkkvote som ble solgt til staten.

I Vedtak nr. 968 (2016–2017), 16. juni 2017:

«Stortinget ber regjeringen i forslaget til statsbudsjett for 2018 fremme kompensierende tiltak for det tap produsenter får ved bortfall av markedsandeler i forbindelse med avtale etter EØS-avtalens artikkel 19 og utfasing av eksportsubsidier.»

I forbindelse med behandlingen av Statsbudsjettet for 2018 bevilget Stortinget 75 mill. kroner i ekstra investeringsstøtte til landbruket som et kompensierende tiltak.

Det er mange forhold som påvirker markedet, og departementet vil følge hjemmemarkedsandelen i forbruket av melk tett og ha en god dialog med de norske meieriene om utviklingen. Regje-

ringen legger opp til en landbrukspolitikk som omfatter tiltak som skal styrke konkurransekraften i hele den norske matsektoren. Dette er det viktigste grunnlaget for å møte økende konkurranse.

## 7.8 Kjøtt og egg

Det har de siste årene vært en sterk vekst i antall ammekyr, som mer enn oppveier nedgangen i antall mordyr i melkeproduksjonen. Dersom den årlige økningen i antall ammekyr fortsetter vil det kunne oppstå overproduksjon om relativt få år.

For sau/lam er det per mai prognosert med et overskudd på 2 100 tonn i 2018. Det er et spesielt vanskelig marked for sauekjøtt. Overproduksjonen har bidratt til en stor reduksjon i engrospris og økning i omsetningsavgiften.

For svinekjøtt har markedsregulator prognosert med et overskudd på 4 300 tonn i 2018, og et prisuttak i markedet inneværende år som er vesentlig lavere enn målpris. For konsumegg er det prognosert med tilnærmet markedsbalanse i 2018, basert på uttak av vel 560 tonn gjennom førtidsslakting.

De foreslåtte økningene av tilskuddssatsene i velferdsordningene vil være viktig for jordbruksforetak med kjøtt- og eggproduksjon.

### 7.8.1 Tilskudd til storfekjøtt

Både Kjøtt- og fjørfebransjens Landsforbund og Nortura viser til at det er stor usikkerhet knyttet til utviklingen i innenlandsk produksjon og etterspørsel av storfekjøtt og at det derfor bør legges opp til en kontrollert vekst i norsk storfekjøttproduksjon. Veksten i omfanget av norsk storfekjøttproduksjon ligger nå foran de målene som deler av næringa har trukket opp, og markedsregulator Nortura har redusert vekstambisjonen for årlig økning i antall ammekyr fra 7 000 til 2 500 dyr. Det er usikkerhet knyttet til utviklingen i produksjonen av kjøttfe grunnet den lange tiden det tar fra etablering av nye driftsbygninger til de første leveransene av produksjonsdyr skjer. Det er videre usikkerhet knyttet til fremtidig antall melkekyr bl.a. på grunn av redusert etterspørsel etter melk, noe som vil virke inn på tilgangen på storfekjøtt. Samtidig er det endringer i kjøttforbruket, særlig i den yngre delen av befolkningen.

Det er betydelig usikkerhet knyttet til utviklingen i innenlandsk produksjon og etterspørsel etter storfekjøtt, og at det kan om få år være overskudd av storfekjøtt. På bakgrunn av dette fore-

slår partene ingen økning i satsene for kvalitetstilskudd storfekjøtt og kun begrensede endringer i enkelte av satsene for driftstilskudd spesialisert storfekjøttproduksjon og tilskudd husdyr for ammekyr, jf. vedlegg 1.

### *Maksimalt støtteberettiget kvantum for kvalitetstilskudd storfekjøtt*

Etter WTO-forpliktelsene for utforming av blå støtte kan det gis tilskudd for inntil 50 500 tonn storfekjøtt over ordningen kvalitetstilskudd for storfeslakt. Prognosert leveranse av storfekjøtt som inngår i ordningen med gjeldende kvalitetskrav er på 49 000 tonn i 2019. Per i dag inngår slaktekategorien Okse i ordningen. Dette er dyr som primært brukes til avlsformål. For å overholde WTO-forpliktelsene er partene enige om å fjerne slaktekategori Okse fra tilskuddsgrunnlaget, som vil redusere prognosert tilskuddsberettiget kvantum i 2019 til 46 650 tonn.

### *Tiroler Grauvieh*

I jordbruksavtalen er det fastsatt hvilke storferaser som skal kunne motta tilskudd som kjøttferase. For storfe av kjøttferase og krysningsdyr av minst 50 pst. kjøttferase kan det ytes driftstilskudd til spesialisert kjøttfeproduksjon og det kan gis husdyrtilskudd for ammekuer selv om det i tillegg drives melkeproduksjon i jordbruksforetaket. Partene er enige om at Tiroler Grauvieh kan motta tilskudd som en kjøttferase.

### 7.8.2 Tilskudd sau/lam

Det har de siste årene vært relativt store overskudd av sau/lam og prisene har blitt betydelig redusert. Med utgangspunkt i prisnivået det siste året med markedsbalanse (2015) har Budsjett-nemnda beregnet samlet pristap for sauenæringen til 222 mill. kroner i 2017 og 210 mill. kroner i 2018. Partene er enige om at det er en krevende markedsituasjon for både sau og lam, og at overproduksjonsproblemene er særlig store for sau.

Markedsregulator kom i mars måned med prognoser for markedsbalansen for sau/lam i 2018, og anslo et overskudd på 600 tonn. I de reviderte prognosene fra mai måned er det lagt til grunn et overskudd på 2 100 tonn i 2018. Partene mener at den økonomiske stimulansen til produksjon med sau/lam må reduseres for å bidra til en bedre markedsbalanse. Fordi en stor andel av samlet inntektsgrunnlag for denne næringen kommer fra tilskuddsordninger, kan stimulansen

reduseres ved å minske overføringene over jordbruksavtalen. Partene foreslår å redusere satsene for tilskudd lammeslakt og ikke øke satsene for tilskudd husdyr for sau, som vist i vedlegg 1. En reduksjon i satsene for lammeslakttilskuddet kan bidra til at markedssignalene i sektoren virker bedre.

### 7.8.3 Representantvaren for lam

Ifølge slaktestatistikk fra Animalia har det skjedd en betydelig bedring i kvaliteten på lammeslakt målt med grunnlag i Europ-standarden for klassifisering. I 2000 var gjennomsnittlig oppnådd kvalitetsklasse for lammeslakt klasse O, mens gjennomsnittskvaliteten i årene 2014–2016 har vært R. Representantvaren for lammeslakt i volummodellen omfatter alle klasser av kvalitet O og R unntatt R+. På grunn av kvalitetsutviklingen dekker imidlertid representantvaren en stadig mindre andel av leveransene av lammeslakt. Partene er derfor enige om at representantvaren for lammeslakt utvides til også å omfatte klasse R+. Definisjonen av representantvaren for lam blir etter dette «lam, alle klasser O og R, som er av fettgruppe 2-, 2 og 2+».

### 7.8.4 Tilskudd til eggproduksjon

Tilskudd husdyr og avløsertilskudd ved ferie-fritid beregnes ut fra antall verpehøner på telledato per foretak. Ut fra hensyn til markedsreguleringen for konsumeggproduksjon er det i jordbruksavtalen fastsatt særlige unntaksbestemmelser for beregning av tilskuddene for denne delen av eggproduksjonen. Dersom det ikke er verpehøner i foretakenes husdyranlegg over en lengre periode inkl. telledato, kan det likevel ytes tilskudd. Verpehøner innsatt i rugeeggproduksjon omfattes ikke av denne unntaksbestemmelsen, men også for denne produksjonen kan det være behov for lengre opphold i drifta ut fra markeds-hensyn. Partene er derfor enige om å fastsette særskilte bestemmelser for utmåling av tilskuddene for verpehøner som inngår i rugeeggproduksjon. Tilskuddene skal utmåles med grunnlag i antall egg levert til rugeri i perioden 1. januar til 31. desember året før utbetalings-året. Denne endringen i tilskuddsgrunnlaget innføres for søknadsomgangen i 2019 med utbetaling i 2020.

## 7.9 Tilskudd driftsvanske

Ved behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) uttrykte et flertall i næringskomiteen at «*det bør vurderes å innføre et driftsvansketilskudd for å gi grunnlag for drift på de mest tungdrevne arealene i landet*». Bakgrunnen var at meldingen blant annet ga et bilde av at arealavgangen har vært relativt størst i de områder av landet som har mye areal med tunge driftsforhold.

En partssammensatt arbeidsgruppe har utredet en mulig innretning av en ny ordning med et driftsvansketilskudd, og leverte sin rapport i februar 2018. Gruppen tok ikke stilling til om det bør innføres nye ordninger, eller sammenlignet måloppnåelse mot bruk av eksisterende ordninger.

Blant flere mulige typer driftsvansker valgte arbeidsgruppen å vurdere ordninger knyttet til bratt areal, teigstørrelser og form på teiger. Innenfor disse 3 ordningene ble det vurdert om det eksisterende tilskuddet til bratt areal i regionale miljøprogram skulle gjøres nasjonal, mens et tilskudd utmålt på grunnlag av teigutforming ble vurderer som for komplisert. Gruppen utredet derfor en ordning som differensierer tilskudd etter teigstørrelse.

Det ble vurdert som teknisk mulig å innføre en særskilt ordning med tilskudd differensiert ut fra teigstørrelse, men flere prinsipielle og juridiske spørsmål ble ikke endelig avklart. En særskilt ordning vil innebære betydelige utviklingskostnader i tillegg til at forvaltningen vil bli krevende og den samlede måloppnåelsen er usikker.

Innenfor jordbruksavtalen er det allerede en rekke ordninger som er differensiert med høyere tilskudd i de områder som har relativt sett høyest driftskostnader. Kompensasjon for bratt areal, som er den vesentligste driftsulempen, finnes allerede innenfor regionale miljøprogram i mange fylker.

Partene er derfor enige om å prioritere tilskudd til arealer med driftsvansker og de områder av landet der utviklingen i arealbruk er dårligst, gjennom å justere og prioritere ordninger målrettet mot disse områdene med om lag 225 mill. kroner. Endringene får virkning allerede i 2019.

De viktigste tiltakene er vist tabell 7.7.

I tillegg prioriteres de områdene som har hatt svakest utvikling gjennom satsøkninger i en rekke ordninger, herunder driftstilskudd melk i sone 5–7, økt tilskudd AK-grovfôr i sone 5A, 6 og 7, økt tilskudd AK-frukt og grønt, økt distriktstilskudd frukt og grønt, økning av RMP inkludert økt tilskudd til setrer, og økning i flere ordninger under

Tabell 7.7 Tilskudd driftsvanske, økte bevilgninger. Mill. kroner

Økt tilskudd til RMP bratt areal	30,0
Justert arealavgrensning arealtilskudd grovfôr sone 5–7	21,3
Arealtilskudd grovfôr sone 5B	95,2
Økt sats distriktstilskudd kjøtt sone 2–7	24,4
Økt sats distriktstilskudd melk sone C-J	54,4
Sum tilskudd driftsvanske	225,0

LUF herunder verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap.

Partene er enige om at disse tiltakene samlet sett på en god måte adresserer utfordringene med driftsvanske, men uten å innføre nye tilskuddsordninger, ytterligere øke kompleksiteten i tilskuddssystemet og øke kostnadene i forvaltningen. Tiltakene vil heller ikke stimulere til ytterligere kostnadsøkning i produksjonen.

Disse tiltakene vil virke allerede fra kommende avtaleår, og gir derfor en raskere effekt enn om det skulle blitt utviklet nye tilskuddsordninger som tidligst kunne fått virkning fra 2021.

### 7.9.1 Nærmere om ordningene i tilskudd driftsvanske

I dette delkapitlet gis det en nærmere beskrivelse av de viktigste tiltakene partene har gjort gjennom økte tilskudd til driftsvanske, som omtalt i kapitlet 7.9.

#### 7.9.1.1 Tilskudd til bratt areal over RMP

Bratt areal er den viktigste driftsvanskefaktoren på enkeltbruk. Økt tilskudd bratt areal vil derfor være et effektivt tiltak for å sikre videre drift av slike marginale arealer. Partene er enige om å øke avsetningen til bratt areal med 50 pst. sammenlignet med forbruket i 2017 for de fylkene som har hatt en slik ordning. I tillegg gis også en økt avsetning til de øvrige fylkene, bortsett fra til Akershus, Vestfold og Østfold. Dette tilsvarer en økning på 30 mill. kroner knyttet til bratt areal.

Partene legger til grunn at de fylkene som ikke allerede har en ordning med tilskudd for bratt areal, tilrettelegger for at de kan utbetale tilskuddet allerede for inneværende vekstsesong.

#### 7.9.1.2 Arealavgrensning i arealtilskudd grovfôr

I dag inneholder jordbruksavtalen bestemmelser om maksimalt areal av innmarksbeite og grovfôr det enkelte foretak kan få tilskudd for koplet til antall dyr foretaket disponerer og dokumentert salg av grovfôr. Formålet er at det ikke er ønskelig å gi tilskudd til for ekstensiv drift. Det er kun for tilskudd til grovfôrarealer det er tallfestet slike krav, mens arealtilskudd til de øvrige arealproduksjoner forvaltes ut fra krav til vanlig jordbruksproduksjon.

Det har i mange år blitt foretatt betydelig avgrensning av tilskudd til innmarksbeiter og grovfôrareal. Årsakene til det kan være mange, men generelt er det en indikasjon på at det i noen områder er et større grasareal enn det dyretallet gir grunnlag for. Disse arealene gir ikke rett på tilskudd i det hele tatt. Dette er sannsynlig en sterkt medvirkende årsaken til at grovfôrarealer går ut av produksjon. Av det samlede grovfôrareal på 144 000 dekar som ble avgrenset ved søknadsomgangen i 2016, ligger nær 82 000 dekar i sone 5.

Partene er enige om at de gjeldende grensene for avgrensning av areal økes med 25 pst. i sone 5, 6 og 7. Basert på tall fra søknadsomgangen i 2016 vil dette øke det tilskuddsberettigede grovfôr- og innmarksbeitearealet med mer enn 50 000 dekar som vist i tabell 7.9. Dette vil være et effektivt tiltak for å opprettholde jordbruksareal i drift i de deler av landet som Stortinget har pekt på er utsatte områder.

Med et større areal som får tilskudd vil bevilgningene over AK-tilskuddet øke. Det er beregnet at dette vil øke tilskuddsutbetalingene med 21 mill. kroner, hvorav 16,3 mill. kroner i sone 5.

#### 7.9.1.3 Splitte sone 5 i arealtilskudd grovfôr

Sone 5 i arealtilskudd til grovfôr er svært stor. Totalt utgjør denne sonen 3,3 mill. dekar av totalt vel 5,8 mill. dekar grovfôr. For å gjøre det mulig å

Tabell 7.8 Foreslått endring i bevilgning til RMP 2019. Mill. kroner

	Budsjett 2018	Tilskudd til bratt 2017	Endring bratt
Østfold	41,7		
Akershus	51,7		
Hedmark	42,9		2,0
Oppland	54,0	10,1	5,0
Buskerud	22,7	1,6	0,8
Vestfold	17,4		
Telemark	11,5		2,0
Aust-Agder	4,3		1,0
Vest-Agder	6,5		1,0
Rogaland	32,5	6,5	3,3
Hordaland	20,3	5,6	2,8
Sogn og Fjordane	24,1	12,0	6,0
Møre og Romsdal	17,6	2,7	1,3
Trøndelag	55,9	2,6	3,3
Nordland	19,7		1,0
Troms	9,4	1,0	0,5
Finnmark	3,3		
Fordelt på regionene	435,5	42,2	30,0

bruke AK-tilskuddet mer målrettet mot de områdene som har relativt størst arealavgang og mest krevende driftsforhold, er partene enig om å dele sone 5 for tilskudd grovfôr i:

- Sone 5A: Dagens sone 5 bortsett fra områdene som inngår i sone 5B. Arealet er beregnet til 1,75 mill. dekar.
- Sone 5B Vestlandet: Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane og Hordaland, samt de deler av Rogaland som har sone 5. Arealet er beregnet til 1,51 mill. dekar.

For å følge opp Stortingets ambisjon om å iverksette tiltak for de mest utsatte arealene i landet har partene økt satsen per dekar i sonene 5–7, men der sone 5B prioriteres sterkere enn de andre områdene. Dette forsterker inntektsmulighetene i de områder av landet der det er registrert relativt størst arealavgang de siste årene.

## 7.10 Velferdsordninger

Gode og funksjonelle velferdsordninger i landbruket er viktig for å bidra til rekruttering og opprettholde et landbruk over hele landet. Tilskudd til avløsning for ferie og fritid bidrar til finansiering av leid arbeidshjelp og på den måten til at husdyrprodusenter kan ta ferie og få ordna fritid. Tilskudd til avløsning ved sykdom, fødsel mv. er viktig for jordbruket gjennom å finansiere arbeidshjelp i jordbruket, spesielt på foretak med husdyrproduksjon, når brukerne pga. sykdom, svangerskap eller andre særlige grunner ikke kan ta del i drifta.

Partene er derfor enige om en betydelig økning i velferdsordningene. Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv. økes med 7,4 pst., tilskudd til avløsning ved ferie og fritid økes med 6 pst. og tilskudd til landbruksvikarvirksomhet økes med 4,5 pst. Dette tilsvarer en økning i disse ordningene tilsvarende om lag 80 mill. kroner jf. også vedlegg 1.

Tabell 7.9 Økt areal med tilskudd, økt i maksareal med 25 pst i sone 5–7. Dekar

	Sone 5	Sone 6	Sone 7	Sum
Hedmark	2 478			2 478
Oppland	3 889			3 889
Buskerud	2 905			2 905
Telemark	2 328			2 328
Aust-Agder	1 802			1 802
Vest-Agder	1 919			1 919
Rogaland	2 480			2 480
Hordaland	6 617			6 617
Sogn og Fjordane	6 164			6 164
Møre og Romsdal	5 417			5 417
Sør-Trøndelag	3 656			3 656
Nord-Trøndelag	2 136			2 136
Nordland		6 194		6 194
Troms		2 780	684	3 464
Finnmark			1 362	1 362
<b>Totalsum</b>	<b>41 791</b>	<b>8 974</b>	<b>2 046</b>	<b>52 811</b>

### 7.10.1 Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.

Partene er enige om at satsene økes med 7,4 pst., som isolert utgjør en bevilgning på 10,2 mill. kroner.

Ved jordbruksoppkjøret i 2017 fikk Landbruksdirektoratet i oppdrag å utrede aktuelle tilknytningskrav mellom den som avløses og foretaket for denne velferdsordningen. Partene er enige i direktoratets forslag om at innehaver av jordbruksforetak må ha næringsinntekt fra foretaket, men at det ikke lenger skal stilles krav om næringsinntekt på minst ½ G. I tråd med anbefalingene bør kravet videreføres for innehavers ektefelle. Innehaver av nyetablerte foretak vil normalt først i år tre etter oppstarten, gjennom motatt skatteoppgjør, kunne dokumentere å ha næringsinntekt fra foretaket. Tilskuddsmyndighet gir regelmessig dispensasjon i slike tilfeller, og partene er derfor enige i direktoratets forslag om at det i stedet fastsettes en unntaksregel fra vilkåret til næringsinntekt for denne type saker.

I bl.a. skattereguleringen er det forskjell i reguleringen av ektefeller og samboere. Det åpnes i

dette regelverket for at ektefeller, men ikke samboere, kan motta næringsinntekt fra enkeltpersonforetak i tillegg til innehaver. Pga. denne differansen har direktoratet foreslått å innføre nye særlige bestemmelser i avløserregelverket for samboere, noe som vil ytterligere vanskeliggjøre et allerede komplisert regelverk. Det kan vises til at samboere allerede i dag, gjennom deltakelse i ansvarlig selskap, oppnår grunnlag for utbetaling av avløsertilskuddet. Partene støtter derfor ikke anbefalingen om å etablere et nytt særlig regelverk for samboere.

Før utbetaling samordnes beregnet tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel med bl.a. lønn fra annet arbeid, pensjonsytelser og stønader fra NAV. Partene er enige om at Landbruksdirektoratet til jordbruksoppkjøret 2019 skal utrede konsekvensene av å avvikle samordningen av avløsertilskuddet mot lønnsinntekter, slik at en likestiller lønnsinntekter med andre næringsinntekter.

Etter jordbruksavtalens kap. 9.2 skal avløsertilskuddet for veksthusprodusenter beregnes ut fra hvor stort oppvarmet veksthusareal produsenten hadde første dag i søknadsperioden. Kravet til oppvarmet areal ble opprinnelig fastsatt fordi bare



veksthusprodusenter som drev helårsproduksjon kunne komme inn under ordningen. Partene foreslår at kravet til oppvarmet veksthusareal fjernes, slik at alle veksthusprodusenter som kan dokumentere produksjon i sykmeldingsperioden skal kunne komme inn under ordningen.

### 7.10.2 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket

Med virkning fra 1.10.17 utgjør sykepengene fra NAV 75 pst. av sykepengegrunnlaget for selvstendig næringsdrivende, før dette tidspunktet var ytelsen på 65 pst. av grunnlaget. Endringen innebærer redusert behov for midler over jordbruksavtalen for å sikre jordbrukere 100 pst. av sykepengegrunnlaget. Ut fra endringen i NAVs regelverk og utviklingen de siste årene i utbetalingene fra NAV, legger partene til grunn et bevilgningsbehov på 50,2 mill. kroner i både 2018 og 2019.

### 7.10.3 Tilskudd til landbruksvikarvirksomhet

Tilgang på kompetente landbruksvikarer er viktig for at jordbrukerne skal kunne få tilfredsstillende arbeidshjelp i situasjoner med alvorlig sykdom og skade. Partene er enige om derfor å øke tilskuddssatsen per årsverk landbruksvikarvirksomhet med 4,5 pst, som utgjør 2,9 mill. kroner. Forslaget til satsøkning kommer i tillegg til flere øvrige forslag som skal bidra til forbedring av avløserlagenes rammevilkår for å kunne yte landbruksvikarbistand.

Partene er enige om at eventuelle gjenværende tilskuddsmidler et år ikke lenger skal kreves betalt tilbake eller motregnet i det påfølgende året. Partene er også enige om å fjerne beløpsbegrensningen på 40 000 kroner per årsverk over hvor mye av tilskuddsmidlene som avløserlagene kan bruke på opplæring, rekruttering og administrasjon.

Avløserlagene har behov for fleksibilitet for å ta høyde for at behovet for landbruksvikarbistand til jordbruket kan variere mye fra år til år. For å øke avløserlagenes mulighet til å tilpasse sin virksomhet best mulig, er partene også enige om å fjerne forskriftskravet om at den maksimale dagsatsen som foretak skal betale ved bruk av landbruksvikar, ikke skal være større enn den maksimale dagsatsen for refusjon ved avløsning ved sykdom. Avløserlagene er eid av produsentene, og er derfor selv best egnet til å fastsette maksimal dagsats for bruk av landbruksvikar. Samlet vil forslagene bidra til å sikre at avløserlagene ikke taper penger pga. manglende fleksibilitet i landbruks-

vikarordningen, og at lagene vil få økt mulighet til å tilpasse seg til ulike driftsvilkår mellom år.

### 7.10.4 Tidligpensjonsordningen for jordbrukere (TPO)

Ved utformingen av tilskuddsordningen ble det lagt til grunn at det skulle bygges inn avkortingsregler i forhold til avtalefestet pensjon og trygdeytelser fra Folketrygden. I forskriften for ordningen ble det derfor fastsatt at jordbrukere ikke kan motta tidligpensjon for tidsrom hvor de samtidig mottar avtalefestet pensjon eller arbeidsavklaringspenger, uførepensjon og etterlattepensjon fra NAV.

Det fremstår som urimelig om mottakere av TPO ikke skal kunne motta ytelser fra NAV som kommer til erstatning for lønnsutbetalinger. Som eksempel kan det vises til at etter å ha solgt jordbruksforetaket går tidligere jordbrukere ofte inn i lønnet arbeid, og det kan forekomme tilfeller hvor vedkommende blir uføretrygdet. Det bør i slike tilfeller være adgang til fortsatt å kunne motta TPO samtidig som det ytes uføretrygd. Fjerning av dette forskriftsvilkåret vil også forenkle ordningen både for TPO-mottakerne og forvaltningen. Partene foreslår derfor at forskriften endres slik at mottakere av TPO samtidig kan motta utbetalinger av avtalefestet pensjon samt arbeidsavklaringspenger, uførepensjon og etterlattepensjon fra NAV. Ifølge Landbruksdirektoratet vil dette medføre et økt bevilgningsbehov på om lag 1 mill. kroner over ordningen.

## 7.11 Andre politikkområder

### 7.11.1 Markedsbalansering

Det har lenge ligget til grunn for markedsbalanseringen at pris skal være hovedvirkemiddelet for å sikre balanse mellom tilbud og etterspørsel i råvaremarkedet for jordbruksprodukter. I protokoll til jordbruksavtalen i 1995, da landbruk ble en del av WTO-avtalen, gjennomgikk partene nødvendige tilpasninger i markedsbalanseringssystemet. Det heter i pkt. 2.2 i protokollen at:

«Partene legger til grunn at virkemiddelsystemet i landbrukspolitikken bør utformes slik at en unngår permanente overproduksjonsproblemer. Det legges opp til at markedsreguleringen begrenses slik at det fortrinnsvis er et virkemiddel i de viktigste produksjonssektorene for å håndtere temporære overskudd og tilpasning i regionale og sesongmessige svingninger mellom produksjon og forbruk.»

Med forbud mot reguleringseksport, øker behovet for å ha kontroll med tilførselene. Det må i hovedsak skje gjennom prissettingen. Det kan over tid ikke føres en pris- og tilskuddspolitik som gjør at produksjonsstimulansen blir for stor og produsentene bygger opp overkapasitet. Det gir ineffektiv ressursbruk, og inntektsreduksjon for produsentene.

Som en oppfølging av Stortingets behandling av jordbruksmeldingen (Meld. St. 11 (2016–2017)) er Omsetningsrådet nå i gang med en gjennomgang av markedsbalanseringsordningene.

#### *Hjemmel for samordnet opptreden*

Det følger av primærnæringsunntaket til konkurranse-loven at primærprodusenter eller deres organisasjoner kan opptre samordnet dersom det er i samsvar med lover/forskrifter eller jordbruksavtale. Det legges til grunn at Omsetningsrådet kan sikre tilstrekkelig hjemmelsgrunnlag for slik samordnet opptreden på de områdene som ligger innenfor rådets myndighet. Forutsatt at markedsregulator er gitt slik hjemmel, kan primærprodusentene og deres organisasjoner komme med tilsvarende oppfordring. Partene er enige om at følgende hjemmel inntas i Jordbruksavtalen kap. 5:

«Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag, kan, dersom markedsregulator har oppfordret produsentene til å gjennomføre produksjonsregulerende tiltak, oppfordre produsentene til å følge markedsregulators råd.»

#### *Markedssituasjonen for svin*

Det vises til beskrivelsen av utfordringene i svinenæringa og markedet for svin i jordbrukets krav og i statens tilbud. Partene viser til at omfanget av engangspurker har økt over tid, at denne produksjonsformen bidrar til at tilførselen av smågris øker og i tillegg at produksjonsformen kan sies å ha dyreetiske utfordringer.

Partene er enige om at det er behov for å iverksette tiltak som kan bidra til å håndtere den utfordrende markedssituasjonen. Det må derfor utredes aktuelle tiltak, herunder innstramminger i husdyrkonsesjonsregelverket, blant annet for å håndtere veksten i engangspurkeproduksjon. Punkter som skal utredes:

- Regulering av smågrisproduksjon basert på antall avlspurker (innsatte avlspurker og

slakta/omsatte purker). Det skal gjøres særskilte vurderinger for foredlings- og formeringsbesetninger.

- Etablering av register for livdyromsetning av purker, inkl. spørsmålet om rapporteringsplikt og hjemmelsgrunnlag.
- WTO-legalitet knyttet til mulige utkjøpsordninger av svineprodusenter.
- Utforming av overgangsordninger.

Landbruksdirektoratet gis i oppgave å gjennomføre utredningen innen 1.9.2018. Det oppnevnes en referansegruppe bestående av avtalepartene. Landbruks- og matdepartementet vil sende eventuelle forslag til endringer på ordinær høring. Det legges til grunn at aktuelle endringer i forskrifter og overgangsordninger kan tre i kraft fra 1.1.2019. Disse forutsetningene inngår som premiss for årets jordbruksavtale.

### **7.11.2 Tilskudd til dyreavl m.m.**

#### *7.11.2.1 Tilskudd til avlsorganisasjoner*

Tilskudd til dyreavl skal medvirke til avlsmessig fremgang og populasjoner av friske, sunne husdyr tilpasset vårt miljø og klima. Ordningen skal også sikre genetisk variasjon i populasjonene og bygge på bærekraftige prinsipper basert på en tilstrekkelig stor effektiv avlspopulasjon og inkludering av funksjonelle egenskaper i avlsmålet.

Følgende organisasjoner kan søke om støtte: Norsk Sau og Geit, Norges Birøkterlag, Norges Pelsdyrslag, Norsk kjøttfeavlslag TYR, Norsk Fjorfelag, Landslaget for Telemarksfe og Avlslaget for sidet trønderfe og nordlandfe. Støtte til Norges Birøkterlag forutsetter at de også bidrar til driften av reinavlssonrådet for den brune bia. Norsk Fjorfelag kan søke om støtte til påvirkning av avlsarbeid i regi av internasjonale avlsselskaper. Landbruksdirektoratet fordeler midlene etter søknad fra de nevnte organisasjonene. Det innhentes uttalelse fra Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag.

Partene er enige om at det avsettes 14,3 mill. kroner til avlsorganisasjoner.

#### *7.11.2.2 Tilskudd til semin*

Partene er enige om at tilskuddet til Geno økes med 1 mill. kroner.

### 7.11.2.3 Tilskudd til veterinærreiser

Partene er enige om at tilskudd til veterinærreiser økes med 1,50 kr/km, tilsvarende 5,3 mill. kroner.

### 7.11.3 Tilskudd til frøavl m.m.

Formålet med tilskudd til frøavl er å fremme dyrking og frøforsyning av gras, belgvekster, rotvekster og grønnsaker med klimatilpassede sorter. Tilskuddet blir gitt til sertifisert frøavl av godkjente sorter og omfatter pristilskudd, arealtilskudd og overlagringstilskudd. Anslått bevilgningsbehov med gjeldende satser øker med 3 mill. kroner, til 15,0 mill. kroner for 2019. Bevilgningen til tilskudd til frøavl m.m. dekker også tilskudd til beredskapslagring av såkorn. Partene er enige om at avsetningen på 3,72 mill. kroner videreføres i 2019 til tilskudd til lagring av såkorn. Med en sats på 0,60 kr per kg gis det tilskudd til ca. 6 300 tonn såkorn.

#### 7.11.3.1 Tilskudd til utvikling av plantemateriale

Formålet med tilskudd til utvikling av plantemateriale er å bidra til å sikre at norsk jord- og hagebruk får tilgang til klimatilpasset, variert og sykdomsfritt materiale og gjøre materialet mer konkurransedyktig på hjemmemarkedet og eksportmarkedet. Partene er enige om at avsetningene til Graminor innen planteforedling og til frøforedling i regi av Nordisk Ministerråd videreføres, og at avsetningene til oppformering av plantemateriale ved Sagaplant og NMBU økes med henholdsvis 1,0 mill. kroner og 0,5 mill. kroner.

### 7.11.4 Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket gjennom regionale rådgivingsenheter i hele landet. I 2018 består NLR av 10 regioner med en nasjonal overbygning. NLR utvikler og leverer helhetlig, uavhengig og kunnskapsbasert rådgiving, og er et faglig bindeledd mellom landbruksforskningen og landbruket. NLR sin virksomhet er viktig for å videreutvikle god agronomi og økt kompetanse i næringen.

NLR har kjernekompetanse på agronomi, og gir rådgiving innen planteproduksjon og plantevern, maskin- og byggeteknikk, næringsutvikling, foretaksøkonomi, økologisk landbruk, miljøtiltak, klimatiltak og HMS.

Partene er enige om å opprettholde aktiviteten i NLR og arbeidet med god agronomi på dagens

nivå. Det forutsettes at rådgivingsaktiviteten videreføres innenfor alle rådgivningsområdene NLR har ansvaret for. NLR har videre fått ansvar for å forvalte en mentorordning for landbruket i tett samarbeid med Innovasjon Norge og faglagene regionalt. Prosjektet *Klimasmart landbruk* er nå etablert i et eget selskap der NLR er en sentral aktør. Målet med satsingen er å omstille næringen til en mer klimavennlig produksjon, og på den måten bidra til reduserte klimagassutslipp fra jordbruket.

Partene er enige om at bevilgningen til NLR økes med 5 mill. kroner til 93,5 mill. kroner i 2019. Av den totale bevilgningen skal minst 14 mill. kroner brukes til HMS-rådgiving og HMS-relaterte tiltak, og minst 5,5 mill. kroner skal gå til byggeteknisk rådgiving. NLR gjør et viktig arbeid for produsenter som ønsker å legge om til økologisk produksjon. Forutsatt Stortingets tilslutning til strategien for økologisk jordbruk pekes det på NLR og NORSØK som viktige aktører for videreføring av foregangsfylkenes ansvarsområder. Partene er videre enige om at NLR får en utvidet rolle innen økologisk produksjon med å utvikle og koordinere faglige nettverk.

Det legges opp til å opprette et Jordprogram og det legges opp til at Norsk Landbruksrådgiving på sikt får i oppgave å utvikle og koordinere fagområdet for jord og jordkultur. Med utgangspunkt i markedsmulighetene innen frukt og grønt foreslås det også å styrke rådgivningen på dette området. Partene er enige om at den økte bevilgningen i tillegg skal brukes til å bygge opp rådgivningskompetansen innen presisjonsjordbruk. NLR skal, innenfor rammen, videreføre sitt arbeid med å søke godkjenning av plantevernmidler til bruk i kulturer som dyrkes i begrenset volum i Norge («minor use»).

### 7.11.5 Fjerning av minstebeløpsgrenser

For en rekke tilskuddsordninger er det i jordbruksavtalen eller forskrift fastsatt ulike minstebeløpsgrenser for at de respektive tilskuddene skal komme til utbetaling. Med få unntak er disse grensene fastsatt ut fra administrative hensyn, bl.a. fordi kostnadene med å gjennomføre utbetalingen kan bli for store i forhold til beløpet som skal utbetales. Landbruksdirektoratet har pekt på at med de nye IKT-systemene blir kostnadene knyttet til gjennomføringen av utbetalingene marginale. De budsjettmessige konsekvensene ved å fjerne minstebeløpsgrensene vil være minimale. Partene er enige om å fjerne minstebeløpsgrensene for utbetaling av tilskudd over

jordbruksavtalen, med unntak for erstatningsordningene hvor beløpsgrensen er et kriterium for hvilke søkere som kan komme inn under ordningen.

For å oppnå forenkling i forvaltningspraksis og økt forutsigbarhet for brukerne av tilskuddsordningene, er partene enige om at det fastsettes en felles minstegrense for beløp som kan innkrevs ved tilbakebetaling av tilskuddsbeløp. Med grunnlag i forslag fra Landbruksdirektoratet settes denne beløpsgrensen til 500 kroner.

#### **7.11.6 Finansiering av elektroniske fagsystem**

Enkle, robuste og brukervennlig elektroniske forvaltningssystemer bidrar til god og effektiv håndtering av ordningene, både for bruker og forvaltning. For å legge til rette for mer forutsigbar planlegging og oppfølging av IKT-prosjekter har det siden jordbruksoppjøret i 2016 blitt satt av midler over kap. 1150 post 21 til større IKT-/forvaltningssystemer for ordninger over jordbruksavtalen. Det søkes også å finansiere IKT-prosjekter på jordbruksområdet fra andre kilder, som DIFIs medfinansieringsordning og fondet for omsetningsavgift. I 2017 og 2018 har Landbruksdirektoratet fått midler fra DIFIs medfinansieringsordning til IKT-utvikling innenfor AGROS og skogområdet tilsvarende 7 mill. kroner.

For 2019 er partene enige om å avsette hhv. 3,8 mill. kroner og 15,5 mill. kroner til videre finansiering av AGROS og import/RÅK. Samlet for digitalisering knyttet til skog, erstatninger og

overføring av oppgaver til fylkeskommunen settes det av 2,2 mill. kroner, jf. vedlegg 1.

#### **7.11.7 Tilskudd til råvareprisordningen**

Bevilgningsbehovet til råvareprisordningen er sterkt påvirket av råvareprisene på norsk produksjon og internasjonale råvarepriser, men også valutakurser kan ha vesentlig betydning.

Partene er enige om å øke bevilgningen til post 70.12, tilsvarende økt prisnedskrivingsbehov som følge av endringer i målpris og endret pris på varer uten målpris. Detaljene fremgår av tabellen i vedlegg 1.

#### **7.11.8 Pelsdyrnæringen**

I Jeløya-plattformen heter det at Regjeringen vil gjennomføre en styrt avvikling av pelsdyrnæringen, og det legges opp til at eksisterende næringsaktører per 15.1.2018 får økonomisk kompensasjon. Videre heter det at:

«Det vurderes også om andre tiltak bør iverksettes for å lette omstilling til annen landbruksproduksjon for aktuelle produsenter. Dette tas opp med partene i jordbruksoppjøret for 2019».

Statens forhandlingsutvalg inviterte under forhandlingene jordbruket til å komme med tilbakemelding om tiltak for omstilling i pelsdyrholdet. Jordbrukets forhandlingsutvalg avviste dette på formelt grunnlag.

## 8 Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150

### 8.1 Budsjettmessige forhold kapittel 1150

#### 8.1.1 Innledning

Jordbruksoppjøret dreier seg om budsjettmessige endringer for budsjettåret 2019. Videre utarbeides det prognoser for forbruket i 2018 på de enkelte ordninger med gjeldende satser og regelverk. På bakgrunn av dette fremmes det nye bevilgningsforslag for Stortinget som innebærer endringer og omdisponeringer innenfor gjeldende budsjett i 2018 som tilpasser bevilgningene til det

faktiske behov. I den forbindelse legges det til grunn en omdisponering av de overførte bevilgninger fra året før samt tilpasninger til de reviderte prognoser for behov ut fra gjeldende regelverk i inneværende år.

#### 8.1.2 Overførte beløp fra 2017 og omdisponering av bevilgninger i 2018

*Overførte beløp fra 2017 til 2018*

På de overførbare postene er det godkjent overført 69,7 mill. kroner fra 2017 til 2018, jf. tabell 8.1.

Tabell 8.1 Overførte beløp fra 2017 til 2018. Mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus forbruk
21	Spesielle driftsutgifter	7,304
70	Markedsregulering m.m.	4,828
74	Direkte tilskudd	18,912
77	Utviklingstiltak	2,888
78	Velferdsordninger	35,809
	Sum overførbare bevilgninger	69,741

#### *Prognoser for forbruk i 2018*

Forbruksprognoser utarbeides av Landbruksdirektoratet ut fra gjeldende satser for alle poster på kap. 1150 og kap. 4150. Det gir grunnlag for å tilpasse bevilgningene til behovet. Forbruksprognosene på de overførbare postene med gjeldende

satser i 2018 viser et underforbruk på 190,9 mill. kroner, sammenlignet med vedtatt budsjett for 2018, jf. tabell 8.2. Det betydelige underforbruket på post 74 er særlig koplet til redusert søknad om beitetilskudd. Noe kan skyldes en vanskelig og forkortet beitesesong i 2017, men nedgangen krever nærmere undersøkelser.

Tabell 8.2 Prognoser for forbruk i 2018. Mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus prognose
21	Spesielle driftsutgifter	-1,847
70	Markedsregulering m.m.	28,971
74	Direkte tilskudd	116,737
77	Utviklingstiltak	-5,100
78	Velferdsordninger	52,100
	Sum overførte bevilgninger	190,861

*Omdisponeringer i 2018*

Summen av udisponerte, overførte midler fra 2017 og prognoserte behov i 2018, innebærer at 260,602 mill. kroner kan omprioriteres innenfor rammen av budsjettet for 2018.

I avtalen foreslås det en økning i kornprisene fra 1. juli 2018. For matkorn er det foreslått en gjennomsnittlig økning på 10 øre/kg, og for førkorn ca. 8 øre per kg. For å regulere engrosprisene på råvarer til kraftfôr og matmel er det foreslått økning i prisnedskrivningen av norsk korn på om lag 3,7 øre per kg, og en økt prisnedskrivning

av norsk korn i matmel med 6,3 øre per kg. For å unngå markedsforstyrrelser, og bidra til at forutsetningene om råvarekostnad i kraftfôrproduksjonen oppfylles, må endringene i prisnedskrivningen av norsk korn gjennomføres fra 1. juli 2018. Den samlede effekt av dette innebærer at bevilgningsbehovet på post 73 øker med 35,5 mill. kroner i 2018.

Samlet gir dette grunnlag for å omdisponere 225,1 mill. kroner innenfor budsjetttrimmen i 2018. Partene var enige om at det disponible beløpet omdisponeres til styrking av kapitalen i LUF.

Tabell 8.3 Omdisponeringer og endringer i 2018. Mill. kroner

Post	Benevning	Budsjett 2018 <sup>1</sup>	Omdisp. 2018	Justert budsjett 2018	Disp. av overførte midler 2017
Kapittel 1150					
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	17,500	-5,458	12,042	7,305
50	Fondsavsetninger Tilskudd til LUF	1 123,553	225,132	1 348,685	0
70.11	Avsetningstiltak	24,400	0	24,400	
70.12	Tilskudd til råvareprisutjevningsordningen m.v.	255,409	-33,799	221,610	4,828
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0	38,000	
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	317,809	-33,799	284,010	4,828
71	Tilskudd til erstatninger m.m., <i>overslagsbevilgning</i>	43,000		43,000	
73.11	Tilskudd til norsk ull	140,000		140,000	
73.13	Pristilskudd melk	619,800		619,800	
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 474,400		1 474,400	
73.16	Distriktstilskudd egg	3,508		3,508	
73.17	Distriktstilskudd, frukt, bær og veksthus gr.sak.	103,800		103,800	
73.18	Frakttilskudd	362,096		362,096	
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning av korn	696,000	31,570	727,570	
73.20	Tilskudd til matkorn	83,600	3,900	87,500	
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 483,204	35,470	3 518,674	0
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon og spes.kjøttprod.	1 569,200	11,800	1 581,000	
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	2 279,010	-50,422	2 228,588	18,912
74.16	Beitetilskudd	916,500	-91,500	825,000	
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 047,400	0	3 047,400	
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	435,537	-2,927	432,610	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	113,600	-2,600	111,000	

Tabell 8.3 Omdisponeringer og endringer i 2018. Mill. kroner

Kapittel 1150		Budsjett 2018 <sup>1</sup>	Omdisp. 2018	Justert budsjett 2018	Disp. av overførte midler 2017
Post	Benevning				
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	8 361,247	-135,648	8 225,598	18,912
77.11	Tilskudd til dyreavl m.m.	82,300	-0,400	81,900	
77.12	Tilskudd til planteavl m.m.	15,720	2,112	17,832	2,888
77.13	Tilskudd til rådgivning og teknisk planlegging	88,500	0	88,500	
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	56,360	0,500	56,860	
77.17	Tilskudd til fruktlager	14,000	0	14,000	
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	256,880	2,212	259,092	2,888
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 147,000	-62,809	1 084,191	35,809
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom m.v.	153,300	-5,300	148,000	
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	69,300	-19,100	50,200	
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	0	63,000	
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	72,200	-0,700	71,500	
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 504,800	-87,909	1 416,891	35,809
SUM KAP. 1150		15 107,993	0	15 107,993	69,741

<sup>1</sup> Saldert budsjett 2018.

### 8.1.3 Budsjettmessige endringer fra 2018 til 2019

De budsjettmessige konsekvenser i 2019 av dette jordbruksoppjøret vil bli fremmet for Stortinget i Landbruks- og matdepartementets Prop. 1 S

(2018–2019). I tabell 8.4 vises det justerte bevilgningsbehov som følge av endringene som foreslås i dette jordbruksoppjøret. Endringer som skyldes konsekvensjusteringer eller justerte volumprognoser på overslagsbevilgningene er ikke innarbeidet.

Tabell 8.4 Samlet utslag av oppjøret og foreløpig budsjett 2019. Mill. kroner

Post		Budsjett 2018 <sup>1</sup>	Endring 2019	Budsjett 2019 <sup>2</sup>
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	17,500	6,533	24,033
50	Tilskudd til Landbrukets utviklingsfond	1 123,553	0	1 123,553
70.11	Avsetningstiltak	24,400	3,000	27,400
70.12	Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	255,409	-18,747	236,662
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0	38,000
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	317,809	-15,747	302,062
71	Tilskudd til erstatninger m.m., <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0	43,000

Tabell 8.4 Samlet utslag av oppjøret og foreløpig budsjett 2019. Mill. kroner

Post	Budsjett 2018 <sup>1</sup>	Endring 2019	Budsjett 2019 <sup>2</sup>
73.11 Tilskudd til norsk ull	140,000	0	140,000
73.13 Pristilskudd melk	619,800	54,000	673,800
73.15 Pristilskudd kjøtt	1 474,400	-35,740	1 438,660
73.16 Distriktstilskudd egg	3,508	0	3,508
73.17 Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	103,800	14,200	118,000
73.18 Frakttilskudd	362,096	0	362,096
73.19 Tilskudd til prisnedskrivning korn	696,000	45,100	741,100
73.20 Tilskudd til matkorn	83,600	7,800	91,400
<b>73</b> Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	<b>3 483,204</b>	<b>85,360</b>	<b>3 568,564</b>
74.11 Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 569,200	32,400	1 601,600
74.14 Produksjonstilskudd husdyr	2 279,010	163,790	2 442,800
74.16 Beitetilskudd	916,500	0,700	917,200
74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 047,400	400,100	3 447,500
74.19 Regionale miljøprogram	435,537	57,622	493,159
74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk	113,600	8,300	121,900
<b>74</b> Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	<b>8 361,247</b>	<b>662,912</b>	<b>9 024,159</b>
77.11 Tilskudd til dyreavl med mer	82,300	6,400	88,700
77.12 Tilskudd til frøavl med mer	15,720	3,000	18,720
77.13 Tilskudd til rådgivning	88,500	5,000	93,500
77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	56,360	3,000	59,360
77.17 Tilskudd til fruktlager	14,000	0	14,000
<b>77</b> Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	<b>256,880</b>	<b>17,400</b>	<b>274,280</b>
78.11 Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 147,000	29,600	1 176,600
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	153,300	-0,100	153,200
78.14 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	69,300	-19,100	50,200
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	2,891	65,891
78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning	72,200	0,300	72,500
<b>78</b> Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	<b>1 504,800</b>	<b>13,591</b>	<b>1 518,391</b>
<b>Sum Kap. 1150</b>	<b>15 107,993</b>	<b>770,049</b>	<b>15 878,042</b>
<b>Sum Kap. 4150</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>0</b>

<sup>1</sup> Saldert budsjett<sup>2</sup> Budsjett 2019 før flyttinger, kvantums- og konsekvensjusteringer



Tabell 8.5 Driftskostnader til utredninger og evalueringer. Mill. kroner

Ordning	Budsjett 2018	Endring	Budsjett 2019
21 Spesielle driftsutgifter	17,500	6,533	24,033

Tabell 8.6 Post 50 Fondsavsetninger. Mill. kroner

Ordning	Budsjett 2018	Endring	Budsjett 2019
50.11 Tilskudd til LUF	1 123,553	0,000	1 123,553

Tabell 8.7 Post 70 Markedsregulering. Mill. kroner

Ordning	Budsjett 2018	Endring	Budsjett 2019
70.11 Avsetningstiltak, hagebruk	24,400	3,000	27,400
<i>Eksportsstøtte</i>	<i>24,509</i>	<i>1,790</i>	
<i>Prisnedskrivning PNS</i>	<i>230,900</i>	<i>-20,537</i>	
70.12 Tilskudd til råvareprisutjevning	255,409	-18,747	236,662
<i>Tilskudd til potetsprit</i>	<i>18,000</i>		
<i>Tilskudd til potetstivelse, industri</i>	<i>20,000</i>		
70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0,000	38,000
Sum	317,809	-15,747	302,062

Tabell 8.8 Post 71 Tilskudd til erstatninger m.m. Mill. kroner

Ordning	Budsjett 2018	Endring	Budsjett 2019
<i>Erstatning ved avlingssvikt i planteproduksjon</i>	<i>40,000</i>		
<i>Tilskudd ved svikt i honningproduksjon</i>	<i>3,000</i>		
Sum Tilskudd til erstatninger m.m.	43,000	0,000	43,000

Tabell 8.9 Post 73 Pristilskudd. Mill. kroner<sup>1</sup>

	Ordning	Budsjett 2018	Endring	Budsjett 2019
73.11	Tilskudd til norsk ull	140,000		140,000
	<i>Grunntilskudd geitemelk</i>	<i>71,600</i>		
	<i>Distriktstilskudd melk</i>	<i>548,200</i>	<i>54,000</i>	
73.13	Pristilskudd melk	619,800	54,000	673,800
	<i>Grunntilskudd sau, lam, kje</i>	<i>97,000</i>		
	<i>Kvalitetstilskudd storfekjøtt</i>	<i>239,800</i>	<i>-12,300</i>	
	<i>Distriktstilskudd kjøtt</i>	<i>634,600</i>	<i>24,400</i>	
	<i>Kvalitetstilskudd til lammeslakt</i>	<i>503,000</i>	<i>-47,840</i>	
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 474,400	-35,740	1 438,660
73.16	Distriktstilskudd egg	3,508		3,508
	<i>Distriktstilskudd potet Nord Norge</i>	<i>4,300</i>	<i>0,300</i>	
	<i>Distriktstilskudd frukt, bær</i>	<i>77,800</i>	<i>12,100</i>	
	<i>Distriktstilskudd grønnsaker</i>	<i>21,700</i>	<i>1,800</i>	
73.17	Distriktstilskudd frukt, bær og veksth.gr.saker	103,800	14,200	118,000
	<i>Fraktilskudd kjøtt</i>	<i>134,000</i>		
	<i>Fraktilskudd egg</i>	<i>8,096</i>		
	<i>Fraktilskudd kraftfôr</i>	<i>138,000</i>		
	<i>Fraktilskudd korn til kraftfôrprod.</i>	<i>82,000</i>		
73.18	Fraktilskudd	362,096	0,000	362,096
73.19	Prisnedskrivning korn	696,000	45,100	741,100
73.20	Tilskudd til matkorn	83,600	7,800	91,400
	Sum	3 483,204	85,360	3 568,564

<sup>1</sup> Bevilgningsendring før kvantumsjustering

Tabell 8.10 Post 74 Direkte tilskudd. Mill. kroner

	Ordning	Budsjett 2018	Endring	Budsjett 2019
	<i>Driftstilskudd melk</i>	1 290,900	-4,600	
	<i>Driftstilskudd kjøttfeproduksjon</i>	278,300	37,000	
74.11	Driftstilskudd	1 569,200	32,400	1 601,600
	<i>Tilskudd til husdyr</i>	2 264,910	156,590	
	<i>Tilskudd bevaringsverdige husdyrraser</i>	14,100	7,200	
74.14	Tilskudd til husdyr	2 279,010	163,790	2 442,800
	<i>Tilskudd til dyr på utmarksbeite</i>	579,100	-5,800	
	<i>Tilskudd til beitende dyr</i>	337,400	6,500	
74.16	Beitetilskudd	916,500	0,700	917,200
	<i>Kulturlandskapstilskudd</i>	1 318,000	75,400	
	<i>Arealtilskudd</i>	1 729,400	324,700	
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 047,400	400,100	3 447,500
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	435,537	57,622	493,159
	<i>Husdyrtilskudd økologisk landbr.</i>	68,000	0,600	
	<i>Ekstra arealtilskudd økologisk prod.</i>	45,600	7,700	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	113,600	8,300	121,900
	Sum	8 361,247	662,912	9 024,159

Tabell 8.11 Post 77 Utviklingstiltak. Mill. kroner

Ordning	Budsjett 2018	Endring	Budsjett 2019
<i>Tilskudd til semin</i>	24,600	1,000	
<i>Tilskudd til veterinærreiser</i>	43,500	5,300	
<i>Tilskudd til organisasjoner</i>	14,200	0,100	
77.11 Tilskudd til dyreavl m.m.	82,300	6,400	88,700
<i>Pris- areal- og lagringstilskudd</i>	12,000	3,000	
<i>Tilskudd til lagring av såkorn</i>	3,720		
77.12 Tilskudd til frøavl m.m.	15,720	3,000	18,720
77.13 Tilskudd til rådgivning	88,500	5,000	93,500
<i>Utvikling av plantemateriale, nordisk.</i>	2,400		
<i>Utvikling av plantemateriale, oppformering</i>	11,000	1,500	
<i>Utvikling av plantemateriale, Graminor</i>	24,960		
<i>Kvalitetstiltak settepotetavl</i>	9,000	0,500	
<i>Bærekraftig bruk av plantevernmidler</i>	9,000	1,000	
77.15 Tilskudd til kvalitets og salgsfremmende tiltak	56,360	3,000	59,360
77.17 Tilskudd til fruktlager	14,000		14,000
Sum	256,880	17,400	274,280

Tabell 8.12 Post 78 Velferdsordninger. Mill. kroner

Ordning	Budsjett 2018	Endring	Budsjett 2019
78.11 Tilskudd til avløsning ferie og fritid	1 147,000	29,600	1 176,600
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom	153,300	-0,100	153,200
78.14 Tilskudd sykepengeordning jordbruket	69,300	-19,100	50,200
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	2,891	65,891
78.16 Tidligpensjonsordningen	72,200	0,300	72,500
Sum	1 504,800	13,591	1 518,391

Tabell 8.13 Kap 4150 Til gjennomføring av jordbruksavtalen. Mill. kroner

Ordning	Budsjett 2018	Endring	Budsjett 2019
85 Markedsordningen for korn	0,000		0,000
Sum	0,000	0,000	0,000

Landbruks- og matdepartementet

t i l r å r :

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et fremlagt forslag til proposisjon til Stortinget om endringer i statsbudsjettet 2018 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppjøret 2018 m.m.)

---

Vi **HARALD**, Norges Konge,

s t a d f e s t e r :

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak om endringer i statsbudsjettet 2018 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppjøret 2018 m.m.) i samsvar med et vedlagt forslag.

---

## Forslag

### til vedtak om endringer i statsbudsjettet 2018 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2018 m.m.)

## I

I statsbudsjettet for 2018 gjøres følgende endringer:

## Utgifter:

Kap.	Post	Formål	Kroner
1150		Til gjennomføring av jordbruksavtalen m.m.	
	21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i> , reduseres med ..... fra kr 17 500 000 til kr 12 042 000	5 458 000
	50	Fondsavsetninger, økes med ..... fra kr 1 123 553 000 til kr 1 348 685 000	225 132 000
	70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i> , reduseres med ..... fra kr 317 809 000 til kr 284 010 000	33 799 000
	73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i> , økes med ..... Fra kr 3 483 204 000 til kr 3 518 674 000	35 470 000
	74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i> , reduseres med ..... fra kr 8 361 247 000 til kr 8 225 598 000	135 648 000
	77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i> , økes med ..... fra kr 256 880 000 til kr 259 092 000	2 212 000
	78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i> , reduseres med ..... fra kr 1 504 800 000 til kr 1 416 891 000	87 909 000

## II

Stortinget gir Landbruks- og matdepartementet fullmakt til å iverksette tiltak i henhold til det framlagte forslag til jordbruksoppgjør, herunder tiltak som er knyttet til bevilgninger i 2019.

**Vedlegg 1****Jordbruksforhandlingene 2018***Sluttprotokoll fra forhandlingsmøte 16. mai mellom staten og Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag***1 Avtalemessige forutsetninger**

Partene viser til Stortingets behandling av jordbruksmeldingen, Meld. St. 11 (2016–2017), jf. Innst. 251 S (2016–2017), og regjeringens Jeløya-plattform. Den inngåtte jordbruksavtalen er basert på dette grunnlaget. Partene viser til Hovedavtalens formålparagraf, som sier at forhandlingenes formål er å regulere tiltak som er egnet til å fremme fastlagte mål for jordbruket. Jordbrukspolitikken har en omfattende målmatrise hvor kryssende hensyn må avveies mot hverandre. Partene viser til Innst. 251 S (2016–2017), hvor Næringskomiteen skriver:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig folkeparti og Venstre, erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottakere. Flertallet viser til at Totalkalkylen utarbeidet av Budsjett-nemnda for jordbruket er egnet til å beskrive inntektsutvikling, og i mindre grad egnet til å måle inntektsnivå. Inntektsnivået i jordbruket varierer betydelig mellom bruk, men er gjennomgående lavt.

Komiteen vil understreke at inntekt både er et mål og det viktigste virkemiddelet for å nå andre landbrukspolitiske mål. For å gi aktører i jordbruket forutsigbarhet og sikre rekruttering er det viktig at Stortinget formulerer et klart inntektsmål.

Komiteen legger til grunn at utøvere i jordbruket, som selvstendig næringsdrivende, skal ha muligheter til samme inntektsutvikling som andre i samfunnet. Inntektsmulighetene må være til stede innenfor en variert bruksstruktur for at norsk jordbruk skal kunne utnytte landets produksjonsmuligheter. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvik-

ling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen.»

Partene er enige om at det er en utfordrende markedsituasjon for flere husdyrproduksjoner, og at forutsetningen for jordbrukets inntektsmål for tiden ikke er oppfylt, og at forbedring av markedsbalansen er avgjørende for en god inntektsutvikling. Budsjett-nemnda for jordbruket har beregnet et brutto inntektstap for svin, sau og egg på 348 mill. kroner i 2018, jf. nærmere beskrivelse av beregningen i Budsjett-nemndas utredning nr. 1.

Reduserte avsetningsmuligheter i flere andre sektorer begrenser jordbrukets inntektsmuligheter i form av redusert kvantum. Partene legger til grunn en forbedring av markedsbalansen tilsvarende 250 mill. kroner. I den inngåtte avtalen er partene i tillegg enige om punktene gjengitt i kap. 4 *Markedsbalansering*.

Den inngåtte jordbruksavtalen omfatter:

- Målpriser for perioden 1. juli 2018 – 30. juni 2019
- Bevilgninger over statsbudsjettet, kapittel 1150, for kalenderåret 2019
- Omdisponeringer innenfor budsjettet for 2018
- Andre bestemmelser som fremgår av denne protokollen

Bunnfradraget holdes uendret på 6 000 kroner. For saker som ikke er omtalt i denne protokollen, vises det til statens tilbud av 4. mai 2018. Vedlagt sluttprotokollen følger fordelingsskjema med detaljerte endringer i avtalepriser og tilskuddsordninger.

**2 Økonomisk ramme**

Partene er enige om en ramme for avtalen på 1 100 mill. kroner. Prognoser for kalenderåret 2019, for endringer i inntekts- og kostnadsposter som ikke er avtalebestemt, fremgår av tabell 2.1. Det er lagt til grunn en prognosert lønnsvekst for lønsmottagerne på 3 ½ pst. i 2019.

Tabell 1.1 Prognoser for endringer i poster som ikke er avtalebestemt og økonomisk ramme for avtalen, mill. kroner

	Grunnlag Mill kr	Volum	Pris	Sum Mill. kr
1. Økt produksjonsvolum	34 220	0,30 %		105
2. Prisøkning på varer uten målpris	12 572		1,3 %	165
3. Bedret markedsbalanse i 2019				250
4. Driftskostnader	21 386	0,10 %	1,6 %	365
5. Kapitalslit og leasing	8 844			300
6. Normalisert realrentekostnad	459			750
7. Arbeidsforbruk	14 309	-2,0 %	3,5 %	205
Sum, forutsatt lik prosentvis vekst som andre grupper <sup>1</sup>				1 100

<sup>1</sup> Ytterligere inntektsvekst kan oppnås gjennom bedre markedsbalanse enn lagt til grunn.

Partene er enige om en finansiering av rammen som vist i tabell 2.2. Det gjennomføres målprisøkninger fra 1. juli 2018 med en årsvirkning på 198 mill. kroner. Bevilgningene til gjennomføring av jordbruksavtalen økes med 770 mill. kroner i 2019, og det disponeres 70 mill. kroner i overførte midler fra 2017. Rammen og forutsetningene i tabell 2.1 gjør at verdien av jordbruksfradraget vil øke med 62 mill. kroner i 2019.

Tabell 1.2 Økonomisk ramme for avtalen

	Mill. kroner
Endring i målpriser fra 01.07.18	198
Endret bevilgning på kap. 1150 i 2019	770
Overførte midler fra 2017	70
Endret verdi av jordbruksfradraget	62
Sum	1 100

Rammen legger grunnlag for en inntektsøkning per årsverk på om lag 3 ½ pst. fra 2018, før oppgjør, til 2019, forutsatt forbedring i markedsbalansen. Avtalen legger til rette for en inntektsvekst per årsverk på 20 pst. fra 2014 til 2019, eller 3 ¾ pst. per år.

Partene er enige om følgende omdisponeringer innenfor budsjettet for 2018:

- 31,6 mill. kroner disponeres til økt prisnedskrivning til norsk korn og 3,9 mill. kroner disponeres til tilskudd til matkorn fra 1. juli
- Landbrukets utviklingsfond tilføres 225,1 mill. kroner.

Partene er enige om de endringer i målpriser og satser og bevilgninger på tilskuddsordninger som går frem av vedlagte fordelingsskjema.

### 3 Utslag på referansebrukene

I fordelingen har partene prioritert produksjoner med markedsmuligheter, korn, poteter, frukt og grønt. Videre prioriterer avtalen jordbruket på Vestlandet, områder med driftsvansker, miljø og klima og velferdsordningene. Budsjettnemndas sekretariat har beregnet det kvantumsfaste isolerte utslaget av pris- og tilskuddsendringer i avtalen, inkludert forutsetninger om pris- og kostnadsendringer og økt utnytting av jordbruksfradraget, tilsvarende forutsetningene i tabell 2.1.



Tabell 1.3 Beregnet helårsvirkning på referansebrukene av pris- og tilskuddsendringer, inkl. anslåtte kostnadsendringer til 2019. kroner per årsverk, inkl. verdi av jordbruksfradraget.

	2016	2017	2018	2019	2019– 2018	2019– 2017	2019– 2016
	A	B	C	D	D-C	D-B	D-A
1 Melk. 29 årskyr, landet	382 500	388 800	378 200	408 800	30 600	20 000	26 300
2 Korn. 386 dekar, landet	272 400	281 200	231 500	293 400	61 900	12 200	21 000
3 Sau. 167 vinterfôra, landet	218 300	175 400	167 100	170 200	3 100	-5 200	-48 100
4 Melkegeit. 133 årsgeiter, landet	448 300	446 400	449 200	462 200	13 000	15 800	13 900
5 Svin/korn. 47 avlssvin, landet	518 900	407 000	350 900	350 100	-800	-56 900	-168 800
6 Egg/planteprod. 6 600 høner, landet	420 900	466 900	438 800	459 600	20 800	-7 300	38 700
7 125 daa poteter+432 daa korn landet	352 900	370 800	350 800	403 300	52 500	32 500	50 400
8 32 ammekyr, landet	293 200	298 900	294 100	318 100	24 000	19 200	24 900
9 52 dekar frukt og bær, landet	352 800	352 600	359 600	401 800	42 200	49 200	49 000
10 Fjørfe-slakt og planteprod., landet	412 000	317 400	233 700	210 800	-22 900	-106 600	-201 200
11 Økologisk melk. 26 årskyr, landet	353 900	360 500	355 500	390 500	35 000	30 000	36 600
12 Melk. 15 årskyr, landet	316 800	323 000	324 300	351 200	26 900	28 200	34 400
13 Melk. 46 årskyr, landet	422 700	429 000	408 400	427 100	18 700	-1 900	4 400
14 Melk. 65 årskyr, landet	484 800	490 300	462 800	480 300	17 500	-10 000	-4 500
15 Melk. 33 årskyr, Østl. flatbygder	406 300	405 500	363 700	378 900	15 200	-26 600	-27 400
16 Melk. 27 årskyr, Østl. andre bygder	380 100	384 800	372 300	406 900	34 600	22 100	26 800
17 Melk. 36 årskyr, Agder/Rogal. Jæren	438 300	448 600	414 400	425 200	10 800	-23 400	-13 100
18 Melk. 26 årskyr, Ag./Ro. andre bygder	357 500	363 900	354 000	388 900	34 900	25 000	31 400
19 Melk. 28 årskyr, Vestlandet	350 500	355 100	344 500	380 000	35 500	24 900	29 500
20 Melk. 31 årskyr, Trøndelag	399 300	405 200	379 600	401 900	22 300	-3 300	2 600
21 Melk. 25 årskyr, Nord-Norge	393 900	400 800	391 900	416 100	24 200	15 300	22 200
22 Korn. 235 daa, Østlandet	94 000	101 500	44 400	99 900	55 500	-1 600	5 900
23 Korn. 851 daa, Østlandet	478 700	493 200	440 700	512 900	72 200	19 700	34 200
24 331 dekar korn+23 avlssvin, Trøndel.	477 900	386 100	332 800	345 500	12 700	-40 600	-132 400
25 Sau. 137 vinterfôra, Vestlandet	174 500	143 000	138 600	151 800	13 200	8 800	-22 700
26 Sau. 171 vinterfôra, Nord-Norge	270 200	228 600	219 600	224 600	5 000	-4 000	-45 600
27 Sau. 291 vinterfôra, landet	272 200	213 300	202 300	202 200	-100	-11 100	-70 000

## 4 Markedsbalansering

### 1.4.1 Hjemmel for samordnet opptreden

Det følger av primærnæringsunntaket til konkuranseloven at primærprodusenter eller deres organisasjoner kan opptre samordnet dersom det er i samsvar med lover/forskrifter eller jordbruksavtale. Det legges til grunn at Omsetningsrådet kan sikre tilstrekkelig hjemmelsgrunnlag for slik samordnet opptreden på de områdene som ligger innenfor rådets myndighet. Forutsatt at markedsregulator er gitt slik hjemmel, kan primærprodusentene og deres organisasjoner komme med tilsvarende oppfordring. Det legges til grunn at følgende hjemmel inntas i Jordbruksavtalen kap. 5: «Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag, kan, dersom markedsregulator har oppfordret produsentene til å gjennomføre produksjonsregulerende tiltak, oppfordre produsentene til å følge markedsregulators råd.»

### 4.2 Markedssituasjonen for svin

Det vises til beskrivelsen av utfordringene i svinenæringa og markedet for svin i jordbrukets krav og i statens tilbud. Partene viser til at omfanget av engangspurker har økt over tid, at denne produksjonsformen bidrar til at tilførselen av smågris øker og i tillegg at produksjonsformen kan sies å ha dyreetiske utfordringer.

Partene er enige om at det er behov for å iverksette tiltak som kan bidra til å håndtere den utfordrende markedssituasjonen. Det må derfor utredes aktuelle tiltak, herunder innstramminger i husdyrkonsesjonsregelverket, blant annet for å håndtere veksten i engangspurkeproduksjon. Punkter som skal utredes:

- Regulering av smågrisproduksjon basert på antall avlspurker (innsatte avlspurker og slakta/omsatte purker). Det skal gjøres særskilte vurderinger for foredlings- og formeringsbesetninger.
- Etablering av register for livdyromsetning av purker, inkl. spørsmålet om rapporteringsplikt og hjemmelsgrunnlag.
- WTO-legalitet knyttet til mulige utkjøpsordninger av svineprodusenter.
- Utforming av overgangsordninger.

Landbruksdirektoratet gis i oppgave å gjennomføre utredningen innen 1.9.2018. Det oppnevnes en referansegruppe bestående av avtalepartene. Landbruks- og matdepartementet vil sende eventuelle forslag til endringer på ordinær høring. Det legges til grunn at aktuelle endringer i forskrifter og overgangsordninger kan tre i kraft fra 1.1.2019. Disse forutsetningene inngår som premisser for årets jordbruksavtale.

## 5 Andre endringer

Partene er enige om følgende, jf. også vedlagte fordelingsskjema.

### 5.1 Landbrukets utviklingsfond

Partene er enige om at bevilgningen til Landbrukets utviklingsfond for 2019 videreføres med 1 123,6 mill. kroner. Fondet tilføres 225,1 mill. kroner i 2018 gjennom omdisponering av midler i 2018. Som det fremgår av tabell 5.1 økes samlet tilskuddsramme for fondet med 101 mill. kroner til 1 600 mill. kroner for 2019.

Det gis følgende nasjonale føringer for forvaltningen av IBU-midler i 2019:

- Støtte til investeringsprosjekt som gir økt matproduksjon skal prioriteres i produksjoner med markedspotensial.
- Det skal særskilt prioriteres støtte til frukt- og grøntnæringen, veksthusnæringen samt kornproduksjon. I kornproduksjonen skal tilskudd til tørke- og lageranlegg prioriteres.
- Det innvilges ikke tilskudd til investeringer i sauefjøs i 2019. Det gis unntak av støtte til økologiske saueprodusenter som må foreta større investeringer på grunn av endrede krav til liggeareal som følge av implementeringen av EUs økologiregelverk fra mars 2017.
- I vurdering av lønnsomheten i investeringsprosjektet må det tas hensyn til det samlede næringsgrunnlaget på bruket.
- Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering mellom søknader.
- Det skal tas hensyn til nye krav til dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftsfjøs, og behov for fornyelse av driftsapparatet.
- Små og mellomstør bruk skal prioriteres ved tildeling av støtte.

- Innen melkeproduksjon er det spesielt behov for å prioritere fornying av 15–30 kyrstjøs.
- Prosjekter med energi- og klimaeffektive løsninger skal prioriteres, for eksempel ved bruk av tre som byggemateriale og investering i andre miljø- og klimasmarte løsninger i forbindelse med investering i ny driftsbygning.
- Det kan gis ekstra investeringstilskudd på inntil 500 000 kroner til geitemelkprodusenter som omstiller til annen produksjon og som selger hele kvoten gjennom oppkjøpsordningen for geitemelkkvoter. Dette tilskuddet kommer i tillegg til ev. ordinær IBU-støtte. Lønnsomhetsvurderinger må ligge til grunn for tildeling av støtte til ny produksjon. Muligheten for å søke om ekstra investeringstilskudd gjelder t.o.m. 2020. Søknader må fremmes i forbindelse med de ordinære søknadsomgangene i fylkene.
- Det kan gis investeringstilskudd til bygging av gjødsellager med fast toppdekke og/eller 10-12 måneders lagringskapasitet på inntil 20 pst. av kostnadene, begrenset oppad til 20 pst. av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket. Øvre grense for tilskudd settes til 100 000 kroner per prosjekt. Det kan ikke gis tilskudd til bygging av gjødsellager på leid areal.
- Det kan gis inntil 100 mill. kroner i risikolån. Tapsavsetningen skjer innenfor rammen av IBU-midlene. Nivået på tapsfondavsetningen skal reduseres.
- Den regionale partnerskapets strategiske føringer er avgrenset til prioritering mellom ulike produksjoner i den enkelte region/fylke. Det er også anledning til å gjøre prioriteringer

mellom ulike områder i regionen/fylket. Faglagene skal inngå i det regionale partnerskapet.

- Maksimal proSENTSATS for tilskudd til investeringer videreføres med inntil 35 pst. av godkjent kostnadsoverslag for investeringen. Øvre grense for tilskudd på 2 mill. kroner per prosjekt med unntak for Troms og Finnmark videreføres også.

Under tilskuddsrammen til LUF er partene enige om følgende:

Avsetningen til Utviklingsprogrammet økes med 3,5 mill. kroner. Tiltak som bidrar til næringsutvikling og verdiskaping basert på høstbare viltressurser og øvrige utmarksressurser prioriteres.

Avsetningen til forskning økes med 10 millioner kroner. Det legges mindre vekt på internasjonal relevans for prosjekter som finansieres med JA-midler. Det må vurderes fullfinansiering på forskningsprosjekter innen miljø, klima og dyrevelferd.

Minst 5 millioner kroner brukes til utredninger. Følgende temaer bør utredes til jordbruksoppjøret i 2019:

- Økonomiske og miljømessige gevinster med presisjonsjordbruk.
- Muligheter for økt binding av karbon i jord.
- Hvordan tilbudet fra ulike husdyrproduksjoner varierer med endringer i priser og tilskudd, herunder ulik vektning av produksjonsavhengige og produksjonsnøytrale tilskuddsordninger.
- Utredningsmidlene utlyses på ordinær måte.

Tabell 1.4 Tilskuddsramme for Landbrukets utviklingsfond. Mill. kroner

	2018 <sup>4)</sup>	2019	Endring 2018–2019
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	634,5	634,5	0,0
Utrednings- og tilretteleggingsmidler	48,0	48,0	0,0
Områderettet innsats			
<i>Arktisk landbruk</i>	<i>2,0</i>	<i>2,0</i>	<i>0,0</i>
<i>Fjellandbruket</i>	<i>0,0</i>	<i>2,0</i>	<i>2,0</i>
Rekruttering og kompetanse i landbruket			
<i>Nasjonale kompetansetiltak (KIL-midler)</i>	<i>6,0</i>	<i>4,0</i>	<i>-2,0</i>
<i>Regionale tilskudd til rekruttering og komp.heving</i>	<i>14,0</i>	<i>14,0</i>	<i>0,0</i>
<i>Nasjonal modell for voksenagronom<sup>1)</sup></i>	<i>11,0</i>	<i>15,0</i>	<i>4,0</i>
<i>Mentorordning</i>	<i>0,0</i>	<i>2,0</i>	<i>2,0</i>
Forskning og utvikling	55,0	65,0	10,0
Matmerk	55,0	63,0	8,0
Utviklingsprogrammet	102,5	106,0	3,5
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket	67,0	77,0	10,0
Skogbruk <sup>2)</sup>	222,0	242,0	20,0
Midler til konfliktforeb. tiltak jordbruk/reindrift	1,5	2,0	0,5
Dyrevelferdsprogram mink	2,0	0,0	-2,0
Utsiktsrydding	8,0	0,0	-8,0
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	95,0	115,0	20,0
Drenering	58,0	58,0	0,0
Investeringsstøtte organisert beitebruk	13,0	18,0	5,0
Handlingsplan for plantevernmidler <sup>3)</sup>	0,0	0,0	0,0
Klima- og miljøprogram	20,0	20,0	0,0
Klimasmart landbruk	0,0	20,0	20,0
Biogass	2,0	3,0	1,0
Støtte verdensarvområdene og utv. kulturlandskap	13,5	18,5	5,0
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	31,0	31,0	0,0
SUM tilskuddsramme	1 461,0	1 560,0	99,0
Rentestøtte – utbetalinger	38,0	40,0	2,0
SUM tilskuddsramme inkl. utbetalinger rentestøtte	1 499,0	1 600,0	101,0

<sup>1</sup> Inkluderer 2 mill. kroner til utvikling av digitale løsninger

<sup>2</sup> 8 mill. kroner av tilskuddsrammen skal øremerkes miljøtiltak i skogbruket

<sup>3</sup> Ordningen flyttes fra post 77.15. til LUF i forbindelse med prp. 1 (10 mill. kroner)

<sup>4</sup> Partene er enige om at St. Olavs hospital etter søknad til Landbruksdirektoratet kan innvilges inntil 2,5 mill. kroner i 2018 for etablering av «Nasjonalt Fagkompetansesenter for landbrukshelse».

## 5.2 Miljø og klima

Partene er enige om å styrke satsingen på seterdrift over Regionale miljøprogram. Alle fylkesmannsembeter skal legge til rette for tilskudd på minst 50 000 kroner per seter, forutsatt produksjon av ku- eller geitemelk for egen foredling eller levert til meieri. Produksjonsperioden må være minst seks uker per sesong, og knyttet til et historisk eller veletablert seteranlegg. Enkeltseter og fellesseter sidestilles ved tilskuddsutmåling. Fylkene står fritt til å vurdere økte satser for seterdrift tilrettelagt for turisme i form av bevertning, formidling, overnattings- eller kulturtilbud. Avsetningen til RMP økes med 8,3 mill. kroner til formålet i 2019.

Klimasmart landbruk finansieres over LUF med 20 mill. kroner i 2019. Partene er enige om at Klimasmart Landbruk legger frem en plan for videre arbeid og finansiering i forkant av jordbruksoppjøret i 2019.

Partene er enige om å øke den fylkesvise RMP-rammen for Trøndelag og Nordland med 0,5 mill. kroner, til sammen 1 mill. kroner, som prioriteres til beitearealer til kortnebbgås og kvitkinngås.

## 5.3 Økologisk jordbruk

Partene er enige om å videreføre satsingen på økologisk jordbruk og spesielt produkter som det er avsetning for i markedet. For å stimulere til økt økologisk produksjon har partene blitt enige om å innføre arealtilskudd til arealer i første års karens.

Partene er videre enige om å videreføre bevilgningen til økologiske utviklingstiltak. Forutsatt Stortingets tilslutning til strategien for økologisk jordbruk pekes det på NLR og NORSØK som viktige aktører for videreføring av foregangsfylkenes ansvarsområder.

## 5.4 Korn og grovfôr

Partene er enige om å stimulere til økt kornproduksjon, særlig i de områder av landet som har gode naturgitte forhold for produksjon av matkorn. Målprisene på korn økes tilsvarende en økt bruttoinntekt på 100 mill. kroner. Målprisen for matkorn økes med 10 øre per kg, mens fôrkorn økes med 8 øre/kg. Sammen med en endring i prisnedskrivning på 3,7 øre for norsk korn og en økning i tilskudd til matkorn på 6,3 øre per kg, blir råvareprisen til matmel uendret. Partene anslår at prisen på råvarer til kraftfôr vil øke med 3 øre per kg.

Partene er enige om å heve basiskravet til hektolitervekt på matrug fra 72 til 75 kg. Det foretas en teknisk justering av målprisen for matrug med 2 øre/kg.

## 5.5 Melk

Partene er enige om å innføre et eget tilskudd for små og mellomstore melkebruk. Foretaket må ha seks melkekyr for å være tilskuddsberettiget. Fra seks melkekyr gis et tilskudd på 1 400 kroner per ku, det vil si 8 400 kroner til foretak som har seks kyr. Tilskuddet øker med 1 400 kroner per ku til og med ku nummer 23. Deretter reduseres satsen med 1 150 kroner per ku slik at tilskuddet blir null for bruk med 51 og flere kyr.

## 5.6 Kjøtt og egg

Partene er enige om at kvalitetstilskuddet for storfejøtt ikke lenger gis for slaktekategori okse, og at fettklassifiseringen fortsatt skal inngå i vilkårene for tildeling av tilskuddet.

Tilskudd husdyr og avløsertilskudd ferie-fritid gis for verpehøner i rugeeggproduksjon på grunnlag av antall egg levert til rugeri i perioden 1. januar til 31. desember året før utbetalingsåret. Endringen i tilskuddsgrunnlaget innføres for søknadsomgangen i 2019 med utbetaling i 2020.

## 5.7 Driftsvanske

Partene er enige om å prioritere tilskudd til arealer med driftsvansker og de områder av landet der utviklingen i arealbruk er dårligst, gjennom å justere og prioritere ordninger målrettet mot disse områdene med om lag 225 mill. kroner. Endringene får virkning allerede i 2019.

Det fire viktigste tiltakene er:

1. Arealtilskudd grovfôr – dele opp sone 5 for grovfôr og prioritere områdene med størst driftsvansker (sone 5B Vestlandet), 95,2 mill. kroner.
2. Arealtilskudd grovfôr – redusere arealavgrensingen for grovfôr i sone 5–7 slik at mer areal blir tilskuddsberettiget, 21,3 mill. kroner.
3. Tilskudd til bratt areal i Regionale miljøprogram – øke og øremerke tilskudd til bratt areal med 30,0 mill. kroner.
4. Distriktstilskuddene økes totalt med 78,4 mill. kroner, hvorav melk økes i sone D til J og distriktstilskudd til kjøtt økes fra sone 2.

I tillegg prioriteres områdene som har hatt svakest utvikling gjennom satsøkninger i en rekke

ordninger, herunder arealtilskudd grovfôr i sone 5A, 6 og 7, arealtilskudd frukt og grønt, distrikts-tilskudd frukt og grønt, vektet økning av Regionale miljøprogram og økning i flere ordninger under LUF.

### 5.8 Velferdsordninger

Partene er enige om at Landbruksdirektoratet utreder konsekvensene av å avvikle samordningen av tilskudd ved avløsning ved sykdom og fødsel mv. mot lønnsinntekter, slik at en likestiller lønnsinntekter med andre næringsinntekter.

### 5.9 Pelsdyr

I Jeløya-plattformen heter det at Regjeringen vil gjennomføre en styrt avvikling av pelsdyrnæringen, og det legges opp til at eksisterende næringsaktører per 15.1.2018 får økonomisk kompensasjon. Videre heter det at «*Det vurderes også om andre tiltak bør iverksettes for å lette omstilling til*

*annen landbruksproduksjon for aktuelle produsenter. Dette tas opp med partene i jordbruksoppjøret for 2019*». Statens Forhandlingsutvalg inviterte under forhandlingene jordbruket til å komme med tilbakemelding om tiltak for omstilling i pelsdyrholdet. Jordbrukets forhandlingsutvalg avviste dette på formelt grunnlag.

### 5.10 Annet

Tilskudd til veterinærreiser økes med 1,50 kr/km, tilsvarende 5,3 mill. kroner. Tilskudd til Geno økes med 1 mill. kroner.

Oslo 16. mai 2018

Ann Merete  
Furuberg

Lars Petter  
Bartnes

Leif Forsell

**Fordeling 2018–2019**

Tabell 1.5 Jordbruksavtalen, fordeling på priser og tilskudd, mill. kroner

	Kap. 1150, Jordbruksavtalen, utgifter	770,0
-	Kap. 4150, Jordbruksavtalen, inntekter	0,0
=	Nettoeffekt av tilskudd	770,0
+	Målpriser fra 1.7	198,0
=	Sum målpriser og tilskudd	968,0
+	Omdisponering overførte midler 2017	70,0
=	Sum til fordeling	1 038,0
+	Endret inntektsverdi jordbruksfradrag	62,0
=	Ramme for oppgjøret	1 100,0

Tabell 1.6 Målpriser fra 01.07

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 513,0	5,41	0,03	45,4
Gris	137,8	32,43		0,0
Poteter	198,3	4,69	0,25	49,6
Grønnsaker og frukt	2 966,1		3,0 %	89,1
Norsk matkorn	139,0	3,26	0,100	13,9
Sum målprisendringer				198,0

Tabell 1.7 Markedsordningen for korn

Prisendringer norsk korn	1000 tonn	Målpris, Kr/kg	Endring, Kr/kg	Mill. kr
Hvete, matkorn	123,9	3,26	0,10	12,4
Rug, matkorn <sup>1</sup>	15,1	2,82	0,10	1,5
Bygg	611,7	2,76	0,08	48,9
Havre	272,5	2,50	0,08	21,8
Fôrhvete og fôrrug	126,0		0,08	10,1
Erter til modning	4,0		0,10	0,4
Såkorn	59,6		0,08	4,9
Oljevekster	11,8	5,69	0,00	0,0
Sum korn og oljevekster	1 224,6		0,08	100,0

<sup>1</sup> Teknisk justering for endret hektolitervekt gjøres i Jordbruksavtalen

Tabell 1.8 Anslag endring i kraftfôrpris

	1000 tonn	Andel	Ref. pris kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Karbohydrat kraftfôr	1 408,0	70,7 %	2,69	0,043	60,5
Protein, soya m.m.	446,3	22,4 %	4,018	0,064	
Fett	48,4	2,4 %		0,000	0,0
Vitaminer og mineraler	87,7	4,4 %		0,000	0,0
Sum	1 990,4			0,030	60,5



Tabell 1.9 Kap. 1150 og kap. 4150 Jordbruksavtalen, mill. kroner

Post		Budsjett 2018 <sup>1</sup>	Endring 2019
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	17,500	6,533
50	Tilskudd til Landbrukets utviklingsfond	1 123,553	0,000
70.11	Avsetningstiltak	24,400	3,000
70.12	Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	255,409	-18,747
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0,000
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	317,809	-15,747
71	Tilskudd til erstatninger m.m., <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0,000
73.11	Tilskudd til norsk ull	140,000	0,000
73.13	Pristilskudd melk	619,800	54,000
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 474,400	-35,740
73.16	Distriktstilskudd egg	3,508	0,000
73.17	Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	103,800	14,200
73.18	Frakttilskudd	362,096	0,000
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning korn	696,000	45,100
73.20	Tilskudd til matkorn	83,600	7,800
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 483,204	85,360
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 569,200	32,400
74.14	Produksjonstilskudd husdyr	2 279,010	163,790
74.16	Beitetilskudd	916,500	0,700
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 047,400	400,100
74.19	Regionale miljøprogram	435,537	57,622
74.20	Tilskudd til økologisk jordbruk	113,600	8,300
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	8 361,247	662,912
77.11	Tilskudd til dyreavl med mer	82,300	6,400
77.12	Tilskudd til frøavl med mer	15,720	3,000
77.13	Tilskudd til rådgivning	88,500	5,000
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	56,360	3,000
77.17	Tilskudd til fruktlager	14,000	0,000
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	256,880	17,400
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 147,000	29,600
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	153,300	-0,100
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	69,300	-19,100
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	2,891
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	72,200	0,300
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 504,800	13,591
Sum Kap. 1150		15 107,993	770,049
Sum Kap. 4150		0,000	0,000

<sup>1</sup> Saldert budsjett

Tabell 1.10 Post 21 Spesielle driftsutgifter, mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring
Evalueringer, utredninger, arbeidsgrupper (LMD)	2,5	2,5	
Agros – erstatning av Saturn	7,0	7,2	-3,4
Ny løsning importvern og RÅK	8,0	15,5	
Fagsystem erstatninger ELF og fylkeskommunene		1,2	
Digitalisering av skogforvaltning		1,0	0,0
Justert bevilgningsbehov			9,9
Sum	17,5	27,4	6,5

Tabell 1.11 Post 70.11 Avsetningstiltak, mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring
Kollektiv dekning omsetningsavgift	24,4	24,4	3,0
Sum	24,4	24,4	3,0

Tabell 1.12 Post 70.12 Tilskudd til råvareprisordningen m.v., mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring
Eksportstøtte XR prognose	24,5	26,3	0,0
PNS, prognose	230,9	193,2	10,0
Målprisjustering melk			3,3
Endret målpris potet			3,5
Behov knyttet til produkter uten målpris			0,4
Justert bevilgningsbehov			-35,9
Sum	255,4	219,5	-18,7

Tabell 1.13 Post 70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse, mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring
Potetsprit	18,0	18,0	0,0
Potetstivelse	20,0	20,0	0,0
Sum	38,0	38,0	0,0

Tabell 1.14 Post 71 Tilskudd til erstatninger, mill. kroner

	Budsjett 2018	Endring
Erstatning ved avlingssvikt i planteprod.	40,0	0,0
Erstatning svikt i honningprod.	3,0	0,0
Sum	43,0	0,0

Tabell 1.15 Post 73.11 Tilskudd til norsk ull

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Ull	3,500	40,00		40,00	0,0

Tabell 1.16 Post 73.13 Pristilskudd, melk

	Mill. l.	Sats, kr/l	Endring, kr/l	Ny sats, kr/l	Endring, mill. kr	
Grunntilskudd geitemelk	20,7	3,36		3,36	0,0	
Distriktstilskudd melk	Sone A	192,4	0,00	0,00	0,0	
	Sone B	320,1	0,12	0,12	0,0	
	Sone C	225,9	0,31	0,06	0,37	13,6
	Sone D	511,5	0,47	0,06	0,53	30,7
	Sone E	117,9	0,54	0,06	0,60	7,1
	Sone F	48,7	0,67	0,02	0,69	1,0
	Sone G	51,5	0,95	0,02	0,97	1,0
	Sone H	3,1	1,16	0,02	1,18	0,1
	Sone I	13,8	1,74	0,02	1,76	0,3
	Sone J	10,6	1,83	0,02	1,85	0,2
Sum distriktstilskudd, melk	1 495,5		0,04		54,0	
Sum pristilskudd, melk					54,0	

Tabell 1.17 Post 73.15 Pristilskudd, kjøtt

Kvalitetstilskudd lammeslakt	Antall 12 mnd	Sats, kr/slakt	Endring, kr/slakt	Ny sats, kr/slakt	Endring, mill. kr	
Kval. O+ og bedre	955 000	500,00	-50,00	450,00	-47,8	
Ikke godkjent klassifiser	1 800	484,00	-50,00	434,00	-0,1	
Kjeslakt over 3,5 kg	17 000	300,00		300,00	0,0	
Tillegg økologiske slakt	28 000	40,00	0,00	40,00	0,0	
<b>Sum</b>	<b>1 001 800</b>				<b>-47,8</b>	
Grunntilskudd, kjøtt	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr	
Sau	23,2	3,81	0,00	3,81	0,0	
Geit	0,3	5,15	0,00	5,15	0,0	
<b>Sum</b>	<b>23,5</b>				<b>0,0</b>	
Kvalitetstilskudd storfekjøtt						
Kvalitetsklasse O	20,9	2,50		2,50	0,0	
Kvalitetsklasse O+ og bedre	27,9	7,50		7,50	0,0	
«Okse» ut av ordningen					-12,3	
Justering for fettgruppe >4-					0,0	
<b>Sum</b>	<b>48,8</b>				<b>-12,3</b>	
Distriktstilskudd, kjøtt						
Storfe, sau og geit	Sone 1	22,6	0,00	0,00	0,0	
	Sone 2	57,5	4,95	0,30	5,25	17,3
	Sone 3	18,8	7,75	0,30	8,05	5,6
Storfe og Geit	Sone 4	7,1	11,70	0,10	11,80	0,7
Storfe og Geit	Sone 5	0,9	12,30	0,10	12,40	0,1
Sau	Sone 4	3,2	13,70	0,20	13,90	0,6
Sau	Sone 5	0,7	14,20	0,20	14,40	0,1
Gris	Sone 4	8,1	5,10		5,10	0,0
Gris	Sone 5	0,2	5,40		5,40	0,0
Vestlandet og Agder <sup>1</sup> Gris		9,8	1,10		1,10	0,0
<b>Sum</b>	<b>128,9</b>				<b>24,4</b>	
<b>Sum pristilskudd kjøtt</b>					<b>-35,7</b>	

<sup>1</sup> Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal + Agderfylkene

Tabell 1.18 Post 73.16 Distriktstilskudd egg

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Vestl.	5,680	0,25	0,00	0,25	0,0
Nord Norge	2,553	0,75	0,00	0,75	0,0
Sum distriktstilskudd egg					0,0

Tabell 1.19 Post 73.17 Distriktstilskudd, frukt og bær og grønnsaker

		1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Epler, pærer og plommer, kirsebær	Sone 1	1,9	1,87	0,70	2,57	1,4
	Sone 2–4	1,9	2,75	0,80	3,55	1,5
	Sone 5	4,5	6,47	1,00	7,47	4,5
Moreller	Sone 1	0,1	2,84	0,70	3,54	0,0
	Sone 2–4	0,1	3,70	0,80	4,50	0,1
	Sone 5	0,3	7,45	1,00	8,45	0,3
Pressfrukt		6,5	2,57		2,57	0,0
Bær	Sone 1–3	5,3	1,57	0,40	1,97	2,1
	Sone 4–5	3,7	4,76	0,60	5,36	2,2
	Sone 6–7	0,0	5,67	0,60	6,27	0,0
Sum distriktstilskudd frukt og bær		24,3				12,1
Kvantumsgrense						
Tomat	103 400 kg					
Sone 1–3		1,6	1,40	0,20	1,60	0,3
Sone 4–7		3,1	2,76	0,20	2,96	0,6
Slangeagurk	151 800 kg					
Sone 1–3		4,2	0,85	0,10	0,95	0,4
Sone 4–7		1,2	1,64	0,10	1,74	0,1
Salat	220 000 stk					
Sone 1–3		5,6	0,55	0,05	0,60	0,3
Sone 4–7		2,2	1,04	0,05	1,09	0,1
Sum tilskudd grønnsaker		17,9				1,8
Potetprod. i Nord Norge		2,7	1,30	0,10	1,40	0,3
SUM		44,9				14,2

Tabell 1.20 Post 73.18 Frakttilskudd

	Budsjett 2018 mill. kr	Satsendring mill. kr
Sonefrakt korn	82,0	0,0
Frakt kraftfôr	138,0	0,0
Innfrakt slakt	134,0	0,0
Frakt egg	8,1	0,0
Sum	362,1	0,0

Tabell 1.21 Post 73.19 Prisnedskrivning norsk korn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Korn	1 206,0	0,566	0,037	0,603	44,6
Økologisk korn	11,7	1,528	0,037	1,565	0,4
Oljevekster, lupiner og bønner	9,7	2,018		2,018	0,0
Økologiske oljevekster, lupin, bønner	0,3	3,228		3,228	0,0
Fôrerter	3,9	0,948	0,037	0,985	0,1
Økologiske fôrerter	0,2	1,598	0,037	1,635	0,0
Sum	1 231,7				45,1
Herav 70 pst utslag i inneværende år	862,2				31,570

Tabell 1.22 Post 73.20 Tilskudd norsk matkorn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Tilskudd norsk matkorn	123,4	0,35	0,063	0,41	7,8
Herav 50 pst utslag i inneværende år	61,7				3,900

Tabell 1.23 Post 74. 11 Driftstilskudd, melk og spesialisert kjøttfeproduksjon

			Antall	Sats, kr per bruk/dyr	Sats- endring	Ny sats, kr/ bruk/dyr	Endring, mill. kr
Kumelk AK-sone 2		Foretak	586	135 050		135 050	0,0
Kumelk Ak-sone 1–3–4		Foretak	1 537	144 050		144 050	0,0
Kumelk AK-sone 5		Foretak	4 974	156 050	5 000	161 050	24,9
Kumelk AK-sone 6–7		Foretak	824	164 050	5 000	169 050	4,1
Geitemelk landet		Foretak	287	164 050	15 000	179 050	4,3
Ammekyr s. 1–4,	6–39 kyr	Dyr	25 131	3 282		3 282	0,0
	40 og flere kyr	Foretak	314	131 280	0	131 280	0,0
Ammekyr s. 5–7,	6–39 kyr	Dyr	36 602	3 632	400	4 032	14,6
	40 og flere kyr	Foretak	168	145 280	16 000	161 280	2,7
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							-18,2
Sum driftstilskudd, melk og ammeku							32,4

Tabell 1.24 Post 74.14 Tilskudd til husdyr

		Fra	Til	Antall dyr	Sats, kr/dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr		1	16	117 669	4 168	-4 168	0	-490,4
		17	25	39 049	2 022	-2 022	0	-79,0
		26	50	47 503	976	-976	0	-46,4
		1	14	105 857		4 168	4 168	441,2
		15	30	65 513		2 562	2 562	167,8
		31	50	33 226		1 100	1 100	36,5
		51 +		14 216	780	-10	770	-0,1
	Sum		218 812				29,6	
Ammekyr		1	50	88 118	3 880		3 880	0,0
		51+		3 791	780	-10	770	0,0
		Sum		91 908				0,0
Andre storfe			568 085	780	-10	770	-5,7	
Melkegeit og melkesau		1	125	28 500	1462		1 462	0,0
		126+		6 228	538		538	0,0
		Sum		34 728				0,0
Vinterfôra sau og ammegeiter		1	126	861 668	868		868	0,0
		127+		149 270	194		194	0,0
		Sum		1 010 938				0,0

Tabell 1.24 Post 74.14 Tilskudd til husdyr

	Fra	Til	Antall dyr	Sats, kr/dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Avlsgris Sør-Norge <sup>2</sup>	1	35	21 141	498		498	0,0
Avlsgris Jæren	1	35	4 748	350		350	0,0
Avlsgris Nord-Norge	1	35	1 462	776		776	0,0
Sum			27 351				0,0
Slaktegris <sup>2</sup>	1	1400	991 769	14		14	0,0
Slaktegris Jæren	1	1400	198 231	10		10	0,0
Sum			1 190 000				0,0
Verpehøner Sør-Norge	1	1 000	592 991	10		10	0,0
Verpehøner Nord-Norge	1	1 000	26 480	24		24	0,0
Verpehøner, landet	1 001	5 000	2 214 062	10		10	0,0
Sum			2 833 532				0,0
Bifolk	1	+	33 648	473	77	550	2,6
Hjort over 1 år			4 756	287	113	400	0,5
Genbevaring	Storfe		3 765	3000	260	3 260	1,0
	Vinterfôra sau		26 168	230	70	300	1,8
	Geit		363 3	530	70	600	0,0
	Hest		501	1 030	70	1 100	0,0
Sum			30 797				2,8
Bunnfradrag 35 pst. <sup>1</sup>	35 %		40 191	6 000	0	6 000	0,0
Beløpsavgrensing				560 000		560 000	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							-11,5
Tilskudd til små og mellomstore melkebruk <sup>3</sup>							145,5
Sum produksjonstilskudd, husdyr							163,8

<sup>1</sup> Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst. tilskudd husdyr og 65 pst. arealtilskudd

<sup>2</sup> Unntatt Jæren

<sup>3</sup> Tilskudd til små og mellomstore melkebruk, jf. tabell nedenfor

Tabell til note 3: Tilskudd til små og mellomstore melkebruk

Antall kyr per bruk	Antall bruk	Kr per ku	Kr/bruk	Endring, kr/bruk	Ny sats, kr/bruk	Endring, mill. kroner
6	93	1 400		8 400	8 400	0,777
7	117	1 400		9 800	9 800	1,147
8	163	1 400		11 200	11 200	1,820
9	180	1 400		12 600	12 600	2,268
10	210	1 400		14 000	14 000	2,933
11	212	1 400		15 400	15 400	3,257
12	268	1 400		16 800	16 800	4,502
13	272	1 400		18 200	18 200	4,941



Antall kyr per bruk	Antall bruk	Kr per ku	Kr/bruk	Endring, kr/bruk	Ny sats, kr/bruk	Endring, mill. kroner
14	290	1 400		19 600	19 600	5,684
15	318	1 400		21 000	21 000	6,668
16	329	1 400		22 400	22 400	7,358
17	328	1 400		23 800	23 800	7,806
18	308	1 400		25 200	25 200	7,762
19	281	1 400		26 600	26 600	7,475
20	296	1 400		28 000	28 000	8,288
21	251	1 400		29 400	29 400	7,379
22	242	1 400		30 800	30 800	7,454
23	204	1 400		32 200	32 200	6,569
24	207	1 294		31 050	31 050	6,427
25	186	1 196		29 900	29 900	5,546
26	161	1 106		28 750	28 750	4,629
27	157	1 022		27 600	27 600	4,319
28	139	945		26 450	26 450	3,677
29	123	872		25 300	25 300	3,099
30	140	805		24 150	24 150	3,381
31	102	742		23 000	23 000	2,335
32	101	683		21 850	21 850	2,196
33	102	627		20 700	20 700	2,101
34	94	575		19 550	19 550	1,828
35	92	526		18 400	18 400	1,693
36	88	479		17 250	17 250	1,518
37	77	435		16 100	16 100	1,232
38	80	393		14 950	14 950	1,189
39	76	354		13 800	13 800	1,049
40	77	316		12 650	12 650	0,974
41	71	280		11 500	11 500	0,817
42	74	246		10 350	10 350	0,761
43	73	214		9 200	9 200	0,667
44	64	183		8 050	8 050	0,511
45	64	153		6 900	6 900	0,438
46	65	125		5 750	5 750	0,374
47	62	98		4 600	4 600	0,285
48	53	72		3 450	3 450	0,183
49	53	47		2 300	2 300	0,122
50	59	23		1 150	1 150	0,067
<i>Sum mill. kroner</i>						<i>145,5</i>

Tabell 1.25 Post 74.16 Tilskudd til dyr på beite

		Antall dyr	Sats, kr/dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Utmarksbeitetilskudd:	Kyr, storfe, hest	222 000	628	50	678	11,1
	Sau, lam, geit	2 220 000	185	10	195	22,2
Beitetilskudd:	Storfe m.m.	651 000	350	20	370	13,0
	Småfe m.m.	2 574 000	40		40	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-45,6
Sum beitetilskudd		5 667 000				0,7

Tabell 1.26 Post 74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd

	Antall dekar	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Kulturlandskapstilskudd alt areal	9 004 991	155	7	162	63,0
Bunnfradrag, 65 pst <sup>1</sup>	40 191	6 000	0	6 000	0,0
Arealtilskudd, grovfôr	5 817 377				170,6
Arealtilskudd, korn	2 955 556				92,6
Arealtilskudd, potet	117 093				11,0
Arealtilskudd, grønnsaker	70 398				14,1
AK-tilskudd, frukt, bær og planteskoleareal	44 567				17,5
Redusert avgrensing grovfôrareal 25 pst					21,3
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					10,0
Sum, AK-tilskudd	9 004 991				400,1

<sup>1</sup> Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst tilskudd husdyr og 65 pst arealtilskudd

## Arealtilskudd, grovfôr

	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	383 415	0		0	0,0
Sone 2	310 810	0		0	0,0
Sone 3	591 421	85		85	0,0
Sone 4	470 530	105		105	0,0
Sone 5 A	1 748 136	240	28	268	48,9
Sone 5 B Vestlandet	1 511 565	240	63	303	95,2
Sone 6	689 432	270	33	303	22,8
Sone 7	112 068	316	33	349	3,7
Sum grovfôr alle soner	5 817 377				170,6

## Arealtilskudd, korn

	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	1 274 912	165	33	198	42,1
Sone 2 og 3	1 115 222	225	33	258	36,8
Sone 4	416 479	260	33	293	13,7
Sone 5–7	148 943	247		247	0,0
Sum korn, alle soner	2 955 556		31,3		92,6

## Arealtilskudd, øvrige vekster

	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Potet sone 1–5	112 712	80	98	178	11,0
Potet sone 6–7	4 381	930		930	0,0
Sum poteter, alle soner	117 093				11,0
Grønnsaker sone 1–5	69 951	550	200	750	14,0
Grønnsaker sone 6–7	447	1 550	200	1750	0,1
Sum grønnsaker, alle soner	70 398				14,1
Frukt sone 1–4	8 990	700	500	1200	4,5
Frukt sone 5–7	11 525	1 450	500	1950	5,8
Sum frukt, alle soner	20 515				10,3
Bær sone 1–4	16 701	1 000	300	1300	5,0
Bær sone 5–7	7 351	1 450	300	1750	2,2
Sum bær, alle soner	24 052				7,2

Tabell 1.27 Post 74.19 Tilskudd til regionale miljøprogram, mill. kroner

	Budsjett 2018	Tilskudd til bratt 2017	Endring bratt <sup>1</sup>	Endring vann- miljø, luft og gås	Endring til setrer	Sum endring
Østfold	41,7			2,8	0,1	2,9
Oslo/Akershus	51,7			1,9	0,1	2,0
Hedmark	42,9		2,0	2,3	1,6	5,9
Oppland	54,0	10,1	5,0	1,2	2,8	9,0
Buskerud	22,7	1,6	0,8	0,6	0,6	2,0
Vestfold	17,4			1,0		1,0
Telemark	11,5		2,0	0,1	0,3	2,4
Aust-Agder	4,3		1,0	0,1	0,1	1,2
Vest-Agder	6,5		1,0	1,7		2,7
Rogaland	32,5	6,5	3,3	1,7	0,1	5,1
Hordaland	20,3	5,6	2,8	0,4	0,1	3,3
Sogn og Fjordane	24,1	12,0	6,0	0,6	0,7	7,3
Møre og Romsdal	17,6	2,7	1,3	0,8	0,3	2,4
Trøndelag	55,9	2,6	3,3	2,7	1,2	7,2
Nordland	19,7		1,0	1,1	0,1	2,2
Troms	9,4	1,0	0,5	0,2	0,1	0,8
Finnmark	3,3			0,1	0,1	0,2
Fordelt på regionene	435,5	42,2	30,0	19,3	8,3	57,6

Tabell 1.28 Post 74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk

Arealtilskudd	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Korn til modning	72 631	325	50	375	3,6
Grønnsaker, frukt og bær	5 753	1 500	100	1600	0,6
Poteter	1 459	600	100	700	0,1
Grønngjødsling	5 061	500		500	0,0
Innmarksbeite	60 913	25		25	0,0
Økologisk areal 1. års karens	33 000		150	150	5,0
Distriktstilskudd økologisk grønt					0,0
Grovfôr og annet økologisk areal	247 755	25		25	0,0
Sum arealtilskudd økologisk areal	426 572				9,3

Tabell 1.28 Post 74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk

Arealtilskudd	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Tilskudd til økologisk husdyrproduksjon	Antall dyr	Sats, kr/dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	8 209	3 000	200	3200	1,6
Ammekyr	4 223	2 200		2200	0,0
Andre storfe	17 928	700		700	0,0
Sau over 1 år	44 473	500		500	0,0
Melkegeit	556	250		250	0,0
Ammegeit	372	250		250	0,0
Avlsgris	308	502		502	0,0
Slaktegris	3 313	300		300	0,0
Sum tilskudd til økologisk husdyrproduksjon					1,6
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-2,6
Sum tilskudd til økologisk jordbruk					8,3

Tabell 1.29 Post 77.11 Tilskudd til dyreavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring 2019
Tilskudd til veterinær reiser	43,5	43,5	5,3
Tilskudd til semin	24,6	24,6	1,0
Tilskudd til avlsorganisasjoner	14,2	14,2	0,1
Sum	82,3	82,3	6,4

Tabell 1.30 Post 77.12 Tilskudd til frøavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring 2019
Tilskudd til frøavl	12,0	15,0	0,0
Tilskudd til lagring av såkorn	3,7	3,7	0,0
Justert bevilgningsbehov			3,0
Sum	15,7	18,7	3,0

Tabell 1.31 Post 77.13 Tilskudd til rådgivning, NLR

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring 2019
Tilskudd til NLR	88,5	88,5	5,0
Sum	88,5	88,5	5,0

Tabell 1.32 Post 77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak. Mill. kroner

	Budsjett 2018	Prognose 2019	Endring 2019
Utvikling av plantemateriale – oppformering	13,4	13,4	1,5
Utvikling av plantemateriale – Graminor	25,0	25,0	0,0
Kvalitetstiltak settepotetavl	9,0	9,5	0,0
Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler <sup>1</sup>	9,0	9,0	1,0
Justert bevilgningsbehov			0,5
Sum	56,4	56,9	3,0

<sup>1</sup> Flyttes til post 50 LUF fra 2019

Tabell 1.33 Post 77.15 Tilskudd til fruktlager

	Volum siste 3 år, tonn	Sats 2018, kr / kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Sum	7 864,1	1,78	0,00	1,78	0,00

Tabell 1.34 Post 78.11 Tilskudd for avløsning til ferie og fritid

	Antall bruk/dyr	Kr per bruk/dyr	Endring, kr/bruk/dyr	Ny sats, kr/bruk/dyr	Endring, mill. kr
Tilskudd per foretak	9 011	74 200	4 500	78 700	40,5
Melkekyr	218 436	3557	213	3 771	
Ammekyr	91 908	982	59	1 041	
Andre storfe	286 142	593	36	628	
Melkegeit og melkesau	36 014	820	49	869	
Sau, ammegeit	1 010 935	408	24	432	
Avlsgris	50 019	1173	70	1 243	
Slaktegris	1 485 730	40	2	43	
Verpehøner, -ender, -kalkuner, -gjess	4 448 818	10,3	0,6	10,9	
Hester	25 594	1173	70	1 243	
Avlskaniner	1 049	292	18	309	

Tabell 1.34 Post 78.11 Tilskudd for avløsning til ferie og fritid

	Antall bruk/dyr	Kr per bruk/dyr	Endring, kr/bruk/dyr	Ny sats, kr/bruk/dyr	Endring, mill. kr
Gjess, ender, kalkuner, livkylling	2 938 614	3,59	0,22	3,80	
Slaktekylling	58 628 674	0,44	0,03	0,47	
Økologisk slaktekylling	118 331	1,71	0,1	1,81	
Revetisper	25 742	322	19	342	
Minktisper	138 248	94	6	100	
Hjort	5 955	399	24	423	
Utslag av satsendringer	Prognose, mill. kr	Endring, pst.	Endring, mill. kr	Utslag av tak mill. kr	
	1 110,0	6,00%	66,6	-40,5	26,1
Justert bevilgningsbehov					-37,0
Sum tilskudd til avløsning for ferie og fritid					29,6

Tabell 1.35 Post 78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv

	Antall dager	Sats, kr/dag	Endring, kr/dag	Endring, mill. kr
Antall avløsningsdager	178 222	1 555	115	
Gjennomsnittsberegning	178 222	777	57	10,2
Justert bevilgningsbehov				-10,3
Sum				-0,1

Tabell 1.36 Post 78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen

	Antall årsverk	Sats, kr/å.v.	Endring, kr/å.v.	Endring, mill. kr
Tilskudd per vikar	237	270 200	12 200	2,9
Sum				2,9

Tabell 1.37 Post 78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning

	Antall	Sats, kr/pers.	Endring, kr/pers	Endring, mill. kr
Enbruker	575	100 000		0,0
Tobruker	93	160 000		0,0
Justering endret avkorting mot NAV				1,0
Justert bevilgningsbehov				-0,7
Sum	761			0,3

Tabell 1.38 Kap. 4150 Jordbruksavtalen, inntekter

Post 85, Prisutjevningsbeløp kraftfôrråvarer	1000 tonn	Målpris, kr/kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Sildemel	0,0		0,00	0,00	0,0
Soyamel	0,0	3,933	0,096	0,00	0,0
Andre fôrstoffer	50,0		0,25	0,00	0,0
Post 85	50,0				0,0
Sum kap. 4150					0,0



## Vedlegg 2

# Jordbruksforhandlingene 2018

## Referat fra forhandlingsmøte 16. mai, kl. 19:45

Tilstede:

*Fra Jordbrukets forhandlingsutvalg: Bartnes, Huus, Haugen, Gimming, Bustnes, Skorge, Furuberg, Godli, Bergerud, Kinn, Warlo.*

*Fra Statens forhandlingsutvalg: Forsell, Glosli, Søyland, Rød, Reiersgård*

Forsell viste til jordbrukets krav av 26. april og statens tilbud av 4. mai. Han viste videre til partenes gjennomgang av dokumentene i forhandlingsmøter 8.–10. mai. I perioden 11. mai til 13. mai ble det gjennomført sonderinger på lederplan, og senere mer omfattende kontakt mellom partene. Forsell viste til at det var utvist stor vilje til å finne gode kompromisser og konstaterte at partene hadde kommet frem til enighet om sluttprotokoll

og fordeling av den endelige rammen på 1 100 mill. kroner. Han takket organisasjonene for en god og konstruktiv prosess.

Bartnes og Furuberg takket for godt samarbeid og konstruktiv inngang for å finne en løsning. Bartnes og Furuberg bekreftet videre at et samlet forhandlingsutvalg ville anbefale de respektive organisasjonenes styreverter å godkjenne avtalen, og melde fra til staten om resultatet før proposisjonen om oppgjøret fremmes for Stortinget fredag 25. mai.

Partene var enige om å møtes etter Stortingets behandling for å utarbeide fullstendig avtaletext og signerte deretter sluttprotokollen. Møtet var slutt kl. 19:55.

### Vedlegg 3

## Nasjonal strategi for økologisk jordbruk

### Sammendrag

Jordbrukets samfunnsoppdrag er lønnsom og trygg matproduksjon i tråd med forbrukernes interesser, produksjon av fellesgoder og bidrag til sysselsetting og verdiskaping. Landbrukspolitikken har fire overordnede mål; matsikkerhet, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser.

Økologisk matproduksjon skal først og fremst bidra til at etterspørselen etter økologisk mat kan dekkes av norsk produksjon så langt det er mulig. Dette vil bidra til økt matmangfold samt mulighet for næringsutvikling og verdiskaping tilknyttet de gårdene som driver økologisk produksjon. Økologisk jordbruk inngår også som en naturlig del av et mangfoldig og bærekraftig norsk jordbruk der FNs bærekraftsmål nr. 2: *Utrydde sult, oppnå matsikkerhet og bedre ernæring, og fremme bærekraftig landbruk* er særlig relevant som en overordnet føring for utvikling av det økologiske jordbruket. Samtidig er det en potensiell målkonflikt mellom en økt satsing på økologisk produksjon og mål om økt matproduksjon og å redusere klimagassutslippene fra jordbruket.

Regjeringen legger til grunn at utviklingen av økologisk produksjon og forbruk må skje med utgangspunkt i markedet og etterspørselen etter økologiske produkter, på lik linje med øvrig jordbruksproduksjon. Dette innebærer at jordbruket og markedsaktørene må forventes å fylle en slik etterspørsel med de varene som det er forutsetninger for å produsere i Norge.

Regjeringens mål er å stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet. Dette er lagt til grunn for utformingen av strategien. Strategien gjelder for perioden 2018–2030. Strategien skal vurderes midtveis i perioden i lys av markedsutviklingen.

### Strategiske hovedgrep

- Etablere et «Økologiprogram» som overbygning for hovedområdene i strategien, som tar utgangspunkt i prioriterte utfordringer i ulike deler av verdikjeden og bidrar til en målrettet

og effektiv bruk av virkemidler over Jordbruksavtalen

- Opprette et dialogforum med deltagelse fra sentrale aktører innenfor økologisk produksjon, foredling, omsetning og forbruk. Utgangspunktet er behovet for mer samordnet innsats mellom ulike aktører og organisasjoner som jobber med økologisk mat i ulike deler av verdikjeden

I tillegg til disse hovedgrepene, vektlegger strategien innsats rettet inn mot tre hovedområder:

- (1) Kunnskap og kompetanse
  - Bidra til forskning, utvikling og innovasjon
  - Utdanningsmuligheter på videregående, fagskole-, høyskole- og universitetsnivå
  - Bidra til rådgivning og kompetansebygging
  - Fortsatt bidra til arbeid med sentrale problemstillinger knyttet til økologisk produksjon av frukt og bær, grønnsaker, melk og storfekjøtt og korn, samt innen storhusholdning,
  - Etablere et nasjonalt jordprogram på tvers av miljø, klima og driftsform
- (2) Legge til rette for økologisk produksjon
  - Bruke virkemidler over jordbruksavtalen til å stimulere produksjon i tråd med etterspørsel
  - Videreføre regelverksutvalget for økologisk produksjon
  - Se kommende regelverkskrav i sammenheng med virkemiddelbruk og behov for FoU og rådgivning
- (3) Utvikling av en effektiv verdikjede
  - Utvikle matnasjonen Norge
  - Bidra til informasjon til omsetningsledd og forbrukere
  - Starte et arbeid med å forbedre statistikkgrunnlaget

## 1 Innledning

Det har over lang tid vært en målrettet satsing på økologisk jordbruk. Siden 2009 har det hvert år

blitt bevilget i størrelsesorden 130–160 mill. kroner til utvikling av økologisk produksjon. Av disse er om lag 100 mill. kroner i direkte tilskudd i form av husdyrtilskudd og arealtilskudd. Dette er tilskudd som gis til de økologiske produsentene på toppen av de øvrige tilskuddene som gis til øvrig jordbruksproduksjon. I tillegg til direkte tilskudd er det årlig bevilget 30–45 mill. kroner i utviklingsmidler til økologisk landbruk.

Det siste styringsdokumentet som tar for seg satsingen på økologisk jordbruk som helhet er en handlingsplan for økologisk landbruk fra 2009. Med bakgrunn i de endrede politiske ambisjonene og markedsmulighetene for produsenter som produserer økologisk mat er det nå utarbeidet en strategi for økologisk produksjon som viser retning for arbeidet med økologisk produksjon fremover.

Strategien tar utgangspunkt i Meld. St. 11 (2016–2017) Endring og utvikling. En fremtidsrettet jordbruksproduksjon og Prop. 141 S (2016–2017) Endringer i statsbudsjettet 2017 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2017 m.m.). Strategien legges frem for Stortinget.

Arbeidet med strategien har vært gjennomført i dialog med relevante aktører. En arbeidsgruppe bestående av Landbruks- og matdepartementet, Klima- og miljødepartementet, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Norges Bondelag og Økologisk Norge har utarbeidet et notat med innspill til strategien, som har vært et viktig bidrag i arbeidet.

Det ble videre satt ned en referansegruppe for å sikre en bred involvering av relevante aktører i hele verdikjeden. Referansegruppa har hatt 2 møter. Det er også arrangert et innspillsmøte og aktørene har blitt oppfordret til å sende inn skriftlige innspill til Landbruks- og matdepartementet.

#### *Overordnede mål for norsk jordbruk*

Jordbrukets samfunnsoppdrag er lønnsom og trygg matproduksjon i tråd med forbrukernes interesser, produksjon av fellesgoder og bidrag til sysselsetting og verdiskaping. Landbrukspolitikken har fire overordnede mål; matsikkerhet, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser.

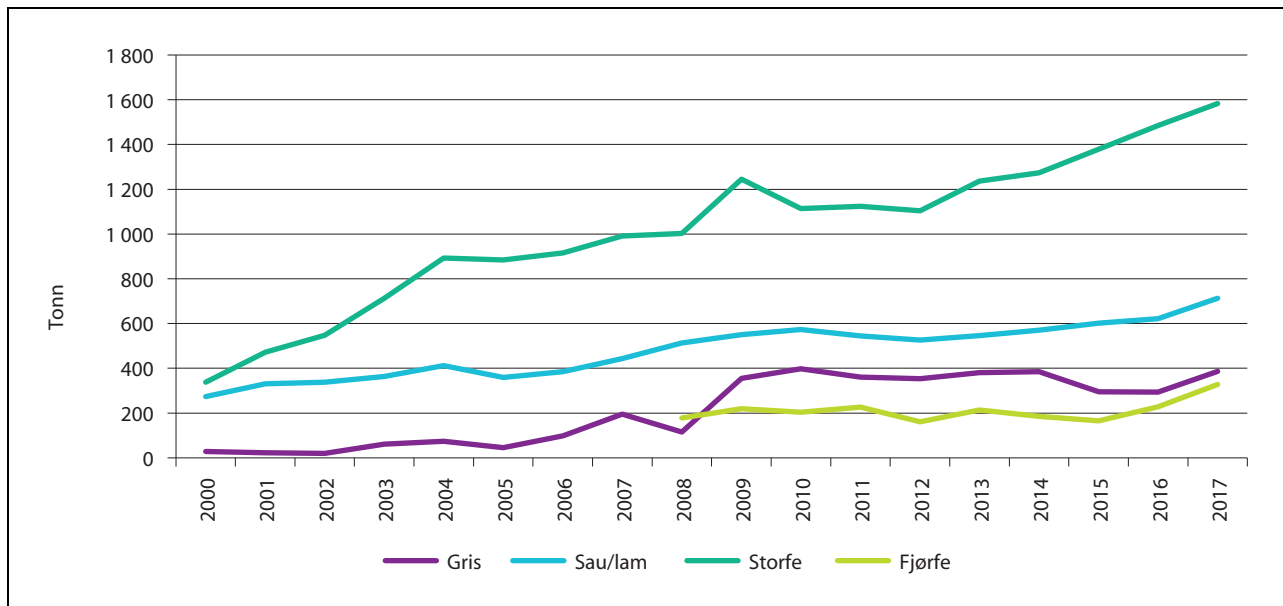
Økologisk matproduksjon skal først og fremst bidra til at etterspørselen etter økologisk mat kan dekkes av norsk produksjon så langt det er mulig. Dette vil bidra til økt matmangfold samt mulighet for næringsutvikling og verdiskaping tilknyttet de gårdene som driver økologisk produksjon. Regjeringen legger til grunn at de samme prinsippene

skal gjelde for økologisk produksjon som for jordbruksproduksjonen generelt, dvs. at utviklingen av den økologiske jordbruksproduksjonen må skje med utgangspunkt i markedet og betalingsviljen for økologiske produkter. Dette innebærer at jordbruket og markedsaktørene må forventes å fylle en slik etterspørsel med de varene som det er forutsetninger for å produsere i Norge. Regjeringens mål på området er følgelig å stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet.

FNs bærekraftsmål er internasjonale overordnede mål for en bærekraftig utvikling frem mot 2030. Bærekraftbegrepet omfatter både økonomiske, sosiale og miljømessige dimensjoner. De økonomiske og sosiale dimensjonene ligger i målene om matsikkerhet og økt verdiskaping. Den miljømessige dimensjonen omfatter ivaretagelse av jordbrukets kulturlandskap, naturmangfold og tilgjengelighet for allmennheten. Økologisk jordbruk inngår som en naturlig del av et mangfoldig og bærekraftig norsk jordbruk der bærekraftsmål nr. 2: *Utrydde sult, oppnå matsikkerhet og bedre ernæring, og fremme bærekraftig landbruk* er særlig relevant som en overordnet føring for utvikling av det økologiske jordbruket.

I økologisk produksjon stilles ekstra krav til miljø og dyrevelferd i produksjonen. Økologiske driftsformer uten bruk av kjemisk-syntetiske plantevernmidler og mineralgjødsel, kombinert med vekstskifte, har positiv effekt for biologisk mangfold, jordkvalitet og jordstruktur. En viktig årsak til å videreutvikle økologisk jordbruk er derfor driftsformens bidrag til å gjøre norsk jordbruk mer miljøvennlig, ved at økologisk jordbruk i seg selv er mer miljøvennlig og ved at erfaringer og kunnskap fra økologiske driftsformer kan overføres til det konvensjonelle jordbruket.

Det kan være en potensiell målkonflikt mellom en økt satsing på økologisk produksjon og mål om økt matproduksjon og å redusere klimagassutslippene fra jordbruket. Det er imidlertid usikkerhet knyttet til tallgrunnlaget for klimagassutslipp både fra konvensjonell og økologisk produksjon. I økologisk produksjon er det normalt noe lavere avlinger og behov for mer areal per produserte enhet enn i konvensjonell produksjon. Hvor mye lavere avlingene er i økologisk produksjon sammenliknet med konvensjonell produksjon varierer mye mellom produksjoner, gårdsbruk og år. Studier som har sammenliknet klimagassutslipp fra konvensjonelle driftsformer med økologiske driftsformer finner at økologisk produksjon har like eller høyere klimagassutslipp per produserte enhet enn konvensjonell produksjon. Klimagass-



Figur 3.1 Norsk produksjon av økologisk kjøtt av gris, sau/lam, storfe og fjørfe i perioden 2000–2017

\* Vi mangler produksjonstall for fjørfe kjøtt før 2008, men vet at produksjonen var lav.

Kilde: Animalia, Grøstadgris AS og Landbruksdirektoratet

utslippene per arealenhet er like eller lavere i økologisk produksjon sammenliknet med konvensjonell produksjon<sup>1</sup>. Klimagassutslippene fra jordbruket varierer med ulike produksjoner, med en hovedvekt på utslipp fra husdyrproduksjonen. Ettersom det i økologisk produksjon ikke kan benyttes mineralgjødning, må man i denne driftsformen i stor grad basere seg på mer bruk av husdyrgjødsel. Økologisk produksjon krever tilgang på husdyrgjødsel og/eller grønningsgjødning, og vil dermed kunne gjøre det mer krevende å øke andelen planteproduksjon, som ville ha gitt lavere klimagassutslipp. Ved å unngå bruk av mineralgjødning, slik man gjør i økologisk produksjon, vil man imidlertid også redusere klimagassutslipp knyttet til produksjon av mineralgjødning. Mye tyder på at det er store forbedringspotensialer knyttet til utslipp av klimagasser i både konvensjonell og økologisk driftsform<sup>2</sup> og det er derfor behov for et bedre kunnskapsgrunnlag om de mest klimavennlige driftsformene i jordbruket.

<sup>1</sup> Solemdal, Liv og Serikstad, Grete Lene (2015). Økologisk landbruk sin spydspissfunksjon. NIBIO rapport. Vol.: 1, Nr.: 87, 2015.

<sup>2</sup> Solemdal, Liv og Serikstad, Grete Lene (2015). Økologisk landbruk sin spydspissfunksjon. NIBIO rapport. Vol.: 1, Nr.: 87, 2015.

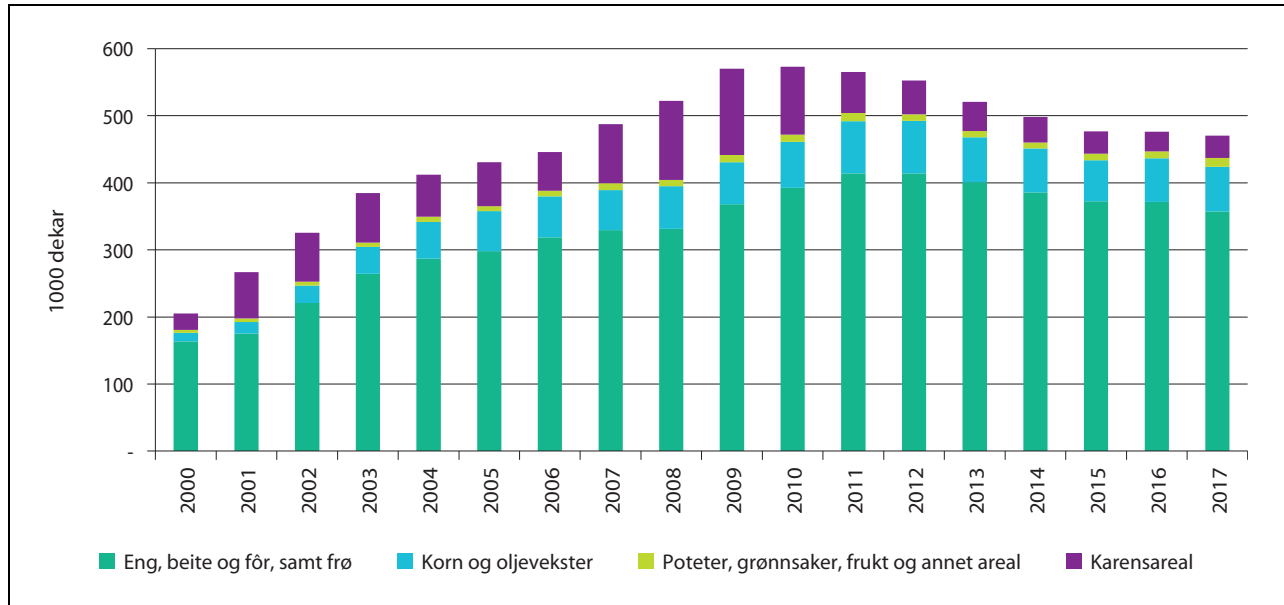
## 2 Muligheter for økologisk produksjon i Norge

### 2.1 Markedsutvikling

Den overordnede utviklingen viser at produksjonen av økologiske produkter siden 2000 har økt for de fleste produksjoner, mens den for enkelte produksjoner har vært stabil. Samtidig har det vært en sterk økning i omsetningen, og det er markedspotensial for økt produksjon av norske økologiske varer.

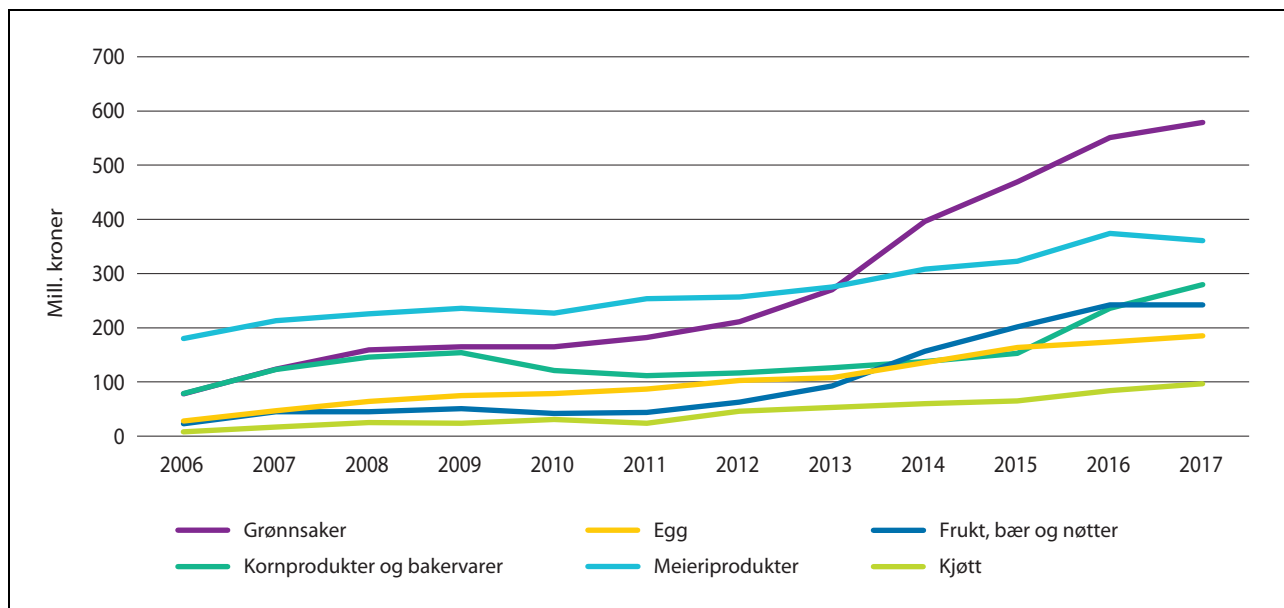
Figur 3.1 viser utviklingen i produksjonen av økologisk kjøtt fordelt på dyreslag. Produksjonen av rødt kjøtt har økt jevnt siden 2012, men andelen økologisk av total norsk kjøttproduksjon er imidlertid lav. Det har også vært en økning i produksjon av fjørfe og svin, men dette utgjør fortsatt lave volumer. Produksjonen av økologiske egg har hatt en sterk vekst siden 2012, mens produksjonen av økologisk melk har gått noe ned siden 2013.

Figur 3.2 viser utvikling i økologisk areal for planteproduksjon og areal under omlegging til økologisk drift (karensareal). Areal til økologisk produksjon økte frem mot 2012, men har siden gått ned, med en svak økning i areal til poteter, grønnsaker og frukt. Areal til korn har også økt de to siste årene. Arealer i karens har gått ned årlig siden 2009, men økte fra 2016 til 2017. I 2017 utgjorde areal i økologisk drift 4,4 prosent av totalt jordbruksareal.



Figur 3.2 Utvikling i økologisk areal for planteproduksjon og karens, 2000–2017

Kilde: Landbruksdirektoratet og Debio, tall for 2017 per 31.12.2017



Figur 3.3 Utvikling i omsetning av økologiske matvarer i produktkategorier som er viktige for norsk landbruk, 2006–2017

Kilde: Landbruksdirektoratet / Nielsen

Siden 2011 har omsetningen av økologisk mat i dagligvarehandelen hatt en jevn økning for de fleste varegrupper. Det har vært en positiv utvikling i produktkategoriene som er viktige for norsk landbruk: grønnsaker, frukt, bær, kornprodukter og bakervarer, meieriprodukter, egg og kjøtt. Samlet omsetning av økologiske matvarer i dag-

ligvarehandelen var på 2,63 mrd. kroner i 2017. Dette inkluderer både norsk og importert økologisk vare. Til sammenligning er omsetningen av det som er definert som lokalmat på om lag 5 mrd. kroner. Etterspørselen etter økologiske varer må derfor fremdeles anses som begrenset.

For omsetning gjennom storhusholdning, Bondens marked, abonnement, bakeri og spesialbutikker, helsekostkjedene og Vinmonopolet har det vært en jevn vekst de siste årene. Den var fra 2016 til 2017 på om lag 9 pst., og det utgjorde om lag 1,5 mrd. i 2017. Etterspørsel etter økologiske varer gjennom disse kanalene er derfor et viktig og voksende marked for omsetning av økologiske produkter. Omsetningstallene via disse kanalene er ikke like detaljerte som for omsetningstall via dagligvarehandelen.

Selv om omsetningstrendene kan variere mellom år, viser de siste årenes markedsutvikling en økning i omsetningen av økologiske varer, også for produkter det er mulig å produsere mer av i Norge, dvs. grønnsaker, frukt, bær, kornprodukter og bakervarer, meieriprodukter, egg og kjøtt. Potensialet for økt norsk produksjon er per i dag størst for økologiske grønnsaker, kornprodukter og frukt. For noen produkter, særlig kjøtt og melk, er det mye av varene som er produsert som økologisk som blir solgt videre som konvensjonelle varer. At industrien ikke finner lønnsomhet i at de økologiske produktene når frem til omsetningsleddet som økologisk merket vare, tyder på at merverdien til økologiske produkter i markedet ikke veier opp for kostnadene i industrien. Ved en økt økologisk produksjon av disse varegruppene kan man derfor også risikere at mye av det økte volumet ikke blir omsatt som økologisk. Denne utfordringen er omtalt særskilt i kapittel 6.1. Ferdig barnemat, der andelen økologisk vare er relativt høy, produseres ikke Norge. Det ser derfor ut som at økning i omsetning av blant annet denne varegruppen i stor grad tas ut gjennom økt import.

## 2.2 Produksjonsgrunnlag

Det naturgitte ressursgrunnlaget og de klimatiske forutsetningene for jordbruksproduksjon spiller en stor rolle både for hvor det ligger til rette for ulike produksjoner og for avlingsnivået. Den norske vekstsesongen er kort og jordbruksarealene spredt. Klimaet i Norge gjør at avlingene per arealenhet er lavere enn i mange andre europeiske land. Innenfor landets grenser er det i tillegg markante klimatiske forskjeller og kontraster mellom kyst og innland<sup>3</sup>.

Regelverket for økologisk produksjon er en viktig rammebetingelse. Regelverket er en del av

EØS-avtalen, og er gjennomført i Norge gjennom Økologiforskriften<sup>4</sup>. Regelverket er fastsatt som forordninger, og har flere unntaksmuligheter og overgangsordninger. Utover fleksibiliteten som er nedfelt i regelverket er det imidlertid ikke rom for nasjonale tilpasninger. Det forventes at nytt EU-regelverk trer i kraft fra 2021, som vil erstatte gjeldende regelverk på området. Regelverket for økologisk produksjon gir enkelte utfordringer for økologisk produksjon i Norge, se kapittel 5.2. for nærmere mer omtale.

Det er ulike utfordringer for økologisk drift avhengig av ressursgrunnlaget i de ulike områdene og på den enkelte gård. Landbrukspolitikken i stort og innretningen av virkemidler for øvrig har også betydning for hvor i landet, og i hvilket omfang, det drives ulike produksjoner.

## 2.3 Økologisk produksjon sitt bidrag til utvikling av det norske jordbruket

I økologisk produksjon stilles ekstra krav til miljø og dyrevelferd i produksjonen. Økologiske driftsformer uten bruk av kjemisk-syntetiske plantevernmidler og mineralgjødsel, kombinert med vekstskifte, har positiv effekt for biologisk mangfold, jordkvalitet og jordstruktur. En viktig årsak til å videreutvikle økologisk jordbruk er derfor at driftsformen kan bidra til å gjøre norsk jordbruk mer miljøvennlig. Økologisk produksjon bidrar til dette både gjennom den økologiske produksjonen i seg selv og ved at erfaringer og kunnskap fra økologiske driftsformer kan overføres til det konvensjonelle jordbruket. Samtidig er det en potensiell målkonflikt mellom en økt satsing på økologisk produksjon og mål om økt matproduksjon og å redusere klimagassutslippene fra jordbruket. Studier som har sammenliknet klimagassutslipp fra konvensjonelle driftsformer med økologiske driftsformer, finner at økologisk produksjon har lik eller høyere klimagassutslipp per produserte enhet enn konvensjonell produksjon, men at utslippene per arealenhet er lik eller lavere for økologisk produksjon<sup>5</sup>.

Norsk plante- og dyrehelse er blant verdens beste og et viktig konkurransefortrinn for norsk jordbruk generelt. Det er gjennomgående god dyrevelferd i Norge, og husdyrholderne er ansvarsbevisste og kunnskapsrike. På miljøområdet har man arbeidet bevisst og målrettet for å

<sup>3</sup> Adler S. A., Frøseth R. B., Hykkeryd A. L., Stubhaug E., Milford A. B., Havstad L. T og Bakken A. K. (2017). Kunnskapsbehov i økologisk landbruk. NIBIO Rapport;3 (118) 2017. NIBIO (2017): Utsyn over norsk landbruk. Tilstand og utviklingstrekk 2017. NIBIO bok, Vol.3 nr 10/ 2017.

<sup>4</sup> <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-03-18-355>

<sup>5</sup> Solemdal, Liv og Serikstad, Grete Lene (2015). Økologisk landbruk sin spydspissfunksjon. NIBIO rapport. Vol.: 1, Nr.: 87, 2015. NIBIO, Tingvoll.

### Boks 3.1 Plantedyrking<sup>1</sup>

Sentrale elementer i økologisk jordbruk er vekstskifte, organisk gjødsel og bruk av belgvekster som skaffer seg plantetilgjengelig nitrogen via Rhizobium-bakterier som lever i knoller på røttene. Dette er metoder som har vært kjent og brukt i lang tid, men som jordbruket langt på vei hadde gått bort fra. Sterk gjødsling med kunstgjødsel eller husdyrgjødsel til eng gjør at graset utkonkurrerer kløver. Økologisk jordbruk gjeninnførte disse metodene, og de er på vei tilbake også innen deler av konvensjonelt jordbruk.

<sup>1</sup> Solemdal, Liv og Serikstad, Grete Lene (2015). Økologisk landbruk sin spydspissfunksjon. NIBIO rapport. Vol.: 1, Nr.: 87, 2015. NIBIO, Tingvoll.

### Boks 3.3 Husdyr og dyrevelferd<sup>1</sup>

I økologisk jordbruk er det viktig å legge til rette for naturlig adferd i husdyrholdet, noe som også blir reflektert i regelverket. Tilgang til utearealer, valgfrihet, krav om naturlig lys i husdyrrom og detaljerte krav til oppstalling og større arealer per dyr er eksempler på bestemmelser som skal bidra til at husdyr får mulighet til naturlig adferd. For alle husdyrslag er det eksempler på at det økologiske regelverket har hatt bestemmelser som er pålagt i det generelle regelverket mange år senere.

<sup>1</sup> Solemdal, Liv og Serikstad, Grete Lene (2015). Økologisk landbruk sin spydspissfunksjon. NIBIO rapport. Vol.: 1, Nr.: 87, 2015. NIBIO, Tingvoll.

### Boks 3.2 Plantevern<sup>1</sup>

Bruk av kjemiske plantevernmidler er som en hovedregel ikke tillatt i økologisk produksjon. Forskning og praksis innen økologisk produksjon viser at det er mulig å drive jordbruk uten slike midler. I flere tiår har det vært arbeidet med utvikling av integrert plantevern i konvensjonelt jordbruk, der målet er å redusere bruken av kjemiske plantevernmidler til et minimum. Metoder som er utviklet i det økologiske jordbruket for å drive jordbruk uten kjemisk plantevernmidler har også blitt tatt i bruk i det konvensjonelle jordbruket. Eksempelvis for ugraskontroll i korn og radkulturer, og bruk av insektnett mot insektangrep.

<sup>1</sup> Solemdal, Liv og Serikstad, Grete Lene (2015). Økologisk landbruk sin spydspissfunksjon. NIBIO rapport. Vol.: 1, Nr.: 87, 2015. NIBIO, Tingvoll.

integrere miljøverdier og miljøhensyn i jordbruksdriften. Dette sammen med liten grad av «industrialisering», medfører at avstanden mellom økologiske og konvensjonelle driftsformer er mindre i norsk jordbruk enn i mange andre land det er naturlig å sammenligne seg med. Det finnes likevel områder der kunnskap opparbeidet i den økologiske driftsformen kan overføres til konvensjonell drift.

I NIBIOs rapport «Økologisk landbruk sin spydspissfunksjon»<sup>6</sup> pekes det på at økologisk jordbruk har en rolle som læringsarena, korrektiv og spydspiss i arbeidet for å gjøre norsk jordbruk mer miljøvennlig og bærekraftig. Rapporten viser til at økologisk og konvensjonelt jordbruk, som ulike driftskonsepter, har mye å lære av hverandre. Økologisk jordbruk har blant annet påvirket praksis i den øvrige jordbruksdriften på områder som dyrevelferd, bruk av plantevernmidler, gjødsling og jord- og plantekultur. Praktisk erfaring fra de økologiske gårdene og FoU-arbeid knyttet til økologisk jordbruk har overføringsverdi til det konvensjonelle jordbruket.

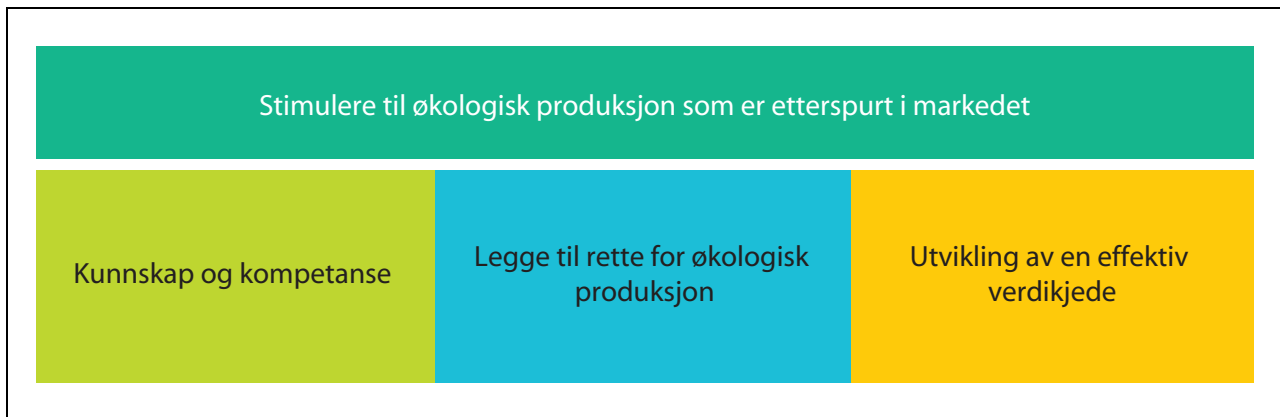
## 3 Mål og strategiske hovedgrep

### 3.1 Målbilde

De nasjonale målene for landbrukspolitikken etablerer sammen med internasjonale målsettinger og forpliktelser et overordnet målbilde, jf. kap. 1. Mål og innsatsområder i strategien er forankret i disse.

Regjeringen legger til grunn at utviklingen av økologisk produksjon og forbruk må skje med utgangspunkt i markedet og etterspørselen etter

<sup>6</sup> Solemdal, Liv og Serikstad, Grete Lene (2015). Økologisk landbruk sin spydspissfunksjon. NIBIO rapport. Vol.: 1, Nr.: 87, 2015. NIBIO, Tingvoll.



Figur 3.4 Mål og innsatsområder

økologiske produkter, på lik linje med øvrig jordbruksproduksjon. Dette innebærer at jordbruket må forventes å fylle en slik etterspørsel med råvarer vi har forutsetninger for å produsere i Norge. Videre må markedsaktørene, dvs. foredlings- og omsetningsledd, forventes å sørge for at de økologiske produktene kommer frem til forbrukerne som økologisk merket vare, og at forbrukerne blir tilbudt det produktmangfoldet av økologiske varer de til enhver tid etterspør i den grad det er lønnsomt.

Norsk jordbruk skal ha mulighet til å produsere økologisk mat i tråd med etterspørselen og markedspotensialet for økologiske produkter. Mål for strategien er å stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet. Innsatsen skal rettes inn mot tre områder: Kunnskap og kompetanse, legge til rette for økologisk produksjon og utvikling av en effektiv verdikjede.

#### *Markedsmuligheter for økt produksjon av norske økologiske varer*

Utviklingen i etterspørselen etter økologiske produkter bidrar til markedsmuligheter for norsk jordbruk, og åpner muligheter for produsenter som vil legge om til, eller øke sin eksisterende økologiske produksjon. Sammen med økologisk jordbruk sitt bidrag til å utvikle det norske jordbruket i en mer miljøvennlig retning, gir denne utviklingen muligheter for å øke den økologiske produksjonen i Norge.

Ettersom markedet er lite innebærer dette at relativt små årlige svingninger i omsetning vil kunne få store konsekvenser for produksjonen, og omvendt. Selv om man må akseptere markedsmessige svingninger i kortere perioder, må en balanse mellom produksjon og forbruk likevel etterstrebese.

#### *Tidsramme*

Strategien gjelder for perioden 2018–2030. Strategien skal vurderes midtveis i lys av markedsutviklingen.

### **3.2 Samarbeid med aktørene i verdikjeden**

For å kunne utvikle økologisk produksjon er det nødvendig å løse utfordringer i hele verdikjeden. Dette er utfordringer aktørene i verdikjeden, dvs. markedsaktører, private virksomheter, interesseorganisasjoner og produsenter, selv må ha et hovedansvar for å løse. En sentral del av arbeidet med strategien har derfor vært å avklare hva ulike ledd i verdikjeden ser på som de viktigste utfordringene og mulighetene for utvikling av økologisk produksjon fremover, hva de selv kan bidra med og hvilke områder der det kan være grunnlag for offentlige bidrag. En god oppfølging og gode resultater av strategien krever et godt samarbeid mellom private og offentlige aktører.

### **3.3 Økologiprogram og dialogforum**

Det skal etableres et «Økologiprogram» som overbygning for hovedområdene i strategien. Utgangspunkt for programmet er prioriterte utfordringer i ulike deler av verdikjeden. Økologiprogrammet skal bidra til en målrettet og effektiv bruk av virkemidler over Jordbruksavtalen. Programmet skal gi retning for en langsiktig prioritering av de ulike virkemidlene innen økologisk produksjon og se dem i sammenheng. Årlige utlysninger av tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk jordbruk vil innrettes med utgangspunkt i Økologiprogrammet.



Landbruks- og matministeren vil ta initiativ til at det opprettes et dialogforum for sentrale aktører innenfor økologisk produksjon, foredling, omsetning og forbruk. Opprettelsen av et dialogforum skjer med utgangspunkt i behovet for mer samordnet innsats mellom ulike aktører og organisasjoner som jobber med økologisk mat i ulike deler av verdikjeden. Gjennom dette skal dialogforumet bidra til å skape et velfungerende marked for økologisk produksjon. Forumet skal i begrenset grad diskutere virkemidler. Relevante aktører i verdikjeden for økologisk produksjon oppfordres til å delta aktivt i dialogforumet.

Dialogforumet skal bidra til:

- å identifisere utfordringer i verdikjeden
- at medlemmene i dialogforumet kan løse utfordringer selv eller i samarbeid med andre medlemmer
- at medlemmene får nytte av erfaringer fra, og dialog med, andre medlemmer.
- arbeidet med å utvikle Økologiprogrammet ved at aktuelle problemstillinger og mulige løsninger spilles inn i utviklingen av programmet

Dialogforumet skal også vurdere behovet for å opprette et eget FoU-forum som kan komme med innspill til FoU-behov innen økologisk produksjon, bidra til kunnskapsspredning og informasjon, formidling av søknadsmuligheter og arbeide for økt innovasjon.

## 4 Innsatsområde 1: Kunnskap og kompetanse

Økologisk produksjon er en kunnskapsintensiv driftsform som har større agronomiske utfordringer enn konvensjonell produksjon. Forskning, utvikling og innovasjon vil kunne løse konkrete utfordringer og flaskehalsar i hele verdikjeden for økologisk produksjon og knyttet til enkeltproduksjoner, samt bidra til ytterligere utvikling av det økologiske jordbruket. Samtidig kan kunnskap og erfaringer fra økologisk jordbruk bidra til utviklingen av et mer miljøvennlig jordbruk generelt.

### 4.1 Forskning, utvikling og innovasjon

Forskning, utvikling og innovasjon er viktig for å øke konkurransekraften og verdiskapingen i jordbruket og tilhørende industri. Grunnleggende kunnskap for å oppnå mer produktiv, ressurseffektiv, bærekraftig og robust produksjon av mat må stå sentralt. Forskning og innovasjon som involverer alle ledd i verdikjeden vil bidra til produksjon av de økologiske råvarene som egner seg best ut fra jordsmonn og klima, for videreforedling og til at det utvikles produkter i samsvar med hva forbrukerne ønsker.

#### *Behov for mer kunnskap*

Jordbruket er en kunnskapsintensiv næring, og de fleste av kunnskapsbehovene som gjelder for

### **Boks 3.4 Viktige forskningsmiljøer for forskning på økologisk produksjon og forbruk**

*Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO)* skal gjennom forskning og kunnskapsproduksjon bidra til matsikkerhet, bærekraftig ressursforvaltning, innovasjon og verdiskaping innenfor verdikjedene for mat, skog og andre biobaserte næringer. *Norsk senter for økologisk landbruk (NORSØK)* arbeider med forskning, rådgiving og formidling av kunnskap innen fagområdene økologisk landbruk og matproduksjon, miljø, bærekraft og fornybar energi. NORSØK systematiserer og formidler kunnskap om økologisk landbruk både muntlig og skriftlig til ulike målgrupper og er dermed en viktig aktør i kunnskapsoppbygging. *Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU)* skal gjennom studier og forskning møte de store globale spørsmålene om miljø, bærekraftig utvikling, bedre folke- og

dyrehelse, klimautfordringer, fornybare energikilder, matproduksjon og areal- og ressursforvaltning. *Veterinærinstituttet (VI)* er et biomedisinsk forskningsinstitutt og Norges ledende fagmiljø innen biosikkerhet for fisk og landdyr. Kjerneaktivitetene er forskning, innovasjon, overvåking, risikovurdering, rådgiving og formidling i tillegg til diagnostikk. *RURALIS* skal gjennom samfunnsvitenskapelig forskning og forskningsbasert utviklingsarbeid gi kunnskap og idéer for allmenheten, privat næringsliv, offentlig virksomhet og FoU-sektoren, og gjennom det bidra til å skape sosiokulturell, økonomisk og økologisk bærekraftig utvikling i og mellom bygd og by. *Fridtjof Nansens Institutt* driver uavhengig forskning om internasjonal miljø-, energi- og ressursforvaltningspolitikk.

### **Boks 3.5 Økologisk spesialkorn – hverdagsprodukter med smaksfortrinn og helse­rik­ tig sammensetning**

Prosjektet «Smakskorn» er et innovasjonsprosjekt som er tildelt midler av Norges forskningsråds BIONÆR-program. Bedriften Økologisk spesialkorn Skandinavia AS ønsker å produsere en serie nye økologiske hverdagsprodukter av korn fra tradisjonelle kornarter som svedjerug, spelt, nakenhavre og nakenbygg. «Smakskorn» vil være velegnet for rask tilberedning og vil kunne brukes som alternativt tilbehør til middagsmat, i salater og desserter, samt som ingrediens i f.eks. bakervarer og müsli. Prosjektet har også som mål å oppnå et større mangfold og tilbud av helse­rik­  
tige og økologiske produkter samtidig som en verdiøkning oppnås langs hele verdikjeden.

konvensjonelt jordbruk er også gjeldende for økologisk jordbruk. Forskning innen landbruks- og matsektoren er i stor grad relevant for alle typer produksjoner, og det er ikke alltid noe klart skille mellom forskning innen økologisk og konvensjonelt jordbruk. Det kan også være en betydelig overføringsverdi av kunnskap mellom disse. Samtidig er det spesifikke kunnskaps- og forskningsbehov som er knyttet til økologisk produksjon. Rapporten «*Kunnskapsbehov i økologisk landbruk*»<sup>7</sup> viser at det er behov for mer kunnskap om både agronomi, miljø, økonomi og samfunnsmessige problemstillinger for å løse alt fra helt spesifikke utfordringer i enkeltproduksjoner til større tverrfaglige prosjekter for å utvikle bærekraftige produksjonssystemer og verdikjeder. Det er også behov for mer kunnskap for å kunne beskrive virkningen som økologisk mat har for matproduksjonen, klima, miljø og helse.

Et av de mest sentrale virkemidlene knyttet til FoU innen økologisk jordbruk er Norges forskningsråds program BIONÆR. BIONÆR har som hovedmål å utløse forskning og innovasjon for verdiskaping i norske biobaserte næringer. Matsikkerhet, mattrygghet og klima- og miljømessige

aspekter står sentralt i programmet. BIONÆR deltar i en rekke internasjonale satsinger og fellesutlysninger innenfor programmets tematiske ansvarsområder, blant annet innen temaet økologisk jordbruk. Andre relevante virkemidler er blant annet Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri (FFL og JA), der økologisk jordbruk er ett av flere prioriterte tema, SkatteFUNN-ordningen (for bedrifter), MILJØFORSK-programmet (Forskningsrådet) og Regionale forskningsfond (RFF). Regjeringen vil fortsatt legge til rette for forskning og innovasjon gjennom eksisterende virkemidler og programmer. Næringsaktører og organisasjoner oppfordres til å være en aktiv dialogpartner for myndigheter og forskningsmiljøer ved å synliggjøre kunnskapsbehov innen økologisk produksjon.

#### *FoU- og innovasjon for økt produktmangfold, volum og kvalitet*

Nye produkter og produksjonsmåter, nye merke­der og bedre utnyttning av råvarene vil kunne gi muligheter for ytterligere vekst i sektoren. Nærings­gen har selv hovedansvaret for å ta i bruk eksisterende virkemidler for å effektivisere bedriftene og utvikle nye produkt. Næringsaktører oppfordres til å satse på innovasjon, FoU-arbeid og produktutvikling som er relevant for utviklingen av økologisk produksjon.

SkatteFUNN-ordningen har som formål å motivere norsk næringsliv til å øke sin satsing på forskning og utvikling. Antall prosjekter med merkelappen økologisk som har fått støtte fra SkatteFUNN har vært stabilt de siste årene, men kunne trolig ha vært høyere, da jordbrukssektoren generelt ikke benytter ordningen i den grad det er mulighet for. Mange av prosjektene som søker om støtte går også under begrepene lokalmat, bærekraft, bioøkonomi og produkter med lave karbonavtrykk.

### **Boks 3.6 Utvikling av nettbasert handel av økologisk mat**

Med støtte fra SkatteFUNN har Kolonihagen AS utviklet en ny handelsplattform for å lette tilgangen, distribusjon, salg og markedsføring av økologiske landbruksprodukter. Prosjektet har gitt spinn-off til en ny distribusjonsplattform som tar i bruk helt ny teknologi for å optimalisere ruter, som har gitt påviselig miljø­gevinster ved kortere kjøredistanse og færre biler for å transportere mat til slutt­kunder.

<sup>7</sup> Adler S. A., Frøseth R. B., Hykkeryd A. L., Stubhaug E., Milford A. B., Havstad L. T og Bakken A. K. (2017). Kunnskapsbehov i økologisk landbruk. NIBIO Rapport;3 (118) 2017.

**Boks 3.7 Nofimas prosjekt Økomat**

Prosjektet har fire tiltak:

1. Produktutviklingsprosjekter for matforedlingsbedrifter og storhusholdning
2. Veiledningsbesøk hos matforedlingsbedrifter
3. Kompetansetiltak og fagkurs for bedrifter/storhusholdning
4. Kommunikasjon, kontakt og kunnskaps-spredning

Den ene målgruppen er bedrifter som foredler eller ønsker å foredle økologiske råvarer og produsere økologiske handelsvarer (dvs. ikke råvareproduksjon). Den andre målgruppen er storhusholdninger, både offentlige og private, med muligheter for vekst og volum.

**Boks 3.8 Innovasjon Norge**

Satsingen på økologisk produksjon sees på som en integrert og prioritert del av Innovasjon Norges arbeid med næringsutvikling i landbruket. For økologiske produksjoner må man være innforstått med at markedet er i en oppbyggingsfase. Innovasjon Norge har økologisk produksjon som et prioritert område i alle fylker. Prosjekter innen økologisk produksjon prioriteres først ved likhet mellom prosjektene ellers. For prosjekter med restriksjoner (gris, konsumeggproduksjon, kylling og kalkun) kan det gis støtte til utvidelse eller nyetablering av økologisk produksjon når det enten foreligger avtale med, eller uttalelse fra, varemottaker om at det er markedsmessig grunnlag for produksjonen, eller når produsenten selv står for markeds- og salgsarbeid.

Systematisk arbeid i foredlingsleddet er nødvendig for å bidra til økning i produktmangfold, volum og kvalitet. Det må utvikles produkter som tilfredsstiller de krav og behov som etterspørres av forbrukerne. Foredlingsleddet må også få nødvendig veiledning og bygge opp kompetanse om særskilte forhold knyttet til økologisk produksjon. NOFIMA har siden 2000 årlig mottatt utviklingsmidler til produktutvikling, veiledningsbesøk, fag-

**Boks 3.9 EcoBerries – hvordan sikre trygge økologiske produkter med høy kvalitet gjennom produksjons- og distribusjonskjeden**

Nofima har som en av flere internasjonale partnere fått støtte til prosjektet Ecoberries, gjennom ERA-Net Core Organic Plus. Hovedmålet med prosjektet er å utvikle innovative og bærekraftige prosesserings- og emballeringsteknologier for å øke produksjonen av trygge økologiske bærprodukter med høy ernæringsmessig kvalitet og lav miljøbelastning. Prosjektet har blant annet gått ut på å identifisere aktuelle emballasjeløsninger for forlenget holdbarhet og redusert matsvinn samt utvikling av nye skånsomme prosesseringsteknologier. Oppbevaring ved lav temperatur gjennom hele distribusjonskjeden er det mest effektive tiltaket for å bevare høy kvalitet og oppnå lang holdbarhet for ferske bær. Studier av parametre som påvirker forbrukeraksept av nye prosesserte produkter er også gjennomført.

kurs og andre kompetansetiltak rettet mot matforedlingsbedrifter og storhusholdningskjøkken som arbeider med økologisk mat. Prosjektets overordnede mål er å bidra til økning i bredde, volum og kvalitet av tilgjengelige økologiske matprodukter i alle omsetningsledd. NOFIMAs arbeid skal vurderes som en del av utviklingen av Økologiprogrammet.

*Internasjonalt samarbeid om forskning for økologisk produksjon og forbruk*

Mange av de utfordringene og kunnskapsbehovene som økologisk produksjon står overfor er felles med andre land. Bionær finansierer Norges deltakelse i ERA-NET CORE Organic, som er det internasjonale samarbeidet om forskning for økologisk produksjon og forbruk. Det har vært et godt tilfang av søknader fra de norske FoU-miljøene gjennom årene med dette internasjonale samarbeidet. ERA-NET CORE Organic setter i 2018 i gang 12 nye prosjekter, og norske miljøer er med i flere av prosjektene. NIBIO skal koordinere prosjektet ProRefine, som skal øke tilgangen til økologiske proteinfôrmidler gjennom bioraffinering av lokale fôrvekster. Sintef Energi er partner i prosjektet SusOrgPlus.

Utgangspunktet for prosjektet er at forbrukerne forventer at økologiske næringsmiddelprodukter skal være bærekraftig produsert og ha høy kvalitet. Prosjektet skal utvikle ny prosesseringsteknologi med mindre energiforbruk og lavere CO<sub>2</sub>-fotavtrykk, og bidra til mindre svinn ved å bruke utnyttede produkter fra ferskvaremarkedet. De to prosjektene er også relevante for konvensjonell produksjon/industri, og vil utgjøre viktige bidrag til videre utvikling av relevant kunnskap for nasjonale behov.

Norsk deltagelse i internasjonal forskning på jordbruks- og matområdet er nødvendig for å løse felles utfordringer, styrke kvaliteten på forskningen nasjonalt, og for å kunne forstå og utnytte forskningsresultater fra andre land. Regjeringen vil videreføre støtte til internasjonalt forsknings-samarbeid innen økologisk jordbruk.

#### 4.2 Utdanning

Et godt utdanningstilbud er en forutsetning for rekruttering av økologiske produsenter, fagarbeidere, rådgivere, lærere og forskere. Det er derfor viktig at det gis utdanningsmuligheter på videregående, fagskole-, høyskole- og universitetsnivå. Økologisk jordbruk bør fortsatt være en del av pensum i landbruksfagene under utdanningsprogrammet naturbruk i videregående skole. Næringa oppfordres til å synliggjøre kompetansebehov i landbruksutdanningen på ulike nivå.

Deltidsstudier og nettstudier er viktig for etablerte produsenter som ønsker å legge om eller nylig har lagt om til økologisk produksjon, og for rådgivere som ønsker å skaffe seg mer kompetanse innen økologisk jordbruk. Tilbud om deltidstudier gir fleksibilitet og mulighet til å ta utdanning ved siden av jobb, noe som kan bidra til at flere tar slik utdanning.

#### 4.3 Rådgiving og kompetansebygging

Rådgiving til primærprodusentene bidrar til å utvikle god agronomi og øke kompetansen om økologisk produksjon hos næringsutøverne. Norsk Landbruksrådgiving (NLR) bidrar til kunnskapsoppbygging hos bøndene gjennom å være et bindeledd mellom forskning og primærprodusent. Det er viktig at ny kunnskap og kompetanse blir formidlet og gjort tilgjengelig for produsenter raskt. I sitt arbeid bidrar Norsk Landbruksrådgiving til å styrke økologisk jordbruk sin spyspissfunksjon ved at økologiske driftsformer og metoder utviklet gjennom disse blir synliggjort og gjort kjent for både økologiske og konvensjonelle

#### Boks 3.10 Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) innhenter, utvikler og samordner kunnskap som rådgivere formidler til næringsutøverne i landbruket. Organisasjonen har også en viktig rolle med å bidra med overføringsverdien fra økologisk til konvensjonelt landbruk i praksis, og for å få til en god dialog mellom næringen og forskningen.

NLR tilbyr rådgiving til produsenter før, under og etter omlegging til økologisk drift. Gjennom *Økologisk Førsteråd* får produsenter som vurderer å legge om til økologisk drift tilbud om et gratis og uforpliktende gårdsbesøk. Produsenten får en vurdering av sitt utgangspunkt for å starte med økologisk produksjon og informasjon om regelverk og sentrale produksjonsfaglige og agronomiske forhold. Det blir gitt tilbud om oppfølging. I *Økologisk Grupperåd* blir det gitt tilbud om faglige samlinger for å utveksle erfaringer, rådgiving og bidra til et sosialt felleskap innen økologisk produksjon. NLR arrangerer også kurs og muligheter for faglig utvikling innen økologisk produksjon.

produsenter i hele landet. I rådgivernes vurderinger av muligheter for å øke den økologiske produksjonen på den enkelte gård, må også vurderinger knyttet til muligheten for å produsere det som det er etterspørsel etter inngå.

I tillegg til rådgivingen Norsk Landbruksrådgiving står for, tilbyr også varemottakere og andre aktører rådgiving til både konvensjonelle og økologiske produsenter tilknyttet dem. Dette er ikke avgrenset til rådgiving om økologisk produksjon. Privat sektor oppfordres til å bidra til kunnskapsoppbygging og kompetansespredning ved å spre kunnskap og kompetanse til produsenter i sine nettverk

For å bidra til kompetansebygging og kunnskapsutvikling ble noen fylker oppnevnt som økologiske foregangsfylker i 2010. Satsingen med økologiske foregangsfylker er et tidsavgrenset prosjekt som har pågått over to prosjektperioder. Disse har hatt et særlig ansvar for å bidra til målet om økt produksjon og omsetning av norske økologiske produkter og har hatt et nasjonalt ansvar for utvikling av økologisk produksjon og forbruk

### Boks 3.11 Økologiske foregangsfylker

Foregangsfylkene har i perioden 2010 – 2018 arbeidet innenfor områdene jord og jordkultur, storhusholdning, økologisk frukt og bær, økologiske grønnsaker og økologisk melk og storfekjøtt, og fra 2014 også med økologisk korn. De ulike foregangsfylkene har jobbet ut fra egne mål og planer for sine områder. Satsingen ble evaluert i 2017. Evalueringen viser at foregangsfylkene har vært en vellykket satsing som i hovedsak har bidratt til å oppnå målene som er satt i de ulike fylkene<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Skjelvik, J.M., Bruvoll, A og Erlandsen, A. M. (2017). Evaluering av satsingen på foregangsfylker for utvikling av økologisk landbruk. Vista Analyse, Rapport nummer 2017/01.

innen sine respektive områder. De har også bidratt inn i arbeidet med å stimulere til velfungerende verdikjeder. Det vises til omtale av innsatsområde 3 der øvrige tiltak for å stimulere til en effektiv verdikjede er omtalt.

Satsingen på økologiske foregangsfylker har bidratt til kompetanseoppbygging, formidling av kunnskap og koordinering av aktiviteter. Foregangsfylkene har bygget opp mye kompetanse innenfor ulike produksjoner og har lagt til rette for arenaer for erfarings- og informasjonsutveksling, kompetanseoverføring og mobilisering. Det har imidlertid vært krevende for fylkesmennene som regionale myndigheter å ha et nasjonalt ansvar for utvikling innen sine områder. Det har vært en utvikling der oppgavene i løpet av prosjektperioden delvis er overtatt av nasjonale aktører som allerede gjennomfører liknende type arbeid som en del av sin virksomhet.

Det er fortsatt et behov for å jobbe med problemstillinger som å øke produktiviteten og sikre effektive verdikjeder i ulike økologiske produksjoner, å løse opp i konkrete flaskehalsar i ulike verdikjeder, rådgiving av enkeltvirksomheter, kunnskaps- og kompetansespredning, mobilisering og FoU-tiltak.

Foregangsfylket for jord og jordkultur har bidratt til økt oppmerksomhet, kunnskap og interesse rundt problemstillinger knyttet til biologiske prosesser i jorda. Dette har skapt engasjement blant både konvensjonelle og økologiske produsenter. Kunnskap om utvikling og bruk av

kompost som næringstilførsel er særlig relevant for økologiske produsenter som ikke har enkel tilgang på husdyrgjødsel. Miljømessig og klimamessig er tiltak for forbedring av jordstruktur og humusinnhold relevant med tanke på klimatilpassning, ivaretaking og utnyttelse av ressurser, økt matproduksjon samt å øke jordas kapasitet til karbonlagring.

Regjeringen ønsker å satse videre på arbeid med jord og jordkultur. Det skal etableres et «Jordprogram» på tvers av miljø, klima og driftsform som skal ha et nasjonalt nedslagsfelt og forankres i relevante fagmiljø. Det er viktig at satsingen har overføringsverdi til både konvensjonell og økologisk produksjon.

## 5 Innsatsområde 2: Legge til rette for økologisk produksjon

Regjeringen ønsker å legge til rette for økologisk produksjon. Produsentene av økologisk mat skal ha stabile og forutsigbare rammevilkår for sin produksjon. Videre er kunnskap om regelverket for økologisk produksjon en viktig faktor som omtales i dette kapitlet.

### 5.1 God økonomi i økologisk produksjon

God økonomi og lønnsomhet i produksjonen er nødvendig for at eksisterende og nye produsenter skal kunne drive økologisk produksjon, og det er også av avgjørende betydning for en økt økologisk produksjon. God lønnsomhet bidrar til økt motivasjon både for eksisterende og nye produsenter av økologisk mat.

Overordnet har arealet som er under omlegging til økologisk produksjon gått ned siden 2009, men med en liten økning i 2017. Denne utviklingen er til dels veid opp av at produksjonene på de eksisterende arealene som er i økologisk drift har økt. Dette har vært en ønsket utvikling gjennom en dreining fra arealbaserte tilskudd til husdyrtilskudd. Dersom trenden med lavere andel arealer under omlegging fortsetter, vil det imidlertid være krevende å øke produksjonen ytterligere.

Markedsmulighetene ved å produsere økologiske produkter som blir etterspurt er den viktigste stimulansen for at produsenter skal legge om til økologisk drift. I tillegg er rådgiving, informasjon og mobilisering viktig for omleggingen til økologisk drift. Organisasjoner og næringsaktører oppfordres til å bidra til økt omlegging til økologisk drift gjennom informasjons-, rådgivings- og mobiliseringsarbeid. For å gi ekstra støtte til pro-

### Boks 3.12 Landbrukets ØKOLØFT

Prosjektet «Landbrukets ØKOLØFT» har til formål å dekke opp for økt etterspørsel etter økologiske produkter med norskproduserte varer ved å rekruttere nye produsenter og ta vare på eksisterende. Prosjektet er et forpliktende samarbeid mellom Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, NLR, foregangsfylkene, Debio, DebioInfo AS og Økologisk Norge. Prosjektet arbeider med å mobilisere økoprodusenter, blant annet ved hjelp av «inspirasjonsbønder», tilbud om rådgivning i regi av NLR, og møteserier med fagpersoner fra bl.a. Landbrukssamvirket. Prosjektet utarbeider også informasjons-materiell, blant annet kortversjoner av Debios regelverk.

produsenter i den krevende karenstiden for produsenter som legger om arealer til økologisk drift, får de i 2018 utbetalt ekstra tilskudd til økologisk produksjon allerede fra 2. års karen, selv om det som blir produsert ikke kan sertifiseres som økologiske produkter. For husdyr blir det gitt ekstra tilskudd til økologisk drift i hele omleggingsperioden.

Beregninger gjort av NIBIO<sup>8</sup> viser at lønnsomheten i økologisk produksjon generelt er god, selv om den varierer noe mellom de ulike produksjonene. Økonomien i grovførbasert økologisk husdyrhold er på linje med økonomien i konvensjonell drift. Lønnsomheten i økologisk korndyrking er på høyde med konvensjonell korndyrking. I den økologiske produksjonen av poteter, frukt og grønnsaker varierer lønnsomheten. Økologisk produksjon av svin og kylling er svært lav, men de som har markedstilgang og får omsatt produksjonen som økologisk, oppnår et godt økonomisk resultat.

Det har over lang tid vært en målrettet satsing på økologisk jordbruk. Siden 2009 har det hvert år blitt bevilget i størrelsesorden 130–160 mill. kroner til utvikling av økologisk produksjon. Av disse er om lag 100 mill. kroner direkte tilskudd til produsent i form av husdyrtilskudd og arealtilskudd. Dette er tilskudd som gis til de økologiske

produsentene på toppen av de tilskuddene som gis til all jordbruksproduksjon uavhengig av driftsmetode. Som et eksempel på hva den ekstra støtten til økologisk produksjon utgjør, er det ekstra tilskuddet til økologisk produksjon beregnet til å utgjøre om lag 20 kr. per kg sauekjøtt eller 500 kr. per vinterføra sau.

I tillegg til direkte tilskudd er det årlig bevilget 30–45 mill. kroner i utviklingsmidler til økologisk landbruk.

Nivået på virkemidlene vil måtte tilpasses den den til enhver tid gjeldende utvikling. I de årlige jordbruksoppkjørene vurderer Regjeringen om virkemidlene har et nivå og innretning som bidrar til at norsk produksjon av økologiske produkter i størst mulig grad fyller etterspørselen etter slike varer og gjør nødvendige justeringer dersom det er behov for dette.

#### *Produsentsamarbeid om vekstskifte*

Den geografiske produksjonsfordelingen er en særlig utfordring for økologisk produksjon. Driftsformen fordrer et allsidig driftsopplegg, og nabo-samarbeid med vekstskifte kan derfor være viktig for å øke den økologiske produksjonen i Norge. Det har allerede vært jobbet med nabosamarbeid med vekstskifte innen økologisk grønnsaksdyrking. Samarbeid mellom økologiske grønnsaksprodusenter og økologiske melkeprodusenter eller andre med eng i vekstskiftet gir fordeler innen agronomi generelt og plantevern spesielt. En mulig løsning for å få til et omfattende nabosamarbeid om vekstskifte er å bygge videre på en elektronisk kartløsning som er utviklet.

Utviklingen av et målrettet vekstskiftesamarbeid kan skje gjennom en «jordbank», der produsenter melder inn behov for jord til spesielle produksjoner, samtidig som andre melder inn at de er interessert i å få til et bedre vekstskifte på sine engarealer, eller har husdyrgjødsel som kan brukes. Den elektroniske kartløsningen med produsentoversikt kan være til god hjelp for å kartlegge aktuelle steder for fremtidig samarbeid. Rådgivere, faglag eller andre som er i kontakt med økologiske produsenter oppfordres til å formidle kontakt mellom produsenter og bidra inn i samarbeid om bruk av elektronisk kartløsning og formidlingstjeneste for vekstskifte.

## 5.2 Regelverk for økologisk produksjon

Begrepet økologisk er beskyttet gjennom det offentlige regelverket for økologisk produksjon. Regelverket er en del av EØS-avtalen, og dekker

<sup>8</sup> Knutsen, H., Haukås T., Kårstad S. og A. Milford (2016). Økonomien i økologisk jordbruk. NIBIO-rapport. Vol. 2, Nr. 124. Norsk institutt for bioøkonomi 2016.

### Boks 3.13 Regelverksutvalget for økologisk produksjon (RVU)

Regelverksutvalget for økologisk produksjon legger til rette for godt samarbeid mellom myndigheter, næring og andre berørte parter om regelverksutvikling innen økologisk produksjon. Utvalget gir råd til Mattilsynet om regelverksutvikling på økologiområdet. Utvalget kan også komme med selvstendige forslag og uttalelser i den offentlige debatten om økologisk produksjon.

Mandatet for utvalget er å:

- tilrettelegge for et bredere samarbeid med berørte parter innen økologisk produksjon
- fange opp regelverksendringer tidlig i prosessen og formidle dette til næringa
- forberede innspill til internasjonale fora for regelverksutvikling, med hovedvekt på EØS-arbeidet
- identifisere behov for, og vurdere mulighetene for, forenklinger og tilpasning til norske driftsforhold og rammebetingelser

Regelverksutvalget er bredt sammensatt, og har medlemmer fra følgende organisasjoner og institusjoner:

- Norsk Bonde- og Småbrukarlag
- Norges Bondelag
- Økologisk Norge
- Norsk senter for økologisk landbruk (NORSØK)
- Debio
- Biologisk-dynamisk Forening
- Norsk Landbruksrådgeving
- Norsk Landbrukssamvirke
- NOFIMA AS

Landbruks- og matdepartementet og Landbruksdirektoratet er observatører. Mattilsynet er sekretariat for RVU.

hele matproduksjonskjeden. Regelverket er fastsatt som forordninger, og har per i dag flere unntaksmuligheter og overgangsordninger. Utover fleksibiliteten som er nedfelt i EØS-regelverket er det ikke rom for nasjonale tilpasninger. Mattilsynet har utarbeidet veiledere til regelverket for å lette tilgjengeligheten av regelverket. Organisasjoner og markedsaktører oppfordres til å spre kunnskap og informasjon om regelverket til produsenter og andre virksomheter.

I utvikling og forvaltning av regelverket er det viktig at målsetningene og prinsippene for økologisk produksjon knyttet til blant annet miljø og høy dyrevelferd vektlegges, slik at økologisk produksjon også fremover kan fungere som en spydspiss for norsk jordbruk. Dette er også viktig for å ivareta forbrukertillit og forbrukerinteresse for økologiske produkter.

Norge er representert i fora vi har adgang til på økologiområdet og gir innspill i regelverksprosessene. Regelverksutvalget for økologisk produksjon (RVU) ble opprettet i 2008, blant annet med det formål å legge til rette for at sektoren involveres i utvikling av EØS-regelverket, og at sektoren på et tidlig tidspunkt informeres om kommende endringer i regelverket. Regjeringen vil videreføre Regelverksutvalget for økologisk produksjon slik at sektoren involveres i utvikling

av regelverket. Organisasjoner og næringsaktører oppfordres til å synliggjøre utfordringer og muligheter for sektoren knyttet til regelverksendringer på et tidlig tidspunkt i regelverksutviklingen og bidra til videreutvikling av regelverket når det er under arbeid i EU.

Det forventes nytt EU-regelverk som trer i kraft fra 2021, og som erstatter gjeldende regelverk på området. I forslaget er det enkelte endringer som kan gi utfordringer for økologisk produksjon i Norge. Eksempler på dette er krav om økt andel egenprodusert fôr og forbud mot dyrking i avgrenset medium i veksthus.

Foreslåtte endringer innebærer blant annet behov for økning av produksjon av norsk økologisk korn. Det er også behov for økt produksjon av proteinvekster. Til tross for at det kan bli en utfordring å oppfylle disse kravene, er for eksempel egenprodusert fôr og at husdyrene kun skal føres med økologisk fôr viktige prinsipper i økologisk jordbruk. I dag ligger ofte norskandelen i økologisk kraftfôr lavere enn i konvensjonelt kraftfôr.

For å legge til rette for at kommende krav kan oppfylles er målrettet og effektiv kunnskapsutvikling sentralt. Kommende regelverkskrav bør sees i sammenheng med forskningsbehov og ha en kobling til det mulige FoU-forumet som vil bli vur-

### Boks 3.14 Kontroll og merking av økologiske produkter

Begrepet økologisk er beskyttet gjennom *Forskrift om økologisk produksjon og merking av økologiske landbruksprodukter, akvakulturprodukter, næringsmidler og fôr*.

Gjennom EØS-regelverket er Norge forpliktet til å ha en kontrollordning i offentlig regi. Mattilsynet har delegert myndighet til å føre tilsyn og fatte enkeltvedtak til Debio på de fleste av områdene som er dekket av forskriften. Debio fører tilsyn med at produkter som markedsføres med henvisning til den økologiske

produksjonsmetoden, tilfredsstiller kravene i regelverket. Debio utfører minst én fysisk kontroll årlig hos alle virksomheter som er tilknyttet kontrollordningen, samt tilleggskontroller.

Debios Ø-merke kan brukes til å merke økologiske produkter. EU-logoen kan også benyttes til merking av økologiske produkter. Logoene kan også brukes samtidig. Dersom EU-logoen benyttes, skal opprinnelsested for landbruksråvarene som inngår angis.



Figur 3.5 Debios Ø-merke



Figur 3.6 EU-logoen for økologiske produkter

dert, jf. kapittel 3.3. Regjeringen vil at tilskuddsordningene fremover i større grad kan sees i sammenheng med bestemmelser i regelverket for økologisk produksjon slik at man ved behov kan justere virkemidlene for å tilrettelegge for at krav i regelverket kan møtes.

Regelverksutvalget for økologisk produksjon (RVU) tildeles årlig midler fra ordningen «Utviklingsmidler innen økologisk landbruk». Ulike utviklingsprosjekter knyttet til regelverket, blant annet prosjekter som har til formål å finne frem til løsninger for den praktiske driften, har blitt støttet med utviklingsmidlene. Regjeringen vil, i utviklingen av Økologiprogrammet, vurdere hvordan utviklingsmidlene innen økologisk landbruk kan bidra til å øke kunnskapen om regelverket og hvordan nye regelverkskrav kan følges opp i praktisk drift.

## 6 Innsatsområde 3: Utvikling av en effektiv verdikjede

Markedet for økologisk mat er fortsatt lite. For å utnytte mulighetene for økt økologisk produksjon og løse sentrale utfordringer i verdikjeden, er det nødvendig å arbeide med markedsutvikling, og arbeide for at verdikjeden er samordnet og effektiv. Sentralt for videre utvikling av en effektiv verdikjede for økologisk produksjon er at forbrukerne får tak i det mangfoldet av økologiske produkter de etterspør, og at dette skjer med utgangspunkt i norsk produksjon så langt det er mulig. Innsatsen som legges ned i privat sektor<sup>9</sup> er avgjørende for å få til dette. Koordinering av kommunikasjon og informasjon i verdikjeden for økologiske varer kan bidra til utvikling og til at balansen mellom tilbud og etterspørsel blir bedre.

<sup>9</sup> Privat sektor omfatter private virksomheter og næringsaktører, interesseorganisasjoner og frivillig sektor.



## 6.1 Markedsaktørene sin innsats for å utvikle en effektiv varestrøm

De lave og varierende produksjonsvolumene i økologisk produksjon gir en lite effektiv varestrøm og ubalanse mellom produksjon og etterspørsel. Det er særskilte utfordringer knyttet til blant annet ustabile leveranser, ekstra kostnader knyttet til frakt og distribusjon samt dyr foredling og lav anvendelsesgrad. Innsatsen markedsaktørene legger ned for å løse slike utfordringer vil være avgjørende for å utvikle verdikjeden videre.

For at driften skal være lønnsom er produsentene av økologisk mat avhengige av at kjøpernes betalingsvillighet er større enn for konvensjonelle produkter. Leveringsavtaler er viktige for å sikre at produsentene får levert varene og dermed ha et stabilt utgangspunkt for planlegging av driften. Per i dag må produsenter av økologisk kjøtt og melk ha avtale med varemottaker for å få levert varene sine og få utbetalt merpris. Etter en periode uten å inngå nye leveringsavtaler for økologisk melk, har TINE nå åpnet for dette i noen geografiske områder. Nortura gir merpris for økologiske storfe og småfe i alle områder, og for økologisk svin og kylling i noen områder. Markedsaktørene oppfordres til å bidra til en god dialog med nye økologiske produsenter om mulige nye leveringsavtaler for å øke produksjonen av økologisk mat i Norge.

Regjeringen vil, gjennom de økonomiske virkemidlene, gi muligheter for økologisk produksjon i hele landet. Økologiske produsenter får generelle tilskudd som er differensiert ut fra geografi og struktur, i tillegg til tilleggene for økologisk produksjon, som utmåles flatt. Regjeringen mener kombinasjonen av generelle tilskudd og tilskudd til økologisk produksjon er dekkende for å ta hensyn til geografi og struktur. Gitt rammebetingelsene for landbrukspolitikken generelt, behovet for effektivitet i foredlingsleddene og produsentenes behov for fagmiljø, må man likevel akseptere at en utvikling av produksjonsklynger kan være nødvendig for å øke den økologiske produksjonen og utvikle en effektiv verdikjede.

Både den geografiske produksjonsfordelingen og markedsstrukturen bidrar til at det skapes produksjonsklynger. Varemottakere har vært restriktive med å inngå nye leveringsavtaler for enkelte økologiske produkter som ikke er i nærheten av områder der det allerede finnes et visst omfang av økologisk produksjon. Etablering av produksjonsklynger kan være en utfordring for utviklingen av økologisk produksjon i en del områder, men gir samtidig muligheter til økt sam-

arbeid mellom produsenter, som er positivt for økt økologisk produksjon.

Grossistene har god kontakt med både produsenter og dagligvarekjedene, og har dermed en viktig rolle i å formidle markedsinformasjon og bidra til å motivere produsentleddet til økt økologisk produksjon og å styrke produksjonsplanleggingen. Det er viktig at grossistene har god kommunikasjon med lager og pakkeri for å formidle behovet for økologiske varer. For grossistleddet er det også en utfordring at de ikke alltid har alle økologiske produkter på lager, noe som kan være negativt for butikkene som ikke alltid får inn økologiske varer like raskt som de konvensjonelle.

Utfordringer knyttet til ustabile leveranser er særlig fremtredende for økologisk produksjon av frukt, bær og grønnsaker. Det bør arbeides for å sikre mest mulig effektive bindeledd mellom økologiske produsenter og de ulike markedsaktørene. Et slikt arbeid kan bygge på erfaringer fra tidligere arbeid knyttet til å koordinere kommunikasjon og informasjonsflyt i disse verdikjedene, blant annet fra Foregangsfylkene for økologiske grønnsaker og økologisk frukt og bær.

Lav anvendelsesgrad er en utfordring for mange produktgrupper, særlig melk og kjøtt. Det må være en ambisjon at en større andel av det som blir produsert som økologisk også blir omsatt som økologisk vare. Dette krever innsats i foredlingsleddet og kan skje samtidig som man jobber for å øke produksjonen og dermed får større volum. Produktutvikling og alternative måter å utnytte råvaren på kan være positive grep i foredlingsleddet.

Liten og ujevn tilgang på økologiske produkter er en utfordring i dagligvarebutikkene, særlig når det gjelder økologisk frukt, bær og grønnsaker. Det er positivt med motiverte butikksjefer og frukt- og grøntansvarlige i dagligvarehandelen.

Flere av de store matvarekjedene har gjennomført kampanjer for å fremme salget av økologisk mat. Erfaringer fra disse viser at de har hatt god effekt for omsetningen av økologiske produkter. Flere matvarekjeder tilbyr også ulike produkter som egne merkevarer (EMV).

I utviklingen av økologisk jordbruk ligger også et potensiale for å se lokalmat og økologisk mat i en tydeligere i sammenheng. Dette kan skje gjennom regionale satsinger, kampanjer og produktutvikling. En slik kobling vil også kunne bidra til å bygge økologisk som merkevare. Det arbeides for å etablere Norge som matnasjon, der økologisk mat inngår som en naturlig del av satsingen. Utvikling av matnasjonen Norge skal skje gjennom offentlig-privat samarbeid.

### Boks 3.15 Matnasjonen Norge

Regjeringen har samlet seg om begrepet matnasjonen Norge som en felles politisk ramme for å synliggjøre den samlede matproduksjonen og matmangfoldet i Norge, og stimulere til fortsatt næringsutvikling og verdiskaping med utgangspunkt i sunn og trygg norsk mat. Visjonen for matnasjonen Norge er som følger:

«I 2030 er mat en kilde til matglede, stolthet og fellesskap i hele befolkningen, og er et synlig element i turistlandet Norge. Norge er internasjonalt kjent for en spennende matkultur, sin store sjømateksport og mat- og drikkeopplevelser med norske råvarer i verdensklasse.»

Matnasjonen Norge består av produkter fra sjø og land, og omfatter både norsk mat og norsk

drikke. Videre skal matnasjonen Norge fremme kjennskap, kunnskap, kompetanse og ferdigheter, samt positive holdninger, til norsk mat og matkultur, og medvirke til sysselsetting og bosetting i hele landet.

Matnasjonen Norge bygger på de globale bærekraftsmålene for en langsiktig, bærekraftig utvikling sosialt, økonomisk, kulturelt og miljømessig, med konkret utgangspunkt i:

- 1) stor tilgang på gode råvarer
- 2) bærekraftig ressursforvaltning og produksjon av mat
- 3) trygg og sunn mat
- 4) god plante-, dyre- og fiskehelse
- 5) god velferd hos landdyr og fisk
- 6) dokumentérbar kvalitet i hele matkjeden
- 7) hederlig omsetning av mat og forbrukerhensyn

## 6.2 Informasjon til omsetningsleddet

Essensielt for en effektiv verdikjede er at alle leddene har god kunnskap om økologisk produksjon og økologiske produkter. Informasjon om økologisk produksjon til primærprodusentene, informasjon og kunnskap til foredlingsleddet og NOFI-MAs satsing er omtalt under innsatsområde 1.

### Storhusholdninger

Både private og offentlige storhusholdninger er viktige markeder for omsetning av økologiske varer i større volum og kan være en viktig alternativ omsetningskanal for mindre og mellomstore produsenter. Offentlige storhusholdninger kan spille en viktig rolle for å utvikle markedet for norskprodusert økologiske varer. De offentlige storhusholdningene har behov for innkjøp av store volum og representerer dermed stabile og store innkjøpere som bidrar til økt forutsigbarhet for produsentene for å få avsetning av økologiske produkter.

For å gjøre både private og offentlige storhusholdninger i stand til å ta informerte valg og gjøre det lettere for de som ønsker å velge økologisk mat, er informasjons- og veiledningstiltak viktig. Det har vært gjennomført slike tiltak gjennom Foregangsfylket for storhusholdning (ØQ). Det er utarbeidet en metodikk og utdannet et veileder-

korps for veiledning av storhusholdninger og hvordan de kan benytte mer økologisk mat. Regjeringen vil bygge videre på erfaringene fra dette arbeidet i oppfølgingen av strategien. Offentlige og private storhusholdninger oppfordres til å inkludere økologisk mat i sine innkjøp.

Gjennom utviklingen av matnasjonen Norge, vil man samarbeide for å fremme norsk matkultur og øke bruken av norsk mat både i offentlig og privat sektor.

### Boks 3.16 Debios valørmerker

En virksomhet kan synliggjøre og markedsføre sin satsing på økologisk mat ved hjelp av Debios «valørmerker» som kan oppnås i de tre valørene bronse, sølv og gull, gradert etter prosentandel av økologisk mat. For å få bronsemerket må minst 15 prosent av maten være økologisk, mens andelen er 50 og 90 prosent for henholdsvis sølvmerket og gullmerket. Et kjøkken kan også tildeles et Ø-merke hvor man ikke binder seg til en viss andel, men har tilbud om definerte retter som er heløkologiske. Debios valørmerker er en privat ordning som reguleres av Debios private Regler for bruk av Debio-merker i matvarehandelen.

### **Boks 3.17 Informasjon og veiledning til offentlige og private storhusholdninger**

DebioInfo er på oppdrag fra Foregangsfylket for storhusholdninger gitt i oppgave å følge opp storhusholdninger over hele landet, blant annet gjennom teorikurs, praktiske kurs, veiledning, inspirasjonsturer og rådgiving om offentlige anskaffelser. Gjennom etableringen av «Matvalget» har DebioInfo opparbeidet kompetanse om offentlig innkjøpsregelverk, utvikling av alternativer for en bærekraftig meny, kjennskap til økologisk produksjon og hvem som er aktuelle leverandører av økologiske produkter. «Matvalget» kan også ha overføringsverdi til andre storhusholdninger enn de som serverer økologisk mat, da veiledningen også inneholder elementer som kan være av generell interesse, som for eksempel hvordan redusere svinn, hvordan øke andel grønnsaker, belgvekster og korn, og bruk av sesongbaserte råvarer.

Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) har igangsatt et arbeid med å utvikle miljøkrav og -kriterier som kan brukes i offentlige innkjøp. I Lov om offentlige anskaffelser § 5 heter det at:

«Statlige, fylkeskommunale og kommunale myndigheter og offentligrettslige organer skal innrette sin anskaffelsespraksis slik at den bidrar til å redusere skadelig miljøpåvirkning, og fremme klimavennlige løsninger der dette er relevant.»

I dette arbeidet inngår også i en vurdering av relevante krav til offentlige innkjøp av mat, herunder muligheten til å velge økologisk mat.

#### *Forbrukerleddet*

Forbrukerne har ulike oppfatninger om hva økologisk produksjon og produkter er. Det er derfor viktig å gi forbrukere riktig og faktabasert informasjon om økologisk produksjon og produkter slik at de kan ta informerte valg. Informasjon til forbrukere kan gis gjennom forbrukerrettet informasjon og generisk markedsføring. Mens forbrukerrettet informasjon her forstås som informasjon som inneholder nøy-

trale og faktabaserte opplysninger som sørger for at mottakerne kan ta informerte valg<sup>10</sup>, er generisk markedsføring informasjon som skal virke kjøpsutløsende for produktkategorien som markedsføres.

Myndighetene har de siste årene tatt ansvar for både forbrukerrettet informasjonsarbeid og generisk markedsføring av økologisk mat. Denne oppgaven har vært lagt til Matmerk, som har løst oppgaven ved å formidle informasjon om økologisk mat og generisk markedsføring gjennom digitale kanaler, i hovedsak gjennom nettsiden Okologisk.no og Facebooksiden Økoprat. Arbeidet med generisk markedsføring ble evaluert i 2017<sup>11</sup>.

Behovet for lett tilgjengelig og godt formidlet informasjon om økologisk mat er fortsatt stort. Informasjonen fra det offentlige om økologisk mat bør inneholde dokumenterbare og objektive opplysninger som bidrar til at mottakerne er i stand til å ta informerte valg. Matmerks oppdrag fremover skal derfor knyttes til faktabasert informasjonsarbeid om økologisk mat.

Flere aktører arbeider aktivt med å formidle informasjon om økologisk mat i ulike kanaler. Det er potensiale for å forenkle tilgangen til informasjon, utvikle innholdet bedre og etablere sterkere fagmiljø. Matmerk får et koordinerende ansvar for å systematisere og tilgjengeliggjøre fakta og dokumentasjon om økologisk mat. Informasjonen rettes mot forbrukere og skal gi sikker og nøytral kunnskap om økologiske produkter. Den skal samles på en digital plattform, en «hub» eller ressursside. Nettsiden Okologisk.no har i dag så stor rekkevidde at det vil være naturlig å bygge opp nettstedet med dette formålet. Matmerk får ansvaret for utvikling av ressurssiden, som skal formidle faktabasert informasjon om økologisk mat.

En større omlegging av Okologisk.no til en ressursside med fakta og dokumentasjon om økologisk mat, vil stille høye krav til faglig innhold. Det skal derfor opprettes et eget redaksjonsråd for ressurssiden. Redaksjonsrådet ledes av Matmerk og bør ha representanter fra relevante aktører innen forvaltning, kunnskapsutvikling og organisasjoner. Relevante aktører oppfordres til å delta aktivt inn i redaksjonsrådet.

Den generelle utviklingen viser at aktørene i dagligvarebransjen tar større ansvar for å mar-

<sup>10</sup> Denne forståelsen er blant annet i tråd med evalueringen av generisk markedsføring gjennomført av Zynk Communication & Leadership (2017) Evaluering av generisk markedsføring av økologisk mat.

<sup>11</sup> Zynk Communication & Leadership (2017). Evaluering av generisk markedsføring av økologisk mat.

kedsføre økologisk mat. Generisk markedsføring og merkevarebygging rundt økologisk mat er en del av flere dagligvarekjeders strategi. Flere av de store matvarekjedene har hatt ulike kampanjer for å fremme salget av økologisk mat. Erfaringene fra slike kampanjer har vært at de er effektive og har bidratt til sterk omsetningsøkning av økologiske produkter for disse kjedene.

Videre arbeid i organiseringen av generisk markedsføring av økologiske produkter vil måtte sees i sammenheng med Omsetningsrådets gjennomgang av opplysningsvirksomheten.

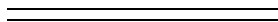
#### *Kunnskap om omsetning av økologiske produkter*

Det finnes god statistikk over hva som er omsatt av økologisk mat i dagligvarehandelen gjennom Landbruksdirektoratets årlige statusrapporter<sup>12</sup>. Rapportene gir også en oversikt over omsetning fra viktige salgskanaler utenfor dagligvare, slik som storhusholdning, Bondens marked, abonnementsordninger og spesialbutikker. Dette er like-

<sup>12</sup> Landbruksdirektoratet (2017). Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer. Rapport for 2017. Rapport nr. 9/2018.

vel ikke like nøyaktige som statistikken over omsetning i dagligvarehandelen.

Ettersom det de siste årene har vært en vekst i omsetningen, uten tilsvarende økning i norsk produksjon, er det grunn til å tro at mye av omsetningsveksten dekkes av importert vare. Importstatistikken skiller ikke mellom import av konvensjonell og økologisk mat ettersom både konvensjonell og økologisk mat klassifiseres på samme måte i tolltariffen. Man vet derfor ikke nøyaktig hvor mye av den omsatte økologiske maten som er produsert i Norge. Bedre statistikk for importandel vil gjøre det lettere å koordinere tilbud og etterspørsel. Ved å se hvilke produktgrupper som har høy importvekst, og om dette er varer med produksjonspotensial i Norge, vil man kunne målrette virkemiddelbruken mot disse gruppene. Spesielt når det gjelder frukt og grønt, er det utfordringer med å skaffe godt datagrunnlag om hvor stor andel som kommer fra norsk produksjon og om hvor stor andel av norsk økologisk produksjon som omsettes som økologisk. Regjeringen vil starte et arbeid for å bedre statistikkgrunnlaget på dette området.



## Bestilling av publikasjoner

### Offentlige institusjoner:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: [www.publikasjoner.dep.no](http://www.publikasjoner.dep.no)

E-post: [publikasjonsbestilling@dss.dep.no](mailto:publikasjonsbestilling@dss.dep.no)

Telefon: 22 24 00 00

### Privat sektor:

Internett: [www.fagbokforlaget.no/offpub](http://www.fagbokforlaget.no/offpub)

E-post: [offpub@fagbokforlaget.no](mailto:offpub@fagbokforlaget.no)

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på

[www.regjeringen.no](http://www.regjeringen.no)

Trykk: 07 Media AS – 05/2018

